

EGY TISZAZUGI FALU
CSÉPA TÖRTÉNETE
A TERMELŐSZÖVETKEZETI KÖZSÉGÉ ALAKULÁSIG

/ Doktori értekezés /

IRTA:

BOTKA JÁNOS
középiskolai tanár

1970.

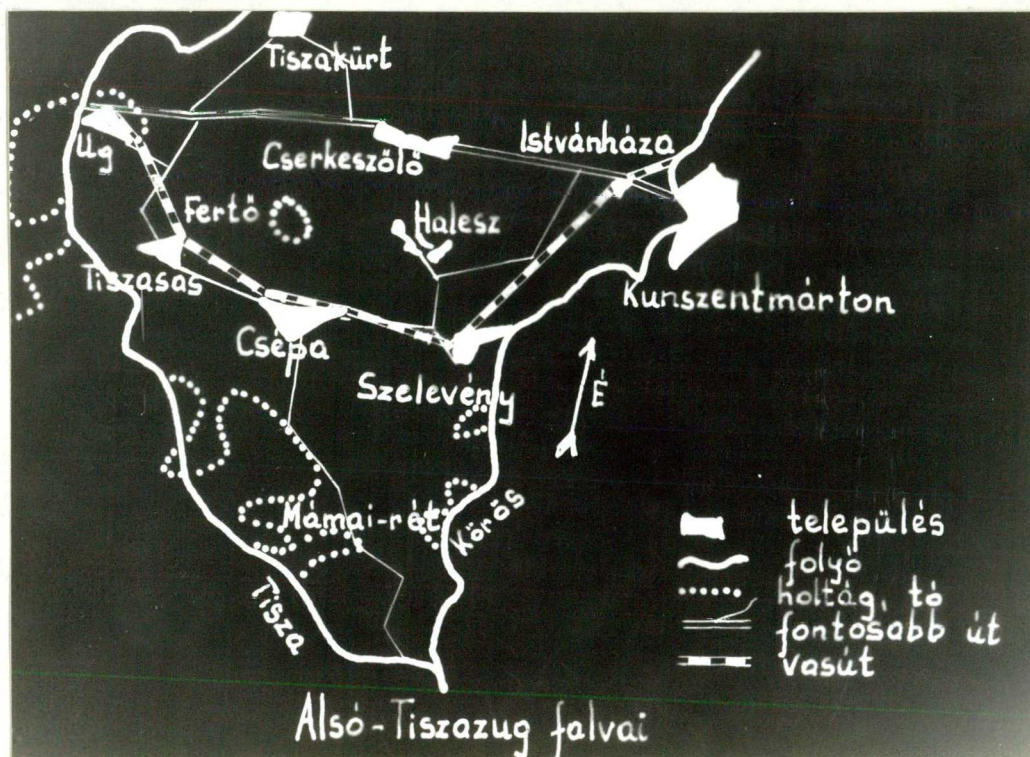
Diss. B 716

ELŐSZÓ

A jelen monográfia egyik szerény terméke annak a szerte az országban folyó munkának, amely a szűkebb haza multja, iránt egyre növekvő érdeklődés kielégítését kívánja szolgálni. Dolgozatunkban szülőfalunk, Csépa község, gazdag történetének bemutatására vállalkoztunk. Feldolgozásunk megismerteti az olvasót a táj földrajzi képével és őstörténetével, majd végigvezeti Csépa történetét az Árpád-kortól a legújabb korig. Válogójában egy község fejlődéstörténetét öleli fel, de beleágyazva azt a maga tájegységébe, az Alsó-Tiszazugba, s egyúttal annak történetét is felvázolja.

Az Alsó-Tiszazug hazánk egyik legkisebb tája, a Tisza és a Körös szögében helyezkedik el. Közigazgatásilag Szolnok megye kunszentmártoni járásához tartozik. A terület legdélibb községe: Csépa. /A XVIII-XIX. században Nemes Csépának hívták./ 1967. évi adat szerint a község határa 5155 kat. holdat foglalt magában, lakossága pedig 3237 főből állott.

Tudjuk, hogy szép, de ugyanakkor igen nehéz feladatunkat minden igyekeztünk ellenére is csak részben teljesítettük. Több évi fáradságos munka után sem sikerült a szétszór-
tan található forrásanyag maradéktalan összegyűjtése. Meg kell
azonban jegyeznünk, hogy ebben objektív nehézségek is közreját-
szottak. Pl.: Csépa XVIII-XIX. századi életére vonatkozó legfon-
tosabb dokumentumok, melyeket 1944-ig a községi levéltárban őriz-
tek, elvesztek, s hiányukat csak részben pótolhatták a helyi sze-
gényes egyházi levéltárakban és a Heves-megyei Levéltárban fol-
kutatott források. A XIX. század végétől a felszabadulásig ter-
jedő időszak Csépára vonatkozó anyaga a második világháború a-
latt a Szolnoki Állami Levéltárban szintén csaknem teljes mér-
tékben megsemmisült. Ezen nagy veszteségek következtében - saj-
nos - községünk múltjának feldolgozásakor sok értékes adatot
kellett nélkülöznünk, s szülőföldünk gazdag történetének telje-
sebb bemutatására nem törekedhattünk.

A forrásanyag feldolgozását főként Szántó Imre:
"A helytörténeti kutatások elméleti és módszertani kérdései"
/Budapest, 1968/ c. módszertani útmutatója és Eperjessy Kálmán:
"A magyar falu története" /Budapest, 1966/ c. munkája segítség-
gével végeztük el. Tudjuk, ebben a vonatkozásban is jócskán a-
kadnak hiányosságok.

Ha sok tekintetben nem is sikerült célunkat ma-
radéktalanul megvalósítani, mégis reméljük, hogy fáradozásunk
nem volt teljesen hiábavaló, és a szűkebb haza múltja iránt o-
lyan nagy érdeklődést tanúsító csépai fiataloknak s felnőttek-
nek átnyújthatunk egy olyan munkát, amelyből többé-kevésbé jól
megismerhetik községük tanulságos történetét, s amely talán
hozzájárul szülőföldjük és egész hazánk iránti szeretetük, ra-
gaskodásuk elmélyítéséhez is.

Ezton is hálás köszönetet mondok dr. Szántó Imre
egyetemi tanárnak, mint disszertációm bírálójának, hasznos ta-
nácsaiért és azokért a kedves szavakért, amelyekkel kitartó, oda-
adó munkára buzdított, s melyeknek végső soron a monográfia meg-
születése köszönhető.

Köszönetet mondok dr.Szabó Lászlónak a szolnoki Damjanich János Múzeum Adattára vezetőjének is azért a sok-sok segítségért, melyet a forrásmunkák és irodalmak megszerzésében, a könyvtárközi kölcsönzések lebonyolításában nyújtott. Hálával tartozom és köszönetem fejezem ki még dr.Sóos Imrének a Heves-megyei Levéltár igazgatójának, dr.Morvay Péternek a Magyar Néprajzi Múzeum Adattára vezetőjének, Szlankó Istvánnak a Tiszaszáuzi Földrajzi Múzeum vezetőjének és Kanyó Sándornak Csépa község tanácselnökének a mindenkori készséges segítségükért és értékes tanácsaikért, amelyeket kutatómunkám során tőlük kaptam.

I.

BEVEZETÉS

CSÉPA FELSZÍNÉNEK KIALAKULÁSA, FELSZINI FORMÁK.

A TÁJAT ALAKÍTÓ TÉNYEZŐK

A földtörténeti harmadkor legvégén, a Tiszaság területét is magában foglaló pannóniai beltő kiszáradása után, /kb. 1 millió éve/ vidékünk felszíne már a maihoz hasonlított. Ez a földrajzi kép azonban még csak a váz volt, s mai sajátos arculatát a negyedkor folyamán nyerte el.¹

A harmadkori pannónia üledéke, mely a Tiszaságban kb. 2500- 3000 méter vastag, a Duna hatalmas hordalék-kupjának peremi része nyomult. A folyó feltöltő tevékenysége az uj-pleisztocén közepéig tartott, melynek eredményeként kb. 160-270 méternyi pleisztocén rétegsor rakodott le.² A Duna az uj-pleisztocén közepén elhagyta a Tiszaság területét, s az ezt követő erősen ingadozó éghajlati időkben hordalék-kupjának peremi részein leülepedett finom, homokos frakcióból lösz képződött, a hordalék-kup folyóvízi homokjából pedig futóhomok keletkezett. A futóhomokot északnyugati szelek fújták ki a Kiskunságra és a Tiszaság mai területére.³ A tiszasági buckák homokja tehát nem tiszai eredetű. Amikor ezek a buckák képződtek a Tisza még nem folyt ezen a tájon, hanem az Alföld keleti részében haladt a Körösök irányában. A Tiszaság egészen a pleisztocén végéig összefüggött a Kiskunsággal. A Duna-Tisza közti hátságból a Tisza szakította le, bevágódásával az éholcénban /kb. 20 ezer évvel ezelőtt/.⁴ A holocén folyamán a Tiszaság jelentős átalakuláson ment át. A kanyargó, medrét sokat változtató Tisza és Körös különösen az Alsó-Tiszaságban a lösz és futóhomokfelszín tekintélyes részét letarolta, átjárta, feldarabolta, közben saját üledékével részben föl is töltötte.⁵ Így szakadt el egymástól a Tiszaság északi és déli homokterülete, s így formálódtak ki a Csépa határában is megtalálható kisebb-nagyobb lösz-szigetek, löszhátak /Czompódhát, Kishát, Fókaháza, Csipsárpart/.

Összegezve azt mondhatjuk: a harmadkor végétől vidékünk felszíni formáinak kialakulásában elsőként hordalék-kupjának kiépítésével a Duna, majd a lösz- és homoktakaró kialakításával főként a szél, a Tisza bevágódásától pedig a felszíni kép további módosításával leginkább a folyóvíz játszott fontos szerepet.

Felszíni formáit tekintve területünket három részre oszthatjuk: a változatosabb képet mutató pleisztocéni futóhomokra, a lapos pleisztocéni löszfelszínre és a mélyebben fekvő uj-holocén árterekre. /L.: a... oldali térképet./

A futóhomok községünk területének mintegy ötöd részét foglalja el. Ez a Tiszazug alsó futóhomokterületének legdélibb nyulványa. A pleisztocéni homok a vidék legidősebb felszínen lévő képződménye. Vastagsága néhány centimétertől 8-10 méterig változik. Buckákba történő felhalmozódása a pleisztocén végére és az óholocén kezdetére tehető.⁶ A furások tanúsága szerint homokterületünk alatt lösz található. A lösz kevéssel a homok után, de - mint a rétegződés is bizonyítja - még annak területünkön történő felhalmozódása előtt keletkezett.⁷

Homokunk viszonylag változatos felszíni formákat mutat. 2-5 méter magasságu buckák, garmadák, maradékgerincek változtatják egymást. Különösen gazdag ezekben a csépai Öregszőlő, ahol még sok 4-5 méter mélységet elérő szélbarázda is gazdagítja a felszínt.⁸ Itt, az Öregszőlőben van Csépa legmagasabb pontja is /Sárgahegy/ - 96 méter - mely a község átlagos tengerszint feletti magasságánál 6 méterrel magasabb.⁹ Jelentős kiemelkedés még a csépai homokon - mint neve is mutatja - a Korhány szőlő.

A Tiszazug futóhomokos, humuszban szegényes területének legdélibb részén ún. deflációs /szél által lekeptatott/ mélyedéseket találunk. Ezen a vidéken a homokvonulatok helyenként távolabb kerültek egymástól, s közöttük 1-5 méter mélységű deflációs laposok ékelődtek.¹⁰ Ilyen mélyedések vannak az Öregszőlő és a Korhány között is. /Fertő/. A homokvonulatok legdélibb nyulványai áldozatul estek a folyók pusztító tevékenységének. Ilyen nyulvány-maradványokat, valamikor a Tiszazug déli homokterületéhez tartozó futóhomok formákat: szélbarázdákat és garadákat találunk Csépa közelében a Dömötör-ér nyugati hajlatában, valamint a Vadas-ér partján. Ezeket a Körös meanderei választották le.¹¹

Községünk határában a löszfelszín a legnagyobb kiterjedésű térszíni elem, kb. a terület felét tölti ki. A folyók által lekeptatott mélyenfekvő árterek és a magasabb homok között terül el. Ez az új-pleisztocénkori lösztakaró lapos, eléggé egyhangú felszíni képet nyújt. Átlagosan 87-90 méter tengerszint feletti magasságu. Összetételét tekintve viszont változatos. Valódi lösz nagyon kevés helyen fordul elő. A homokterülethez közeli peremi részek erősen keverednek homokkal, itt homokos lösz az uralkodó. A déli területen, közel a holocén árterekhez a lösz iszappal vegyül. Főleg Csépa és Szelevény körzetében található iszapos lösz. Jól látható ez a csépai téglagyár környékéről vett talajmintákból is. Ez a nagy kiterjedésű, kevésbé kötött összetételű löszfelszín /Felsőföld/ jó termőterület, humuszcétege kb. 25 cm.¹² Felszínének egyhangúságát is csökkentik néhány kisebb lefolyástalan, vízállásos hely /Kopolya dűlő/, enyhe kiemelkedés és egy 4 méter magas elipszis alakú kunhalom /Kunhalmi dűlő/.¹³

Csépa község legmélyebben fekvő részei a holocén árterek /Lapos/. Ezek délről körülfogják a löszhátságokat, nyugatról pedig még az Öregszőlő homokját is elérik. A Tisza és a Körös felszínalkotó munkájának eredménye ez a terület, kb. a határ kétötöd része.

Az 1894-ben készült védőgát /Nagygát/ megépítéséig a folyók csaknem évente elöntötték a község déli részét, mintegy visszajártak azokra a helyekre, ahol évezredekkel előbb is kanyarogtak, ahol természetes uton kisebb-nagyobb meanderek váltak le róluk /Nagytó, Kerekto, Kakas ér, Pókaházi ér, Kanyó fok, Feneketlen tó, Vadas ér - a két utóbbi a Körös volt kanyarulatának maradványa/.¹⁴ Ezeken kívül még több olyan vízállásos helyet is táplált az ér, amelyekről még nem tudjuk pontosan, hogy a Tisza vagy a Körös meanderei e, vagy csupán fel nem töltött mélyedések, lapályok /Csipsár, Kistó, Ludas ér, Meleg ér, Mély ér, Csikós ér/. Az árterületből csak néhány magasabb part, löszhát nem került víz alá/Pókaháza, Czompódhát, Kishát, Csipsárpart/. Láthatjuk, hogy a Lapos felszíne eléggé változatos. Itt található a község legalacsonyabb pontja is /Nagytó/ - 84 méter.¹⁵ Felszíni formáinak gazdagsága a Szőlőkét azonban nem éri el. Ezt a folyók által lemélyített, ugyanakkor humuszban gazdag s kevés homokot tartalmazó iszappal, helyenként agyaggal befedett területet a nép Rétnek is nevezi. A réti földek sok helyen szurkosak, kemények. Az idők folyamán a partosabb részeken kevés szikes is képződött.

Tájunk alakulásában, felszínének formálásában a folyók és a szél munkáján kívül természetesen más tényezőknek is részük volt, s részük van ma is. Nagyon fontos mindenkör a hőmérséklet és a csapadék szerepe. A vidék magával az Alfölddel együtt az ember itteni megjelenésétől is /i.e. 5000 év/ nagy hőmérsékleti és csapadékbeli változásokon ment át. Meleg, száraz éghajlat többször nedves, hűvös éghajlattal váltakozott, míg azután a jelent is magában foglaló utolsó holocén szakaszban a maival kb. megegyező; melegebb, szárazabb, kontinentális éghajlat vált uralkodóvá.¹⁶

Községünk éghajlatára, miként az egész Tiszazugra, hazánk klímájának szélső értékei a jellemzők. Hőmérsékletet tekintve területünk kedvező helyzetben van. A napsütéses órák száma magas. A vegetációs idő hőösszege /ápr. 1-től szept. 30-ig/ 3300 C° fölé emelkedik, ami bizonyítja, hogy községünk az ország legmelegebb részéhez tartozik. Az évi átlagos középhőmérséklet: plusz 10-11 C°. A január középhőmérséklet mínusz 1-2, a júliusi plusz 21-22 C°. Ezekről az átlagokról időnként komoly eltérések adódnak. Főként a januári hőmérsékletingadozás a nagy, esetenként a középhőmérséklet plusz 4 és mínusz 10 C°-ot is elér. A júliusi átlaghőmérsékleti ingadozás kisebb: plusz 17 és 24 C° között mozog. A terület kontinentalitásának mértékét még jobban kifejezi a közepes évi hőmérsékletingadozás, melyet a legmelegebb és a leghidegebb hónapok hőmérsékletkülönbségéből kapunk: 23-24 C°. ¹⁷

Míg Csépa mezőgazdasága számára a hőmérséklet kedvezően alakul, a csapadék, sajnos, már nem. Az évi csapadék 460-580 mm. ¹⁸ Az évi átlag csaknem megegyezik a Tiszazug átlagos csapadékaival /az utolsó 20 év átlaga/: 522,9 mm. Vidékünk e kevés csapadékot is elég egyenetlenül kapja, ami megmutatkozik mind az évi, mind a havi csapadékeloszlásban: 1962-ben pl. a csapadék alig haladta meg a 400 mm-t, 1965-ben viszont a 700 mm-t is túlszárnyalta; 1957 májusában 111 mm eső hullott, 1950-ben pedig csupán 5,9 mm. ¹⁹ Ezek az adatok azt mutatják, hogy községünk a Tiszazuggal együtt hazánk legszárazabb tájai közé tartozik.

A szélsőségekre hajlamos, aránylag magas hőmérsékletű és egyenlőtlen csapadékeloszlású vidékünket kb. az ember megjelenése idejétől sem zárt erdő nem borította, sem egyhangu füves pusztá nem volt, hanem északi fele részben erdőfoltokkal, partmenti szegélyerdőkkel tűzdelt ligetes táj, részben árvalányhajás homokos pusztá, déli fele pedig mocsaras, mocsárerdőkben, nádasokban gazdag terület. ²⁰

Ez a növénytakaró a vidék földrajzi viszonyainak megfelelően jött létre, mely azután maga is tájképző természeti tényezővé vált, és más tényezőkkel együtt megteremtette az emberi élet itteni lehetőségét és meghatározta a megélhetés formáit.

A vidék lösz-szigetei és a lösztáblák ártérrel érintkező magaslatai ősi idők óta az emberi település alkalmas pontjai voltak, védelmet és megélhetést tekintve is biztos helyet jelentettek. A neolitikor emberének a Tiszazugban történő megtelepülésétől hosszú időkön át - bronz-, réz-, vaskor, népvándorlás kora - tájunk lakossága csak a természet nyújtotta adottságokat, lehetőségeket használta ki, környezetének alakulására lényeges hatást nem gyakorolt. Csépa északi területe is akkori állapotában leginkább a legeltető állattartásnak adott otthont, míg a mocsarak, nádasok a zsákmányoló ősfoglalkozások: a halászat és a pákászat háborítatlan birodalmául szolgáltak.²¹

A honfoglalás után a Tiszazug az ország egyik legjobb halássterülete volt. Halastónak használt holtágak, morotvák sokasága jellemezte a tájat. A termékeny löszháttság és az ártér szigetei pedig kiválóan alkalmasak voltak szarvasmarha-, ló-, juh és disznótartásra, s lehetőséget nyújtottak méhészetre, tyúk és lud nevelésre. Lehetőség volt szántóföldi termelésre is. A földművelés, közelebbről a búzatermelés korai elterjedésére mutat az eke említése 1075-ben és a "kenyéradó", ill. búzaliszttal adózó szolgák /udvernokok/ felsorolása 1138-ban Ság-h-al kapcsolatban. A gyümölcsstermesztés kezdetéről tanuskodnak az Ugon említett gyümölcsfák.²²

Az Árpád-korban a mai Csépa területe /Ság-h és Ug szomszédságában/, melyen egy Himod és egy Pokah nevű falucska terült el, a kincstár és az egri egyház birtoka volt. Forrásaink a határ legértékesebb részeként két halastót említenek /Korektó, Nagytó/.²³ Csépára vonatkozó első adatunk csak 1406-ból való, igaz, ez már mint pssessióról /falu/ emlékezik meg.²⁴

Erre az időre környékünk lakói a természettel folytatott küzdelemben az ösztönös, spontán tájformáló tevékenységtől mindinkább eljutottak a természeti erők tudatos megfékezéséig, irányításáig, maguk is fontos földrajzi tényezővé váltak. A halastavak, holtágak kezdeti "szabályozása" /dugászással történő halászat/, a föld szántása, a gabona- és gyümölcsstermelés bevezetése, mind fontos alakító tevékenység, ugyanígy az erdőirtás és a homokon történő legeltetés is.

A török hódítás előtt a művelhető terület egyre bővült. Csépan még így is csak a határ 1/10 részét tette ki. A többi árvizjárta, sáros, mocsaras ingovány és futóhomok volt.²⁵ A lakosság futása és az itt maradottak létbizonytalansága, majd a későbbi teljes pusztulás következtében a természeti erők újra birtokukba vették az egész tájat, ahol csaknem egy századon át "csupán tövis és gaz termett, vadon élő állatok és bivalyok laktak."²⁶ Hosszu évek szívós, céltudatos munkájára volt szükség, hogy eltűnjenek a török világ pusztulásának maradványai, hogy tovább javuljanak a termelő ember életfeltételei. A régi szántóterületek megtisztítását a homok fokozatos megkötése /szőlőtelepítés/, a legelők feltörése, a folyók szabályozása, gátak építése, a teljes ármentosítás megvalósítása, mocsarak lecsapolása, új növények, új állatfajták meghonosítása követte. Az ember egyre jobban urrá lett a természetben. Ma a régi futóhomok helyén virágzó szőlők és gyümölcsösök, a vízjárta, mocsaras, nádas területek helyén termékeny szántóföldek, gazdag kertészetek virulnak. A község régi domborzati, vízrajzi, növényzeti viszonyairól és azok változásának folyamatáról már csak a korabeli források meg a nép ajkán élő földrajzi nevek beszélnek.

A TERÜLET LAKOSSÁGA CSÉPA KIALAKULÁSA ELŐTT

1. Őskor

Községünk területe már az emberiség történelmének őskorától kiválóan alkalmas volt emberi településre. Az őskori települések elengedhetetlen feltételei - az élővíz közelsége és az ármentes terület - már a Tiszazug őskorának, földtörténeti kort tekintve a holocén kezdetének idején megvoltak. Ekkor már a mai domborzati kép uralkodott, de a terület jó része még a folyók szabad kalandozásául szolgált. A víz munkájának eredményeként hosszú, szövevényes ármentes partvonalak állottak a megtelepülők rendelkezésére. /A mai község belterületének déli része, a Csipsárpart, a Kishát, a Pókaháza és a Czompódhát./ Közelben volt a Tisza és a Körös találkozási pontja is, ami a vízi közlekedést tekintve kedvező tényező lehetett.²⁷

Területünk első lakójának a neolitikor emberét kell tekintenünk /i.e. 5000 év/. Ettől az időtől az első okleveles adatokig eltelt hosszú évezredek történetéről a mult század közepétől előkerülő régészeti leletek szolgáltatnak csak ismereteket. Csépa vidéke őskori és népvándorláskori lakóiról viszonylag gazdag anyag gyűlt össze és áll ma rendelkezésünkre. Ez főként egyik példamutató, lelkes elődünk, Kovács Albert csépai postaellenőr érdeme. Az ő önálló gyűjtőmunkája és az 1876-ban megalakult "Tiszazugi Archeológiai Magán - Társulat" kutatásai, gyűjtései nyomán kerültek napvilágra, őriztettek meg és jutottak végül a Nemzeti Múzeumba szülőföldünk értékes régészeti emlékei.²⁸

A leletek tanúsága szerint először a délről behatoló Körös kultúra népessége szállta meg a vidéket. Telepeinek nyomait Csipsárpart III. Szira tanyánál és Csipsárpart V. Dancza tanyánál találta meg Kalicz Nándor.²⁹

Szintén a Körös kultúra emlékei közé tartozó értékes edénytöredék - pontosabb meghatározás nélkül, - került elő Csépa határában a múlt század második felében. Ennek a szarvassal díszített edénytöredéknek révén vált községünk ismertté a régészeti irodalomban.³⁰

A Körös kultúráról azt mondhatjuk, hogy a telepeken nagyobb közösség /több család/ élt, huzamosabb időn keresztül. A védett és kevésbé védett területeket egyaránt, kihasználták. Házaikat a vizpart keskeny sávjára építették.³¹

Területünk másik ujkőkori kultúrája a Vonaldiszes kerámia kultúrája. A vonaldiszes kerámia emberei szintén a vizpartra telepedtek, de nem ragaszkodtak a part hosszú, keskeny sávjához. A sok kis telepen csak kisebb közösség élt, talán csak egy-egy család. A telepek élete nem volt hosszú, vagyis lakói nem éltek sokáig egy helyen, viszont ők is mindig elkerülték a homokos partokat, csak a vályogos részeket választották lakhelyül. A telepek nagy számát a tudósok a földművelés fejlődésével, jobb életfeltételekkel, a telepek rövid életét pedig a talaj kimerülése során bekövetkezett vándorlással magyarázzák.³²

A vonaldiszes kerámiához tartozó csépai telephelyek: 1. Ludas dűlő, szélmalom. 2. Melegér. 3. Téglaház.³³ 4. Telekpart. 5. Csipsárpart I., a falu szélső házaitól keletre. 6. Csipsárpart II., a falutól keletre a Szira tanya előtt. 7. Csipsárpart VI., a Szira tanyától nyugatra 200 m.³⁴ 8. Fertő keleti partja.³⁵ 9. Kishát.³⁶

A rézkori /i.e. 2500-1800/ emlékeink száma már kevesebb, ez is csak a rézkor első kultúrájához, az aeneolitikumhoz tartozik. Ezen kultúra hordozóját szintén szigorúan a víz partján találjuk meg, de életéről, -sajnos -, nem sokat tudunk.

Lelőhelyeink: 1, Telekpart - egy nagyobb telep.³⁷ 2, Ludas dűlő, szélmalom, 3, Csipsárpart II. 4, Csipsárpart III. - kisebb telepek.³⁸

A bronzkori /i.e. 2000-800/ települések számban megközelítették, kiterjedésben pedig legtöbbször felülmúlták az ujkőkoriakat. Ebben az időben a termeléseszközök fejlődése nyomán a területen nagyobb népesség is meg tudott már élni. A bronzkor legkorábbi szakaszában, a nagyrévi kultúra idején, a rézkorhoz hasonlóan, a lakosság még kevésnek mondható. A hatvani kultúra időszakában azonban már a népesség gyors fejlődésének kora. A korábbi nagyobb telepek élete tovább folytatódott és több új kis telep keletkezett. A bronzkor harmadik szakaszát a fűzesabonyi kultúra képviseli vidékünkön. A lelőhelyek számának növekedéséből arra következtethetünk, hogy a lakosság tovább szaporodott, a telepek száma tovább nőtt. Az Alsó-Tisza-zugban ez a bronzkor virágkora.

A bronzkori telepek is vizek partján találhatók, de nemcsak azok keskeny sávján húzódnak, hanem mélységi kiterjedésük is meglehetősen nagy. Az Alföldön ebben a korban tűnik fel a mesterséges védelem. Szinte minden nagyobb bronzkori telep meg volt erősítve.³⁹ Községünk területén - nagyobb ásatások híján - ha nem határozhatjuk is meg a telepek erősítésének formáját, a vízzel kapcsolatos elhelyezkedésük is a védelemre való törekvést bizonyítja. Csépan a bronzkori leletek nagy részét a víz által teljesen körülhatárolt szigeteken találták.

A nagyrévi kultúra időszakából több edény és cseréptöredék került elő a Telekpartról.⁴⁰ A hatvani kultúra maradványai Czompódhátról és a régi téglágeretből származtak.⁴¹ A fűzesabonyi kultúra emlékei is jórészt a jól védett Czompódhátról kerültek a Nemzeti Múzeumba.⁴² A Czompódhátról Kovács Albert is megemlékezett, ahol "urnatemetőben számos urnában égett csont és hamu között bronz-, vastárgyakat s ékszereket találtak."⁴³ A fűzesabonyi kultúra emlékanyagához tartozó tárgyakat ástak ki Csipsárpart IV-en, Szára tanyától délre 400 méterre és a katolikus templomtól keletre 100 méterre is.⁴⁴

Ezen kívül a Csépa belterületén előkerült leletek /svéd-sisak alakú árkolt, bütykös diszű, alacsonytalpu tál; fém edényt utánzó bordázott edény stb./ azt tanúsítják, hogy a későbronzkorban ez a hely is igen jelentős volt.⁴⁵

A bronzkort követő vaskorban /kb. i.e. 800-tól időszámításunk kezdetéig/ a telepek nagysága csökkent, száma megfogyatkozott. Egyes kutatók ebben a korban olyan éghajlati változásokat tételeznek föl, mely a lakosságot a csapadékosabb hegyvidékre kényszerítette. A korai vaskorból Csipsárpart VI-ról kerültek elő csereptöredékek és a község belterületéről egy tokos bronzhalta.⁴⁶ Szakítakorból származó fazéktöredékeket találtak a Ludas dűlőben, melyeket a szolnoki múzeum őriz.⁴⁷ Csompódhátról és Telekpartról szintén kerültek elő szakítakori edények és a Tiszazugi Archeológiai Társulat ajándékként jutottak a Nemzeti Múzeumba.⁴⁸ A kelták hagyatékát még nem sikerült Csépa határában megtalálni.

A keltakorral végetért az Őskor, melyben a vidék települési képében jól érzékelhető változások játszódtak le. Ezek a változások, melyek az egész Tiszazugot érintették, még nem fűszhetők történeti eseményekhez, ehhez ez a terület meglehetősen kicsi, és az itt észlelt jelenségek csak nagyobb összefüggésben vizsgálva adnának más területre is alkalmazható hű képet.

A Tiszazug az Őskorban nem volt elszigetelt, hiszen a Tisza és a Körös torkolata a hatalmas ártérrel, szővevényes viashálózattal kiváló víziutat nyújtott és fontos csomópontot jelentett. Őskori telepünk élénk kapcsolatot tartottak a környező területekkel, a több eltérő kulturájú vidék is eljuttatta ide emlékanyagát. Erre főleg a bronzkorból számos adatunk van. Nagyon jelentős a dunántúli mészbetétes kerámia megjelenése a Tiszazugban és a Maros-vidékkel tartott kapcsolatok emlékei.⁴⁹

Neolitikori lelőhelyek:

1. Ludas dűlő
2. Melogér
3. Téglaház
4. Telekpart
5. Csipsárpart
6. Csipsárpart
7. Kishát
8. Fertő

Rézkori lelőhelyek:

1. Telekpart
2. Ludas dűlő
3. Csipsárpart

Bronzkori lelőhelyek:

1. Telekpart
2. Régi téglagyőté
3. Katolikus templom
4. Czompód-hát
5. Csipsárpart

Vaskori lelőhelyek:

1. Csipsárpart
2. Czompód-hát
3. Telekpart

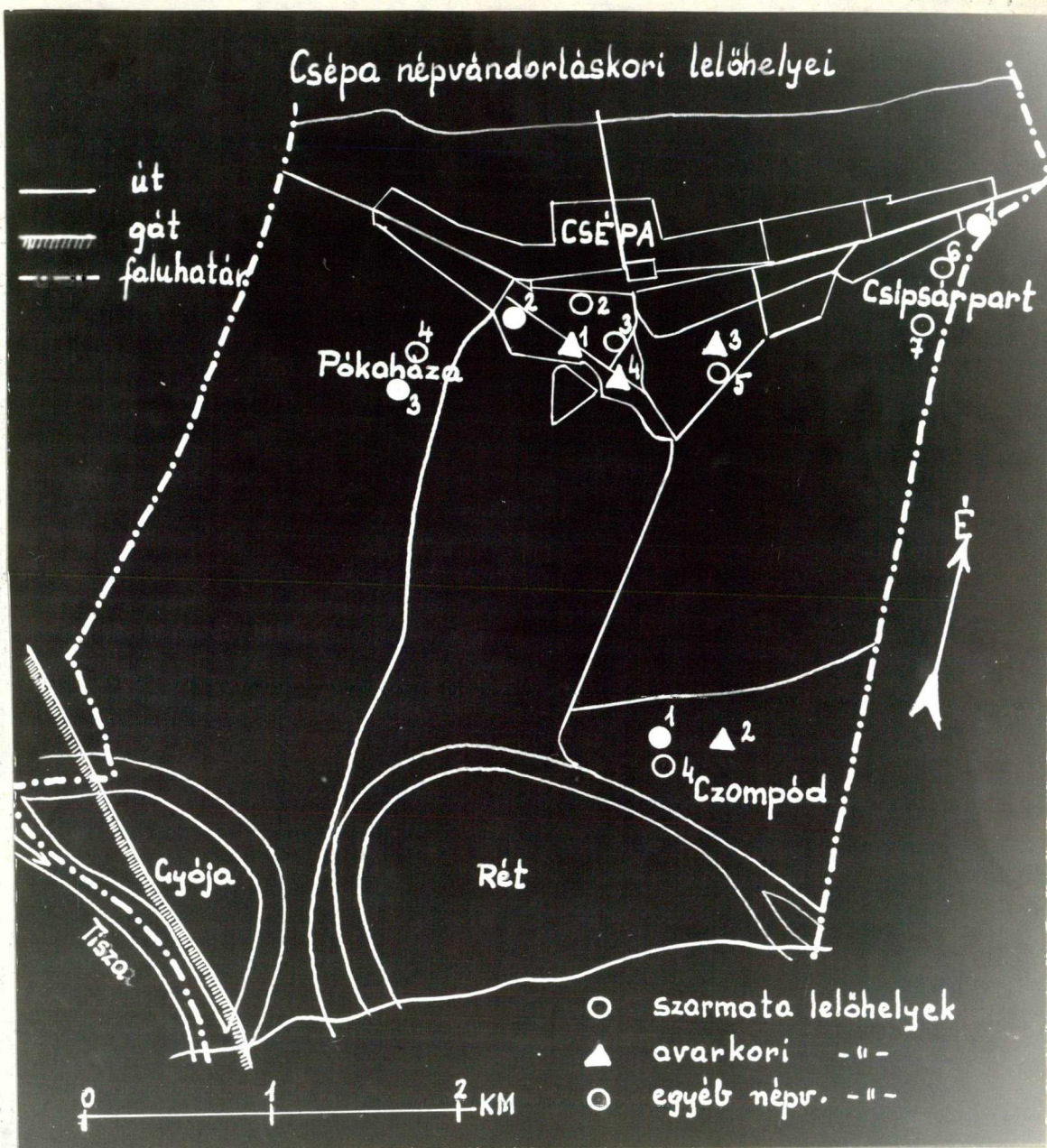
2. A népvándorlás- és az Árpád-kor

Az 6. század után vidékünkre is eljutottak a népvándorlás kor hullámai. I. u. az első században a Dunától keletre eső területeket a szarmata jászok lepték el, szolgává téve az alföldi szkiták dákokkal és keltákkal kevert maradékát. A törzsszövetségben élő szarmaták nomád életmódjuknak megfelelően új területeket meg zsákmányt keresve jutottak el az Alföldre. Hódításuk után lassan felhagytak a nomád állattartással. Erről vallanak a harmadik századi félig földbe vájt kunyhóik és gabonás vermeik.⁵⁰

Községünk területén a következő szarmatakori leletek kerültek elő: 1. Csépa belterületén gyöngyök, edények, karperec.⁵¹ 2. Czompódháton edénytöredékek.⁵² 3. Pókaházán edény.⁵³ Csipsárpart II-én és III-on cserepek.⁵⁴

A szarmaták a hunok hódítása után /401-411/ - azok uralmát elismerve - alföldi szállásaikon átölték a hun korszakot. A hunok bukása után a Tiszától keletre fekvő területek a gépida germán törzsek hatalma alá jutottak. Ezek uralmát a keletről betörő avarok /567/ mintegy 250 éves hatalma követte. Az avar lovas-nomád nép törzsszövetségének egyik súlypontja Szentos környéke lett. Erről tanuskodnak a Szentos-vidéki nagy avar temetők. A 700-as évek hosszú háborúi alatt meggyengült, az osztálytársadalom kifejlődéséig nem jutó avarok hatalmát a frankok hadjáratai és a bolgárok támadásai 803-ra a Tisza-vidéken is megtörték. Az avar törzsszövetség összeomlása után a Dunától keletre eső területek bolgár befolyás alá kerültek. A Tisza-vidéki avarok nagy tömegekben megmaradtak és a bolgárszlávokkal együtt összeolvói lettek majd a honfoglaló magyar etnikumnak.⁵⁵

Cséparól az alábbi avarkori emlékek maradtak fent: 1. A község belterületéről kőpis nyílhegy, kardok, szíjvég, csatkarika, veret /Oberna F. udvar/; orsógombok /Evangélikus egyh. beltelke/.⁵⁶ 2. Czompódról orsógombok, bronz karperec és töredékek.⁵⁷

Szarmatakorai lelőhelyek:

1. Czompód-hát
2. Csépa belterülete
3. " "
4. Pókaháza
5. Csépa belterülete
6. Csipsárpart II.
7. Csipsárpart III.

Egyéb népvándorláskori lelőhelyek:

1. Csipsárpart I.
2. Téglaház
3. Telekpart
4. Czompód

Avarkori lelőhelyek:

1. Csépa belterülete	3. Csépa /Oborna F. udvar/
2. Czompód	4. Csépa /Evang. egyh. beltérke/

A magyarok honfoglalása előtt területünk tehát az avarokat legyőző bolgárszláv állam érdekkörébe tartozott. Anonimus szerint a Tiszavidék /Alpár központtal/ Keánus, majd Salán vezér területe volt. /Salán azonban nem volt történelmi személy, amit Anonimus róla és az országról elmond az valószínűleg a honfoglalás utáni viszonyokat tükrözi./⁵⁸ A bolgárszlávok a magyar honfoglalás előestéjén eljutottak az osztálytársadalom kialakulásáig, kisebb területi egységek létrehozásáig. Egy-egy nagyobb föld- vagy nocsárvár /grád/ körül tömörültek. Területi szervezeteik élén a zsupánok állottak. A nép gazdasági szolgáltatásait a várakba gyűjtötték és veszély esetén a közösség oda menekült.⁵⁹

A honfoglalást követően a Tiszazug Árpád fejedelm törzséé, a Megyeré lett, de déli része hamarosan az Ond törzs birtokába került.⁶⁰ Anonimus szerint Csongrád várát a honfoglaló Ond vezér fia, Ete építtette a vidék szláv lakóival, s ezek nevezték el nyelvükön "feket várnak". Anonimus elbesszélésével szemben valószínűbb, hogy Csongrád vára már a honfoglalás előtt fennállott és az itt lakó szlávtság központja volt, s kedvező fekvésénél fogva választották Ond vezér és utódai az Árpádtól kapott szállásterületük székhelyéül.⁶¹ Ezt az elképzelést látszik igazolni az is, hogy Csongrád még 1075-ben is eredeti szláv formában /Csornigrád/ szerepelt.⁶²

István király az egységes vármegyerendszer életre hívásakor a nemzetség várát lefoglalta, saját ispánját ültette bele, és az ispán fennhatósága alá rendelte a nemzetség korábbi területét, Csongrád megyét. A megye átnyult a Tiszazugba is.⁶³ Így tartozott községünk területe az Alsó-Tiszazuggal együtt kezdetől fogva Csongrád megyéhez.

Az uralkodó, Ond fia, Ete nemzetségének területét kb. kétharmad részben sajátította ki, s egyharmad részt hagyott meg a nem kezén. A kisajátított területet részben a várhoz csatolta /várbirtok/, részben a királyi családnak tartotta fenn /királyi birtok/. Az Ondtól származó Kalán-Bor nemzetség birtoka maradt a Tiszazugból a mai Szelevény és Csépa határának déli területe, melyet még a XIII-XIV. században is birt. Az Alsó-Tiszazug többi része a királyi család birtoka lett. /A királyi birtok 1075-re már elkülönült a várbirtoktól, hiszen Alpár és Ság határjárásánál külön emlékeztetnek meg, a királyi lovak őrzéséről, a király nádasairól és az udvarnokokról.⁶⁴/

A XI. század folyamán a környékbeli értékes királyi halászhelyek /Ság, Alpár, Halász, Ug/ mind egyházi kézre jutottak. I. László idején került az egri püspök birtokába a mai Csépa határában lévő két halastó is: Nagy - hosszútho és Kerektho.⁶⁵ A XI-XII. századból a fenti alsó-tiszazugi településeken kívül másokról, sajnos, nincs adatunk. Régészeti lelet is nagyon kevés került elő ebből a korból, mindössze a Csipsárpart II-án talált tárgyak alapján következtethetünk még kisebb, eddig ismeretlen nevű telep-
re.⁶⁶

Területünk tehát a XI-XII. században részben a Bor-Kalán nem birtoka, nagyjából pedig egyházi és királyi birtok volt. A vidéken apró falvakban /40-80 fős/ különféle jogi helyzetű emberek, főként halászok és kenyéradó szolgák /udvarnokok/ éltek. /Az udvarnokok a királyi birtok földhöz kötött jobbágyi lakossága./ A környék legjelentősebb települése a templommal és pappal bíró Ság volt. A lakosság életében nagy jelentősége volt a halászatnak. Halban gazdag tavak, holtágak és erők sokasága jellemezte a tájat.

Áradások alkalmával előfordult, hogy ingyen sem kellett a hal. Sokszor sertéseket hajtottak a mocsarakban, mélyedésekben visszamaradt halakra. Így hizlaltak. Erre az időre a halászat a korábbi gyakorlathoz képest sokat fejlődött. A halakat már tonyésztették is. A természetes halasokon kívül a folyókból tavakat rekesztettek. Ezeket a folyókkal csatornák kapcsolták össze, melyeken keresztül a friss vizet kapták. A felesleges víz az ellenkező oldalakon zárlatok alkalmazásával vezetődött le. Halászat előtt az összes vizet leeresztették, így a halakat könnyen megfoghatták. Már hálót is használtak.⁶⁷ Az ilyen módon történt halászat /dugászás/ emlékéét Őrzi IV. Béla egyik 1261. évi környékünkre vonatkozó oklevelében Chatornának nevezett halas is.⁶⁸ Ilyen halasok létrehozása természetesen csak a folyammenti területeken volt lehetséges. A termékeny löszhátakon és az ártér szigetein pedig szarvasmarha-, ló-, juh és disznótartásra, tyúk és lud nevelésére nyílt lehetőség. A földművelés, ill. a búzatermelés korán megindult vidékünkön. Erre mutat az okék és kenyéradó, ill. búzalisztból adózó szolgák enlítése 1075-ben és 1138-ban Sággal kapcsolathon. A gyümölcstermelés kezdetéről az Ugon feljegyzett gyümölcsfák tanuskodnak.⁶⁹

A lakosság főfoglalkozása a XII. század végére már csaknem teljesen az okék földművelés lett. A földet véglegesen letelepülve, állandó falvakból és már tulajdonban a szabályozott talajváltó rendszer szerint művelték meg. Erre az időszakra a magyar és szláv elem etnikai egybeolvadása is, lényegileg befejeződött. A lakosság faluközösségekben élt. A falvak határa nem volt állandó birtoktestekre osztva. A parasztok a legelőt, erdőt és a vizeket osztatlanul s egyformán használták.⁷⁰

A terület gazdasági fejlődésére nem volt hatás nélkül, hogy országos fontosságú vízi és szárazföldi utak közvetlen szomszédságában feküdt. A Tisza és Körös víziútja, valamint Alpáron és Csongrádon áthaladó Szolnoki-ut elérésével bekapcsolódhatott a megye, de az egész Alföld vérkeringésébe is.

A Tisza és a Szolnoki ut megközelítése Alpár alsó részét Uggal és a vásárral rendelkező Sággal összekötő gázlón történt. A Körösök-vidékével Halász falun keresztül tartották a kapcsolatot.

A jól fejlődő, gazdag terület életében a tatárjárás okozott mélyreható változást. Batu kán serege Mohi után a Tisza jobb partján vonult Szegedre, s ott várta be a Tiszántúlt dúló csapatokat. A pusztulás rendkívüli volt. A települések 75 %-a megsemmisült, sőt soknak neve is eltűnt örökre. A tatárok által okozott pusztítások pótlására IV. Béla kunokat telepített az elnéptelenedett területekre, kivéve az egyházi birtokokat. Így Csépa és környéke nem került a kunok kezére. A távoli egyházak nehezen tudták azonban megőrizni szinte lakatlan birtokaikat. A garamszentbenedeki apát is tiltakozott Sági halastavainak elfoglalása miatt 1256-ban.⁷¹ Az egri egyház is hasonló okok miatt régi jogait és birtokait megerősítő okiratot kért IV. Bélától 1261-ben. Ebben az oklevélben szerepel az egyház birtokai határát jelölő falvak között Pokah /a későbbi Pokaháza/, a birtokok között pedig Nagyhoszuthó és Kerektou./ Ma mindhárom emlékét egy-egy dűlőnév őrzi Csépan./

A XIII. század végére újra benépesült az Alsó-Tiszazug. A tatárjárás előtt fennállott falvak /Ság, Ug, Halász/ megerősödése mellett új, kisebb települések is létrejöttek. Így, a mai Csépa területének északi részén /a Fertő környékén/ Himod, attól délnyugatra pedig Pokah /Pókaháza/ és Vaja /Gyója/ nevű falucskák.⁷² Himodról 1333-ban történt említés utoljára, a másik két település azonban még hosszú időn át fennmaradt.⁷³

Az Alsó-Tiszazug Árpád-kori települései

Röviden összefoglalva a népvándorlás korától Csépa első okleveles említéséig eltelt időszakot, megállapíthatjuk: a népvándorlás viharos századaiban csak a szarmaták, avarok és bolgárszlávok lakták hosszabb időn keresztül a vidéket. A honfoglaló magyarság a bolgárszláv és avar lakosságot meghódította, mellyel a XII. század végére biológiailag és társadalmilag egybeolvászódott. Az új etnikum sokféle jogi helyzetű elnyomott rétege a XIII. század folyamán egységes jobbágyosztályba olvadt össze. A terület birtokviszonyairól azt mondhatjuk, hogy a vidék előbb a honfoglaló Ond fia, Ete szállásterülete, majd a vármegyerendszer létrehozása után nagyjából Csongrád megyéhez tartozó királyi birtok lett. Később I. László királyunk a környékbeli halastavait az egri püspöknek adományozta, így községünk határa részben Bor-nemzetségi, részben királyi és egyház birtokká vált. A birtokviszonyokban a XIV. század elejéig már nem következett be változás. A terület Árpád-kori gazdasági

életének legjellemzőbb vonása a fejlett halászat és a korán meginduló szántóföldi termelés volt. A XIII. század elejére a szántóterület már annyira megnövekedett, hogy a földművelés lett a főfoglalkozás. Kialakult a szabályozott talajváltó rendszer, s a szétszórt apró települések lakói falvakba költöztek. Ezeket a változásokat mutatják a XIII. század második harmadától megjelenő új falvaink.

Területünkön élt régen letűnt népek és a magyarság Árpád-korával kapcsolatban elmondott ismereteink bizonyára nem jelentéktelen részét képezik közösségünk történetének, hiszen ezek a korok adják meg szállóhelyünk kialakulásának előzményeit s közelebb visznek annak megértéséhez. Ha áttekintjük ezt az időszakot, megállapíthatjuk, hogy a neolitikumtól Csépa létrejöttéig szinte minden korban lakták a vidéket, s valamennyi nép kiváló településhelynek találta. A folyóviz közelsége a maga árterületével, az ármentes lösz-szigetek és löszhátak jó talajukkal védelem és megőlhetés tekintetében mindenkor biztos helyet jelentettek. Régészeti lelőhelyeink térképéről láthatjuk, hogy a kedvező természeti adottságokkal rendelkező vidéken még az ősi idők földmunkáló és talajformáló tevékenységet végző emberei választották ki települési helyül közösségünk ártérperemének azon részét, ahová a későbbi korok lakóinak hajlékai is épültek, s ahol a régi romokon a XIV. században szülőfalunk is kifejlődött. Csépa tehát nem véletlenül épült arra a helyre, ahol ma is áll, a földrajzi tényezők s a régi idők itt élt népeinek kulturája jelölte ki helyét a határban.

J E G Y Z E T E K

- 1 Udvarhelyi Károly: Magyarország természeti és gazdasági földrajza. Bp. 1968. 28.o.
- 2 Borza Márta: Geomorfológiai megfigyelések a Tiszazugban /Szakdolgozat/. Debrecen, 1969. Kézirat a Tiszaföldvári Földrajzi Múzeumban. 3.o.
- 3 Borza: i.m. 4.o.
- 4 Bagdi Sándor: Tiszazug. Szeged. 1968. /Doktori értekezés/. Kézirat. József Attila Tudományegyetem Földrajzi Intézetének Könyvtára. 3o.o.
- 5 Borza: i.m. 7-8.o.
- 6 U.o. 11.o.
- 7 U.o. 39.o.
- 8 U.o. 45.o.
- 9 Sági Pál: Csépa település-földrajza, Kézirat, Damjanich J. Múzeum. Szolnok 1.o.
- 10 Borza: i.m. 42.o.
- 11 U.o. 43.o. Bagdi: i.m. 36.o.
- 12 Borza: i.m. 29. és 47.o. és Sági: i.m. 4.o.
- 13 Pulasky Ferenc: Magyarország archeológiája. Bp. 1897. 28-29.o. Borza: i.m. 48.o.
- 14 Borza: i.m. 57.o. Bagdi: i.m. 30-35.o.
- 15 Sági: i.m. 3.o.
- 16 Bulla Béla: Magyarország természeti földrajza Bp. 1962. 66.o.
- 17 Udvarhelyi: i.m. 52-57.o.
- 18 Sági: i.m. 4.o.
- 19 Szlankó István: A Tiszazug település- és gazdasági földrajza. Kézirat. Tiszazugi Földrajzi Múzeum. 8-9.o.
- 20 Bulla: i.m. 173.o.
- 21 U.o.
- 22 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. A-Cs. Bp. 1964. 881-882.o.
- 23 U.o. 896.o.; Fejér György: Cod. dipl. IV/III. 39.o.
- 24 U.o. X/IV. 578.o.
- 25 Schefftsik György: Jász-Nagykun - Szolnok vármegye mult-

ja és jelene. Pécs. 1935.

- 26 Csépai Egyházi Levéltár /a továbbiakban CEL/: Historia Domus I. Töredék 1.o.
 - 27 Kalicz Nándor: Tiszazug óskori települései. Régészeti Füzetek 8. 1957. 81-83.o.
 - 28 Kovács Albert mint önálló gyűjtő 1874-ben az addig Csépan előkerült leleteket a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta /Ltsz.Csépa. 201. 1874; 177.1875/. 1876 októberében a Tiszazug addig egymástól függetlenül működő kutatóival létrehozta a "Tiszazugi Archeológiai Magántársulatot", melynek működése során titkára volt. A megalakulást követően többször kiadványokban számolt be a társulat ásatási eredményéről. A gazdag, értékes leletek publikálásával megismertette a világgal a Tiszazug és közösségünk nevét: Kovács Albert:
1. A Tiszazugi Archeológiai Magán- Társulat 1876. évi ásatásainak leírása /Kézirat, könyvformájú kiadvány/.
 2. Tiszazugi régiségekről /Archeológiai Ért. 1893. 165.o./
 3. Szelevény. - Vadasi virágcserep /Arch.Ért. 1894. 191.o./ -.

A Társulatról az Archeológiai Értesítő a következőképpen emlékezett meg 1877-ben: "Ez alkalommal egyszerűen el nem mulaszthatjuk, hogy az illető régészeti társulat lelkes elnöke Széll Farkas, titkára Kovács Albert és múzeumőre Schweiger Lajos uraknak a tudomány nevében mély köszönetünket ki ne fejezzük." /Arch.Ért. 1877. 64-65.o./ A kis kutatócsoport 1884-ig működött. Tagjai 1883-ban gyűjteményük egy részét örök letétként a N.Muzeumban helyezték el, majd 1889-ben a további részét is a N.Muzeumnak ajándékozták. /Kalicz N.:i.m. 8-12.o./ Így végleg megmentették a leleteket az elkalldástól. Ezen kis társulat egész tevékenysége, a szűkebb haza értékeinek feltárásáért folytatott odaadó, lelkes munkája, álljon mindig példaként az utókor előtt.

- 29 Kalicz: i.m. 16-17.o.
- 30 Krecsmarik Endre: Szarvas dombornüves képe, 6skori edénytöredéken. Arch. Ért. 1912. 365-68.o.
- 31 Kalicz: i.m. 85.o.
- 32 U.o. 85-88.o.
- 33 Nemzeti M. leltári szám: 138. 1883/651; 691, 735, 764, 766.
- 34 Kalicz: i.m. 27-29.o.
- 35 N.M. Ltsz. 138/1883
- 36 U.o. Ltsz. 138. 1883/654; 42. 1889/109.
- 37 U.o. Ltsz. 138. 1883/638, 699, 737, 761, 740, 746; 42. 1889/42, 160.
- 38 Kalicz: i.m. 41-42.o.
- 39 U.o. 90-91.o.
- 40 N.M. Ltsz. 138. 1883/712.
- 41 Kalicz: i.m. 58-59.o.
- 42 N.M. Ltsz. 138. 1883/87, 741, 758.
- 43 Kovács Albert: Tiszazugi régiségekről. Arch.Ért. 1893. 165.o.
- 44 N.M. Ltsz. 42. 1889/155; 42. 1889/99
- 45 Tiszazugi Arch. Társaság naplótöredéke. 1485.
- 46 Kalicz: i.m. 75.o.; N.M. Ltsz. 138. 1883/753.
- 47 Danjanich János Múzeum. Szolnok. Régészeti Adattár. 63. 43/1-3.
- 48 N.M. Ltsz. 42. 1889.
- 49 Kalicz: i.m. 94-95.o.
- 50 Molnár Erik: Magyarország története. Bp. 1964. 17-20.o.
- 51 N.M. Ltsz. 61. 211/1; 177. 1875/4-5; 43. 1889/11-13.
- 52 N.M. Ltsz. 61. 207/7.
- 53 U.o. Ltsz. 138. 1883/748.
- 54 Kalicz: i.m. 42.o.
- 55 Molnár Erik: i.m. 24-28.o.
- 56 N.M. Ltsz. 62. 138/10; 42. 1889/90-94.
- 57 N.M. Ltsz. 43. 1889/3-10.
- 58 Györfly Gy.: i.m. 882.o.

- 59 Molnár E.: i.m. 28.o.
- 60 Scheftsik Gy.: i.m.
- 61 Györffy Gy.: i.m. 882. és 894.o.
- 62 Molnár E.: i.m. 28.o.
- 63 Györffy Gy.: i.m. 883.o.
- 64 U.o. 882-884.o.
- 65 Fejér Gy.: i.m. IV/III. 39.o.
- 66 Danjanich J.M. Szolnok. i.m. 63/341-42.
- 67 Györffy Gy.: i.m. 882-884.o.; Ortvay Tivadar: Magyarország régi vízrajza. I.K. 354-364.o.
- 68 Fejér Gy.: i.m. IV./III. 39.o.
- 69 Györffy Gy.: i.m. 882-884.o.
- 70 Molnár Erik: A magyar társadalom története az őskortól az Árpád-korig. Bp. 1949. 174. és 179.o.
- 71 Györffy Gy.: i.m. 88.o.
- 72 U.o. 896. és 906.o.; Fejér: i.m. IV./III. 39.o.
 Györffy György által Vajának /Woya/ jelölt falucska valószínű inkább Gyója, ugyanis ez a település 1568-ban Gyola néven szerepelt, és azt a határrészt ma is Gyójának hívják. /Országos Levéltár Kamarai levéltára - a továbbiakban OL.-U.et C. film: 1635./
- 73 Györffy Gy.: i.m. 906.o.

II.

CSÉPA A FEUDALIZMUS

KORÁBAN

CSÉPA KIALAKULÁSA. ÉLETE A TÜRÖK KORBAN ÉS
A RÁKÓCZI - SZABADSÁGHARC IDEJÉN

1. A falu kialakulása és birtokosai az elnéptelenedésig

Már csaknem hat évszázad mult el azóta, hogy napvilágot látott az az írásos dokumentum, amely először említi községünk nevét. Az irat a garamszentbenedeki apátság, sági birtokával kapcsolatos per anyagából maradt fenn, 1406-ból. A pöriratban Csépa csak családnévként fordul elő /Chepha/. Az alsó-tiszazugi Ság határait elfoglaló szomszédos birtokok között sorolta föl Deák Balázs Chepha Jánost és Lászlót, amikor azok földfoglalásai ellen tiltakozott Külső-Szolnok vármegyénél.¹ Egy másik, alig néhány hónappal későbbi keltezésű okirat már azt tudatja velünk, hogy 1406-ban Chepha a Chepha család birtokában levő possessió /falu/ volt.² Ez, az év azonban nem tekinthető községünk születési dátumának. Az említett adatokból láthatjuk, hogy Csépa 1406-nál korábban keletkezett, sőt lehetséges, hogy mint művelt birtok vagy név nélküli kisebb település már jóval régebben is fennállott.

Forrásaink a XV. század második negyedétől már elég gyakran megemlékeznek a faluról. 1423. és 1426. évi adat szerint továbbra is a Csépa család birtokolta.³ 1437-ban a család új örökösei, Csépa László és Balázs kezére került a település.⁴

A fenti néhány adat alapján elfogadhatónak véljük azt az elképzelést, hogy községünk nevét a Csépa családtól, mint birtokosától nyerte. Hogy mikor és hogyan került a terület a Csépák kezére - sajnos - nem tudjuk. Az azonban biztos, hogy a falu mai határának csak keleti fele volt a családdé, ill. tartozott az akkori Csépához. A határ nyugati részét egy másik település - a már említett Pokah - foglalta el.

Községünk területén ez volt a legősibb ismert falucska, melyet később Pókaháza néven emlegettek. Erről először 1423-ból van adatunk. Ekkor a falu a Pókaházi családé volt. 1464-ban Sándor, 1475-ben László "Póka de Pókaháza" nevű királyi emberek birtokolták.⁵ Ez a település is valószínű első tulajdonosának nevét őrizte meg. A két falu elnevezési formája /személynévből származás/ arra mutat - különösen Csépaé -, hogy az ismert okleveles említésnél jóval korábban keletkezett.

Az Alsó-Tiszazug birtokviszonyaiban a XIV.

század közepére nagyobb változások következtek be. 1261-ben a halastavak vidéke /Halász és Csépa határában/ még az egri püspöké, a többi terület pedig jórészt a királyé volt /Sas, Kürt, Szelevény, Csépa/.⁶ A püspöki birtokokat IV. László elvette az egyháztól és hiveinek adományozta. A XIII. század végén és a XIV. század elején a kincstári területek is királyhű nemesek kezére jutottak. 1329-ben cserélt gazdát Ug is a került Károly Király adományaként egyik apródja, Kátai András birtokába.⁷ A birtokadományozások és az új birtokosok megjelenése kapcsolatban lehetett az ebben az időben egymás után kialakuló településekkel. Pocsot /Istvánháza/ 1333-ban, Sast 1334-ben, Szelevényt 1389-ben említik először forrásaink.⁸ Megközelítőleg erre az időszakra tehető Csépa kialakulása is, ami valószínű összefüggésben volt a kedvezőtlen helyen fekvő Himod falucska elnéptelenedésével.

A fenti községek birtokosai után tovább kutatva, olyan okirat került elő 1495-ből, amely arról vall, hogy Csépat /Csépa/ és Szelevényt /Zolewen/ Csépa János és László birtokolta.⁹ Egy másik, szintén 1495. évi keltezésű oklevél pedig azt említi, hogy Csépa és Szelevény falvakban Móricz Péternek is voltak részbirtokai.¹⁰ A későbbi évekből származó iratok között már nem sikerült olyat találnunk, amely a Csépa - vagy a Pókaházi családot említette volna.

Valószínű, más nevű örökösök kezébe kerültek a birtokok, vagy esetleg az uralkodó más családoknak adományozta. A települések elnevezései azonban tovább éltek s élnek ma is, megörökítve magukban első birtokosaik nevét.

Községünk lakóit mindig foglalkoztatta településünk kialakulása, neve, nevének jelentése. Csépa kialakulásával kapcsolatban a szájhagyomány a XVIII. század eleji állapotokig tekint vissza, és a falu ujjaalakulásának történetét többnyire helyesen őrzi. A község nevének jelentéséről azt tudják, hogy a szláv Sztjepán /István/ szóból származik. Ez meg is felel a valóságnak, amit Kálmán Béla megállapítása bizonyít, miszerint a Csép, Csépa, Csépka szavak az István régies Csépán-Csépány változatából alakultak ki.¹¹ Községünk neve tehát Istvánt jelent. Pókaháza nevének jelentéséről a hagyomány nem emlékezik meg. Ez a régi település magyarul Pálháza.¹²

Csépa nevének eredetéről az idősebbek azt beszélik, hogy azért hívják Csipának - még ma is sokan így nevezik a falut -, mert régen környékén sok piócát szedtek és tavai, vizei mellett, nagy mocsaraiban rengeteg szunyog tányázott, s innen ragadt a községre a Csipa név, amely az urias kiejtésben lett Csépa. Hasonló okkereső magyarázat született a régi Csipsár - település /ma dülő név/ nevével kapcsolatban is. Ez a halban gazdag, sáros, mocsaras vizállásos hely szintén a szunyogok és piócák csipéséről nyerte elnevezését. Pókaháza nevét pedig legelőin található számtalan póklyukkal /pókok háza/ hozzák kapcsolatba községünk idősebb lakói.¹³

A hagyomány megszólaltatása után nézzük ismét, mit tárnak elénk későbbi forrásaink Csépa birtokosaival kapcsolatban.

1545-ben 19 portás falu volt Csépa, ahol kb. 110-120 lélek lakott. A birtokosok között ekkor is ott talál-
tuk Móricz Pétert, de csak egy portával rendelkezett. 1 por-
ta tulajdonosa volt Horváth István is. A település leggazda-
gabb ura ekkorra Barát Balázs lett. /Valószínű a Csépa család
birtokát örökölte./¹⁴

1561-re a tulajdonosokat illetően csak az a kis változás kö-
vetkezett be, hogy Horváth István halála után feleségéé lett
birtoka. A falu portáinak száma azonban jelentősen megfogyat-
kozott. A Horváth és a Móricz család megtartotta ugyan az 1-1.
portát, de Barát Balásznak csak 14 portája került összeírásra.¹⁵

1578-ban már a község egyedüli földesurának Móricz Lőrincet
említették.¹⁶ Lehetséges, hogy a többiek portái elnéptelendé-
tek, esetleg Móricz Tulajdonába jutottak. Ezután Csépa birto-
kosaira vonatkozóan egészen 1664-ig a megmaradt dokumentumok-
ban semmiféle adatot nem találtunk. Az egyik 1664. évi oklevél
alapján azonban igen fontos ismeretekhez jutottunk. A forrás
elmondja, hogy I. Lipót községünk mai területének nagy részét
vitészégi érdemeiért a régi birtokos-család egyik tagjának, Mó-
ricz József császári generálisnak adományozta. Azt is megtudtuk,
hogy a kapott terület mindkét települése romokban hevert /Csé-
pa és Pókaháza/ s az egész vidék teljesen kihalt volt, amit az
oklevél így fejezett ki: "inhabitoris et destituta."¹⁷ Uralko-
dónk a birtokosok nélkül maradt csépai és pókaházi határ többi
részét kincstári tulajdonba vette. A Móricz Józsefnek adomá-
nyozott terület azonban nemsokára új tulajdonos, Tzutz /Czucz/
László kezébe került. A Horvátországból származó Tzutz László,
a generális egyetlen lánya révén - akit feleségül vett - ju-
tott a Móricz vagyonhoz.¹⁸ Ez 1664 és 1668 közötti időben tör-
ténhetett, hiszen Palugyai Imre "Magyarország leírása" c. munkájában
már azt írta Csépáról, hogy 1668-ban a kincstár és a Tzutz család
birtokában lévő prédiun /puszta/ volt.¹⁹ A falut ezután is még
egy fél évszázadon át mint elhagyott, megműveletlen földet em-
lítették, ahol csak gaz termett és vadállatok éltek, míg a Czucz
család tagjai - akiknek leszármazottjai ma is lakják -, meg nem
szállták.²⁰

Községünk középkori életére vonatkozó forrásaink igen szűkösek, ami van, az is jórészt földesurak birtoklásának változásával kapcsolatos. Ugyanez a helyzet a környező falvak esetében is, amelyeknek birtokosairól az alábbiakban szintén megemlékezünk.

A XV.-XVI. században a központi hatalom gyengülésének periódusai nem maradtak hatás nélkül az Alsó-Tiszazugra sem. A belső zavarok kedveztek az apróbb és gazdagabb neméseknek, földesuraknak egyaránt. A földéhség, a birtokszerezés törvényes és törvénytelen kielégítésére bőven volt lehetőség. A csépai, vezsenyi, istvánházi és kürti birtokosok hosszú időn át előszeretettel nyirbálták a garamszentbenedeki apátság sági birtokait. A XV. század közepére azonban ezek legtöbbje gazdag földesurak fennhatósága alá került. Az ugi, sasi és kürti birtokok 1450-ben Vezsenyi László hatalmába jutottak, akinek Abonytól Sasig 11 községnyi területe lett. 1472-ben viszont már Vezsenyi panaszkodott Kinizsi Pálra, aki magához ragadta birtokait. Később Kinizsi özvegyéé, majd a Clyz családé lett az említett terület. A birtokosok gyakran cserélődtek még a továbbiakban is, bár a birtoklás a török korban többnyire csak névleges volt. A XVIII. század elején végül a három szomszédos község: Sas, Kürt és Ug Steősszel Kristóf gróf tulajdonába került és az ő családja kezén maradt a jobbágyság megváltásáig. A Steősszel család a XVIII. század elejére a Csépa melletti Szelevény nagy részét is megszerezte. Szelevény másik legnagyobb birtokosa ebben az időben Sándor Zsigmond volt.²¹

2. A török hódoltság korában

A XIV. század végén, közelebből 1391-ben jelentek meg a hódító ozmán törökök Magyarország határán. Marx a magyar történelemről írt jegyzeteiben²² végzetesnek tartotta a török elnyomulást egész Délkelet - Európa fejlődésére és tragikusnak azt a feudális anarchiát, amely több európai államban megakadályozta komoly haderő szervezését a fenyegető hódító hatalom ellen. Világosan ítélte meg, hogy a feudális anarchia és az abból fakadó katonai tehetetlenség vezetett el államunk tényleges bukásához, nagy tragédiánkhoz.

1526-ban Mohácsnál a magyar királyság védelmi szervezete megsemmisült. Az utána következő kettős királyválasztás és annak nyomán kibontakozó belső háborúk végzetesen előkészítették útját a török birodalom törekvéseinek. Mohács után az ország déli védelmi vonalát megszálló ellenségnek aránylag nem nagy erőfeszítésébe került, hogy a két részre szakadt ország közé harmadikul beékelődjék s megvesse alapját másfél évszázados uralmának.

A hódító Nagy Szulejmán 1541-ben kardcsapás nélkül birtokába vette Buda várát. Ugyanezen évben török megszállás alá került a Duna-Tisza közének legnagyobb része. Pár év leforgása alatt a budai pasa kibővítette a hódoltsági területét a Duna és a Tisza mellékén minden irányban. Az 1552. évi hadjáratban Arad és Temesvár után bevették Szolnokot. /A várvédő zsoldosok gyáván megszöktek, az alig egy évvel korábban épített és jól felszerelt várból, melyet így a török vérvesztés nélkül szállt meg./ Rövidesen elfoglalták Bala-szentmiklóst is /Törökszentmiklós/, ahol földvárat építettek.

A várakba befészkelődött hódítók első dolga továbbra is a Tisza vonalától keletre való terjeszkedés maradt. Már 1553-ban létrehozták a szolnoki szandzsákokat, amely 133 éves fennállása alatt egyike lett a budai pasalik /kormányzás/ legnagyobb és legfontosabb szandzsákjainak.

Szolnok elestével már nem sok akadálya maradt, hogy Csépa és környéke is hódoltsági területté váljon. A szolnoki török diadal után Gyula vára még 1566-ig ellenállt s ellenőrzése alatt tartotta vidékünket is, de tényleges védelmet nem nyújtott. Ezalatt a mintegy másfél évtizednyi átmeneti idő alatt a török fokozatosan kiterjesztette hatalmát az egész Tiszazugra, s ezzel vidékünk 33 falujára is végleg ráborult a hódoltság emésztő kora.²³

1558-ból származó adatok tanúsítják, hogy ebben az időben már a hódítók az Alsó-Tiszazugban is megkövezték a magukét. Az 1558. évi kincstári defterek szerint Kürt 150, Sas és Ság 200-200 akcsét fizetett halketted címen s további 1000 akcsét kapuadóban. 1559-ben még a gyulai várkapitány, Bornemissza Benedek is megadóztatta az egész környéket. Csépán pl. 16 porta után 16, Kürtön 10 porta után 11 forintot hajtott be. 1560-ban újból ugyanennyi adót szedett a vidéken, mint az előző évben.²⁴ Bornemissza sem volt méltányosabb a töröknél. Az adók súlyosságát akkor látjuk igazán, ha ismerjük az akkori porta és az akcse, valamint a forint értékét. Ebben az időben egy portának egy olyan jobbágyot számítottak, akinek 6 forint értéke volt.²⁵ Egy forintnak pedig kb. 50 akcse felelt meg. Az akcse értéke a török pénzügyi viszonyok romlása folytán a későbbiekben mindig csökkent. A török korszak vége felé egy arany forinttal már csak kb. 320 akcse ért föl. A forint stabil vásárló ereje a XVIII. századig tartott.²⁶

A tiszazugi falvak népét a török és magyar hatóságok mellett még a tizedszedők /decimátorok/ is sanyargatták. 1560-ban az első ismert váci püspöki tizedlajstrom szerint Kürt 25 köből búzát s 16 bórányt, Sas 19 köből búzát s 14 bórányt, Csépa 21 köből búzát és 14 bórányt, Ug pedig 15 köből búzát fizetett tizedben.²⁷ 1561-ben a csongrádi decimátor 43 véka búzát és 9 véka árpát szedett Csépán, Szelevényen pedig 16 véka búzát.²⁸ 1563-ban a váci tizedszedő Kürtről 64, Sasról 16, Ugról 95 bórányt hajtatott el.²⁹ 1564-ben a gyulai várkapitány is még egyszer végigzasarolta a környék falvait, Kunszentmártont pedig el

is foglalta. 1566-tól 1635-ig a megyei hatóságok már többet nem jutottak el az Alsó-Tiszaszigbe.³⁰ A lakosságra azonban így is szinte végzetes volt a töröknek és az egyháznak járó szolgáltatások teljesítése.

1566-tól, Gyula elfoglalásától végérvényesen vidékünk is hódoltsági területté vált. Erre az időre a török hatalom területi igényei átmenetileg voltaképpen kielégülést nyertek és kezdetét vehette a végleges betelepülés. Ahol a török megvetette lábát, igyekezett mindjárt saját közigazgatását bevezetni. A meghódított tartományokat kormányzóságokba /vilajetekbe/ szervezték be, melyek élén a bejlerbej, a pasa állott. A vilajeteket nagyobb közigazgatási egységekre, livákra vagy másnéven szandzsákokra osztották. Ezek élére a szandzsákbej került, aki az illető szandzsákban a hűbéres haderők parancsnoka, valamint a közigazgatás vezetője is volt. A szandzsák közigazgatásilag újból kisebb területekre: náhijékre tagolódott. A náhije egyben bírósági kerület is volt, melyet a török bíró, a kádi vezetett.

A meghódított területen a magyar állam, a keresztény egyház és a nemesség földbirtokai is a török szultán, illetve a török kincstár birtokába kerültek. Egy talpalatnyi föld sem maradt magántulajdonban. Minden ingatlan, minden jövedelem a szultán korlátlan rendelkezése alá került. A földterület egy része megmaradt kincstári kezelésben, nagyobb részét pedig a rajta fekvő falvakkal és azok jobbágy lakóival együtt a szultán hűbérbirtokként odaadományozta az érdemeket szerzett katonáknak, szpáhi tiszteknek és főrangú tisztviselőknek.

Az Alsó-Tiszaszig falvai közül Kürt, Sas, Ság már 1558-ben, Kunszentmárton pedig 1571-ben szultáni khász birtok lett. Kürt és Sas még 1590-ben is a budai pasa khászai közé tartozott.³¹ A fenti közösségek a 15 éves háborúig valószínű sohasem kerültek egyetlen török katona felelőtlen birtoklása alá sem. Így ezekben a falvakban, mint szultáni khász birtokon,

aránylag nyugodtabb, biztonságosabb életet élhettek a lakosok. Kivételes helyzetüket folyóparti településüknek köszönhatték. A török defterek szerint legfőbb jövedelmi forrásuk a halászat és a juhtenyésztés volt. A többi alsó-tiszazugi falu: Ug, Csépa, Szelevény, Pókaháza, Istvánháza bár szintén folyóhoz közel eső helyek, a kincstári összeírásokban nem szerepelnek, így valószínű a Csongrádon, esetleg Szolnokon székelő szpáhi birtokai voltak.³²

A hűbéres szpáhi tisztt rendszerint abban a tartományban kapta birtokát, ahol katonai szolgálatot teljesített. A szolgálat érdekében az óriási török birodalomnak egymástól távol eső részeire, hol ide, hol oda helyezett tisztt gyakran változtatta szolgálati helyét, s ezzel együtt hűbértartományát is. Személyes kapcsolatot a földhöz nem kötötte, annak csak jövedelmét huzta /fizetésként/ hol itt, hol ott. Ezért időleges birtokát igyekezett a lehető legjobban kifosztani. Így a fent említett falvainknak is - mint szpáhi birtokoknak - nagyobb elnyomás, több megpróbáltatás jutott.

A rendkívüli következetességgel kiépített török adózási rendszer nyomán kegyetlen kizsákmányolás nehezedett, a rájának nevezett szegény jobbágyra. A szolgáltatások általában kétszeres megterhelést jelentettek. Először is fizetni kellett az állami fejadót /harács/ és a földesuri szolgáltatásokat a kapuk, ill. a családfők száma szerint. Az állami fejadó 50 akcse volt /kb. 1 arany forint/. A török földesurat megillető kapuadó szintén 50 akcsét tett ki. Az utóbbi behajtását minthogy senki sem ellenőrizte, a legszélesebb lehetőség nyílt a jobbágyok kegyetlen kizsákmányolására. Így számtalan, sok egyéb adó is terhelte a rájákat. Megadóztatták a fogyasztást, a forgalmat és a termelésnek minden elképzelhető ágazatát, sőt még a magánélet egyes mozzanatait is.

A török megszállás és berendezkedés nyomán a meghódított területek nem szakadtak el teljesen az anyaországtól. A

hódoltság bekövetkeztével részben folyt tovább a falu régi élete, nem szűnt meg a magyar királyi felségjogok gyakorlása s egymásra történtek a birtokadományozások is. A földhözragadt jobbágy-nép - főként a mindenkori hódoltsági peremvidékeken - továbbra is adózott a magyar államnak és volt földesurának. /Ezek a viszonyok érvényesültek Csépa környékén Gyula várának elestéig/. Er-re azért volt lehetőség, mert már 1547-ben megegyeztek Ferdinánd-dal a törökök, hogy kölcsönösen felényi adót vetnek ki a hódoltsági részekre.³³ Ezt természetesen a török, de legtöbbször a magyar hatóságok sem tartották be. /Pl. a gyulai várkapitány "adószedése"./

Végeredményben tehát a hódoltsági falu két felé adózott: a török államnak és a török földesurnak, s ugyanakkor, ha a körülmények megengedték, a magyar államnak, a magyar földesurnak és az egyháznak is. A magyar adószedőnek és a decimátornak a szandzsákbejtől kellett engedélyt kérni, hogy elindulhasson a hódoltságba az ott maradt jobbágyok tartozásainak beszedésére.

Ennyi teher, szolgáltatás nyonta a szülőföldjén ragadt népet, akik többnyire jobbágyok voltak. A török jogtalan-nak tekintette a nemest is, de azok gyorsan kivonták magukat a hódoltság alól. A lakosság helyzetében, az említett, szinte elviselhetetlen terheken túl, talán az a létbizonytalanság volt a legnyomasztóbb, amely a török hadak gyakori átvonulásaival, a különböző harcokkal és háborúkkal járt.

Közvetett forrásaink alapján állíthatjuk, hogy községünk és a környékbeli települések szörnyű megpróbáltatásokat éltek át már az 1552. évi török felvonulás, és néhány hónap mul-tán a törökök vert hadának Eger alól történt visszavonulása, va-lamint 1566-ban Gyula eleste s a Nagy Szulejmán halálhírére vissz-szaözozló krimi táterhadak dúlása idején. A szonoki vár bevételét követő rablásokkal, fosztogatásokkal járó veszteségek mértékét a következő adataink mutatják. A csongrádi decimátor 1551-ben Csépán még 27 portáról /150 - 160 lélek/, Szelevényen 8 portáról szedte

a tizedet.³⁴ 1561-ben már Szelevényen csak 4, Csépan 16, Sason 11, Istvánházán 10, Kürtön 10 porta után adóztak.³⁵ Ezen elmúlt évtizedben láthatóan nagy, de megközelítőleg egyenlő veszteségek érhatték a vidék falvait, melyek közül úgy véljük, a hódoltság előtt és a hódoltság kezdetén Csépa volt és maradt a legnépesebb. A veszteségek nagyságát csökkentette a természetileg védettebb, rejtettebb területek közelsége, ahová a lakosság hosszabb időre is elhúzódhatott. Az Alsó-Tiszazug falvai közül talán Csépa határa nyújthatott legkevesebb biztonságot, mert legmészebb esett a folyóktól. A lakók a természeti védelem és a bujdosás adta lehetőségek igénybe vételén túl arra is törekedtek, hogy a törökök által védettebb településekbe költözzenek. Előfordult, hogy egy-egy rabló betörés után a lakosság jelentős része nem tért vissza hajlékába, hanem biztonságosabb vagy a csapást elkerülő községbe húzódott, mely esetleges kincstári tulajdonba tartozása révén is vonzotta. Ez következett be Csépa esetében is, mert az 1551-ből ismert 27 család közül 7-et 1562-ben Kürtön írtak össze.³⁶

Az 1566 körüli zajos idők megrázkódtatásaira a váci püspöki tizedszedő 1568. évi azon feljegyzéséből következtethetünk, amely megemlíti, hogy "Szolnok megye túl a tiszai részének minden faluja hátralékban maradt", azaz éppen a Tiszazug, mert csak ez a rész tartozott Szolnok megyéből a váci püspökhöz.³⁷ Más forrásaink a lakosság szivóssága és kitartása mellett arra is rávilágítanak, hogy ez az időszak nem vetette tulságosan vissza vidékünket. Kürt és Sas portaállományában 1568-ra nem következett be visszaesés. A csongrádi tizedszedő pedig ugyanebben az évben Csépat, Szelevényt, Halásztelket is összeírta, sőt összeírásra kerültek Csépa mai határában vagy közvetlen szomszédságában található kis telepek, birtokok is: Ellyés, Gyola, Mama/ a mai Ellés, Gyója, Mámai-rét/.³⁸ Nem találkoztunk azonban Csépa közvetlen szomszédja, Pókaháza nevével sem az 1561-es, sem az 1568-as összeírásokban, de a közbeesőkben sem. Ez a XVI. század közepéig meglévő település valószínűleg még az első török felvonulások következtében néptelenedett el, és soha többé nem is települt be.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy területünk lakóinak helyzetében a török uralom átmeneti szakaszában az első nagy veszteségek után bizonyos stabilizálódás, majd lassu fejlődés vette kezdetét, ami a teljes behódolás után, mint látni fogjuk, tovább tartott, egészen a 15 éves háború kitöréséig.

E hosszú, viszonylag békés időszak során bekövetkezett változások jól lemérhetők már a szolnoki szandzsák 1571. évi adóösszeírás területünkre vonatkozó adataiból. Ez a defter kifejezetten a fejadó kivetése céljára készült. Az egyes falvak nevei alatt a fejadó kifizetésére kötelezett családfők soroltattak föl.³⁹ Csépan 24, Sason 24, Szelevényen 12, Kürtön 22, Ugon 12 családot számolhatunk ebben az időben. Ezek a számok az előző évek adatait figyelembe véve, komoly fejlődésről tesznek bizonyosságot.⁴⁰

Év:	1551	1561	1571
<u>Csépa</u>	27 család	16 család	24 család
Tiszakürt	? "	10 "	22 "
Szelevény	8 "	4 "	12 "
Sas	? "	11 "	24 "

Tiszakürtről az 1571. évi defter abban az időszakban rögzít adatokat, amikor az eltelt két évtized során az itt maradt vagy lakóhelyéről elmenekült, de lassan visszaszivárgó lakosság viszonylag nyugodt életet folytathatott. Csépan 1571-ben a következő családfőket írták össze: Nestör Balázs, Kis Lőrinc, Gai István, Bercsik Kálmán, Ertős Máté, Pikó Gergely, Aperi Ferenc, Nimet Pál, Máté Mihály, Fodor Péter, Kocsis János, Ködes Sebestyén, Pap Lőrinc, Kötes János, Nesti Mihály, Molnár Pál, Fodor István, Vas István, Kovács István Satáni Gál, Csanakozs Mócsi, Csanakozs István, Csanakos Mihály, Gere Orbán.⁴¹ /Az aláhuzott nevek az 1551-es tizedjegyzékben is szerepelnek.

Az 1571. évi adóösszeírás mellett még néhány adatunk szintén arra mutat, hogy vidékünk falvai valóban fejlődtek,

erősödtek. Az 1578-as csongrádi tizedlajstrom pl. Szelevény és Csépa portáinak növekedését tárja elénk.⁴² Az 1573-as összeírás szerint még csak 650 akcsét vett be a török halketted címen Kürtön, de szinte hihetetlennek tűnik, hogy 1575-ben a halketted már 1000 akcséra szűkött, s hogy elfogott marhák után is tudott fizetni a község 4700-at és kisebb kihagyások címen még még 1600 akcsét. A 15 éves háború által előidézett nagy korforduló küszöbén, 1590-ben pedig már 8000 akcsét jövedelmezett Kürt a budai pasának.⁴³ Bár nem tudjuk milyen sok szenvedés izzadta ki magából a fenti súlyos szolgáltatásokat, mégis azt állapíthatjuk meg, hogy csak az előzőknél népesebb, gazdaságilag fejlettebb község lehetett képes ilyen terhek elviselésére.

Az 1570-80-as évek átmeneti szélcsendje után azonban még az eddigieknél is nehezebb idők következtek. A tizenöt-éves háború viharai vidékünkön is végzetes következményekkel jártak. Főként az 1596-ban a Tisza vonalán Eger ellen felvonuló török hadakat támogató krimi tatárok martalóc csapatai végeztek óriási vérontást. Majd 1598-ban a Budáról induló és a Tiszazugot is érintő újabb török hadjárat és visszavonulás tette teljesen tönkre, égette lakatlan vidékké tájunkat. A pusztítás olyan nagyméretű volt, hogy 20-30 évre szinte teljesen megállt az élet. Különösen az Alsó-tiszazugi falvakat viselte meg, melyek közül még 1614-ban is csak Kürt és Csépa szerepelt a püspöki tizedszedő jegyzékében. Szelevény, Sas, Ug nem adott életjelt magáról.⁴⁴ 1629-ben is csak Csépa és Kürt fizette a tized évi bérletét.

1635-ben a magyar hatóságok előtt újra megnyílt az út a Tiszazugba. Így ezután a lakosság életét a vármegyének járó adók is nehezítették. Hatóságaink a jobbágyság kötelezettségeit a porták nagysága szerint határozták meg. A portaösszeírások adatait azonban kissé fenntartással kell kezelnünk, mert a porta, vagyis a tulajdonképpeni adótárgy értelmezése az idők során sokat változott, és az összeírások sem voltak teljesen pontosak. Adóalapul, mint tudjuk, régi törvény szerint egy olyan jobbágy-

házat lakó család vétetett, amelynek olyan kapuja /porta/ volt, ahol egy szakér ki- és bejárhatott. Ez a ház, amely egy jobbágyteleknek felelt meg és a kapu, vagyis porta címen került az adórovásba, szolgált az adóösszeg kivétele alapjául. Hogy hány család lakott egy ilyen kapuval bíró házban tekintetbe sem jött. Valószínű, hogy egy ilyen ház hosszabb időn át egy család lakóhelye volt. De a török dúlás és a jobbágycsaládok szaporodása következtében üszébb szorult a lakosság, s egy-egy portaalj népesebbé vált. Az Alsó-Tiszazug esetében egészen a XVI. század második harmadáig a portát egy jobbágytelknek, ill. egy családnak tekintették.⁴⁵ A XVII. századtól azonban már az országosan meghatározott portaalappal számolunk, mely 1609-től egy portába 4 egész jobbágytelket vagy 12 parasztházat vesz.⁴⁶ E portaalap segítségével meghatározhatjuk, hogy az 1635. évi vármegyei portafelmérés adatai milyen viszonyokra mutatnak rá a Tiszazuggal kapcsolatban. Az említett évben Cibakházán 1/2, Tiszakürtön 2, Csépan 1/2 porta után vetettek ki adót.⁴⁷ A többi község: Sas, Ug, Szelevény mégcsak számításba sem jöhetett. Ez azonban nem jelenti azt, hogy még mindig teljesen lakatlanok voltak, valószínű megindult már az élet ezeken a helyeken is. Az 1643-as tizedlajstromban azt jegyezték fel róluk, Cséppal együtt, hogy tizedárendájukat ugyanahogy fizetik.⁴⁸ 1647-ben Kürtön 2 1/2, Csépan 1/2 és már Sason is 1/3 portát számít a vármegye. Szelevény és Ug még most sem került összeírásra.⁴⁹

Ezek a kicsiny portaszámok, össze nem írt falvak arra mutatnak, hogy területünk nagyon jelentéktelen lehetett, s hogy igen nehezen indult újra az élet a Tiszazug régi településeiben. Az Alsó-Tiszazugban Kürt volt a legjelentősebb hely, ahol a lakosság a XVII. század közepére elérte a 130-150 főt. Még jelentékeny falunak vehető Csépa is, kb. 30-40 lakossal. A régi nagymultu település - Ság - a pusztításokat már nem tudta kiheverni, lakatlan maradt és a későbbiekben sem épült újjá.

Hosszu stagnálás után alig kezdett azonban valami kicsiny fejlődés mutatkozni, amikor ismét érezni kellett vidékünk

lakóinak az újabb török hadi felvonulások keserű következményeit. Erre azért került sor, mert a lengyel királyságra törő II. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek, vazallusának, Köprülü Mohamed szultán nem nézte el önálló politikai próbálkozását és ellene küldte tatár csapatait. Az így bekövetkezett Szejdi Ahmed pasa 1659. évi hadjárata újabb csapásokat hozott vidékünkre. 1660-ban a püspöki tizedszedő eljutott ugyan az Alsó-Tiszazugba, de csak Kürtön tudott mintegy 4 forintnyi haszonbért beszedni s megjegyezte, hogy "A lakosok elpusztult tájairól menekülésben vannak." Sasról, Ugról, Cséparól semmit sem szedett a decimátor.⁵⁰ 1666-ban a tizedbérlet Kürtön már újra 7, Sason pedig 5 forint volt.⁵¹ Az 1675. évi portasszeirás is megemlékezett Sasról 1/2, Kütről 1 1/2, Ugról 1, Szelevényről 1/3 portával.⁵² Csépa nevével viszont sehol sem találkozunk olyan okiratokban, amelyek a község további fennállásáról tanuszkodnának. Ugy véljük, az 1659-es hadjárat után már nem tekinthető lakott településnek. Az 1664-ben kelt királyi adománylevél is mint kihalt területet juttatta Móríz József tulajdonába.⁵³ 1668-ban is mint pusztát említették.⁵⁴ Ezután is még egy fél évszázadon át műveletlen, elhagyott helynek tudták.⁵⁵

A többi alsó-tisza menti falucska azonban tovább élt, viselve az elnyomás, a szenvedés mindenféle formáját. 1675-ben Kürtön 15 jobbágy és 5 zeellér-család 66 forint évi taxát fizetett a kincstárnak - de megjegyezte a provizor: "jórészt tönkrementek." Ebben az időben aligha lakta a községet több 80-100 lakosnál.⁵⁶ A többi falut pedig még ennél is kevesebb.

1683 tavaszán azután újabb olyan időszak vette kezdetét a vidék történetében, melynek megpróbáltatásai bizonyos felfűlmutták a másfélszázados török hódoltság minden keserűségét. Kara Musztafa nagyvezér 1683-ban megindította hadait Bécs elfoglalására. Murad Giraj krími tatár khán és Thököly seregeit támogatott a hadműveletet. A tatárok rabolva, pusztítva vonultak fel a Tiszántúlon Bécs alá. Ezt még tetézte az, hogy ugyanazon év őszén a sikertelen ostrom után a török-tatár csapatok ugyancsak

tájonkon vonultak vissza felbomlott, éhező csoportokban. 1684 nyarán pedig már a császáriak ostromolták Budát, ami azt jelentette, hogy vidékünk újra az állandóan fel s alá járó török hadak szelvényeinek volt kitéve. Valószínűleg Nagyrév, Inoka, Kunszentmárton akkoriban vált végleg pusztává. 1685. októberében Szolnok^a felszabadító csapatok kezére került, sőt a császári seregek egészen Szarvasig nyomultak előre. Ebben az időben a Tiszazug legjelentősebb települése - Kürt - a császári seregek állomásozó helye lett. Ez a környéken még meglévő falvak tartós fosztogatását jelentette.⁵⁷ Végre 1686-ban Buda és 1687-ben Eger is felszabadult a török hódoltság alól. Vidékünk azonban ismét abba a helyzetbe jutott - két tűz közé -, mint amilyenbe Szolnok 1552. évi bevételét követően került. Akkor a gyulai magyar hadak még 14 évig tartották magukat s behatoltak a vidékre, most a gyulai törökök Szolnok felszabadulása után még 1694-ig birtokolták a várat s fosztogatták a környező falvakat.

Az 1686-os Heves és Külső-Szolnok vármegyei portafelszámolás még valamennyi alsó-tiszazugi községet megemlítette: Szekesvárt 1/8, Tiszakürtöt 1 1/2, Istvánházát 1/4, Tiszaugot 1, Sas 1/2 portával.⁵⁸ Tehát még volt mit elpusztítani a későbbi időkben. A lakosságot a török és a császáriak is szarcolták. 1688-ban a szokott évi adóztatások biztosítására több kürti lakost - kezeseknek - a gyulai várba hurcolták. /Később ezeket sikerült kiváltani./ Még a töröknél is több terhet jelentett azonban jobbágyaink számára a felvonulási hadseregrészek eltartása, elszállásolása. A környék lakóit ezek a megpróbáltatások arra vezették, hogy megmaradt jószágaikkal, ingóságaikkal bujdossanak el a császári hadak és a gyulai törökök további szarolásai elől. A lakosság a Tisza-Körös szög legdélibb mocsaraiba húzódott. Itt átvészelt néhány esztendőt s csak akkor kezdett hazaszállingózni, amikor értesült Gyula visszafoglalásáról.⁵⁹ A török kor legvégén a Tiszazugban már csupán a régi khász birtok: Kürt és Sas tartotta magát. De ezek is pár évre la-

katlanná váltak. 1696 végén az egész Külső Szolnok megyében Szolnokon kívül csak Kürt és Nána volt lakott hely.⁶⁰ Bár Szolnokról a nagyjórészt német zsoldos hadak csak a felszabadító harcok végén, 1699-ben vonultak ki, az újratelepedés már erre az időre megkezdődött. Sason és Kürtön kívül azonban a többi alsó-tiszazugi faluban csak mintegy 15-20 év múlva indult meg újra az élet. /Szolovény 1705-06 körül néhány évig lakott volt./⁶¹

Láthatjuk tehát, hogy az országos történelem milyen eseményei érintették vidékünket, s melyek voltak a török kor legördöklőbb évtizedei falvaink életében. Ez a szűnyű korszak, ezek az események az alsó-tiszazugi lakosság emlékezetében - bár alig beszélhetünk a népesség folytonosságáról - maradandó nyomot hagytak. A török időkkel kapcsolatos sárhagyományról még Pesty Frigyes is hallott 1864-ben. Az ő feljegyzése szerint a környék kezdettől meghódolt és kiszolgált a törököknek, de azok ennek ellenére a vidék fiatalságát üszöfögdösték és rabszolgaként a birodalomba szállították. Egy ideig azonban az Ug és Kürt között fekvő a tiszai áradásoktól védett "Titkos szigeten" tartották a rabokat, ahonnan többnek sikerült megszöknie. A török rabságból kiszabadult "szigetlakókra" ragadt később a "Rabb" név, mely még ma is igen elterjedt családnév a Tiszazugban. Arról is tud a hagyomány, hogy "Cserke" /a mai Cserkesszőlő/ az ott tanyázó cserkészekről kapta nevét, és hogy a kunszentmártoni határban található "Török-sánc" dűlő az egyik felvonulás alkalmával a törökök elé kivonuló lakosság azon tettének emlékét őrzi, amikor sok szép lánnyal és más ajándékokkal próbálták megnyerni a hódítók kezét.⁶²

A török kor szomorú története rányomta bélyegét a Tiszazug s benne Csépa és környéke gazdasági életére is. A hódítás következményei súlyosak voltak. A mezőgazdaság fejlődése megakadt. A korábban híres gabonatermelés /buza, árpa/ visszafejlődött. 1560-ban még Kürtön 25, Sason 19, Csépan 21, Ugon 15 köböl búzát szedhetett a decimátor, sőt 1561-ben Csépan a 22 köböl buza mellett 9 vaka árpát is. Ezek a számok viszonylag komoly szem-

termelésre mutatnak, bár az említett évek - mint láttuk is - már a hódítással járó első megpróbáltatások idejére estek.⁶³ A kezdetleges termelőeszközök a háborús időszakokban egyre jobban pusztultak. A gabonatermelés alig hozhatta meg a három-négyszeres termés-hozamot. A búzatermelésre alkalmas és régóta használt földeken kétnyomásos gazdálkodással, kezdetleges műveléssel termeltek. A vetésterület állandóan csökkent. Az emberi, állati munkaerő és a munkaeszközök megfogyatkozása következtében gyom verte föl, cserje nőtt rajta, legelővé, erdővé változott. A még földjén maradt lakosságnak a többtermelés nem volt előnyös, mert vagy a török hűbérur, vagy a magyar hatóságok vették el. Annait termeltek, ami beszolgáltatásra és saját szükségletükre kellett. Árutermelésre nemigen gondolhattak. Főterményük mindvégig a buza és árpa maradt. A faluszéli vagy házmenti kertecskékben káposztát, répát, hagymát, tököt, mákot is meg lehetett találni. Az Alsó-Tiszaúgyban már a XV. században kialakult szőlőtermelés⁶⁴ a török korszakban bár visszaesett, a lakott falvakban folytatódott. A sasi lakosok pl. a falu elhagyása után még rejtékhelyükről is visszajártak szőlőiket művelni.⁶⁵

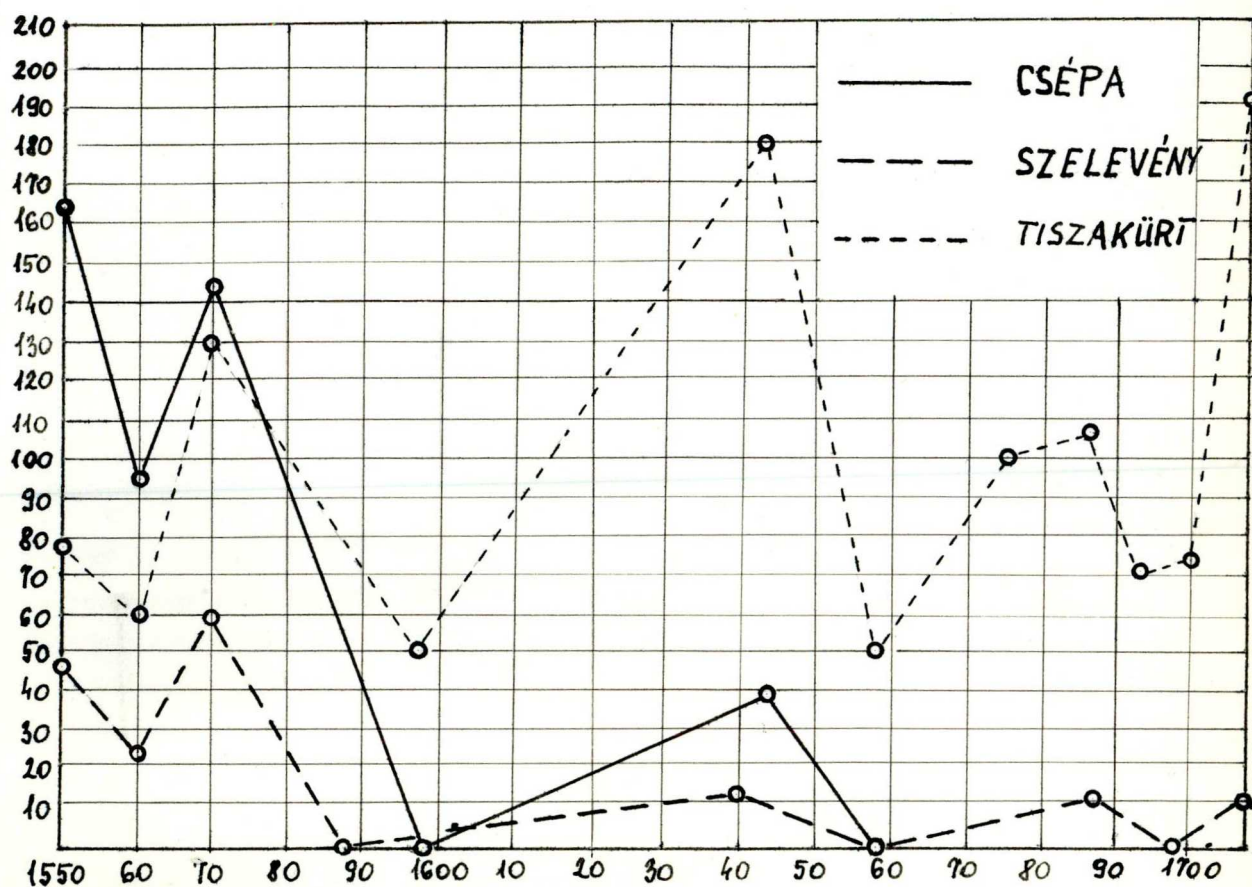
Az állattenyésztés sem volt sokkal kedvezőbb helyzetben a növénytermelésnél. Főleg juhtenyésztésre, rideg marhatar-tásra szorítkozott. 1563-ban a tizedszedő Kürtről 64, Sasról 16, Ugról 95 bárányt követelt. 1575-ben Kürtön 4700 akcsét szedett a török szarvasmarhák után.⁶⁶ A lakosság szívesebben foglalkozott állattenyésztéssel, amely bujkáló életének jobban megfelelt, s területben sem volt hiány. Az állatokból jutott kereskedelmi célra is. A különböző szolgáltatásokat, bérleteket az állatokért kapott pénzből fizették. A görög kereskedők révén a török birodalom felé folyt némi áruforgalom. A mezőgazdasági termelés visszafejlődése maga után vonta a lakosság gyűjtögető életformához való közeledését. A vidék lakói már a török kor előtt is nagy hasznát vették a halászatnak, melyhez megvoltak a kedvező természeti adott-

ságok. A hódoltság idején a legbiztosabb és talán a legjelentősebb gazdálkodási formává vált. A török adókivetés is gyakran elsőként erre irányult. De elterjedt a rákászat, maderászat, sőt a sulyon, a gyökény- és nádbendő, a bonyole gyűjtögetése is.

A mezőgazdaságot mindenütt háziipari tevékenység egészítette ki. Ez is igen kezdetleges volt, s hosszú évtizedek alatt semmit sem fejlődött. Szerszámaikat, felszereléseiket és ruházatuk nagy részét a falvak lakói saját maguk állították elő. A hiányzó iparcikkekét a nagyrítkán arra vetődő görög kereskedőtől próbálták beszerezni. A kereskedelem a XVII. század végére annyira leromlott, hogy az egész Szolnok megyében alig találunk adatot a kereskedelemre és áruforgalomra. Az elnéptelenedett, nagyrítkult területekre, érthetően, nem szívesen jártak a kereskedők. Csak a karlócai békekötés után merészkedtek újra vidékünk felé. A hódoltsági nép teljesen magára volt utalva, és a korlátozott háziipari tevékenységgel nem tudta szükségleteit kielégíteni. Az ipari termelés egyre szomorubb helyzetbe jutott.

A demográfiai viszonyokat vizsgálva még jobban megérthetjük a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelmi élet nagymértvű hanyatlását és visszafejlődését. A hódoltság kezdetén 33 falu volt a Tiszasugiban. A terület népesedési viszonyai nem tértek el lényegesen az Alföld más folyó menti tájainak népesedési viszonyaitól. A török idők alatt azonban vidékünk a legtöbbet szenvedett területek sorsában osztozott, s a felszabadító harcok végére a Tiszasug csaknem teljes lakossága elpusztult, vagy elbujdosott. Hossza a környéken egyedül csak Kürtön volt élet.

Tekintsük át a lakosság számának alakulását diagram segítségével, melynek mozgása megközelítőleg vidékünk egész gazdasági életének változását is mutatja.

A népesedés alakulását a családokra vonatkozó adatok alapján határoztuk meg. A családok számát hattal szoroztuk.⁶⁷

A családok számának változása:

	1545	1551	1561	1571	1589	1643	1688	1699
Csepán:	19	27	16	24	-	6	-	-
Szelevényen:	?	8	4	12	-	2	-	-
Sason:	?	?	11	24	-	3	?	-
Kürtön:	?	?	10	22	?	30	?	12
Ugon:	?	?	4	12	-	2	-	-

A hódoltság a legkisebb változást, a falvak szervezeti viszonyában okozta. A török saját társadalmi és gazdasági szervezetét építette ki. Környékünkön megalkotta a szolnoki szandzsákot, alközpontul pedig a csongrádi náhijét. Ezzel megszüntette a magyar megyei, kerületi közigazgatási rendet. Községekre nézve viszont elfogadta a fennálló magyar szervezetet, meghagyta a faluközösséget. A falvakban a földesurak elmenekülésével, azok jogának gyakorlásába is a község lépett. A község élén a bíró állott. Ő osztotta ki művelésre időnként a földet, ő vezette a község egész életét. Rajta keresztül tartották a kapcsolatot a magyar hatóságok is területeikkel. Legtöbbször nem tehettek egyebet, mint az egész adóbehajtást rábízta a bíróra. A községre kivetett adóösszeget így a bíró osztotta fel a lakosok között. Ő végezte a püspöki tized begyűjtését is, amit legtöbbször haszonbérbe vett a falu, vagyis egy általányösszeggel fizetett.⁶⁸ A XVII. század elejétől a környék falvai már bérelték a tizedet egészen fennmaradásukig.

A hódoltsági falu azonban új, idegen földesurakat is kapott, aki a réginél még súlyosabb szolgáltatásokkal terhelte meg. Az új földesur és a török közigazgatás is a hódoltság népét egyszerű adóalannak, jövedelmi forrásnak tekintte. A faluszervezetre is csak a türhetetlenül nagy adók behajtásához volt szükség. A hódoltsági falu legfőbb feladata a helyi igazgatás rendjén kívül, amibe a török nem szólt bele, a hódítók kiszolgálása volt. A törökök szintén a faluközösség vezetőjét a bírót /a náhije élén álló kádi alá volt rendelve/ tették felelőssé a szolgáltatások teljesítéséért.⁶⁹ Vezetőjét a falu továbbra is szabadon választhatta. Ezután is megmaradtak a föld-, legelő- és halászhelyek közös használatban, melyet a faluközösség szervezete fogott egybe. A hódoltság idején a süllyedő faluval együtt süllyedt annak szervezete is. Nem szűnt meg azonban teljesen, sőt az élni akarás a fokozott kihasználás idején a lakosságot az addiginál is egysegebbé forrasztotta. Ez a kis közösség nyújtott egyedül a

maga önkormányzatával - bizonyos védelmet, kicsiny kis biztonságot a megmaradt közösségek népeinek, s éltetett bennük szikrányi reményt sorsuk jobbrafordulásában.

A nehéz körülmények ellenére vidékünk kulturális életében a reformáció terjesztésével bekövetkezett némi fejlődés. Bár a reformáció egyik központja - Tur - tájunkhoz közel esett, adatok hiányában nem mondhatjuk, hogy a Tiszazugba már a török hódoltság előtt behatolt a reformáció. Az Alsó-Tiszazugban a hódoltság előtti időben templomos hely volt Csépa, Sas Kürt, Ság.⁷⁰ Az egyházi élet jelentősebb nyomaival azonban csak később, a reformációval kapcsolatban találkoztunk. Kürtön 1566 táján tértek át az új vallásra /református/. Ekkorra már templomuk is épült. 1587-ben pedig már anyaegyházként szerepelt a község s lelkésze is volt.⁷¹ Az 1674. évi Pongrácz - féle térkép, mely alighanem még korábbi időből származik, a Tiszazugban csak Földvár, Kun-szentmárton és Kürt protestáns templomait tüntette fel.⁷² A reformáció azonban eljutott más településekbe is. 1664-ben pl. Szelevényre ordinált az egyházkerület ideiglenesen prédikátort /Szentandrás Pál/.⁷³ Sassal kapcsolatban csak 1693-ból van adatunk, de ez már mint fennálló egyházat említi, melynek lelkésze is volt.⁷⁴

A reformációval egyidejűleg sok helyen megkezdődött az oktatás, de iskolák felállítására csak a reformáció központjaiban került sor. Vidékünk falvaiba bizonyára csak prédikátoraik jutottak el, azok tanították a lakosságot.

A török hódoltság alatt az élet minden területén egységes falu egységesen tért át a reformációra is. A hódoltság viszonyosságait túlélt falvaink vallásukat megtartot-

ták, sőt egészen napjainkig elsősorban protestánsok maradtak /Sas, Kürt/.

Az elpusztult községeket pedig főként katolikusok telepítették be, s ma is többségben azok lakják /Csépa, Szelevény, Ug/.

3. Az Alsó-Tiszaúgy Rákóczi Ferenc szabadságharcának idő- szakában /1703-1711/

A felszabadító harcok után Kürt és Sas elbujdosott lakói hamarosan visszaszivárogtak. Különösen a budai kamarai adminisztratortól 1700-ban 3 évi adómentességet szerzett Kürt meg-erősödése szembetűnő. Ebben az évben már kb. 200 lélek lakta a községet. 1701-ben a szolnoki harmincados /adótiiszt/ becslése szerint 150 holdat tett ki őszi és tavaszi vetésük s kb. 100-200 szekér szénát takarítottak be, az elvadult táj szinte kimerithetetlennek látszott. A harmincados még 50 akó évi bortermést is számításba vett, ami a szőlőtermelés folytatására mutat. Feljegyezte az adótiiszt a szárazságon évi 70 forint jövedelmét is.⁷⁵

A hazatelepedés negyedik évében, amikor letelt a kúrtiek "telepítési szabad éve", vagyis a három évi adómentesség, sor került a rendszeres állami és urbéri járulók megállapítására. Ám, mint az egész Alföldön, a lakosság alig vergődött zűldágra, mikor kezdetét vette a Rákóczi-féle szabadságharc. Ennek híre gyorsan eljutott a vidékre, ahol fogékony lelkekre talált Rákóczi szózata. A felkelés hírére a kúrti lakosok már 1703 júliusában agyonverték a gyűlölt kincstári uradalmi tiszteket. A nagy feltűnést keltő esetre még a kecskeséti tanácsban is hivatkoztak, midőn jobb belátásra intették a Koháry - uradalom tisztjeit.⁷⁶

1703 szeptemberében Szolnok vára a kurucok kezére került. A következő év tavaszán a felkelés elfojtására az uralkodóház kezében készséges eszköznek bizonyuló szerb csapatok /"rá-cok"/ rabelva, pusztítva vonultak fel az Alföldre. Elvonulásuk után az ellenük küldött kuruc seregek Bakó István és Deák Ferenc kapitányok vezetésével néhány hónapig Kürtön és Sason állomásoztak, míg 1705 nyarán a második szerb támadás is bekövetkezett. Ezt a vidék valószínű elkerülte.⁷⁷ 1706-ban Rabutin szerb tábornok hír-

hedt hadának pusztításait viszont már csak a "császár hűségére meghódolt" Kürt élte túl. Szelevény néhány lakója a "rácok" közeledtének hírére elmenekült.⁷⁸ Kürt lakosai pedig Rabutin kun-szentmártoni pusztán felütött táborába követeket küldtek menlevelet kérni. A menlevelet megkapták, de nem ez mentette meg a községet, hanem az, hogy az ellenség Csongrádnál kelt át a Tiszán és a folyó tulsó partján vonult Szolnokra. Nem tudjuk, hogy Rabutin seregének a kurucoktól elfoglalt szolnoki várban történt féléves tartózkodása, majd 1707 januárjától 1710 szeptemberéig a vár Rákóczi hatalma alá tartozása, illetve újra az ellenség kezére kerülése idején milyen veszteségek érték a tájat. Arról van csak adatunk, hogy Sast 1709-ben portyázó "rác" seregek elpusztították, és hogy Nagyrév, Inoka menekülő népe az épen maradt Tiszakürtön húzta meg magát, melynek lélekszáma ennek folytán 1711-1714 között elérte Mezőtúr és Szolnok lélekszámát.⁷⁹

A szabadságharc amelynek során csak részben érték végzetes csapások vidékünket, elbukott. A fejedelem külföldre távozott. Megkötötték a szatmári békét és kihírdették az általános kegyelmet. Kezdetét vehette az elnéptelenedett tájak, ősi fészkek visszafoglalása, benépesítése.

CSÉPA TÖRTÉNETE A BETELEPÜLÉSTŐL 1848-ig

1. A betelepülés első évtizedei /1715-1771/

Az Alsó-Tiszazug falvai közül a török kort és a Rákóczi-szabadságharc időszakát - mint tudjuk - egyedül csak Tiszakürt élte túl. A többi település többször elnéptelenedett, elpusztult. Ezek lakossága az ellenség elől nemegyszer Kürtre huzódott s ott vészelte át a válságos időt. Békésebb években a menekültek többnyire visszatértek régi hajlékaikba, de sokan végleg letelepedtek az új helyen. Ilyen, Kürtre menekült, ill. ott letelepült családokról a vidék valamennyi közösségével kapcsolatban van adatunk: Ug, Sas, Szelevény, Csépa, Inoka, Nagyrév. Azt mondhatjuk tehát, hogy az említett korban Tiszakürt lakosságának folytonossága egyben, ha nagyon korlátozott mértékben is, az alsó-tiszazugi népesség folytonosságát is jelentette.

Az 1711. évi szatmári békekötés után megindult a táj benépesülése. Az elpusztult településeket részben a visszatért régi lakók, birtokosok, részben a felvidéki vármegyék szabad és szökött jobbágjai népesítették be. 1715-ben Kürt lakóinak lélekszáma már mintegy 300 volt, 40 telkes jobbágy és 12 zsellér lakta. Inokán is élt már ekkor 9 család.⁸⁰ Szent a Csongrád megyei Újfalu lakói /11 család/ szállták meg 1715-ben, de később érkeztek a községbe Kecskemétről, Bánhorvátról, Tiszapolgárról, Jászberényből, Szatmárból is. Ug 1715 körül, Szelevény pedig csak 1750-ben néposult be. Nagyrév lakói 1717-19 között telepedtek vissza Kürt-ről. Cibakháza szintén ezekben az években lett lakottá.⁸¹

Az új lakosság jelentős része csak átmenetileg települt le. Sokan termékenyebb tájra, kedvezőbb feltételekre vágyva vagy földesuraktól félve egy-két év után továbbmentek. A megtelepe-

képessége is kezdett kimerülni, a birtokmaximum alábbszállni. A szabad gazdálkodás eldörédója a végéhez közeledett.

1721 tavaszán Sas, Kert, Ug birtokosa, Stócszél Kristóf kiadta jobbágysai számára az első ismert urbáriumot. Uj világ vette kezdetét. A földesuri hatalom maga lett irányítója falvai gazdasági és társadalmi életének. A falusi önkormányzat átmeneti megerősödésének időszaka lejárt. Az 1720-as évektől a községi élet vezetése nem a nép, hanem a földesur által választott bíró kezében összpontosult. A bíró által vezetett elöljáróság legfőbb feladata a földesuri taxa adminisztrálása, a közsadók és a püspöki tized felosztása s behajtása lett.⁸⁵

Csépa és Pókaháza vidékének nagy részét „mint már említettük - a király 1664-ben Móríc József generálisnak adományozta. A határ többi részével továbbra is a kincstár rendelkezett. Móríc József Erzsébet nevű leányát feleségül vette a Horvátországból származó Taucz /Tuz/ László, aki a generális halála után így községünk területéhez jutott. A Taucz család Nógrád megyében lakott, ahonnan csak a békés idők beálltával gondolt birtokainak megszállására. A családban öt gyermek született, s így a Taucz-birtokon öt örökös osztozott.⁸⁶

1. Taucz László
2. Taucz Mihály /leányágon a Csete család szerezte meg az 1/5 részt/
3. Taucz Orsolya /Szántó Jánosné/
4. Taucz Katalin /Zöllei Jánosné. A Zöllei család fiúságon kihalt, s a Palotay család lett ötödrészes./
5. Taucz Albert /leányágon a Tercsy család örökölte az 1/5 részt/

"A Fákóczi-féle felkelés elcsendesedése után - ir-

ja a Historia Domus - ez a birtok a haszonbérleők közén volt több esztendőn át. A bérleők használati díjat fizettek a kincstárnak, és a Czucz /Tucz/ családnak.⁸⁷ 1715 körül kezdett újra indulni az élet a régi két falu: Csépa és Pókabáza helyén, elsősorban a szomszédos sasi és kúrti haszonbérleők jóvoltából. Ezután már az említett öt nemesi családra és a kincstártól birtokokat nyert néhány kispapra várt a feladat, hogy régi jussát, ill. új birtokát elfoglalja.

1721-re tehetjük a betelepedés kezdetét. A Historia Domus a Czuczok jöveteléről így emlékezik meg: "Látva a család, hogy az ország minden sarkában mindenki saját fészkében pihen meg ismét, visszatérésre gondolt Nógrád megyéből csépai birtokára, amit valóban meg is tett, mert közös elhatározással kb. 1723-ban minden vagyonával együtt idejött lakni. De félt mindjárt itt letelepedni ez a nemesi család, mert látta, hogy itt és Szolevényen meg a Vadaskertben vadállatok tanyáznak, ezért a szomszédos, Sas nevű község lakosaitól befogadást kért, amíg az említett veszedelemes állatoktól a földet megtisztítja. Ezek a család kérésének ologot tettek, s az pedig két év leforgása alatt a földet megmunkáltatta, megtisztíttatta és azután végleg el is foglalta."⁸⁸

A nemesség bevándorlása 1721-23-ban történt. Az 1723-as összeírás szerint itt lakott a környéken a legtöbb nemesi diplomával rendelkező tényleges nemes, ezért ettől kezdve a községet Nemes-Csépanak nevezték.⁸⁹ Az 1725. évi összeíráskor 7 nemes családot jegyeztek föl: Czucz András, Csernus István, Nagy István, Palotay György, Kanyó Mihály, Sárközy Ferenc, Tarcsády János.⁹⁰ /Az űtödrészesek közül a Szántó, Tercsy és Csete családok csak 1750 körül költöztek Cséparra./ A nemesi községbe azonban 1721-től szabadköltözésű libertinusok - a török háborúk után szélnek eresztett végvári katonák - és szökött jobbágyok is jöttek, akik sorsuk jobbrafordulását letelepedésüktől várták. Az 1725. évi összeírás három libertinust említ Csépán: Egogi Ta-

más, Tóth János, Szemerédi József.⁹¹

A török megszállás alól felszabadult területek felé irányuló jobbágyvándorlást a megyék és földesurak szívesen fogadták s kedvezményben részesítették az új telepeseket. Heves és Külső-Szolnok megye, ahová 1721-től Csépa, Sas, Szelevény is tartozott, pl. három évi adómentességet biztosított azoknak, akik más megyéből vándoroltak be. Ilyen adómentességet élvezett a három fenti libertinus család is 1722-24 között. "Azek 1724-ben a következő sorokkal fordultak a vármegyéhez: "...Jóllehet eddig semminemű háborgatásunk nem lévén, de sok becsületes ember, kik lakosul akartak köreinkbe jönni, legelsősorban is azt tudakolták tőlünk, hogy vagyon-e valami szabadságunk a vármegyétől, mivel semminemű levelünk erről nem volt, azok továbbmentek. Most kérjük, hogy a jövőben meg tudjuk mutatni, hogy gyarapodhassunk...."⁹²

A betelepülés folytatódott. Újabb és újabb lakók érkeztek, nemesek és nemeslenek. 1731-ben 12 nemesi és 4 parasztcsalád lakta Csépat:⁹³

nemesek: Sárközy András
Rády András
Varjasy András
Kanyó Ferenc
Sárközy Ferenc
Czucz András
Tárcsády János
Palotay György
Csernus István
Nagy János
Borbély István
Szvoboda István

parasztok: Turi Jakab
Egegi Tamás
Bozóki György
Michel Pál

1748-ban 17 nemes, köztük a Nemes Nemzetes címmel megkülönböz-

totett Czucz András és 15 parasztot /ruralés/ jegyezték föl az összeírók. A 15 rurales a következő volt:⁹⁴

Libertinusok:

Ákchim Márton
Bárczi Mihály
Egegi Tamás
Nagy Mátyás

Nem libertinusok:

Turi Jakab	Kovács György
<u>Tamányi</u> Ádám	Urmös János
Polyák György	<u>Hagymási</u> András
<u>Sindel</u> János	<u>Balacsi</u> György
Turi Pál	<u>Timár</u> György
<u>Gyulai</u> István	

/Az aláhuzott nevek a későbbiekben már nem fordulnak elő Csépán./

1756-70 közötti időszakból a Keresztelték Könyvéből gyűjtöttük a következő családnéveket. Ezekkel 1756 előtt még nem találkoztunk, tehát a jelzett periódusban vándoroltak be a községbe:

Nemesek:

Csete
Palásty
Horpatsy
Laczkó
Szira
Horváth
Tercsy
Botka
Gyüre

Nem nemesek:

Deák	Virág	Rácz
Szabó	Hegedüs	Hajdu
Jakab	Molnár	Vigh
Korponai	Eszen	Sidó
Oberna	Kocsi	Fedor
Mészáros	Mihalics	Bene
Balog	Szikora	Szalkay
Vabrik	Szabados	Sotér
Pitskei	Csepregi	Fekete
Úveges	Szilvási	Tóth
Kocsis	Kollár	Pekárik
Faragó	Sajó	Agó
Roma	Szekér	

A betelepülők neveit áttekintve láthatjuk, hogy nagyobb változások a nem nemes lakossággal kapcsolatban történtek. Először is, ezek közül a lakosok közül sokakkal csak egyszer egyszer találkoztunk az összeírásokban, ami arra mutat, hogy csak átmenetileg települtek le Csépan. A másik, ami szembeüt, hogy az 1730-as évektől a parasztcsaládok betelepődése meggyorsult s 1770-re már számuk meghaladta a nemesi családokét. A felsorolt, nagyjából végleg letelepült familiák alkották azt a két generációt, amely elvadult vidékünket jórészt újra kultúrájává változtatta. A fenti családok leszármazottai ma is jelentős részét teszik ki Csépa lakosságának.

Hol telepedtek meg az első honfoglalók? Melyek voltak azok a helyek, amelyek a fejlődő település magvái szolgáltak? A Czucz család kúriáját a régi piactérrel szemben építtette föl /a mai Dancs-ház helyén/, alig 200 méterre a török idők viharait átélte kis kápolnától, mely a mai templom helyén állott. Ezzel ki is jelölte a falu központját. A többi nemesi hajlók is a régi piactér közelében épült. Az első libertinus lakók házai pedig a mai Tabán /Tobán/ területén álltak. A falu legelső utcái a jelenlegi Rákóczi, Felszabadulás, Hunyadi, Sallai utcák voltak. Községünk első családjai az árvizmentes, de a vízhez közel eső peremrészekre települtek, csaknem teljesen az elpusztult középkori Csépa romjaira.

x A lakosság szintiszta magyar volt. Vályi András is magyar falunak mondta Csépát 1796-ban.⁹⁵ A családok legtöbbje katolikus volt, de találunk néhány protestáns családot is /sárközy, Ákhi, Szvoboda/.⁹⁶

Csepát kismemesek birtokolták, akik urbéres jobbágyságot nem alkalmaztak, ezért a falu a kúriális községek sorába tartozott. Elvezte is mindazon kiváltságokat, amelyek általában a nemesi településeket megillették. Ez a jellege hosszú időn

keresztül nevében is kifejezésre jutott: Nemes-Csépa.

A község területét birtokukba vevő tulajdonosok a betelepülés első éveiben felosztották maguk között azokat a belső telkeket, amelyeken majd kialakul a falu települési képe. A faluhatár szántóföldi művelésre alkalmas része, az ármentes terület /Felsőföld/, szintén kinok-kinek a porciója arányában kimérítettet. Kezdetben csak néhány dűlőt hasítottak ki a határból s vettek egyéni használatba. Később erejükhöz mérten és a népesség szaporodásával mindjobban művelés alá vonták a falu északi felét. A szántóföldön kívül a többi terület /legelő, erdő, vizek/ közös használatban maradt. A földek egyéni birtoklására utaló első ismert adatunk csak 1745-ből való, mely elmondja, hogy Szántó János Ötödészből álló porcióját a többi birtokos elfoglalta. A kérdéses terület felmérésében a falu hadnagya is részt vett. A hadnagy említése, amivel először 1831-ben találkozunk, de az 1749-ből fennmaradt első községi pecsétlenyomat méginkább bizonyítja, hogy a községi élet kezdetén Csépa ekkorra már tul-
jutott.⁹⁷

Ezek után nézzük meg, milyen szolgáltatásokat teljesítettek, milyen terheket viseltek a benépesülő alsó-tiszazugi falvak lakói.

Tiszakürt, Sas, Ug népe urbéres földön, Csépa és Szelevény lakói viszont majorsági birtokon gazdálkodtak. Ennek következtében a két falucsoport eltérő módon fejlődött. A községek jobbágyi, ill. nemesi jellege hosszú időn keresztül meghatározta ezen falvak életét, sőt napjainkig érezhető sajátos nyomokat hagyott.

A jobbágy-falvak kötelezettségei általában a következők voltak: urbéri /Földesuri/ szolgáltatások: terményjára-

dék /kilenced/, füstpénz /cenzus/, robotjáradék /robot/; állami szolgáltatások; hadiadó /contributió/, hadisegély /subsídium/, terményadó /portió/, kötelező fuvar /forspont/; vármegyei háziadó/ és községi közadók; püspöki tized és helyi egyházi adó. Ezek közül a jobbágy számára, aki nem volt tulajdonosa urbéri birtokának csak haszonélvezője, általában a földesuri szolgáltatások jelentették a legsúlyosabb terhet.

Sas, Ug, Kürt jobbágysai egy földesurat szolgáltak - a Steősszel grófokat. Steősszel Kristóf első urbáriumát - mint említettük - 1721-ben adta ki a fenti községek számára. Az urbárium az alábbiakat írta elő: A lakosságot személyesen teljesítendő robot s egyéb egyéni kötelezettségek nem terhelik, a szolgáltatásokat pénzben /taxa/ kötelesek fizetni. A taxát a községek szedjék be és egy összegben küldjék el a földesur lakhelyére, Gyönyösre. Az urbárium a kúrtiektól 130 R és 3 akó sózott hal leszállítását kívánta meg, valamint a malom évi vándjövendelmét, s még azt hagyta meg szigorúan, hogy a határban fűzfa erdőt telepítsenek. Szó sem volt a regálé-jogok korlátozásáról, hosszú terhes fuvarok teljesítéséről vagy egyéb robotról. Ez a taxás-jobbágyi viszonyt rögzítő szerződés tíz évre szólt, ami a robotos jobbágyságnál jóval előnyösebb, szabadabb, kiváltságosabb életet biztosított.⁹⁸

1732-ben adta ki Steősszel az újabb 10 évre szóló urbáriumot. Ez az összes szolgáltatásokat évi 400 forintban állapította meg.⁹⁹ Sas készpénzfizetése ekkor 300, Ugé 100 R volt.¹⁰⁰ A földesuraság ekkor is méltányosan szabta meg a taxa összegeket, hogy jobbágysai - mint maga is írta - "a magok munkájokra jobban ráé érközhessenek és gyarapodhassanak."¹⁰¹

1742-ben a kúrtiek által teljesítendő szolgáltatásokat a következőképpen szabályozta az idős földesur: "Kilence-

det, bort és pálinkakorcsmát, másárszékot, révjövedelmet a helységnek 500 forintért átengedjük... Nagybőjtben 4 akó sós halat győgyösi házukhoz s nyárban minden héten egy-egy sós vagy száraz halat Ugon levő tisztartónkhoz szállítsanak. Minden külön kenyeres ember egy szekérre való boglya szénát tartozik kaszába rakni. Sátoros ünnepekre a földesuri konyhára borjuval, öregvaddal és madarakkal meg egyéb konyhabélivel, s minden nyáron egy kocsi szép dinnyével tartoznak. Épületfát Szolnokról fuvaroznak s nyaranta 50 font kender vagy gyapjút fonnak. El nem adott urasági borokat magok korcsmájában tartoznak kiárultatni. Kurtakorcsma folytatása tilos. Ujesztendő táján a bíró egy-egy pár szép rókabőrt tartozik urának küldeni."¹⁰² A Sasra vonatkozó 1742. évi szerződésben ezt olvashatjuk: "Adunk 22 pár öreg száraz pontyhalat, nagybőjt-re pedig 4 akó sós halat, sátoros ünnepekre 3 borjut és két rókabőrt. Konyhárávalót nem adunk, hanem valahányszor kocsijaink mennek, aprómarhából annennyi csak kitelhetik, viszik. Nyáron egy kocsi szép dinnye, épületfa Szolnokról s 50 font kender vagy gyapjufonás..."¹⁰³ Az ugi jobbággyokkal kötött szerződés a következőket tartalmazza: "Készpénzt adunk 200 német forintot, nagybőjt-re 3 akó sós halat, 22 pár száraz halat, egy rókabőrt, 3 borjut. Csirkéből, tojásból amikor az urasághoz felmegyünk, mindenkor annennyit lehet... Tíz darabban is vagyon egy első jobbágynak szántóföldje a földnek egyenetlensége miatt, melyekbe 2-3 mérő, öszvességgel 24 mérő megyen. Robotba, amire kívántatik, menni tartozunk."¹⁰⁴

A földesur halálát /1754/ követően fia, Steősszel László örökölte a birtokot. Ez mindhárom községben megszüntette a földközösségi gazdálkodást. Az egyéni földhasználatra tértek át /ekésztelek/.¹⁰⁵ Az új földesur a magángazdálkodás bevezetésével is próbálkozott. A göböllyjárású pusztát elvette jobbággyaitól, Kárpótlásul évi 100 forintot elengedett a taxából, de minden külön kenyeres embertől évi 3 napi kaszálást követelt meg /robot/.¹⁰⁶

A fentiekben említett urbáriumok alapján látható, milyen kötelezettségekkel tartoztak a Steősszel-birtok szerződéses jobbágynak. Helyzetük kedvezőnek mondható még a XVIII. század második harmadában is. Terheik, szolgáltatásaik a termelők és a piaci lehetőségek lassu növekedésével azonban emelkedtek. Az áru-termelés lehetőségeit felismerő földesur az állattartás fejlesztésére gondolt. Ezért szakított ki majorsági legelőt, ami a robot növelését is maga után vonta. Vidékünk falvaiban már a lakosság szolgáltatásai növekedtek, de ezek a terhek nem érték el a tiszazugi községek átlagát sem /Nagyréven, Tiszaföldváron, Cibakházán szántóvető majorságok üzemeltek / s jóval elmaradtak az országos szinttől. Így az 1771-ben bevezetésre kerülő királyi urbáriumot /Mária Terézia/ nagyon súlyosnak találta a környék népe. Az urbáriummal az adóbevételek biztosítása, az adófizetésre továbbra is egyedül kötelezett jobbágynak jogviszonyainak védelme, a földesurak eddig semmi- ben sem korlátozott tulajdonságainak megszüntetése volt a cél. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy ahol a földesuri tulajdonságok napirenden voltak, ott a királyi urbárium jó szolgálatot tett, de a kedvezőbb helyzetben lévő szerződéses falvakra terhet hozott.

Az 1771. évi urbárium pontosan meghatározta a jobbágytelek belső és külső tartozékait, és azokkal arányosan írta elő a jobbágy által a földesur részére fizetendő pénzbeli, terménybeni és robotszolgáltatásokat. A belső telek mindenütt egyformán egy kishold /két pozsonyi mérő vétőmagot befogadó terület/ lett. A külső telki állomány nagyságát vidékünkre vonatkozóan a megyei rendek 1770. májusában határozták meg. A talaj termékenység, haszna és fogyatkozásai figyelembevételével elvégezték a községek osztályozását. Négy osztályt állapítottak meg. Kürt és Sas határát III., Ugót pedig IV. osztályúnak minősítették. Ez azt jelentette, hogy a III. osztályu falvakban 30, a IV. osztályuakban 32 hold szántóföld alkotta egy teljes jobbágy szántóilletőségét, amihez még mindkét osztállynál 12 hold szénásterület tartozott.¹⁰⁷

A fenti falvak jobbágysági részére a Mária Terézia-féle urbárium szerint a következő telekmennyiségek mérettek ki:¹⁰⁸

	1771-ben			1715-ben	
	Telek	Szántó /kiszhold/	Kaszáló /kat.h./	Szántó	Kaszáló
Kürt:	22 1/2	739	270	945	135
Sas :	9 3/4	374	117	-	-
Ug :	7 1/4	242	87	-	-

Hogy csak ennyi föld került telki állományba azsal magyarázható, hogy bár elvileg a jobbágy birtokában volt a telekvállalás szabadságának, de az urbéri telekre nehezedő szolgáltatások, terhek miatt csak kisebb telek-kategóriák felvállalására mert vállalkozni.

Melyek voltak a jobbágytelek után járó szolgáltatások? Ezeket az országos urbárium egységesen állapította meg. Közülük a fontosabbak: Minden telkes jobbágy és házas zsellér évente egy forint füstpénzt /telekbért, cenzust/ fizet, ami a résztelkek után is egy forint. A robot viszont a telekmennyiséggel arányos: az egésztelkes jobbágy heti egy napi, vagyis évi 52 napi igásrobottal vagy helyette 104 napi kézi napszámmal tartozik urának. Csak aratás, kaszálás és szüret idején lehet a heti egy napi robotot megduplázni. De ennyivel a későbbi hetek robotja csökken. A fél, negyed és nyolcad telek után az egész telekre eső robot arányos hányadát kell teljesíteni. A házas zsellérnek 18, a házatlanak 12 napi kézi robotot.

Évente négy egész telek összefogva, legfeljebb kétnapi járóföldre hosszufuvarát teljesít. Minden egésztelkes gazda ad esztendőnként az uraságnak konyhára-valóul két csirkét, két kappant, 12 tojást, egy icce kifőzött vajat, harminc egésztelkes együttesen egy borjut. A föld minden terméséből, am. búzából, rozsából, árpából, zabból,

kenderből és lenből, továbbá ménekből, bérányokból és gidákból, "melyek azon esztendőben lettenek", kilencedet adnak a jobbágyok a földesuraknak. A kender-len kilenced helyett szabadságában áll az egésztelkes jobbágynak hat fontot megfenni az uraság kenderéből. Vadászhat, madarászhat, halászhat joga és jövedelme egyedül az uraságot illeti, éppugy a vásártartás, mésszárszák, vámbevétel is. A jobbágytelkekhez tartozó földeket és réteket a földesur ezután csak akkor cserélheti el, ha helyettük a határban ugyanannyi, hasonló minőségű és termékenységű földet ad.¹⁰⁹

A jobbágyok, zsellérek számarányának az urbérrendezés során bekövetkezett változását az alábbi adatok tüntetik fel: /Az 1770. évi adatok az urbérrendezés előtti, az 1771. évié pedig az urbérrendezés utáni állapotot mutatják./¹¹⁰

	Telkes jobbágy		Zsellér	
	1770	1771	1770	1771
Tiszakürt	118	52	45	72
Tisszasas	83	32	14	64
Tisszaug	24	15	13	22

Tiszakürtön az 52 telkes jobbágy közül egy-egy egész telket csak 5 jobbágygazdának juttattak. Fél telket 23-an, negyed telket 24-en nyertek. A zsellérek közül még 26 kapott egyenként 2,5 hold szántót és 1 hold kaszálót.¹¹¹ A telkeket a földesur soha el nem vehette, nem csökkenthette, örökre a jobbágyé lett. A birtokot a jobbágyok örökösíthették, eladhatták, vele együtt ugyanakkor a földesurnak járó szolgáltatások is örökletessé váltak.

A királyi urbárium bevezetése valójában a parasztság javát szolgálta, egységesen szabályozta a jobbágyterheket, útját állva ezzel egészen 1848-ig a földesuri telkapásoknak. Vidékünk ad-

dig szerződéses jobbágynak helyzetét viszont megnehezítette. Ha összevetjük pl. Tiszakürt esetében az 1715-ben vagy közvetlenül 1771 előtt művelés alatt álló területet az urbérrendezés során a jobbágyok kezelésébe került földmennyiséggel, vagy összehasonlítjuk az urbáriumot megelőző szolgáltatásokat az ujjakkal és áttekintjük a fenti számadatokat, meggyőződhetünk, mit jelentett valószínűleg az új viszonyok bevezetése az Alsó-Tiszazugban.

Az urbárium a falvak határának jelentős részét a földesur magánkezelésébe juttatta, s az évi magas robot bevezetésével biztosította a földesur számára az ingyemmunkát, azaz elősegítette a majorsági gazdálkodás kialakulását, fejlődését. Az eddig inkább egynívójú parasztságot pedig a differenciálódás útjára terelte. Lehetővé tette néhány telkes jobbágy meggazdagodását, a többségnek viszont csak lesüllyedését gyorsította meg.

Más viszonyok között élt nemesi falvainak lakossága. Ezekben nem volt urbériség. Nemesek és nemesi földön gazdálkodó szabad parasztok, zsellérek közösségei voltak ezek a falvak. Birtokaik regálé jövedelmeik után Csépa és Szelevény nemesi lakói nem adóztak sem az államnak, sem az egyháznak. Vásárokon, hidaikon sohasem fizettek vámot. Háborus időkben viszont insurgáltak /lovass katonaként szolgáltak a nemesi felkelésben/. Elég gyakran fizették a hadisegélyt is /subsidiu militare/. Ezenkívül évente taxát adtak a megyei házipénztár javára.

A kuriális földet művelő, kuriális telkeken lakó éves zsellérek és cselédek is részesültek a nemességet megillető adókedvezményben. Nemesi telken, de saját költségen épített házukban lakó, "privát" vagyonnal rendelkező lakosok viszont állami adó fizetésére kényszerítettek. Akiknek nemes felelőségük volt, a felelőség vagyona után nem, de saját vagyonuk nagysága alapján fizetniük kellett az országgyűlés által megszavazott hadiadó és

hadisegély rájuk eső részét. Ennek az adónak neve és kirovási kulcsa a rovás /a dica/ volt. A privát vagyonnal bírók kötelezettségei közé tartozott a megyének járó háziadó fizetése is.¹¹²

Mivel nemesi földön termelt javakból nem kellett az egyháznak tizedet adni, így az egész lakosság mentesült annak fizetésétől. Helyette azonban a községnek a maga erejéből kellett megoldani lelkipásztora, iskolája ellátását. Ezen kívül minden család helyi egyházi adóval /párbér/ és községi adóval is tartozott.¹¹³

Csépán és Szelevényen nem volt ugyan urbériség, a földesuri szolgáltatások /ha nem is jobbágyi értelemben/ mégsem voltak ismeretlenek. Ezekben a községekben olyan parasztok, zsellérek un. kuriális vagy majorsági zsellérek éltek együtt a nemesekkel, akiknek saját földjük nem volt, akik uraiktól szerződés, vagy megegyezés alapján nyertek földet vagy házhelyet, esetleg csak a kuria telkén házépítési jogot. Majorságinak éppen azért nevezték őket, mert a nemes által "adományozott" földjük majorsági természetű, az ur "feudális magántulajdona" volt. Az ilyen természetű földeket állami adók nem terhelték és ezekre a földekre nézve az urbéri szabályok alá nem eső magánjogi viszony alakult ki ur és zsellér között, többnyire fiuról-fiura szállva örök időre. Ez a zsellérviszony azért jött létre vidékünkön is, mert gazdaságának költségeit sem a kuriális, sem a középbirtokos nemesség készpénzzel fedezni nem tudta, a zsellérektől megkövetelt munkaszolgáltatások /robot/ viszont biztosították számára az olcsó munkaerőt. Lakosaink közül sokan árendásként, felesként dolgoztak a csépai és szelevényi birtokokon, s szerződés szerinti dízsmát fizettek, robottal szolgáltak földesuruknak. A szerződésekben vállalt szolgáltatások valamivel kedvezőbb feltételeket biztosítottak a majorsági zselléreknek, mint amilyenek között urbéres jobbágyaink éltek.¹¹⁴

Összehasonlítva a nemesi községek lakóinak kötelezettségeit és szolgáltatásait a földesuri hatalom alatt lévő jobbágycéval, kedvezőbb helyzetűnek ítélhetjük a kuriális helységek nemes és nemtelen lakóit. Ezek után nézzük meg, hogy a kétféle falucsoport lélekszámának alakulásában mutatkozik-e lényeges különbség.

2. A falu benépesedése 1848-ig

Az Alsó-Tiszazug népességének alakulása a XIX. század közepéig:¹¹⁵

Év	Csépa	Kürt	Sas	Ug	Szelevény	Összesen
1715:	-	300	55	-	-	
1720:	-	410	210	35	-	655
1725:	60	?	?	?	-	
1730:	180	660	?	?	-	
1750:	260	700	?	?	90	
1770:	520	815	485	185	?	
1784:	<u>925</u>	1058	845	397	634	3859
1822:	1768	?	1178	835	807	
1828:	1923	1300	1230	840	843	
1837:	<u>2123</u>	1510	1270	992	887	
1851:	2250	1804	1500	903	928	7385

Területünk benépesedésének első szakasza 1771-ig, az országos urbérrendezésig tartott. 1720-tól valamennyi községben fokozatosan, szinte arányosan nőtt a lakosság száma s 1770-re megháromszorozódott. A népesség gyarapodása a természetes szaporodás mellett nagyfokú bevándorlás eredménye is. Tiszakürtön 1720 és 1771 között 47 új család figyelhető meg a kimutatásokban, ugyanakkor 22 család elköltözését is elének tárják a dokumentumok.¹¹⁶ Csépa esetében inkább csak betelepülésről beszélhetünk az említett időszakban, mivel a sok bevándorló mellett csupán 12 parasztcsalád hagyta el a községet.

A Mária Terézia-féle urbárium bevezetésével lezárult a jobbágyszervezetekbe irányuló vándorlás, s ezen települések lakossága állandósulni kezdett. Az első népszámlálás idejére lélekszámukban mutatkozó változás már főként a természetes szaporodás eredménye.¹¹⁷ Különösen Sas és Ug népességének növekedése volt jelentős.

Erre az időre Csépa és Szelevény lakosságának gyarapodása is szembetűnő. Csépa 1784-ben már az Alsó-Tiszazug második legnépesebb községe volt. 925 lélek lakta. A vidék összlakossága 3859-re emelkedett, ami 1720-hoz viszonyítva hatszoros gyarapodást jelent. Az első népszámlálástól egészen az 1848-as forradalomig tájunk minden községében továbbra is egyenletesen nőtt a lakosság száma. Valamennyi helyen 50-100 %-ot ért el a mintegy félévszázados szaporodás. Csépa esetében viszont megközelítőleg 150 %-ot. Itt a népesség száma meghaladta a 2200-at.

Születések és halálozások Csépán /abszolút számokban/:¹¹⁸

	Születés	Halálozás	Természetes szap.
1756-ban	32	23	9
1787-ben	79	55	24
1815-ben	107	87	30
1819-ben	109	105	4
1844-ben	145	109	36
Átlag:	94	76	20

A természetes szaporodás a környező falvakban sem tért el lényegesen a csépai átlagtól.¹¹⁹ Így községünk gyorsabb népesedés más tényezők következménye. Bizonyára az okokat Csépa nemesi kiváltságaiban kell keresnünk és megtalálnunk.

A korábbiakban már megemlékeztünk a betelepülés első évtizedeiben községünk határát megszálló lakosokról. Az 1848-as forradalomig azonban még sok új familia költözött Csépára, akikkel valójában lezártnak is tekinthetjük az őslakosságot alkotó családok sorát.

Csépára került családok 1770-től 1848-ig: ¹²⁰

Nemesek		Nem nemesek:		
Ajtay	Tornyos	Baranyi	Maródi	Légrádi
Bakon	Závotzky	Bakó	Mészáros	Polyák
Balla	Lendvay	Bolya	Oláh	Sidó
Dévay	Takács	Barta	Pekárik	Sinka
Fehér	Gyurkovits	Boris	Pap	Sipos
Jakobey	Patzolay	Burka	Lázár	Sótér
Kanyó	Várkonyi	Burza	Sütő	Szanda
Kasza	Varjassy	Cselkő	Turna	Szekér
Lamos		Csonka	Miticzki	Szepesi
Mátyus		Dani	Szeleczki	Szilágyi
Palotay		Dancsó	Hajdu	Szűrszabó
Petsy		Dávid	Hegedüs	Tóth
Polner		Dékány	Husza	Tódor
Rádi		Deme	Furulyás	Törő
Roznis		Domonkos	Füleki	Turi
Simon		Farkas	Balázsi	Vabrik
Vincze		Galvácsi	Gáczai	Végh
Balázsoovich		Kalmár	Cseh	
Domján		Kiss	Szentmártoni	

Az eddig felsorolásra került, az ország legkülönbözőbb vidékeiről érkezett familiák és ezek utódai alakították ki Csépa sajátos arculatát a termelés és az élet minden területén.

Honnan jött ez a lakosság? Milyen népelem alkotta többségét? Csépa benépesülése is a XVII-XX. század közötti észak-dél irányú migráció eredménye. A hódoltság után az északi megyék /Hógrád, Heves, Borsod, Gömör/, a "palóc-föld" népe indult el az Alföld meghódítására és telepítette be először a közelebb eső vidékeket, majd kisebb csoportjai túlléptek a Jászság és a Kunság déli vonalát is. Csépa telepesei a

következő helységek lakói közül kerültek ki:¹²¹ Abony, Alpár, Aszód, Árvavár, Batonya, Békés, Békésszentandrás, Bicske, Bög Buda, Cegléd, Cibakháza, Csákszerény, Csipsár, Csongrád, Czecze, Debrecen, Demeter, Dévaványa, Ebas, Ebeczke, Egyed, Eger, Endrőd, Erdély, Fegyvernek, Félégyháza, Göbölös, Göböljárs, Gyalu, Gyöngyös, Györnye, Halász, Homok, Homokterenye, Inoka, Istvánháza, Jászfényszaru, Jászszentgyörgy, Jászberény, Jászszentlászló, Kecskemét, Kerékdomb, Karcag, Kócske, Kiskürtösi, Kósa, Kovácsháza, Kunszentmárton, Lapuitő, Makraz, Mályi, Mende, Miskolc, Monostor, Móor, Nagyvánd, Nagyrét, Novák, Órhalom, Óthalom, Pásztó, Pásztota, Perczel, Püspökhatvan, Radvány, Sas, Ság, Szajol, Szarvas, Szegvár, Szentcs, Szelevény, Szikra, Szolnok, Szombathely, Tápiószéle, Tenyő, Tiszabő, Tiszaföldvár, Tiszakürt, Tomparét, Tószeg, Türtel, Törökszentmiklós, Turkeve, Vadaskert, Varjas, Vasvári, Várkony, Verébely, Véghalom.

A felsorolt falvak, városok között sok Nógrád, Heves és Borsod megyeivel találkozunk, s ez arra mutat, hogy közösségünk népe jórészt ezekből a vármegyéből vándorolt be. Főként a betelepítés első szakaszában érkezett lakók származtak a fenti megyékből. /Az aláhúzott helységek./ Nógrádból települt a "honfoglaló" Czucz familia minden ága /Czucz, Palotay, Csete, Szántó, Tarcsy/ és ugyancsak az első lakók közé tartozó Csernus, Kanyó, Tarcsándy, Egégi családok is. A XVIII. század végén sokan érkeztek a Jászországból is.

Ezek a településtörténeti adatok arra engednek következtetni, hogy Csépa lakosságát a palócsághoz genetikai kapcsolatok fűzik. Ezt a megállapítást támogatja az is, hogy családneveink között több jellegzetesen palóc nevet találunk: Kanyó, Faragó, Óberna, Sidó, Tódor, Laczkó, Cselkó, Agó, Dame, Berkó, Bokó, Dancsó, Gyüre stb.

Megállapításunkat talán legjobban mégis az igazolja, hogy a lakosság nyelvében, gazdasági és kulturális életében a mai napig is tapasztalhatók és megfigyelhetők olyan jelleg-gek, melyek egyben ősi palóc specifikumok is. Közülük csak a legfontosabbakat említjük meg: a katolikusok közötti mar-ko-láb néphit továbbélését; nyelvjárási sajátosságok közül a zárt e, a palatális d^h hang, valamint szóvégeken az ü he-lyén az ő fonéma képviselését; a vallással kapcsolatban a palócokat annyira jellemző régi licenciátusi rendszert és a bucsujáró - hagyományt; a kenyérsütéssel kapcsolatban a kiskovács használatát; végül a népszokások területéről az aprószenteki mondókát.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy közösségünket be-telepítő lakosság jórészt a közvetlen /Nógrád, Heves, Borsod, megyék/ vagy a közvetett /Jászság/ palóc etnikumból szakadt ki és új környezetében is sok vonatkozásban napjainkig meg-őrizte ezen jellegét.¹²²

3. Gazdasági élet /1721 - 1848/

A betelepülő lakosságot - mint említettük - elvadult táj, kihalt vidék fogadta. Csépa területe abban az időben jóval nagyobb volt, mint ma, mert hozzátartozott a Vadas és a későbbi Halesz is.¹²³ A határ déli része /a Lapos/ vízjárta, áradásos terület volt. Csak partosabb részei: Pókaháza-sziget, Kishát, Czompód, Fehértóhat, Csip-sár-sziget maradtak ki a vízből.¹²⁴ A falu északi területének is kb. harmadát csak legelőnek használható szikes és homok tette ki. Szántóföldi gazdálkodásra csak a határ ármentes középső részei /Felsőföld/ voltak alkalmasak, ahol már a korábbi időkben is szántottak, vetettek.

Az új lakók igaerejük nagyságához mérten fokozatosan művelés alá vonták a Felsőföld legjobb területeit. 1731-ben 28 ökrrel rendelkezett az összeírásoknál számításba vehető 12 nemes és 4 libertinus gazda. 1751-ben is még csak 46 a községben talált ökrök száma.¹²⁵ Ez arra mutat, hogy a szántóterület csak lassan növekedhetett. 1851-ig a következő dűlőket alakították ki: Kunszentmártoni Ut Melletti Föld, Olasz-veremhát dűlő, Kunhalom dűlő, Szőlőkutjára-járó dűlő, Gyepre-járó, Kutra-járó, Fertőre-való dűlő, Szőlőkregjáró dűlő, Hosszu dűlő, Határut-melletti dűlő.¹²⁶ Ezek a mai Felsőföldi szántónak 2/5-nyi részét tették ki /kb.400 hold/

A föld művelése hagyományos módon nagyrészt házilag előállított eszközökkel történt. A faluban mindig lakott egy-két iparos is, aki elkészítette vagy megjavította azokat a szerszámokat és munkaeszközöket, amelyekhez nagyobb szakértelemre volt szükség. A szántást még először fákével végezték, az 1750-es évektől azonban egyre állandóbb tartozéka lett paraszti gazdaságainknak a vas, 1775-ben a csépai juhász a számadásai között a helybeli kovács által készített vasabroncsról és ekevasról olvashatunk.¹²⁷

Vasékét - amelynek földet szelő vasán és csoroszlyáján kívül valamennyi tartozéka vasból volt -, csak 1863-ban említenek először forrásaink.¹²⁸ A földművelés egyéb eszközeiről az 1770-ben összeírt Csernus Mihály féle hagyatékok között olvashatunk: lánc, kád, keresztos, üst, hordó, kapa, metszőkés, kasza, eke, vesszőborona, gereblye, vasvilla, láda, gyuróteknő, kisvéka, lapát.¹²⁹ 1797-ből a Haleszban dolgozó egyik béres kollékei között szereplő pattyingról, üstökéről, vas- és favilláról, négyelőről maradt feljegyzés.¹³⁰

Ugy véljük, a paraszti élet teljesebb megvilágítását szolgáljuk, ha a rendelkezésünkre álló források alapján felsorolunk valamennyi olyan tárgyat, eszközt, amelyet környékünk népe használt a 1790-1840 közötti időszakban: Egy 1793-ból származó kiházasicási tárgyak jegyzékén pl. ezek szerepeltek: "eke, vasszerszámostól és taligástól, szekér, vendégoldal, szekérrevaló ponyva, zsákok, fatányérok, cseréptányérok, tepsi, kistál, nyoszolya, karszék, fogas, dézsa, szűrő, pártyszűrő-szita, teknők, asztal, 22 rőf zsáknakvaló váson, derékalj, főalj, szunyogháló, szakasztóruhá, pamutos abrosz, kétvékás tarisznya, sütőteknő." 1813-ban a következő használati eszközöket vették jegyzőkönyvbe: "borda, szakasztókosár, párszárazstó, tyukültető, szekerce, furók, fűrés, cirkalom, metszőkés, nyitókap, szőlőültető furó, kaparónyese, sarló, kisbalta, fejőveder, köpüllő, famozsár vas ütővel, sziták, rosták, kismáza, vermesvéka, ponyva, veder-kanta, kanta, bádog hurkatöltő, ócska kocsi, ökrös szekér, lószánka, szántóvasak, tsoroszlya, új eke, ócska eke, szántótalyiga, eke vas nélkül, hótalya, derékkötőlánc, béklyó, kolomp, pattying, furó, faragóbalta, szekerce, karikásostor, ökörhajtó ostor, szénavágó, hám, nyakló, keresztos, vakarókefe, kapák, metszőkés, hernyózó, oltófűrés, gyümölcszedő-nagyszék, cseber, káposztáshordó, gyuródeszka, tőkgyalu, vermesvéka, kisbödön, bárd, kaska, nádtoló, hatlólánc, csákánykap, kétnyelűkés, köszörűkő vályustól, harapófogó, satu, pálinkafőzőüst."¹³¹

Paraszságunk munkaeszközeit, házi tartozé-
kait áttekintve lassu változást, fejlődést figyelhattunk
meg. Legfontosabb a vaseszközök számának szaporodása, a vas
használatának szélesedése. A munkaeszközök terén tapasztal-
ható kicsiny haladás kihatott népünk gazdálkodásának fej-
lődésére, igaz ebben más tényezők is fontos szerepet ját-
szottak.

A lakosság gazdálkodásának irányítását a már
korábban kialakított községi hatóság végezte. /A községi
szervezetről külön fejezetben szólnunk./ A falu hatóságának
vezetésével fogta művelés alá az újabb határrészeket, ala-
kitott ki új dűlőket. Az új foglалások emlékét a dűlőnéva-
nyag is őrzi. Az egyik 1775. évi határjárás leírásában Gyep-
rejáró-alsómező Ujfogas és Felső Ujfogas dűlőkről olvastunk.¹³²
Az új fogásokat sokszor osztásnak vagy osztálynak is nevez-
ték. Egy 1769. évi iratban pl. "szilvás osztást" említenek,
ahol szőlő és gyümölcsfák telepítését kezdték el.¹³³ Az új
foglалások nyomán a XVIII. század végére, egyre több földet
járt az eke, s ezt a dűlők számának emelkedése is tanúsítja.
1775-ben már a következő területek voltak művelés alatt:
Csipsár, Szentmártoni Utra-való dűlő, Olasz-vermek dűlője,
Gyeprejáró-alsómező Ujfogas, Császárutján-keresztüljáró dű-
lő, Papföldekvégére-járó Rövid dűlő, Kut-Kopolya, Nagy Főr-
tőre-járó dűlő, Kutas dűlő, Kunhalom dűlő, Szilfa dűlő,
Pénzásás, Hosszu dűlő, Szőlők-alja, Felső Ujfogas.¹³⁴

Valamennyi dűlő csupa vékony s hosszú földsza-
lagból állt. Ezek legtöbbje csak 4-6 poznát tett ki /egy poz-
na 2 öl/.¹³⁵ Így feküdtek sok-sok darabban egy-egy ember bir-
tokát képező szántóföldek és kaszálók szanaszét a határban. A
földekre dűlőutakon, legtöbbször viszont csak egymás birtoka-
in át jutottak el a tulajdonosok. Ebben az időben a következő
utakat használták: Császár ut, Hordó, másként Gabonahordó ut,
Szentmártoni ut, Szőlők-utja, Határut, Sasi ut.¹³⁶

A földek kuszáltsága a földművelő munkának alábbi rendjét kívánta meg. Forrásaink szerint ¹³⁷ községünkben a betelepüléstől kezdve a földet kétnyomásos, kétfordulós rendszerben művelési kényszerrel folytatott gazdálkodási móddal munkálták meg. A kétfordulós gazdálkodási rendszerben évenként felét vetették be a művelés alatt álló területnek. Ez lett az egyik nyomás, melybe az őszi és tavaszi vetés került /buza, árpa, zab/. A másik nyomást az ugarföld képezte. A következő évben az ugarba vetették a búzát és árpát, a tarlót pedig a pihentetés idején legeltették. A Földszőföldet átszelő utak és a dűlők elhelyezkedése azt a szimetriát tükrözi, amit a kétnyomásos gazdálkodás rendszere követelt meg és alakított ki a határban. A Császárs-utja volt a választó, tőle nyugatra és keletre mindig kb. megegyező nagyságu szántó feküdt. Ha új határrészt vontak be a fordulóba, annak igyekeztek párját találni a másik nyomásban is.

A falu népe egyszerre kezdte a szántást, a vetést, egyszerre fogott az aratáshoz, hogy egyidőben adhassa át a tarlót legelő állatainak. A jószágok által letaposott és megtrágyázott fordulót továbbra is gondozásában tartotta. Az 1725. évi összeírás elmondja, hogy a vidék földje megkívánta a vetés előtti kétszeri szántást.¹³⁸ Így az ugart tavasszal megszántották, megugarolták /ugarszántás, ugar/.¹³⁹ Ősszel vetés előtt pedig megforgatták. A gyakorlattól eltérően előfordult az egyszeri szántás is. A csépai community pl. ezt írta egyik levelében: "Marháinkon levő betegség több esztendőben kétszeresen is, mind a láb-fájás, mind pedig a szájfájás el annyira uralkodott, hogy nagyobb része ezen tartománynak semmi ugarat nem szánhattott, és mindnyájan tarlóba vetni kényszerítettünk."

A század végére a megművelhető szántóföld területe az akkori vizrajzi viszonyok között szinte elérte a maximumot. 1789-ben a szántóterület 1119 holdat tett ki,¹⁴⁰ s még 1851-ben is a 4955 kat. hold összterületből csak mintegy 1205 holdat.¹⁴¹ Így a lakosság gyors növekedése következtében egyre szűkebbé vált a határ:

1 lakosra	1789-ben	1,17 kat.hold jutott
"	1851-ben	0,5 "

Ezek a számok rávilágítanak miért vált annyira szükségessé a község határának rendezése, egy részleges tagosítás végrehajtása. A lakosság 1789-es transzactiójának /egyezség/ egyik pontja így szól erről a rendezésről: "Mivel földjeink dirib-darabban vagynak, azt úgy fogjuk felosztani, hogy amennyiben lehet egy darabban kinek-kinek a maga része kiszakasztassék, vagy ha másképpen nem lehetne, minden dűlőben, ahol eddig két osztály volt /egy embernek két különböző minőségű birtoktette -Bj./, ezentul csak egy osztály legyen..."¹⁴² A Felsőföld Kutas, Olaszvermek, Szilfa, Kunhalom kétosztályos dűlőit a század végére tagosították. Ekkorra művelés alá vették a laposi Czompódhát és Czompódalja dűlőket is.¹⁴³ A takarékosabb földhasználatra való törekvés a parasztság gazdálkodásában a háromnyomásos rendszer bevezetését is eredményezte. 1770-ben már Tiszaföldváron említették: "...három vetőre lévén szántóföldjeink."¹⁴⁴ Az 1800 körüli években megszűnt a kétnyomásos rendszer a szomszédos Sason és Kurtőn is.¹⁴⁵ 1801-re a csépai határ is három nyomás alá került.¹⁴⁶ A kibővült faluhatárt három fordulóra osztották. A harmadik nyomásba a Szőlőskalja, Hármashatár, Kósa, Cipsár, Czompód és Czompódalja dűlők tartoztak. A másik kettőt a Felsőföld Császártól keletre, ill. nyugatra eső oldala adta.¹⁴⁷ /A dűlőket lásd az 1893. évi térképen./

A szelevényi gazdatiszt 1831. évi levele alapján a következőképpen választhatjuk a háromfordulós határhasználatot: Az első föld vagy első járás volt az ugar. Ezen legelt a szarvasmarha, a juh és kecske. Tavasszal meg nyár végén felszántották. Ezután került bele az őszi vetés, a buza. Ez volt a második föld. A buza aratását követő tavaszon ismét szántás alá került, és mint harmadik föld tavasszal /árpa, zab/ vettetett be.¹⁴⁸

Sajnos, községünk határának művelési ágak szerinti megoszlásáról ismert forrásaink részletesen nem szólnak. Az eddig bemutatott adatok alapján is elmondhatjuk azonban, hogy a falu gazdasági életében a gabonatermelés játszotta a legfontosabb szerepet. A vidék legkedveltebb terménye a buza volt. A gabonaféleségeknek megközelítőleg 40 %-át tette ki. Az árpa kb. 30, a zab 25, a köles pedig 2 %-át.¹⁴⁹ A gabonát kézzel vetették és vesszőboronával takarták el. Aratáskor kaszát használtak, e levágott gabonát pedig többnyire felkötötték és kereszttekbe rakták /főként a buzát/.¹⁵⁰ A keresztteket vagy a vontatókat szekerekkel szérűskertjeikbe vagy házaikhoz hordták. /Ennek emlékét őrzí a Gabonahordó ut.¹⁵¹ / A beszállított terményből nyomtatással nyerték a magot.¹⁵² Gabonakészleteiket föld alatti tapasztott és kiégetett vermekben tárolták. A vermetek a faluszéleken /Olasz-vermek dűlője/ vagy házaik udvarán ásták. Az 1775. évi egyik irat tárolólú udvaron tartott hombárt és kamrában található ládát is említ.¹⁵³ A buza őrlését száraz és a Tiszán lévő tombácos malmok-ban végezték. 1770-ben 4 magántulajdonban lévő tombácos /vizi/ malomról és ott dolgozó molnárokról, valamint őrlősekről emlékezik meg az egyik feljegyzés.¹⁵⁴

Egy kishold föld /egy köblös/ még a XVIII. század végére is csak átlagosan 4 köből magot hozott. Ekkoriban, kétfordulós rendszert véve alapul, az évi bevetett terület csaknem teljes pontossággal 550 holdnak, a termett gabonameennyiség pedig 2200 köbőlnek mondható.

Az 1784-es népesedést tekintve, a 925 csépai lakosra egyenként 2,3 köből gabona jutott. Ha ebből leszámítjuk, hogy az árpát, de főként a zabot, állati takarmányul használták, bizony ezt mondhatjuk, a lakosság nem állt bővében a kenyérgabonának. Hasonlóan rossz volt a helyzet a környező falvakban is. Pl. Kürtön 1781-ben egy lakóra 1,7 köből gabona jutott.¹⁵⁵

Népünk már a betelepedés első éveitől érdeklődést mutatott a táj futóhomokja iránt. Hamarosan főlismerte, hogy megkötésére legalkalmasabb a szőlő, s folytatni igyekezett azt a szőlőkultúrát, amely a török idők alatt csaknem teljesen elpusztult. Későbbiekben a szántóföldi gazdálkodásban mutatkozó korlátozottság még inkább a szőlőre irányította az egész alsó-tiszazugi lakosság figyelmét. A kürti és sasi homok mellett a csépai-ból is egyre nagyobb területet hódított el a szőlő. Községünk szőlőtermelésére vonatkozó első adataink 1747 és 1750-ből származnak. Az 1747. évi Csépa és Sas közötti határmérés leírásában találkoztunk először a Csépai Szőlőkkel. Az 1750. évi összeírás viszont már az első bortermelő libertinus gazdát, Egegi Tamást is följegyezte. Egeginak ekkor 3 akó bora termett.¹⁵⁶ A szőlőterület fokozatosan növekedett. Az 1789-ig beállott fejlődést a már említett nemesi transactió néhány szava is jól kifejezi: "... majd mindannyiunknak szőlőcskéink vannak..."¹⁵⁷ Ugyanezt mondhatjuk el Tiszakürt és Tiszasassal kapcsolatban is. Kürtön pl. 1775-ben a családok kétharmadának /kb. 70 család/ megélhetését már csaknem teljesen a szőlő biztosította.¹⁵⁸ Szelevény homokján 1797-ben szerződéses gazdák kezdtek el a terület meghódítását. Szőlő- és gyümölcstelepítésüknek a Halesz nevet adták. /A mai Halesz-szőlő és település./¹⁵⁹ 1813-ben a Kürtöz tartozó Varjas- és Kisasszonypusztán már 102 szőlőbirtokos művelte a homokot, akik közül 14 sasi, 14 kürti, 6 ugi, 4 csépai, a többi pedig kunszentmártoni lakos volt. Ezek az emberek a szőlőterület után dézsmával tartoztak a földesurnak. Néhányuk állandó lakhelyét is az egyedüli megélhetési lehetőségéhez - a szőlőhöz - kötötte. Házhelyet váltott s ezért évi 1 forintot fizetett és 18 nap kézi robotot teljesített. /A robotot meg is válthat-

ták.¹⁶⁰ Az említett évben már mintegy 15 család élt a Szőlőben. Ők voltak az Alsó-Tiszazug legfiatalabb községének - Cserkeszőlőnek - első telepesei.

A szőlőt nagyon megbecsülte vidékünk népe. A szőlőben szabadon, elképzelései szerint dolgozhatott. A mozgó hómokkal sokat vesződött, küzdött és csak szívós kitartással jutott el odáig, míg abban tőkék, a tőkéken fürtök teremtek. A szőlő művelésére talán nagyobb gondot is fordított, mint más tájak lakossága.¹⁶¹ Az egyik 1769. évi irat pl. elmondja, hogy a nyitást mindig pontos időben kezdték, melyet a metszőkéssel végzett gondos, körültekintő munka /a metszés/ követett. A további munkálatok közül a többszöri kapálásokat /karaszolások, fűdés/ is megemlíti a forrás.¹⁶² A szőlőkötözésre és kocscolásra csak későbből, 1812-ből van adatunk.¹⁶³

A szőlőhöz szorosan kapcsolódott a gyümölcsstermelés. A szőlők közé leginkább szilvafákat ültettek, de olvastunk körte-, barack- és almafákról is. Az írások többször megjegyzik, hogy a fák között sok a vadfa. A szőlővel kapcsolatban találkoztunk először a különböző köztes veteményekkel is: retek, tök, bab, répa, borsó, uborka, krumpli. De termeltek a szőlő között - a határban külön területtel bíró - káposztát és dinnyét is.¹⁶⁴

Vidéünkön az öregebb szőlőket már a XVIII. század végén trágyázták, s hamarosan általánossá vált a szőlő rendszeres trágyázása. A szántóföldekre azonban még a XIX. század közepén is csak igen kevés trágya jutott.¹⁶⁵ A szőlő hozamáról a már említett 102 szőlősgazda 1813. évi dézsmalajstromából tájékozódhatunk. Ezek a lakosok 230 "lánc" szőlőn /egy lánc egy kapásnál valamivel kisebb terület, kb. 200 négyszögöl/ 1385 akó vörös és 123 akó fehér bort termeltek. Aki jól munkálta szőlőjét, láncáról 6-7 akó /kb. 3-3,5 hl/ termést is leszüretelt.¹⁶⁶

Az elmondottakból láthatjuk, hogy az Alsó-Tiszasziget szegényedő népe számára miért lett annyira jelentős a szőlő, mely a XIX. század közepén a művelés alatt álló területnek már kb. 1/7 /Csépa 1/5/ részét foglalta el. A szőlőterület növekedésében 1851-ig bekövetkezett változást az alábbi táblázat szemlélteti:¹⁶⁷

	Összterület	Szántó	Rét	Legelő	Szőlő
		/katasztrális holdban/			
Csépa	4955	1205	1000	2410	340
Tiszasziget	8836	2123	1260	4750	513
Sas	5220	768	3403	841	213
Szelevény	16119	6030	5208	3323	141
Ug	4212	480	1371	2100	33

A XVIII. század második felében terjedt el vidékünkön a dohány, a kukorica és burgonya termelése. Az 1776-ban készült Litzner-féle térkép a Csipsár- és Vadasparton dohányosok házaait tünteti föl.¹⁶⁸ A kukoricára és krumplira vonatkozó első adatok egyben arról is tanuskodnak, hogy hol szorítottak maguknak először helyet a határban. Az 1797-ből származó egyik szerződés a vetemények között említi a kukoricát.¹⁶⁹ Kezdetben a kertek növénye lehetett. 1801-ben a csépai Pap-földjén már az ugarban találtuk, ahol fokozatosan egyre nagyobb területet kapott.¹⁷⁰ Burgonyával jóval később, csak 1841-ben mint a szőlő köztes növényével találkoztunk. Bizonyára, már korábban is a falusi kertek, veteményesek tartozéka volt. Ezeknél a terményeknél még a XIX. század elején is fontosabbnak számított a káposzta és a dinnye, valamint a ruházat alapanyagául szolgáló kender. Az 1770-es évek-ből származó iratok gyakran említik a nyomáson kívül álló Kender, Dinnye és Káposzta-földeket. Ezek leginkább a szántók végében a homokosabb helyeket foglalták el.¹⁷¹

A növénytermesztés mellett a lakosság gazdasági köze-
sében és társadalmi körében nagy szerepet játszott az állattenyésztés is. Az alábbi táblázatban lehet látni, milyen volt a be-
telepítés első évtizedében a lakosság állattenyésztésének helyzete.
Jel: 172

1725-ben 1731-ben

		1725-ben					1731-ben				
		Ökör	tehén	10	juh	sertés	Ökör	tehén	10	juh	sertés
Nemesek:		1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.
Csucz András		2	1	1	-	-	2	1	1	-	-
Csernus István		2	1	1	-	-	4	2	1	15	3
Nagy István		-	1	2	-	-	-	1	2	-	-
Palotay György		2	1	1	12	-	2	2	2	-	-
Kanyó Mihály		4	2	2	25	-	4	2	3	20	4
Sarközy Ferenc		2	1	2	12	-	2	2	2	21	1
Tarcsandy János		2	1	1	-	-	2	1	1	-	-
Rády András	későbbi lakos						2	2	2	-	2
Varjassy András							2	2	-	-	-
Sarközy András							-	1	2	-	-
Borbély István							2	1	2	-	-
Szaboda István							2	3	1	-	-
Libertinusok:											
Egert Tamás		-	1	1	-	-	1	1	2	-	2
Tóth János		2	1	1	-	-			alkotás		
Szemerédi József		-	1	1	-	-					
Boszki György	későbbi lakos						1	2	2	-	1
Furt Jakab							1	1	1	-	2
Michal Pál							1	1	2	-	-
Összesen:		16	11	13	49	-	28	25	26	56	15

A fenti évek adatai mellett - sajnos - csak az 1751-bes összeírás anyaga ismeretes.¹⁷³ Így, folyamatosan csak eddig mutathatjuk be Csépa állatállományának változását. Állattartásunkra vonatkozó későbbi adatok csak 1850-ből állnak rendelkezésünkre. Ezekből azonban világosan felismerhető már az az átalakulás, ami Csépa állatállományában a XIX. század közepére bekövetkezett;¹⁷⁴

Év	1725	1731	1751	1850
Ökör	16 db	28 db	42 db	66 db
Tehén	11 "	25 "	51 "	225 "
Ló	13 "	26 "	57 "	442 "
Összesen	40 db	79 db	150 db	733 db
Juh	49 "	56 "	109 "	915 "
Sertés	-	15 "	91 "	?

Az 1725 és az 1731. évi ökörállomány egyénekenkénti megoszlása s az 1801-ben íródott feljegyzés, mely a száj- és körömfájában szenvedő marhákkal történő szántásról emlékezik meg,¹⁷⁵ azt mutatja, hogy a XVIII. század fő ekevonó állata községünkben is az ökör volt. A község nemesi jellegével összefüggő viszonylag nagyarányú lótartás viszont arra vezetett, hogy az elszegényedő nemesség kénytelen volt igába szorítani lovát, gyakran még tehénét is. Az 1850. évi ökör- és lóállomány már ezt az állapotot jelzi.

A nagyjószágalállomány /ökor, tehén, ló/ alakulása:

	Lakosság száma	Jószág	Egy főre esett
	/fő/	/db/	/db/
1725-ben	60	40	0,66
1731-ben	180	79	0,43
1751-ben	260	150	0,58
1850-ben	2250	733	0,32

Bár ezek az adatok a lakosság számát illetően nem teljesen pontosak, de fejlődéstörténeti összehasonlításra alkalmasak. Azt mondhatjuk tehát, hogy a lakosság kezén levő nagyjószágállomány a népesség növekedése mellett elmaradt. Egyre kevesebb család rendelkezett igaerővel, egyre több lett a csupán csak két keze munkájára utalt ember. Ezt tükrözik a falu nem nemes lakosságának állatállományára vonatkozó számok is:

Nem nemesi nagyjószágállomány:

1725-ben	8 db
1731-ben	16 "
1751-ben	21 "
1828-ban	31 "
1835-ben	48 "
1838-ban	46 "

A XIX. század közepén lakosságunk több mint $\frac{2}{3}$ részét már a nem nemesek alkották.¹⁷⁶ Ha figyelembe is vesszük, hogy néhányuknak nemes felesége volt s azok vagyonát nem irták össze, akkor is szembeűnő az igaerővel való ellátottság igen minimális volta, a parasztság elszegényedése. A kisföldű vagy szellér-ember legtöbbször nemcsak hogy nagyjószágja, de még sertése és kecskéje is alig akadt. Pl. 1828-ban az adófizetésre összeírt 54 parasztnak összesen 3 malaca volt. 1838-ban is 49 ember közül csak háromnak volt 1-1 és egynek egyetlen kecskéje.¹⁷⁷

Községünk állattenyésztésének gátat szabott a szűk határ. Az összeírások és statisztikák sokszor a falu területének felét legelőnek tüntetik fel, pedig a Lapost legtöbbször víz járta és mocsár borította. A legelő szűkös voltát látszik igazolni a nemesség 1789-es egyezségének a legeltetés szabályozását említő pontja is:

"Hogy igazságosan a Legelő Mezőnek ki-ki maga birtoka szerint hasznát vehesse, senkinek a maga kompetenciáján /arányán/ felül, pénzbélei bár nélkül, ... több és számosabb marhát ... legeltetni szabad nem lészen."¹⁷⁸

A mezőkön, legelőkön és az ugaron falkákba verve legeltették a község állatait. 1775-ből gulyásnak, juhásznak, kanásznak járó illetmény fizetéséről olvashatunk.¹⁷⁹ Lótartással kapcsolatos forrásra nem sikerült bukkannunk. A szájhagyomány viszont tud a Laposon vadlovakat tartó és a lovak betörését végző csikósokról. /Enek emlékéét őrizte meg - bizonyára - a Csikós ér is./¹⁸⁰ A hagyomány azt is említi, hogy a környék vásárain /Szentés, Mezőtur, Kunszentmárton/ nem volt párjuk a csépai paripáknak.¹⁸¹

A falu népe a ház körül baromfit nevelt: tyuk, pulyka, liba, kacsa.¹⁸² Néhányan méhészettel is foglalkoztak. Erre vonatkozó első adatunk 1731-ből való, amikor az összeírás két gazdánál jegyzett föl mézet.¹⁸³

A község földrajzi helyzetéből következett, hogy a lakosság életében fontos szerep jutott a halászatnak. A Lapos árvizjárta mélyedéseiben és az árviz által táplált tavaiban, ereiben rengeteg hal tanyázott: Nagy tó, Kerek tó, Kiskerek tó, Sulymos tó; Mély ér, Nagy ér, Meleg ér, Csikós ér, Sássas ér, Pókaházi ér, Kakas ér.¹⁸⁴ A halászat joga a nemesi községé volt. A halászatról egy 1771 augusztusában kelt irat a következőket írja: "Voltak olyan idők, amikor mindennap halászott a Helység, és volt olyan nap, hogy 100-200 forintra is ment halászatjuk, néha pedig 10-20, néha 7-8 forintra... A Tóbéli Kereset a Helység népe között kinek-kinek a részihez képest osztatott fel."¹⁸⁵

Községünk életében ezek voltak azok a gazdálkodási területek és lehetőségek, melyekből a lakosság megélhetését biztosíthatta.

A megélhetéssel kapcsolatban az 1730-as években Bóli Máttyás a Tiszai járás népéről az alábbiakat írta: "Termését nem tudja pénzzé tenni, mert a gabona az önellátásra kell, a szénatermést pedig elfogyasztják az állatok. Az állattárák alacsonyok, az állattartás alig kifizetődő. Ami pénzre mégis szert tesz, az kell a nélkülözhetetlen földesuri és állami adóba, adósságai törlesztésére.¹⁸⁶ A későbbiekben sem sokat változott a helyzet. A betakarított terményt, a felnövelt állatokat, a beérett gyümölcsöt, és mindazt, amit a határ nyújtott, a lakosság továbbra is leginkább maga fogyasztotta el. A XVIII. század végétől azonban már gyakrabban szállítottak piacra is, bár a legtöbb családnak alig lehetett valamiből is feleslege.

Mi került eladásra? Mit vitt piacra, s hogyan jutott pénzhez községünk népe? A már többször említett transactió rávilágít a lakosság gyér jövedelmi forrásaira, amikor megtiltja a községben a szalonna, dohány, főzelékek /lencse, borsó, kása/ és borkok árusítását, de a helység boltjának és kocsmájának mindenkorú árendását kötelezi a lakosság terményeit és boroit illendő áron pénzre váltani. /A bolt és kocsmajövedelmét növelte, hogy nagy számban látogatta a szelevényi, sasi és szőlőbeli lakosság is./ A csépaiak ennek ellenére gyakran megjelentek terményeikkel a környező, főként a kunszentmártoni piacokon.¹⁸⁷ Lakosaink birtokaik arányában évente osztalékot kaptak a "...közös Tóbeli Keresetből, a Kocsmá és Mészárszék Jövedelméből, valamint a Legelő Mezőnek Pénzéből."¹⁸⁸ Kisföldű emberek így jutottak kevés pénzhez, melyből szolgáltatásaikat többnyire fedezni tudták. A tehetősebbeknek pedig még a hagyomány által emlegetett lótar-tás hozott nagyobb jövedelmet.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy községünk gazdálkodására a vázolt időszakban általában az önellátás volt a

jellenző, de a nép gazdagabb rétegénél az árutermelést is megfigyelhettük. A lakosság többnyire csak a környező, szűkebb piacokat érte el. Lovai és halszállítmányai azonban távolabbi városokba is /Nagykőrös, Kecskemét, Csongrád, Mezőtúr/ eljutottak.

Mi jellemezte a szomszédos falvak gazdálkodását?
Tiszekürt, Sas, Ug jobbágysága főként ugyancsak önellátásra termelt. A határok nagy részét kitevő majorságokban viszont a XVIII. század végén nagy lendületet vett a robotra épülő árutermelés. Ez a szelevényi uradalmakban már korábban megindult. Tudjuk, hogy Szelevény a benépesülés folyamán majorfaluvá lett, ahol a hatalmas határterület /mintegy 15.000 hold/ öt birtokos tulajdonában volt. Ezekon a nagybirtokokon főként részes és bér munkát alkalmaztak, jól használták fel a környék munkaerő-tartalékát. Az alsó-tízszázugi majorságok gabona-, bor- és állatszállítmányaikkal már bekapcsolódtak az ország áruforgalmába. A Steösszel-birtokok piac helyei leginkább Gyöngyös és Hatvan, a szelevényi majoroké Pest, Szolnok, Kecskemét voltak.¹⁸⁹

4. Nemes-Csépa Önkormányzata

Az Alsó-Tiszazug falvainak népét a több évszázados közös sors s az azonos életkörülmények szinte egygyé kovácsolták. A XVIII. század elején Csépa - mint tudjuk - a kiváltságos községek sorába lépett. Ennek ellenére lakóinak életét a későbbiekben is elválaszthatatlan szálak kapcsolták a környező településekhez. Sok csépai pl. a szelevényi uraságokkal kötött egyezség alapján szerződéses, szabad birtokossá /majorsági jobbágy/ lett. Az új birtokosok kötelezettségeit az egyik 1797. évi szerződés röviden így határozta meg: "Határunk homoki részét szőlő alá kiadjuk: jófajta szőlővesszővel beültetvén, élő Hazánk törvénye szerint fiuról-fiura bírhatják, használhatják hat esztendeig szabadon, majd először a hetedik esztendőben, azaz 1803-ban, és azt követően minden évben a termésből adják dézsmául minden hatodikat akár szinhorból, akár törkölyösből, ahogy a Földesuruk fogja kívánni..."¹⁹⁰ A szerződéses gazdákon kívül még sok csépai szegényembernek adott nap-
számos és idénymunkát a szelevényi határ. Több lakosunk pedig a tiszakürti homokon fogott fel kisebb-nagyobb szőlőt, ahová néhányan is települt. Itt földesuri függés alá kerülve házczenzust fizettek és robottal szolgáltak.¹⁹¹

Ezek a kapcsolatok is arra hívták fel figyelmünket, hogy Csépa multjának leírásával párhuzamosan továbbra is térjünk ki a szomszédos községek fejlődésében mutatkozó főbb jelenségek bemutatására. Az önkormányzat kérdésénél is essék először szó a jobbágyságokról.

A török hódoltság alatt környékünk falvaiban fennmaradt az önkormányzati rendszer. A török időköt túlélő Tiszakür-
tön és a Rákóczi-szabadságharc után viszonylag gyorsan benépesülő Sas és Ug helységeiben a paraszti önkormányzat átmeneti kiszélesedése

is bekövetkezett. Ez összefüggött a községek földesuri hovatartozásának bizonytalan voltával /ami 1721-ben tisztázódott/, továbbá a földbőséggel és a munkaerő iránti kereslettel. Az 1720-as években azután megindult a hivatalos községi élet. Ezt főként az urasági taxa adminisztrálása és az állami közadók és a püspöki tized behajtása tette szükségessé. Ettől kezdve az előljáróságok élére a bírót már nem a falvak népe, hanem a földesur jelölte. A jegyzőt és az esküdteket a községek továbbra is maguk választották.¹⁹² Az önkormányzat csorbát szenvedett, de a falvak életét egészen a Mária- Terézia-féle urbárium bevezetéséig, a szabad taxás világ alatt, "...a helyi bírák uramók, mindannyiunk nagy megelégedésével, nagy irányítási szabadságban vezették".¹⁹³ Az államot az adó befolyásán, a földesurat a taxa befizetésén túl, más nemigen érdekelte. A szabad életnek azonban mindhárom községben véget vetett az országos urbérrendezés. Ettől kezdve sokasodtak a bajok. Körtön pl. az urbárium bevezetésével a lakosság évente kétszeresénél is több jövedelmet szolgáltatott a földesurnak, mint előtte taxaként fizetett.¹⁹⁴ A falvak gazdálkodásában a földesur egyre érdekeltette, ami a községi élet eddigi irányítására is kihatott. A bírói hatáskör fokozatosan csökkent, a földesuri befolyás pedig növekedett. Az uraság igénybe vette a bírót és előljárótársait a saját gazdasági céljaira is. Ezt annál is inkább megtehetette, mert a bíró saját jobbágya vagy zsellére volt. Lassanként a jobbágybíró a földesur gazdasági kiszolgálója lett. Ez kitűnik egy 1830-ból fennmaradt bírói esküszövegetből is: "...méltóságos földesuraság érdemes tisztjei által kineveztetvén ...minden adót, szolgálatot lakótársaim között igazságosan, kinek-kinek értékéhez képest osztok fel...."¹⁹⁵ Szörnyű teher volt ez a bíró és társai vállán. A szolgálatok közül csak a robotfeosztás is mennyi vitára adhatott alkalmat. Pl. hogy hány fél- vagy negyedtelkes javára

volt irandó egy egész telek után járó kétszörös robotteljesítmény, vagy hány nap volt elszámolandó rossz időjárás esetén a jobbágnak, stb. A bírók két malomkö között ültek. Hol az uraság, hol a jobbágyság érdekével találták magukat szemben. Ráadásul még a közhatalom is őket szorongatta az adók behajtásáért.

A bírói hatáskör csökkenése és átalakulása a falusi önkormányzat válságát fejezte ki. De még 1770-ben is nagy tekintélynek számított a bírói tisztség. Valamennyi gazda nagy szeretettel viselte a "kuratos főbíró, a többszörös kuratos főbíró vagy a többszörös nagyhatalmu kuratos főbíró...." címet.¹⁹⁶ A földesuri befolyás növekedése azonban megszüntette a bírósági tisztségekért való versengést. A gazdák egyre inkább húzódtak a bírói hivatal elvállalásától.¹⁹⁷

Vidékünkön a XVIII. század végén, a homok nagyobb méretekben történő meghódítása idején kialakult a hegyközség intézménye. A hegyközség egyes szőlőbirtokosoknak önkormányzati joggal és meghatározott szervezettel bíró olyan testülete lett, amely céljának a szőlőművelésre s borteherelésre vonatkozó közös érdek előmozdítását tartotta.¹⁹⁸ A községi hatóságoktól függetlenül működő hegyközségek szervezetéről, működéséről a haleszi szőlősgazdák hegyközségével kapcsolatosan tájékozódhatunk.

A szelevényi földesurak az egyik 1797. évi szerződésben előírták a szervezet megalakítását, meghatározták működését: "...tartozni fognak maguk között Hegy Bíró és 12 Esküdt embert választani, kiknek egyértelműen kötelesek lesznek parancsait teljesíteni; kötelesek lesznek továbbá két alkalmas csószot fogadni, akiket a gazdák a Földesurral közösen fognak fizetni; egymás földjeire kötelesek mindenkor tekintettel lenni...- A Hegy Bíró a Hegy Gyűlést mindenkor a szőlőbe rendelje, amiről az Esküdt

társait és a Földesuraságot /aki idehaza vagyon/ értesitse; ott minden hiba eligazittassék, minden panaszra elégtétel szolgáltatassék."¹⁹⁹

A szőlősgazdák érdekeiknek a hogy gyűlésén adtak hangot. Itt került sor az egymás közötti és a földesurral kapcsolatos nagyobb vitás kérdések eldöntésére. Az év folyamán előforduló kisebb problémák orvoslását a hegybíró végezte el. Nem volt mindegy, hogy ki töltötte be ezt a tisztelet. Kezdetben - mint a szerződés is tartalmazza - a gazdák választották a bírót. Amint azonban a községek előljáróságát, a falubírót és az esküdteket, a legkülönbözőbb magánjogi ügyletek lebonyolításánál igénybe vették, ugyanúgy a hegybíró és a hegyesküdteket is igyekeztek a földesurak saját érdekeik öreivé formálni. Erre világítanak rá a hegybírói választásról megemlékező iratok is: 1839-ben a földesurak kiszemelt emberei közül /1 szentmártoni, 1 szelevényi és 1 csépai/ kellett volna a hegy népének bírót választani. "Ezen három esküdthől a szőlősgazdák hosszas várakozásunk mellett - írják a földesurak - egyet sem választottak. Majd meggjelenet váratlanul Kiss István, és még mi a szobában voltunk a szavazatokra várakozván, a künn telepedett szőlősgazdákat a bírói választástól eltartóztatta - eképpen bennünket uri foglalatosságunkban a naplementig nyújtott éretlen beszédekkel, makacs ellenkezőségekkel, sőt fenyegetésekkel vakmerően meggátolt -, így a Hegy Birónak megválasztását és több más panasznak vizsgálatát jobb időre halasztottuk."²⁰⁰

A szőlőterület növekedése és a piaci lehetőségek bővülése nyomán a földesurak hamarosan érezték a szőlőttermelésben rejlő meggazdagodási lehetőségeket. Fokozatosan szűkítették a hegyközségi önkormányzatot, hogy a szerződésben nem szereplő gyű-

mőlcsezsának teljesítését és szűret idején megkövetelt szedők és hordók adását s egyéb önhatalmu intézkedéseket könnyebben rákényszeríthessék a hegyközségre. A földesurak ilyen irányu törekvését igazolja a szőlősgazdáknak 1840-ben a megyéhez írott panasza is: "...Esedezünk, hogy a helytelenül követelt gyümölcsdézsmától, hordók adásától, szőlőszedők követelésétől és eladás esetében vett törvénytelen átirási taxáltatástól felmenteni sziveskedjenek, továbbá a Hegy Bíró és az Esküdtek választását egyedül csak a községre terjeszteni, az elzárt utakat elegendő szélességben felnyitítani és a Haleszi-szőlők adókulcsát tudatni méltóztassanak."²⁰¹

Vidékünk ezen részére, ahol nem is volt urbériség, egyre sokasodott a parasztság gondja, baja, mindjobban a majorok kizsákmányoltjává vált. Még kedvezőtlenebbül alakult a jobbágységek helyzete. Lakosaik életében bekövetkezett általános elszegényedést jól mutatják a parasztság rétegződésére vonatkozó adatok.

Az eddigiekben már láttuk, hogy jobbágyságunk lakossága a királyi urbérrendezés időszakától 1848-ig többszörsére nőtt. Tiszakürt esetében kb. kétszeres, Sas, Ug esetében pedig háromszoros a növekedés. Tekintsük meg, hogyan változott ezen idő alatt a jobbágyság kezelésében lévő telki állomány:²⁰²

	1771-ben	1782-ben	1813-ban	1851-ben
Kürt	22 1/2	31	34	31 1/4
Sas	9 3/4	15 1/4	15 3/4	15 1/2
Ug	7 1/4	10 1/4	10 1/4	11 1/2

A telki állomány megközelítőleg 50 %-al növekedett, amit főként az idézett elő, hogy a földesur 1782-ben még további telkeket osztott ki mindhárom községben. Ezzel valamit javított jobbágyságai

helyzetén, de a telkek gyors elaprózódása és ezzel együtt a lakosság életszínvonalának süllyedése, az elproletarizálódás, tovább tartott:²⁰³

1851-ben Kürt lakosságának	64 %-a zsellér
-"- Sas -"-	69 %-a -"-
-"- Ug -"-	61 %-a -"-

A telkes jobbágyság és zsellérek számarányának alakulása Tiszakürtön:²⁰⁴

Egésztelkes. 3/4 telkes. Féltelkes. Negyedtelkes. Zsellér.

1771-ben	5	-	23	24	72
1813-ban	1	2	17	92	93
1828-ban	1	-	19	82	142
1851-ben	1	1	21	77	180

A még nagyobb arányú elzselléresedésnek az állta utját, hogy a jobbágyság kezére jelentős telken kívüli állomány, elsősorban szőlővel beültetett homok került. Tiszakürtön pl. 1828-ban 100 jobbágyságból 95, 142 zsellérből pedig 97 rendelkezett féltől két kapásig terjedő szőlőterülettel.²⁰⁵ Hogy a zsellérek legtöbbje is szert tudott tenni telken kívüli állományra, lassította a lakosság elzselléresedését. Így, bár ezekben a falvakban főként a természetes szaporodás következtében az 1848-as szabadságharc idejére az országos átlagnál a zselléresedés magasabb százalékat ért el /64,7 %/, dolgozó népünk helyzete, általános életkörülményei nem mondhatók rosszabbnak az országos szintnél. Ha nem is volt környékünk lakossága kedvezőtlenebb helyzetben, mint általában a magyar jobbágyság, de az áttekintett 80 év számára az átlagnál viszonylag sokkal mélyebbre süllyedést, viszontagságosabb életet hozott. Ezért környékünk falvai talán még jobban várták az átalakulást, mint más vidékiek.

Az 1771-1848 közötti időszak az Alsó-Tiszaság falvaiban az elszegényedés, az elszelléresedés periódusa volt. Egyben azonban a paraszti érdekvédelem, a paraszti önkormányzat elszűrkülésének, válságának periódusa is. A következőkben tekintsük át a nemesi község önkormányzatát, szervezetét, tevékenységét és figyeljük meg, hogy a kiváltságokat élvező Csépa, képes volt-e kedvezőbb életfeltételeket, jobb megélhetést biztosítani lakosságának, mint a szomszédos többi falu.

Csépa területének nagy részét - mint tudjuk - 1664-ben Mórícz József királyi adományként katonai szolgálatairért kapta. Később Tuzs László örökölte. Az 1720-as évek elején az út ágra szakadt Czucz familia és a határból területekhez jutott más kishemesek /Csernus, Kanyó, Nagy, Tárcsády, Sárközy/ szállták meg. A török dúlás által elpusztult Csépa lassan ismét falusi jellegű lakott hellyé vált. A házhelyek, a szántók és kaszálók egyéni birtokbavétele mellett az osztatlan vagyon /legelő, vizek, homok, mocsarak és regáló javadalom/ közös használatban maradt. A nemesiség tehát közbirtokosságot alkotott. Az osztatlan közös gazdaságos használata, jövedelmének igazságos elosztása mindenkinek érdeke volt. Ez az érdekezonosság a nemességet egyöntetű elhatározásra, egyezségkötésre /transactió/ készítette. Az érdekvédelem céljából kötött szerződés a nemesi közösség önkormányzati szervezetének megalakulását jelentette. Ezt a szabad akaratból kialakított önkormányzatot, mivel a nemesek szabad szervezkedési joggal rendelkeztek,²⁰⁶ a vármegye elismerte és bírói hatósága alá fogadta. Hogy mikor került erre sor, pontosan nem tudjuk, a szerződés nem maradt ránk. Létezésére és tartalmára egy későbbi, újabb transactió s más iratok utalásai, megjegyzései alapján következtettünk. 1723-ban az új települést már Nemes-Csépának nevezték.²⁰⁷ Az önkormányzati élet megindulása azonban valamivel később történt. Ismereteink szerint a csépaiak első nagyszabású, közös ténykedése az 1729. évi templomépítés volt,²⁰⁸ amire minden bizonnyal már a transactió

megkötése után került sor. Az önkormányzatra vonatkozó konkrét adatunk még későbből, egy 1731. évi periratból való. Ez az irat említést tesz a csépaiak hadnagyáról, a helység boltjáról, kocsmájáról és mészárszékéről.²⁰⁹ Ezek felsorolása azt jelenti, hogy Csépa ekkorra már az önkormányzati s egyben a községi élet kezdetén tuljutott. A nemesi önkormányzat kialakulása tehát valamivel korábban, valószínűleg az 1725-28-as években következett be.

A lakosság szervezetének jellegét természetesen községe pecsétjében is kifejezésre juttatta. Kutatásaink során az első pecsétlenyomatra egy 1749-ben dátumozott iratban akadtunk:²¹⁰

A pecsétben egy pajzsra helyezett, kardot tartó vitézi kar látható. Ezzel fejezték ki Csépa nemesi, hogy kiváltságaikat vitézségi érdemeikért kapták, fegyverrel szerezték.

A község önkormányzati szervezetét rekonstruálni tudtuk. A nemesi közösség /community/ legfontosabb szerve a községi gyűlés volt. Ez rendeléseket hozott, szabályokat módosított. A közbirtokosság egyetemen érintő gazdasági és közbiztonsági ügyekben döntött. 1787-ben pl. többek között az alábbi intézkedéseket hozta:²¹¹ Ezen nemes helységben csak egyetlen Kocsma lésson, senkinek ezen kívül sem bort, sem pálinkát, sem pedig sort száz arany büntetés alatt szabad nem lésson mérni /1.pont/. Egy közönséges Bolt fölállíttatik, mely a Kocsmával és a Halászzal meg a Mészárszékekkel árendába adatik /2., 10. pont/. A fenti Regálé Beneficiumokból mindenki birtoka arányában igazságosan részesüljön /5. pont/. A Legelő Mezőt mindenki csak birtoka nagysága szerint legeltetheti /6. pont/. A leirtak áthágóit és a közjó bontóit büntetjük. Kisebb bünt mi, nagyobbát a Nemes Vármegye bírása /4.pont/.

A községi gyűlésen minden nemes egyenlő joggal birt. Itt választották az önkormányzat előljáróságát, Nemes-Csépa Helység Tanácsát. Az előljáróság tagjai az esküdtek, vezetője, egyben az egész önkormányzat feje, a hadnagy volt. A tanács tagjait évente választották. Ez a választási rendszer lehetetlenné tette, hogy akik nem bizonyultak népszerűeknek több éven át viseljék tisztségüket. A nemesek közül bárki esküdtt vagy hadnagy lehetett, akit a közösség jelölt és elfogadott. A legfontosabb tisztségeket, ha nem is a legvagyonosabb, de általában a módosabb gazdák töltötték be. A hadnagyok vagyoni állapotáról tájékoztatnak a következő adatok:²¹²

1731-ben	Nagy Ferenc	12 hold föld
1749-ben	Varjasy András	31 "-
1753-ban	Horpatsy Mihály	17 "-
1758-ban	Sárközy Antal	17 "-
1711-ben	Kanyó András	23 "-
1788-ban	Csernus Mátyás	67 "-

A falu közigazgatási, bíraskodási, gazdasági és kulturális ügyeinek a közösség törvényei szerinti vezetése a nemesi tanács feladata volt. A community ezt a következőképpen írta elő:²¹³ "Előjáróink köteleztetnek mind törvényes, mind pedig gazdaságbeli dolgainkat szorgalmasan, hiven és igazságosan folytatni. Midőn nagyobb dolgok előadják magukat, minket összehívani, szavainkat venni, egyszóval mindennemű javunkra és közmegmaradásunkra célzó ügyeinkben dolgainkat előmozdítani és ügyeinkben pártunkat fogni. Ellenben kötelezzük mi is magunkat arra, hogy előkégyelmeket mindenben engedelmeskedni el nem mulasztjuk, midőn hívatatunk, a Gyűlésből ki nem maradunk, és a javakra célzó rendelkezésünkből magunkat ki nem húzzuk, azt mindnyájan örömmel cselekedni fogjuk."

A végrehajtó hatalmat gyakorló tanács intézkedéseiért a közgyűlés előtt felelt. A közgyűlés, mint a fenti idézetekből is látható, a nagyobb, az egész közösséget érintő dolgokban a döntés jogát fenntartotta magának. Azt mondhatjuk, közösségünk szinte minden belügyében szabadon határozott, teljesen önállóan rendezte be belső életét, valóban önkormányzattal bírt. Azonban a community "alkotmányának" megsértésével s az egyéni birtoklásban lévő ingatlanokkal kapcsolatos problémák, valamint általában a súlyosabb vétségek már a vármegye hatáskörébe tartoztak. Nemesi közösségünk szervezete így kapcsolódott, így épült be a megyei joghatóságba, ill. az általános jogrendszerbe.

A vármegyéhez benyújtott periratok arról tanuskodnak, hogy Csépa önkormányzata a kialakulását követő első két évtized után, kb. 1750-től 1789-ig, belső válsággal küzdött. Általában az osztatlan közös kezelése és az abból való részesedés körül adódtak problémák. Többször előfordult, hogy egyes közbirtokosoknak éveken át nem, vagy csak részben juttattak az osztalékból. A pereskedések vége leginkább az lett, hogy akárosltak visszamenőleg

is megkapták a közös vagyon rájuk eső részét. Az iratok több olyan tanuvallomást őriznek, melyek elmondják, hogy "régebben másként volt minden" /1750 előtt/, a közbirtokosok valamennyien mindig megkapták porciójukat, mindent igazságosan fölosztottak.²¹⁴ A lakosság növekedésével párhuzamosan azonban az előljáróságok gondjai is szaporodtak. Nehezebb lett az irányítás, bonyolultabbak a feladatok, nagyobbak a közös költségek. Ennek következtében az 1770-es években már az is előfordult, hogy nemcsak egyes személyek porcióját tartották vissza, valamilyen oknál fogva, az előljárók, hanem az egész community alig kapott valamit. Időnként egyáltalán nem osztották föl a közös vagyont. Sokszor nem is nagyon volt mit szétporciózni, mert a közös haszonvételek keveset, vagy nem is a községnek jövedelmeztek. Az egyik 1788. évi irat megemlíti, hogy "a kocsmai hivatal viselő Oberna Mihály sok törvényteleniséget követ el, nagy hasznot húz."²¹⁵ 1789-ben a nemesség régi boltja felállítását sürgette, melyet korábban hosszú éveken át görög árendások vezettek /Görög Bolt/. Ebben az időben a helység mérszárszéke is, mint a közbirtokosok írták: "...más által biratik." Ilyen körülmények között a regálékból a községnek nem is sok jövedelme származhatott. Közben a legelő igazságtalan használata, valamint a jobb s rosszabb minőségű szántók és kaszálók aránytalan elosztása, is nyugtalanította a lakosságot.²¹⁶ A legdöntőbb probléma azonban az volt, hogy Csépa népessége 1784-re elérte a 925 főt, a birtokok pedig egyre aprózódtak. 1789-ben a község 112 birtokosa közül 75-nek 1-5, 23-nak 5-20, 11-nek 20-50 és csak 2 gazdának volt 60-90 hold közötti szántója.²¹⁷

A nehezebb megélhetés, a község vezetésében kialakult rossz gyakorlat a lakosságot közösségi életének átszervezésére készítette. Erről a következőket írták a vármegyének: "Annyira megromlottunk, hogy ma holnap már kenyerünk sem lesz, ezért közös megegyezésből és állandó akaratból lépünk egymás közt - Nemeg és nemtelen Compossessorok /közbirtokosok/ - megmásíthatatlan transactióra."²¹⁸ Az új egyesség igen szigorú szabályokat tartal-

mazott. Érintette a községi élet egész területét. Legtöbb cikkelye gazdasági jellegű kérdésekkel foglalkozott. Először a regálékkal kapcsolatos feladatokat állapították meg. A községben egy közönséges bolt felállítását és annak a kocsmával, a halászsattal és a visszafoglalt mészárszékekkel együtt árendába adását írták elő. A regálé javadalmak hasznosítása ilyen formában egyszerűbbé vált és biztosabb, állandóbb jövedelmet jelentett.²¹⁹ A községben más bolt, kocsmá vagy mészárszék felállítását, akkorábbiakhoz hasonlóan megtiltották. Senkinek halásztatni, italt mérni, szalonnát, dohányt vagy főzeléket árulni nem volt szabad. A tilalmat megszegő büntetése 100 aranyban állapították meg.²²⁰ Az árendásokat arra kötelezték, hogy legelőször a lakosság terményeit tartoznak felvásárolni.²²¹ A legelő hasznosításáról a következőképpen döntöttek: "Senkinek a maga competentióján /arányán/ felül pénzbeli bér nélkül, ami általunk fog meghatározatni, több és számosabb marhát, akárminemű marha legyen az, legeltetni szabad nem lészen."²²² Előírták még az egyéni használatban lévő birtokok felmérését és proportió alá vételét, valamint gazdálkodási nehézségeik javítására a szántók részleges tagosítását is.²²³

A közbirtokosság a községi élet vezetésében is változásokat eszközölt. Az eddig 1 hadnagy és 3 esküdtségi álló tanácsot²²⁴ kibővítette, feladatait meghatározta: "Választottunk magunknak Elöljáróul az 5 léniából, az öt következő személyt, ugyanint a Szántó léniából N. Kanyó Ferencet, a Csete léniából N. Dévay Jánost, a Tzucz léniából N. Czucz Lászlót, a Palotay léniából pedig N. Závodcsky Jakab urakat. Ezen felül pedig fogunk választani magunknak közakaratóból egy Hadnagyot, adván ezen előljáróinknak teljes hatalmat, hogy mindazokat, amelyek ezen Transactionban foglaltatnak effectusba vehessék, amelyre egyszersmind köteleztetnek is."²²⁵ "...Az előljárók közül egy perceptort /pénztárost/ fogunk még választani, aki minden esztendőben nekünk legkisebb fillé-

rünkig számot adni tartozni fog, nem lévén előljáróinknak szabadságuk, semmi szin alatt, hitünk és akaratunk nélkül kölcsönpénzt felvenni, hanem a közjövdelemből, ha a szükség úgy hozza magával, közönséges adósságaink fizettessenek és néminemű szükségéink pótoltassanak. A megmaradt közjövdelemből kinek-kinek a része competentiója szerint kiadassék.”²²⁶

Ezek voltak azok a legfontosabb feladatok, melyeket Csépa lakói a communitás érdekében meghatároztak és előírtak. A transactió megkötése után az Önkormányzati élet átalakult, megerősödött. A község gyors fejlődése a szervezet további bővítését kívánta meg. 1794-től az egyházi, a kántori és tanítói jövedelem intézésére a tóplombirói, a hadnagy segítésére pedig a kishadnagy /kishiró/ tisztséget is kialakították. Majd hamarosan nótáriussal /jegyzővel/ is bővült a helység tanácsa.²²⁷ Az előljáróság szervezetéhez tartoztak még a korábban kialakult különböző alantasabb szolgálati állások is: helység kocsisa, éjjeliőrök, csőszök, de még a gulyások, juhászok, kanácsok, csikósok is.²²⁸ Az előljáróságot övező köztisztviselteknek is jutott valami tisztelet, főként pedig a hivatalokkal járó fizetés, így az anyagi biztonság, vonzóvá tette ezeket az állásokat.

Csépa Önkormányzati szervezete a nemes és nemtelen közbirtokosok egyezségén alapult.²²⁹ A helységbe beköltözőknek nemességük vagy tisztességes családból való származásuk igazolása után a község előtt hittel kellett magukat lekötniük, hogy a communitás törvényeinek alávetik magukat.²³⁰ A község vezetése a nemesség kezében volt. Az előljáróságba a nem nemes lakók sohasem kerültek be. Az alantasabb tisztségeket is elsősorban a szegényebb nemesek kapták, és ha nem volt ilyen vállalkozó, akkor a parasztlakosság is betölthette. A helységben a nem nemesek különálló szervezettel sohasem rendelkeztek. A hadnagy intézkedett a nemesek kö-

zött felmerült vitás kérdésekben, a nemes és nem nemes közbirtokosok, valamint a közbirtokosok és a zsellérek, szolgák között adódó ügyekben is.²³¹

Csépa a kor viszonyaihoz és a közösség igényeihez mérten jó önkormányzatot alakított ki. A nemesi falu szervezetének áttekintése után nézzük meg önkormányzati tevékenységének legfontosabb területeit. A community ellátta faluja összes közigazgatási, bíraskodási, gazdasági és kulturális ügyeinek intézését. E szerteágazó feladatkomplexum nagy terhet és felelősséget rótt a községre. A legnehezebb munkát az adószedés, katonaaállítás intézése, a határrendezés, a mezőgazdasági munkák, közös építkezések irányítása, a közös kezelésben lévő ingatlanok és regálék használatának ellenőrzése, az egyház és az iskola fenntartása, valamint a közrend biztosítása jelentette.

A község adózásáról már szoltunk, s megállapítottuk, hogy a nemesek allódiális és regálé jövedelmük után semmiféle állami és egyházi adót nem fizettek, csak hadisegéllyel járultak hozzá időnként az államháztartás, valamint évente kisebb taxával a vármegye költségeihez. A nem nemes lakosság viszont "privát" vagyona után adózott az államnak és háziadót fizetett a vármegyének. Az egyházi tized alól a nemesek mellett a nem nemesek is mentesek voltak. A falu papja, iskolája ellátására minden lakos egyházi adót /párbér/ s a helység egyéb szükségletei, kiadásai fedezésére pedig községi adót fizetett.²³²

Az állami és vármegyei adók kivetése a megye feladata volt. Az adóösszegek megállapítása az évenként készített összeírások alapján történt. Az összeírások a XVIII. század elejétől már nemcsak a földre, hanem az állatállományra és a terményekre is vonatkoztak. Segítségükkel állapították meg, hogy egy-egy lakos adó alá eső vagyona hány érvényben lévő adóegységet /dica/ tett ki.

Mindenki annyit fizetett, ahány adóegysége lett. /Csépan a föld után nem adóztak./ Az 1720-as évektől a szántó, kaszáló és szőlő mellett még mintegy 18 féle dicát figyelhattunk meg a Heves megyei összeírásokban. Egy-egy dicát képezett /több mint 50 esztendőn át/ 4 jármos vagy 6 utazós ökör, 4 borjas tehén, 6 heverő ökör, 4 ló, 8 tinó, 24 fejős juh, 30 meddő juh vagy kecske, 25 sertés, 30 kg buza, 40 kg árpa, 45 kg zab, 12 kg borsó, 24 köpű méz, 12 akó bor, 300 csomó dohány.²³³ 1772-ben a királynő új adózási rendszert vezetett be, amely csekély módosításokkal 1848-ig fennmaradt. Az új szabály szerint egy-egy dicát jelentett: 4 jobbágy, 8 gyermek, 16 leánygyermek, 4 szellér, 16 lakos, 8 szolga, 16 szolgáló; 8 kocsis ló, 40 juh, 20 db sertés ... 24, 32, 40, 48 hold szántó /osztályonként/, 32, 40, 48 kaszás rét, 24, 32, 40 kaspás szőlő ... Összesen mintegy 90 féle dica állapított meg.²³⁴

Községünk adóköteles lakosságára kiírt dicamenyiség alakulását az alábbi adatok mutatják:²³⁵

1729-ben	4 család	6 dica
1731-ben	4 "	8 ² / ₄ "
1748-ban	5 "	9 "
1751-ben	8 "	11 "
1828-ban	54 "	12 ⁶ / ₈ "
1836-ban	45 "	12 ² / ₈ "

Ezek a számok tükrözik parasztlakosságunk termelőerejének lassu növekedését s igen szűkös voltát. A súlyos elszegényedésre is rámutatnak. A dica pénzértékének évenkénti emelkedéséből pedig - figyelembe véve a pénz értékének esését - a lakosság adóterheinek súlyosbodását állapíthatjuk meg. A dica pénzértékének változásai:²³⁶

1751-ben	1 dica	4,5 R	állami és háziadó
1778-ban	"	6,48 "	" esett
1805-ben	"	9,48 "	"
1823-ban	"	10,41 "	"
1843-ban	"	13,24 "	"

Adózó népünk helyzetén mitsem javított, hogy a kivetett összeget - más egyéb, s a nemesség tartozásaival együtt - a helység tanácsa szedte be. Az előljáróság a csépai nemesekre eső megyei taxát is a XVIII. század adózási rendszere, a dica-összeírás alapján gyűjtötte be. A nemesség is termőerejéhez mértén járult hozzá a vármegyei költségekhez. Természetesen egy dica után ők jóval kevesebbet fizettek, mint az adókötelesek. A taxa változását szemléltetik a következő adatok:²³⁷

1729-ben	13 nemes család	21 dica után	21 R
1731-ben	13 "	30 "	30 "
1748-ban	15 "	50 "	50 "
1751-ben	18 "	-	50 "
1760-ban	22 "	-	50 "
1770-ben	-	-	50 "

1771-től a taxára s annak esetleges növekedésére vonatkozóan már nincs adatunk. A nemesség hadisegély szolgáltatásaival kapcsolatban is csak az alábbiakat sikerült felkutatnunk: 1764-ben 442 forinttal és 312 pozsonyi mérő zabbal, 1792-ben pedig 643 forinttal és 511 pozsonyi mérő zabbal járultak hozzá a csépaiak az állami költségekhez.²³⁸

Háborus időkben a nemesi felkelésben való részvételre összeírták a nemességet. Csépan 1797-ben 53, 1809-ben 64 nemeset tartottak alkalmasnak katonai szolgálat teljesítésére.²³⁹ Általában azokat írták össze, akiket az előljáróság, a nép beleegyezésével, szolgálattételre képesnek tartott.

Az összeírások után a nemések választottak maguknak egy hadnagyt, hogy az őket szükség esetén hadba szólítsa s a járási gyülekező helyre vezesse.²⁴⁰

Az előljáróság feladatához tartozott a voksoló /szavazó/ nemesség névsorának időnkénti megállapítása is.

"Szavazatra jogosult volt minden felkent katolikus pap, minden birtokos vagy birtoktalan nemes, ha 18. életévét betöltötte; birtokos nemes özvegye vagy birtoktalané, ha gyermeke volt, de szavazataikat csak meghatalmazottak útján adhatták le; nemes árvák helyett gyámjaik szavaztak. A fogságban élő nemések jogait nem gyakorolhatták."²⁴¹ Ezen elvek alapján írta össze az előljáróság - a szolgabírák utasítására - a szavazásra jogosult neméseket. 1824-ben 103, 1837-ben 111, 1841-ben 190 embert.²⁴²

Az 1824. évi tisztujtás volt az első eset meggyénkben, amikor nagy tömegek járultak a szavazóládákhoz, hogy a megyének alispánt, főadószedőt, főügyészt, főjegyzőt, aljegyzőt, a járásoknak szolgabírókat válasszanak. Négy jelölt közül lehetett választani, akiknek neve egy-egy láda fölé volt írva. A szavazás "golyóbissal" történt. A rendező bizottságtól kapott golyót a nemések tetszésük szerint dobták valamelyik jelölt ládájaiba. Csépa nemesei résztvevői voltak azoknak a választási küzdelmeknek, melyek 1824-től a kormánypártiak és a nemzeti párt hívei között lejátszódtak, s amelyek többnyire a nemzeti párt győzelmével végződött.²⁴³

Községünk népét is megérintette a nagy változások szelleme. Nemességünk odaadó hive lett a nemzeti fejlődésünkért és függetlenségünkért folytatott harcnak. Ezt azonban úgy akarta megvívni, hogy "vérrel szerzett" szabadságát és jogait ne érje bántódás.

Rendi öntudatának erősödését, kiváltságaihoz való ragaszkodását címerében és pecsétjében végrehajtott változtatás is kifejezi.

Ez az 1835-ben készített címer annyiban különbözött a régitől, hogy címerpajzsa fölé - a virágdiszítés helyett - a nemesi nívót magában is jelképező útágu koronát, köréje pedig az előzőnél szebb díradát metszettek.

A reformkorszakban közösségünket újra egy nagy bevándorlási hullám érte. Főként az 1835-45 közötti években nyertek sokan betelepedési jogot a csépai komunitástól. Ennek oka abban keresendő, hogy az ingatlanok birtoklásánál a királyi donációt /adománylevél/ a XIX. század elejétől már nem vizsgálták olyan szigorúan, sőt 1840-től a törvény szerint is elég volt a nemesi származás igazolása.

Bizonyosan az erős önkormányzattal rendelkező Csépa is nagy vonzóerőt gyakorolt a jobbágységekben élő nemesekre, akik bevándorlását még fokozhatta a jobbágytelken dolgozó nemesség megadóztatását előíró 1836. évi XI. tc. megjelenése is.

A nemességgel kapcsolatos kis kitérő után azokról a szolgáltatásokról és kötelezettségekről szólnak, melyek a nemes és nem nemes lakosságra egyformán vonatkoztak. A község népe biztosítani tartozott a helybeli plebánia háztartását, a pap, kántor és tanító jövedelmét. Az 1784. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a családonként járó egyházi adó /párbér/ kezdettől a következőképpen volt megállapítva:

Plebánosnak	2 véka buza és	50 krajcár
Kántortanítónak	1 "	25 "
Harangozónak	1/2 "	15 "

Évente ezenkívül az egyházközség még az alábbi deputátumokat szolgáltatotta: plebánosnak: 10 öl tűzifa, 4 akó misebor, 70-70 kg hus és só, 11,2 kg faggyu, 10,65 liter vaj, 1 db sertés, 5,25 forint ünnepi járulék, 600 kéve nád, 10 kocsi széna; kántortanítónak: 1,9 q puhafa, 28 kg hus, 28 kg só, 5,6 kg faggyu, 4,95 liter vaj, 300 kéve nád, 3 kocsi széna. Az egyházi adózás ezen formája 1853-ig változatlan maradt. Ekkor azonban a közbirtokosság a plebános és a kántortanító párbérét és deputátumait egyformán, pénzben állapította meg. Az előbbi 719 forintot, az utóbbi 336 forint 7 krajcárt tett ki.²⁴⁴

A párbér beszedése a helység tanácsának feladata volt. A gabonagyűjtés megkezdéséről és az egyházi pénzzadó befizetésének határidejéről mindig a templombíró tájékoztatta a lakosságot.

Erre leginkább vasárnapokon, nagymise után a templom előtti téren került sor, ahol ilyenkor rendszeresen "publikációt" tartottak. /Itt "dobolta ki a kisbíró" az előljáróság közleményeit, felszólításait./ A pénzadók befizetése a községházán történt. A természetbeni szolgáltatásokat a helység kocsisa gyűjtötte össze.²⁴⁵

A papi /13 hold/, kántortanítói /6 hold/, harangozói /3 hold/ földek²⁴⁶ gondozása és a termények betakarítása az egyházközség feladata volt. Ezt az alábbi rendszer szerint végezték: "Egyik évben az őszi vetőmagot, a vetés alá történő szántást és a vetést a nemesség, a tavaszi alá való szántást, a magot és a tavaszi vetést a parasztlakosság szolgáltatta, a másik évben pedig fordítva. Az aratás és a termés behordása szintén felváltva, egyik évben a nemesség, másik évben a szabadosok által teljesített. A deputátumokat is egyik esztendőben a nemesi lakosság, a másikban a közlakosok szolgáltatták."²⁴⁷

Az osztatlan közös terület mellett a communitásnak is volt 3 hold szántója, s a falu ezt is a papi földek művelési rendszere szerint munkálta meg.²⁴⁸ A lakosság a községnek végzett ilyen jellegű kötelező munkát "robotnak" nevezte. A "robotot", miként a természetbeni és pénzbeli adókötelezettségeit is, mindenki vagyona után egyenes arányban teljesítette. A tanács ezek kiírásánál és megkövetelésénél igyekezett mindig igazságosan, emberségesen eljárni. Sokszor előfordult, hogy nagyon szegények, özvegyek vagy árvák szolgáltatásait el is engedték.²⁵⁰

A község előljáróságának nehéz feladatot jelentett a közös ingatlanok használatának s a regálék hasznosításának irányítása, ellenőrzése, valamint a közös jövedelem felhasználása és kiosztása.

Csépa közbirtokossága élvezte mindazokat a jogokat, amelyek a földesurakat megillették. Így a bor-, sör- és pálinkaárul-
tatás /kocsmatartás/, a vadászat, halászat, husvágatás /mé-
szárszéktartás/, a téglaegetés és a kereskedőboltok nyitása-
nak jogát. A helység törvényei ezeknek a gyakorlatban törté-
nő érvényesítését - mint láttuk - előírták s megkövetelték.

Komoly jövedelmet biztosítottak ezek a községnek.
Különösen jó hasznót hozott időnként a kocsmá. A communitás tör-
vényei alapján a helységben a kocsmároson /parochus/ kívül sen-
ki nem mérhetett, pénzért nem adhatott italt. A kocsmát 1789
előtt az előljáróság által megbízott személy vezette. A minden-
kori kocsmáros 13 hold szántótt és 11 hold kaszálót kapott fel-
adatának ellátásáért, s részesedett a forgalomból is. A "kocsm-
mai hivatal" ellenőrzését az előljáróság végezte, felelt annak
felszereléséért és rendjéért. A jövedelmet a parochus évente a
helység hadnagyának adminisztrálta. A kocsmai haszonról tájé-
koztatnak a következő adatok:²⁵¹

Év	Jövedelem	Kocsmáros
1740-50 között évente	200-300 R	Palásty Pál
1750-60 "	600-700 R	Szabó János
1760-70 "	300-400 R	Szabó János
1770-80 "	300-400 R	Görög András
1780-89 "	250-350 R	Oberna Mihály

A század végén a communitás - érthetően - nem volt megelégedve
kocsmája jövedelmével. A csökkenő bevételre azonban csak rész-
ben lehetett magyarázat az, hogy a "parochusok lelkiismeret-
lenül dolgoztak", inkább arról volt szó, hogy a zugivók elsza-
porodtak a faluban. Ennek az állapotnak megszüntetését az 1789.
évi egyezés szigorúan ki is mondta. A zugivók elterjedése és
életképessége arra mutat, hogy a helység kocsmájában mért körösi,

kecskeméti és egri borokkal /1771-ben pl. 136 hordó egri bort mérték el/ a csépai borok is felvették a versenyt.²⁵² Községünk 1790-ban italmérési jogát évi 600 forintért árendába adta, ugyanakkor azt is kikötötte, hogy "a mindenkori árendás köteles a csépai gazdák borait illendő áron felvásárolni."²⁵³ Ezzel a kocsmá fenntartásával járó feladatok leegyszerűsödtek, s a lakosság borértékesítési lehetőségei is javultak.

A mészárszék korántsem jövedelmezett úgy, ezért szinte kezdettől fogva árendások vezették. Forrásaink először a kocsmával és a bolttal együtt 1731-ben említik.²⁵⁴ Árendája, 1789 előtt mindig 40 R volt, ezután pedig 60 forintra emelték. A pénzbéren kívül a mészárszék bérlője tartozott még a tanácsnak világításra 50 font fagyut szolgáltatni.²⁵⁵

A legfontosabb közszükségleti cikkek árusítására a helység egy kis vegyeskereskedést, boltot tartott fenn. A boltot szintén árendába adták, és mivel a bérlői hosszú éveken át görögök voltak, "Görög Bolt"-nak nevezték. A bérlet 30 R volt. A Csépan lakó három görög család a bérleti összeg mellett telkei után is fizetett évi 2-2 R árendát.²⁵⁶ Adataink arról tanuskodnak, hogy a csépai bolt és mészárszék jól teljesítette feladatát, kielégítette lakossága szükségletét, sőt "napról napra onnét nyert határozott áron húst, sőt és főbb effélét a szelvényi és szőlőbeli népesség is."²⁵⁷

A helység halászati joga /a Tóbéli Kereset/ már inkább hasznos hozó privilégiumnak számított. A község területén négy tó /Nagytó, Kerekto, Kiskerekto, Sulymostó/, sok ér és számos vizállásos hely volt, melyek a Tisza áradásai következtében szinte évente felújították halállományaikat. A halászat nagy hasznos is hozott a communitynek.

Az egyik visszaemlékezés szerint "voltak olyan idők, amikor fél éven át mindennap halászott a Helység, és volt olyan nap, hogy 100-200 forintra is ment halászatjuk, néha 10-20, néha pedig csak 7-8 forintra." Évente 4-5000 forintot is kitett a Tóbeli Kereset.²⁵⁸ Az 1789. évi transactió szerint a halászati jogot is árendába adta a község.

A közös jövedelemhez tartozott a "Legelő Mező-"re hajtott marhák után járó bérösszeg is. Azok a lakosok, akik birtokuk aránya szerint járó legeltetési jogukon túl marhát kívántak a legelőre járatni, vagy akik ilyen joggal egyáltalán nem rendelkeztek, állatonként 1 máriást tartoztak fizetni.²⁵⁹

Csépa regálé beneficiumainak jövedelmét 1789-ig a helység hadnagya kezelte, az irányította felhasználását és az abból való részesedést.²⁶⁰ Mint az előzők során már megemlítettük, a közbirtokosságnak legtöbb sérelme éppen a közös haszonvételekből való részesedéssel kapcsolatban adódott. Ezért 1789-ben nyomatékosan "törvénybe iktatták" a közjövödelom kezelésének, felhasználásának és kiosztásának formáját: "Az előljárók közül egy perceptort fogunk magunknak választani, aki minden esztendőben nekünk legkisebb fillérünkig számot adni tartozni fog ... A közjövödelemből, ha a szükség úgy hozza magával, közönséges ... adósságaink fizettessenek és néminemü szükségéink pótoltassanak... tiszta jövedelmünkön osztozkodni fogunk javaink arányában."²⁶¹

Községünk nemesi önkormányzatának áttekintése után megállapíthatjuk, hogy Csépa lakossága - a vagyoni különbségek ellenére - az azonos nemesi kiváltságok birtokában teljes érdekközösséget alkotott, mindent megtett jogai gyakorlása, védelmezése és azoknak hasznából való igazságos részesedése érdekében. Privilegizált helyzete azonban nem teremtett számára olyan feltételeket, amelyek esetleg gazdasági életében a környezetétől

fejlettebb termelési formák kialakulását eredményezték volna. Sőt azt mondhatjuk, birtokviszonyia miatt még el is maradt a szomszédos, jobban kapitalizálódó községek mögött. Csépa lakossága szabad, önálló, kiváltságos életet élt, de nem könnyebbet, nem jobbat, mint a többi alsó-tiszazugi falu népe.

Egy lakosra eső szántóterület Csépán:²⁶²

	Szántóföld	Népesség	1 lakosra
1789-ben	1119 kat.h.	925	1,17 kat.h.
1848-ban	1205 "	2250	0,5 "

Egy gazdaságra jutó szántóterület:²⁶³

	Szántóföld	Gazdaságok	1 közbirtokosra
1789-ben	1119 kat.h.	112	10 kat.h.
1848-ban	1205 "	302	4 "

Egy lakosra eső szántó- és szőlőterület az Alsó-Tiszazugban 1848-ban:²⁶⁴

	Szántóföld	Szőlő
Csépa	0,5 kat.hold	0,15 kat.hold
Tiszakürt	1,2 "	0,30 "
Sas	0,7 "	0,16 "
Ug	0,9 "	0,08 "
Szelevény	6,0 "	0,13 "

A kiváltságokkal rendelkező község vonzotta az idegeneket, amit a helységbe jövők folyamatos megtelepedése is mutat. A népesség így itt, arán, talánul megduzzadt, ugyanakkor a szűkös határ a XIX. század elejétől már nem tudta biztosítani az egész lakosság megélhetését. Ezt legjobban a közbirtokosok 1848. augusztus 29-én írt levele bizonyítja:

"... A csépai, összesen 300-at meghaladó közbirtokosságnak nem több, mint 1080 holdnyi előföldje vagyon... A maga csekély tulajdonától - Domját és Ajtait kivéve - a legmegfelelőbb szorgalom után sem képes a családos ember házat kitartani, magának és övéinek életét biztosítani, hacsak a szomszéd határbeli uraságokat és haszonbérlelőket egyért-másért meg nem süvegei; az osztályosok aljasabb vagy elszaporodottabb nagyobb része pedig bérrel és aratás-résszel beszerzett nehéz munkálkodásokkal táplálja magát meg családját. Így itt a közbirtokos cím csupáncsak pusztán cím..."²⁶⁶ A község lakosságának további, mintegy 1/4 részt kitevő, teljesen nincstelen csoportja is nagyjából a szomszédos majorságokban törekedett munkaalkalomhoz jutni. Ezt tette a szelevényi és kunszentmártoni szegénység is. A XIX. század második harmadától vidékünkön már tömegével kínálta magát az olcsó munkaerő, és ennek következtében - mint már láttuk is - a majorságokban dolgozó szellérek, részesmunkások, napszámosok helyzete egyre rosszabbodott. A földesurak a szerződéseikben foglaltaknál mind többet és többet követeltek. Főként a robot növekedése volt megfigyelhető. Az időmunkások alkalmazásánál is az ur akarata érvényesült. A földesuri igényekkel szemben a munkát vállalni kényszerülő nincstelen vagy kisföldű paraszt tehetetlen és kiszolgáltatott volt.²⁶⁷

1848-ra az Alsó-Tiszazug valamennyi falujában az elszelléresedés, az elszegényedésszinte egyformán nagy mértékben előre haladt, nem volt kivétel a nemesi Csépa sem. Elszegényedő, a földesuri hatalomnak egyre jobban kiszolgáltatott népünk életkörülményei is megérték a változásra.

5. Egyházi élet 1848-ig

Csépa az 1720-as években települt ujja. A be-telepedés időszaka egyben az egyházi élet kezdeteinek periódusa is volt. Az első telepesek többsége protestáns vallásu lehetett, mert a török idők viharait átélte kis imaház először az ő birtokukba került. A katolikus lakosság gyors növekedése felszínre hozta a kápolna jogos birtoklásának kérdését. Ezt 1721-ben a már többségben lévő katolikusok úgy próbálták eldönteni, hogy erőszakkal elvették a protestánsoktól.²⁶⁸ Az önkényeskedés nagyobb összeütközésekhez vezetett. A protestáns lakók a vármegyékhez fordultak, de az államhatalom a katolikusokat támogatta, s kezükön hagyta a felszerelvény nélküli, megjavításra szoruló kis templomot, melyet azok később rendbe is hoztak.²⁶⁹ "A gyorsan növekvő és vallási dolgokra is nagy gondot fordító katolikus népességnek azonban hamarosan szűknek bizonyult a kápolna, s ezért azon fáradozott, hogy egy nagyobb templomot építsen magának. Ez közös erőfeszítéssel 1729-ben, Szent Jakab apostol tiszteletére, vályokból el is készült."²⁷⁰

Ebben az időben községünk népét licentiátusok vezették és tanították. Ezek az öregebb világi emberek közül kerültek ki, akiknek a püspökök felhatalmazást /licentia/ adtak több egyházi teendő elvégzésére, és olyan falvak élére állították őket, amelyeknek nem volt lelkipásztoruk. Pap távollétében ünnepélyesen keresztelhettek és avathattak.²⁷¹ A szomszédos Kürtön és Sason szervezett protestáns egyházi élet folyt már 1721-től.²⁷² A katolikus falvak közül a kissé távolabbi Cibakháza szerveződött legkorábban egyházközséggé, amelyről 1731-ben az alábbiakat jegyezte föl Bél Mátyás: "Ez a helység tele van házakkal, van benne katolikus templom s plebános."²⁷³ Néhány év múlva a licentiátusok után Csépat éppen a cibakházi plebánosok kezdték vezetni lelkiükben. Községünk egészen 1756-ig a cibakházi egyház filiája volt.²⁷⁴ Ebben a jubileumi évben a már meg-sokasodott népesség azt gondolta - írja a Historia Domus -, hogy maga is el tud már tartani egy lelkipásztort, s közöskö-

rattal megválasztotta plebánosának Cettó Ferenc cibakházi káplánt. Majd, hogy kívánt célját elérhesse, azaz az új plebános megerősítését és beiktatását megszerezze, Vácra utazott, ahol a püspöki helynökkel tárgyalta, aki helyt adott kérésének, és első plebánossá kinevezte Cettó Ferencet.²⁷⁵ Így a plebánia létrejöttével Csépa 1756-ban egyházközséggé alakult. Ekkor kezdtek el az anyakönyvvezetést is.

Csépa közbirtokosai tehát élve nemzeti kiváltságokkal, mely egyházi életük irányításában is szabadságot biztosított számukra /egyházi kegyuri jog gyakorlása/, közös akaratból papot választottak maguknak, akinek feladatait, kötelezettségeit előírták, ugyanakkor ellátását, fizetését, valamint a neki járó egyéb szolgáltatásokat is meghatározták és teljesítését vállalták.²⁷⁶ A helység a plebánossal kötött meg egyezményben kötelezte magát plebániai telek és papi föld kiszakítására, azok mindenkorai rendben tartására és művelésére. Ezenkívül meghatározták a plebánia területéről és leányegyházaiból járó párbérjárandóságok, valamint az egyházközség által fizetendő deputátumok mennyiségét is. Ezt az egyezséget az 1784. évi Canonica visitatio alkalmával megerősítették, és a későbbiekre vonatkozóan is kötelezően előírták.²⁷⁷

A nép kezdeti nagy lelkesedése később nem mutatkozott meg sem az egyháznak járó szolgáltatások becsületes teljesítésében, sem a plebánia és a templom gondozásában, szerelvényének fejlesztésében. Ezt fejezik ki a Historia Domus alábbi sorai is: "A harmadik plebános, Molnár Mihály hiába törekedett minden gondjával és szorgalmával arra, hogy a már-már összeomló csépai templomot kijavítsa, meztelenségéből felruházza, egyházi tárgyakkal felszerelje, ... hiába bizdította minden erejét megfeszítve a nemes hivatást ezek megadására, nem volt eredménye.

Ha az egyik valamit meg akart adni az egyháznak a község kasszájából, a másik minden erejével megakadályozta. Mikor látta a plebános a nép megértésének hiányát, elhatározta, hogy saját költségén meszelteti fehérre a kőpor és a fáraó bőréhez egészen hasonlóan fekete templomot. Később még zsindellyel befedette, kőrust csináltatott bele /fából/, zászlókat vett.²⁷⁸ Községünk többször javíttatott anyatemploma, amely már az 1700-as évek közepétől a hívok befogadására szűknek bizonyult, az 1778. évi püspöklátogatás idején közel állt az összedüléshöz. /Ez az anyatemplom a mai templomunk helyén állott.²⁷⁹ Így kettős okból is sürgőssé vált egy új templom és egy plebánia építése. A püspökhelyettes hamarosan ki is utalt erre a célra 5617 forintot, a helység népe ugyanakkor csak 281 forintot gyűjtött össze. 1794-ben kezdték meg a mostani templom építését, s 1798. május 27-én szentelte fel Zárdahelyi Gábor püspökhelyettes.²⁸⁰

A XVIII. század második felére a csépai egyház jelentősége megnőtt, több leányegyháza is lett. Szelevény, Tiszassas, Tiszaug, Csipsár, Göböljárás, Istvánháza, Halesz, Öthalom, Ság, Vadaskert katolikus lakossága tartozott a csépai plebániához. 1784-ben 1201 híve volt, 1809-ben pedig 1516, ebből csépai 713.²⁸¹

A csépai plebániához tartozó települések lakóinak vallás szerinti megoszlása 1809-ben:²⁸²

	róm.kat.	evang.	reform.	gör.k.	zsidó
Csépa	713	40	13	-	49
Szelevény	382	-	8	-	3
Tiszassas	3	-	962	6	-
Tiszaug	32	-	730	-	-
Csipsár	105	-	-	-	-
Göböljárás	41	-	5	-	-
Istvánháza	32	-	-	-	-
Halesz	1	-	5	-	-
Öthalom	85	-	-	-	-
Ság	13	-	9	-	-
Vadaskert	109	-	9	-	-
Összesen	1516	40	1741	6	51

A fenti adatok világosan mutatják, hogy a XIX. század elején az Alsó-Tiszazugban - Tiszakürtöt nem is számítva - a népesség nagyobb része protestáns volt. Csépan ezek a lakosságnak csak mintegy 8 %-át tették ki. Községünk protestáns lakóinak életével kapcsolatos feljegyzések is ettől az időszak-tól kezdődően maradtak ránk. Ezek elmondják, hogy a csépai evangélikusok /luteránusok/ és reformátusok /kálvinisták/ csak nagyon ritkán jutottak lel istentiszteletekre, leginkább egy-egy piac vagy vásár alkalmával Szentesen, Kunszentmártonban vagy Tiszakürtön járva került erre sor. Nagy ünnepeken a vallásosabb evangélikus családok kocsival keltek utra, hogy valamelyik szomszédos helységben tartandó istentiszteleten részt vegyenek. Lakosságunk ezen csoportja egyre jobban érezte a szertartások és a népnevelés hiányát, s ezért az 1800-as évek elejétől "házi istentiszteletek" szervezésébe kezdett. Ezek során egyikük vagy másikuk lakásán még maguk, papi szolgálat nélkül végezték szertartásaikat. Ekkoriban - mint a tiszaföldvári evangélikus egyház filiája - a tiszaföldvári templomnak adakoztak, ahonnan azonban egyetlen alkalommal sem jött el hozzájuk lelkész, hiába kérték azt több esetben is. 1840-ben Csépa a szentesi evangélikus egyház leányegyháza lett. Ettől kezdve évente két alkalommal Szentéről járt ki lelkész az evangélikus hivekhez. /Őt akó borért./ Máskor továbbra is ők maguk tartották istentiszteleteiket, mindig annak vezetésével, aki legjobban tudta. Az evangélikusok többnyire a Kisháton vagy annak közvetlen közelében laktak, szertartásaikat is az ottani Pekárik -, Lamos- és Sárközy- házaknál végezték. A keresztelést, temetést, esketést viszont a csépai róm. katolikus plebános tartotta náluk is. ²⁸³

Az evangélikusoktól elkülönült hitéletet élt az igen kevésnek mondható református lakosság. 1840-től, a Tiszához való csatlakozástuktól kezdve annan járt hozzájuk lelkész. Ekkor 9 református lakott a községben. ²⁸⁴

1851-re számuk tovább csökkent, míg az evangélikusoké és az izraelitáké növekedett. Csépa lakóinak vallás szerinti megoszlása ebben az esztendőben a következő képet mutatta:²⁸⁵

Katolikus	=	2048
Evangélikus	=	116
Református	=	4
Óhitű	=	2
Zsidó	=	80
Összesen	=	2250

Ekkoriban a helység evangélikus lakossága mind gyakrabban kérte a közbirtokosságot, hogy imaházhoz és iskolához juthasson. 1853-ra törekvését siker koronázta. Ezt még az tette teljesebbé, hogy 1858-ban a katolikusokkal is megszűnt az együttműködés, s végérvényesen ez a felekezet is önálló egyházzá szerveződött.²⁸⁶

Csépan a XIX. század közepén is a katolikusok alkották a lakosság nagytöbbségét. A népesség növekedésével a katolikus egyház egyre nagyobb fövedelemhez jutott, ugyanakkor a község életében mind nagyobb szerephez is. Az 1801-ben felépült új, tágas parochia az egyház anyagi megerősödését, a csépai communitásnak a vármegyéhez címzett 1801. évi panaszos levele pedig hatalmának növekedését mutatja: "Az esperes már nemcsak a canonica visitációban foglalt fizetését akarja, de még kiváltságos jussainkba is erőszakosan magát behelyzetetni kívánja, emellett pedig nemcsak az adófizető, Libertinus lakosainkon a párbérbéli fizetését, de még nemes Compossessor urainkon is kétszeresen megvenni bátorzkodott. Hogy pedig a Hadnagy-választásban minékünk proscribálljon, azt sem a jó rend, sem a törvény, sem nemesi szabadságunk meg nem engedi,

ezért mi az ilyenekbe való beavatkozás ellen protestálunk."287

A plebánosi tehek, a papi szolgáltatások teljesítését a helység szegényei egyre jobban elhanyagolták, de a módosabb közbirtokosok is ott rövidítették meg az egyházat, ahol tudták. Így a plebánosoknak is volt miért panaszt tenni a communityra. Ők leginkább a párbér-hátralékok szaporodását és a papi földek megmunkálásának elégtelen voltát emelték ki, s ezekre kértek orvoslást a vármegyétől. Sokszor sérelmeiket, bánataikat csak a Historia Domusban mondták el, mintegy figyelmeztetőül hagyva a következő papoknak. A közbirtokossággal, a falu népével kapcsolatban tett megállapításaik vagy az utódoknak szánt soraik legtöbbször találóak, de természetesen pártosak is, mint ahogyan azok a nemesség írásai is. A plebánosok ilyen jellegű feljegyzései közül talán a legélesebb bírálatot Beniczky Mór 1840-ben írott sorai tartalmazzák: "A csépai nyers tömeg: egy tudatlan, büszke - Nemes és Nemtelen -, goromba, alávaló, minden törvénytelenségre kész fajzat, melyet ha a templomban szemlélsz, azt mondhatnád: legistenfélőbb - kilépvén azonban a templom küszöbén, mintha már nem is lett volna ott. A tiszta erkölcsök számkivetvén, a fellátás dívat. Bár csak 1/2 vékás földjei legyen is, már mint született koldus-földseurral, számársággal vegyített gögje miatt, boldogulnod emberi erőt meghaladó munka."288

Ezek a sorok nyilvánvalóan tülkölnek, és belőlük inkább az a reflektálás tükröződik, amelyet a Curiális Csépa kegyuri jogának nagy szigorral történő gyakorlása váltott ki a plebánosból. A kegyuri jog szigorú gyakorlásának bemutatására álljanak itt a helység 1845. évi tanácsülési végzésének pontjai:289

- "1. Ennek utána a Helybeli Tisztelt Plebános Ur a Halottak Könyvébe a beírt halottak nevei után lineákat húzván, melyekbe a vers-harangozásokért és lobogókért bevett pénznek mennyiségét feljegyezze.
2. Amidőn az egyházi a perselybe hányt pénzt felolvassa, s az a plebános ur által beíratik, ő magának is jegyző-könyvecskét tartson, melybe a pénznek mennyiségét a legigazábban, lelkiismeretesen, időnként dátumozva jegyezze fel.
3. A tapasztalt hibák kikerülésére nézve, jövőben a templom gyertyáját is az egyházi kezelje és azt ugyancsak a Templomban lévő záros ládában tartsa.
4. A harangozó minden gyertya végével beszámolni tartozzon.
5. A Templom-számadás következtével tartozzon a plebános ur az előljárásának egy héttel előbb hivatással lenni, és a számadást azok előtt készíteni."

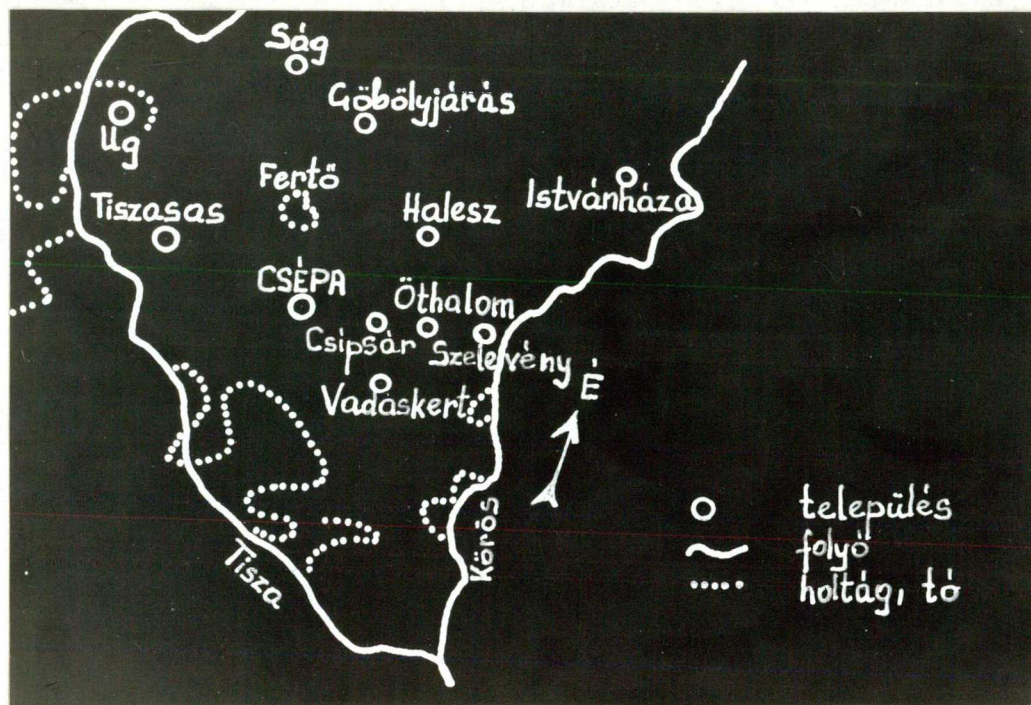
Az elmondottak után - úgy gondoljuk - érthető az a mindkét részről rosszindulattal telített viszony, mely a csépai community és plebániája között szinte a kezdeti időktől fennállott, s amely a XIX. században még pereskedésekhez is vezetett. A nép és papjai közötti ilyenféle kapcsolat gátolta az egyház iránti tisztelet és a vallásosság elmélyítésére törekvő egyházi nevelő tevékenységet, s csillapította a hívek vallás iránti rajongását, hozzá való ragaszkodását.

A Csépán működő plebánosok a XIX. század közepéig.²⁹⁰

1. Cettó Ferenc	/1756-59/
2. Pasztky József	/1759-62/
3. Molnár Mihály	/1762-65/
4. Györffy, Ferenc	/1765-71/
5. Pál József	/1771-79/
6. Kapitány András	/1779-83/
7. Simony István	/1783-92/
8. Mátyus János	/1792-1802/
9. Csiki Tamás	/1802-05/
10. Lábos János	/1805-13/
11. Szabó Mihály	/1813-26/
12. Ladányi István	/1826-28/
13. Miksy Mihály	/1828-29/
14. Gyürki Archangel	/1829-32/
15. Czini József	/1832-36/
16. Rozemberszky József	/1836-39/
17. Beniczky Mór	/1839-52 - Benicsky

Mórral és közösségünkkel kapcsolatos egy Dugonics-dráma meg-
kerülésének története.²⁹¹

A csépai plebánia települései a XIX. század
elején:²⁹²

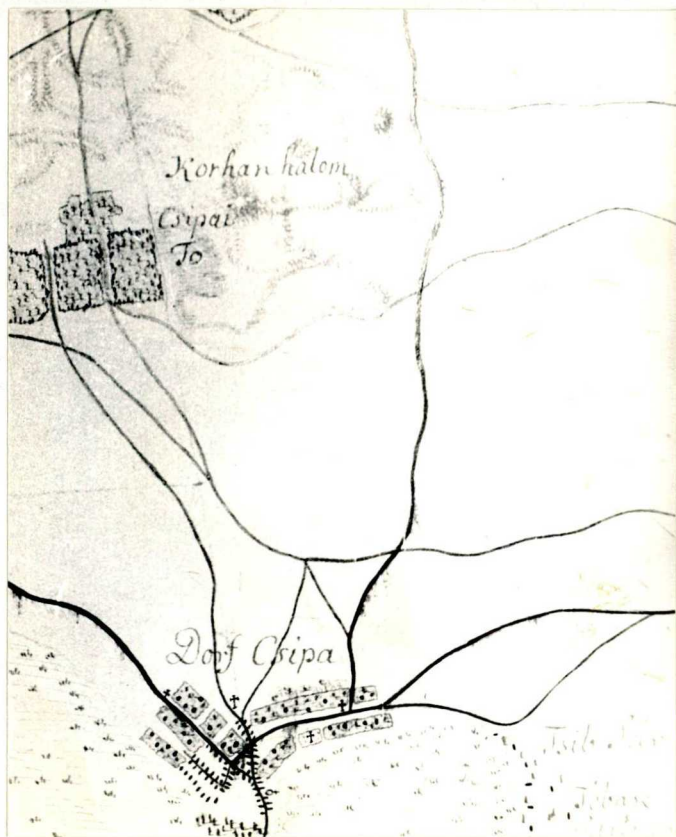

6. Anyagi és kulturális életszínvonal a feudalizmus
utolsó másfél századában

Csépa község eddigiekben ismertetett, sajátosan alakuló társadalmi és gazdasági viszonyai nyomán, azok függvényeként formálódott ki népének életszínvonala és életformája, alakultak szociális körülményei.

Először tekintsük meg milyen volt községünk települési képe.

Csépa újratelepülése idején a régi középkori falu romos maradványai és a hozzájuk vezető utak szinte kínálták azt a helyet, amely a külterjes állattartással összekapcsolt földművelésre legalkalmasabbnak látszott a határban. Oda is épült az új község. Jellegzetes települési formája a róla készült legrégibb térképen, a Jósephinische Aufnahmén, jól látható. A térképen világosan felismerhetők az egyik ősi magyar települési mód: a két beltelkes, kertes település /halmazfalú/ jellegzetességei. /Sas és Szelevény esetében is./²⁹³

Győrffy István szerint a kertes település a földművelést megelőző állattartó életmódnak megfelelő betelepülési forma. A téli szállásból fejlődött ki, és a nomád állattartás nyomta rá bélyegét. Lényeges vonása, hogy minden gazdának két beltelke van: a község közepe táján a házas lakótelkek és a külső részeken, a kerti övezetben az ólaskertek, melyen jószágállomány, külső cselédség, szérű, rakomány található. /Szérűskert./ E szabálytalan alaprajzu települési forma házas telkei eredetileg nem voltak felkerítve, sőt udvarai és utcái sem voltak. De tágas ólaskertjeit már trágyakerítés övezte, amelyek között széles utak vezettek a határ felé /marhajárás/.²⁹⁴ A kertes település jellemzői még, hogy a központhoz közel eső beltelkek szűkek, a szélek felé esők pedig tágasak. A házak nem mindig fekszenek utcasorban, gyakran az udvarban vannak. Sok a zsákutca. Az utcák utólag jöttek létre a házak felkerítése révén. A szérűskertek elrendeződése a település központjához és a közlekedés főutvonalaival igazodott /a mai Kossuth és Rákóczi utcák/, ami megakadályozta a rendszeres telekformák kialakulását.²⁹⁵ A lélekszám és a földművelés jelentőségének növekedésével a kéttelkes településforma átalakult. A központban fekvő telkeket felkerítették, és az ólaskertek helyén lakóházak épültek. A XIX. század második felében községünkben ez az ősi településmód egészen elhalványodott, de nyomai még ma is felismerhetők.²⁹⁶

Csépa régi házai az un. alföldi háztípushoz tartoztak. Leggyakrabban előfordult a háromosztatu ház: legelő volt az utcai nagyszoba vagy tisztasoba, másnéven ház, azután a konyha, előtte a pitvar, melyet itt gádornak, orszetaljának neveztek. A konyha után a kisháló, szegényebb házaknál a kamra állott.

A telkek felkerítésével a kistölde emberek gazdasági épületei a lakótelkekre, az udvarokra sorultak. Ezeket közvetlenül a házak végéhez építették: kamra, istálló, szin, ólak.

A házakkal kapcsolatban fontos ismereteket nyerhetünk az első magyarországi népszámlálás adataiból:²⁹⁷ 1784-ben Csépan 171 lakóházat és 200 családot jegyeztek föl az összeírók. Tehát 29 házatlan szellér, cseléd vagy szolga lakott a községben. Számuk nem volt sokkal több, mint a szomszédos falvakban, melyek közül Kürtön 27, Sason 24, Szelevényen 18, Ugon 7 házatlan család élt.

Községünk lakásviszonyainak változását fejezik ki az alábbi szám adatok:²⁹⁸

	Lakos	Ház	10 házra jutott
1784-ben	925	171	54
1827-ben	1923	246	80
1851-ben	2250	511	44

A Josephinische Aufnahme alapján a lakóházak, épületek elhelyezkedése és száma mellett, azok építőanyagáról is tájékozódhatunk. A térkép szerint községünkben és a környező falvakban nem volt egyetlen szilárdfalú ház sem, kivétel nélkül mind nádból, sárból vagy vályogból készült.²⁹⁹

Ezek után - Major Bálint szájhagyomány alapján készült munkája felhasználásával³⁰⁰ - elődeink XVIII. századi és XIX. század eleji lakásairól, ruházatáról és élölmezéséről szövelünk.

Szegényes hajlékaikat többnyire maguk építették. Az épületek tetőzete nád, gyékény és káka volt. A falakat földből döngölték vagy vályogból rakták, s sárral tapasztották be. A helyiségeket fehér- vagy sárgafölddel meszelték ki. Meszet még igen kevesen használtak. Az épületek nagyon alacsonyra készültek, a magasabb emberek néhol fejükkel érték a belső gerendákat. Az ajtók még alacsonyabbak voltak, s csak lehajolva lehetett ki- és bejárni rajtuk. Az ajtókra fakilincseket és fázárakat szereltek, a zárakat vasból görbitett kulcsokkal nyitották és zárták. Ablakaik szintén kicsik, alig egy lábnyi magasak voltak.

Asztalaikat nagyjából maguk csinálták, de voltak a felsővidéki tótok által nyárfából készített, festés nélküli asztalaik is. Az asztal körüli ülések vályogból rakott és sárral betapasztott patkák voltak. Néha karosszéket is csináltak. A ház közepén, a mestergerendát tartó ágason állott az olajosüveg vagy cserépmécs. A házban levő nyoszolyák magas lábaikkal és tornyaikkal majd a padlásig felértek. Ezenkívül volt minden háznál az ajtó mögött un. vacok is, ahová lerakták az akkori időben hordott felsőruháikat: szűrt, bundát, ködmönt.

Minden háznál tartottak - még ahol pipás ember nem is lakott - un. tűzszereszsámat, amely erszényből, az abban elhelyezett tapló, kova és csiholóacélból állott. Ezek segítségével csiholtak. Amikor a tapló tüzet fogott, szalma vagy kenderkóc csóvába tették és addig fújták, míg lángra nem kapott. Sokszor a szomszédok egymástól is kértek tüzet.

Világításuk is igen szegényes volt. Az ehhez szükséges olajat maguk préselték kendermagból, vadrepcéből, olykor napraforgóból, vagy tökmagból. Az olajat cserépmécsesbe öntötték, s a mécsbelet meggyújtva világítottak.

Olaj helyett néha zsírt használtak. A tehetősebbek faggyúból gyertyát is mártottak maguknak.

Elődeinknek ebben a korban még semminemű órájuk nem volt. Az idő nappali haladását az árnyékok mozgásából, éjjelenként pedig a csillagok járásából és a kakasok kukorékolásából tudták.

A ház jelentős része volt a konyha, ahol a falakon kisebb-nagyobb cserépedények, fazekak, tálak, tányérok, aranyos és tótfakanalak függtek. Általában ebben a helyiségben főztek. Nyáron szabad tűznél, télen a kemencében. /Szabadkéményes házak./ A konyha fontos tartozéka volt a rézüst és a vassfazék /bogrács/ is.

Visélet. A férfiak hajukat nem engedték lenyírni, sőt a korosabbak egészen vállukon alul érve, többnyire hátrafésülve hordták. A nőknek kontyuk volt, s mindig főkötőben jártak. A lányok pántlikába fonták hajukat, s kendőt nem viseltek. A férfiak felsőruhája a szür és a bunda, felöltője pedig a ködmön volt. Nadrágot csak az idősebbek némelyike hordott, a fiatalabbak és a legények mindig csak gatyában jártak. Templomba - még nyáron is - mindig szürben és bundában mentek. Ünnepeken a nők csizmát, prêmes mentét, fekete prêmes fehér ködmönt és juhbőrből való készítményt viseltek.

Elődeink ételmazását igen szegényesnek, egyoldalúnak mondhatjuk. A termőföld kevés s nem okszerűen megmunkált volt, keveset termett. Különösen aggasztó állapotok uralkodtak aszályos időkben. Ilyenkor bengyelével /nádbél/, zabkenyérrel, kukoricakásával és gyökerekkel táplálták magukat, s sokat éheztek. Kenyérsütésnél vagy tésztafélék készítésekor élesztőt nem használtak, igaz, még hirtől sem ismerték. Nem ismerték a fehér cukrot és a kávé sem. Táplálkozásukat nagyban segítette a halászat és a vadászat.

Az élelmezéssel kapcsolatban említjük még meg, hogy voltak olyan idők is, amikor szükségét nem látták, ilyenkor vigadtak és mulattak is. El lehet róluk mondani, hogy nagyon barátságosak voltak, s egymást jobban szerették, mint utódaik.

A népegészségügy az állami ellenőrzés hatása alatt és a lassan bővülő orvosi és gyógyszerellátás következtében javult. Az Alsó-Tiszaúszáron azonban a XIX. század első felében orvos és gyógyszerész még nem volt. A lakosság ezeket legközelebb Kunszentmártonban és Csongrádon érthette el. Így a betegségeket a magára hagyott, tudatlan nép mindenféle babonás ráolvasással, füsttel, szenesvizzel, hamuval, vizelettel stb. igyekezett elhárítani, megszüntetni. Már az is nagy eredménynek tekinthető, hogy az 1800-as évek elejétől Csépa két baba működött.³⁰¹

A népegészségügy területén általában mutatkozó fejlődést megfigyelhetjük Csépa alábbi számaiból is.³⁰²

	Születés	Halálozás	Természetes szap.
1756-ban	32	23	9
1787-ben	79	55	24
1815-ben	107	87	30
1819-ben	109	105	4
1844-ben	145	109	36
Átlag	94	76	20

A természetes szaporodás legnagyobb gátja mindvégig a nagyarányú gyermekhalandóság volt. Az elhalálozottak átlagéletkora is amiatt mutatta az alábbi, csak igen mérsékelt emelkedést.³⁰³

1787-ben	8 év
1815-ben	11 év
1844-ben	14 év

A gyermekhalandóság:³⁰⁴

	1 éven aluli	1-6 év	6-20 év	20-60 év	60-on felül	20-on aluli
1787-ben	25	18	4	6	2	85,4 %
1815-ben	36	23	16	8	4	85,0 %
1844-ben	41	31	19	16	2	83,4 %

Nagyon sok csecsemő gyengén, fejletlenül született, s ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az elhalálozottak igen jelentős részét az 1 éven aluliak tették ki. 1815-ben pl. a 87 halott közül 36 gyermek nem érte meg az 1 évet, 25 pedig még a 20 napot sem.

A fenti, inkább átlagosnak tekinthető éveken kívül voltak természeti csapásokat, járványokat hozó időszakok is, amikor az elhalálozások száma jóval meghaladta a születéseket. Ilyen volt pl. az 1831. év. Ez év július és augusztus hónapjában kolerajárvány pusztított a községben. A falut Szelevénnyel együtt 6 hétig zárlat alatt tartották. A zárlat idején a szelevényi urasági tiszt az alábbi sorokat írta a vármegye-nek: "... Az epekórság terjedésétől való félelmünkben elcsüggedve, elbágyadva valánk. Egyik háznál a szülők az elveszett gyerekeket vagy a gyerekek az elragadtatott szülőket, másikonál a férj a nőjét vagy a barát a barátját siratja nagy keservesen, s jobban, mintha háboruban vészett volna el... A Csépán dühöngő epekórság továbbterjedésének megakadályozásáért s egy értelmes orvos küldéséért esedezünk."³⁰⁵ Hiába kérte azonban a csépai nemesi tanács is a segítséget, nem küldtek Egerből sem orvost, sem gyógyszert, sem sőt.³⁰⁶ Szelevényre így sem terjedt át a járvány, Csépán viszont 80 embert pusztított el.³⁰⁷

A népegészségügy siralmas állapta mellett vidékünk kulturális életkörülményei is mutatják a korszak elmaradottságát. Falvainkban az oktatás a XVIII. század második harmadáig az egyház lelkipozásának körébe tartozott: a biblia, a templomi énekek, imádságok és hittani alaptételek tanítására korlátozódott. Ekkoriban az egyházi teendők ellátója volt a tanító is. Csépan ezt a feladatot a plebánia megalakulásáig licentiátusok végezték, majd 1756. után még néhány évig a helység papjai. Az 1750-es években Tiszaugon és Tiszasáson szintén a helyi lelkészek látták el a tanítói teendőket.³⁰⁸ Az Alsó-Tiszaúgyban legkorábban Tiszaúgytön alkalmaztak önálló tanítót, amit az 1733-ból fennmaradt díjlevél bizonyít.³⁰⁹ Az 1760-as években már Ugon is külön embert állítottak a tanítói és jegyzői munka elvégzésére. 1767-ben Sason ugyancsak külön tanítót foglalkoztattak, de még 1792-ben is kötelességei közé tartozott a harangozás is. A lányok tanításában itt ebben az időben megelégedtek egy öregasszonnyal.³¹⁰ Csépan kb. 1760-tól vezette kántortanító az oktatást.³¹¹ Az iskola egyben a tanító lakása is volt, amelyet a community tartott fenn.³¹² Általában az iskola dologi és személyi ellátása mindenütt komoly nehézséget jelentett. Az 1792. évi tiszasasi visita feljegyzete, hogy a szűk iskola meszeletlen, a tanítók képzettsége s erkölce pedig a lehető legsilányabb.³¹³ Csépan 1801-ben valamit javult a helyzet, mert "az új, tágas parochia fölépítettett, s a helység a régig cantori és iskola-háznak átadta."³¹⁴

A XIX. század elejétől a helyi papok felügyelete alá tartozó elemi iskolák tanítóinak legtöbbje, továbbra is minden különösebb szakképzettség nélkül végezte a vallási élettel kapcsolatos tananyag tanítását. A tanítók saját belátásuk, elképzelésük szerint dolgoztak. A szegényes iskolákat csak a gyerekek kisebb része látogatta.

Év elején mégcsak többen beiratkoztak, de a nagyfoku hiányzás miatt hosszú szüneteket kellett tartani, főként a nagy mezei munkák idején. Szüretkor és nyáron hetekig nem volt tanítás. A tanulók elmaradoztak, s legtöbbször csaknem mindent elfelejtett ebből, amit néhány rövid hónap alatt tanult. Legjobban az olvasást sikerült elsajátítaniuk, de olvasni sem tanult meg mindenki, írni pedig csak nagyon-nagyon kevesen. Népünk írástudatlansága a szóban forgó korszak dokumentumaiból jól látható. Pl. az 1789. évi közbirtokossági egyezséget megkötő 111 lakos közül csak 17 írta alá saját kezűleg a transzaktiót /25 %/, a többi csak keresztet /+/ tett a neve mellé.³¹⁵ Nem mutatkozott lényeges változás a XIX. század közepén sem. A csépai közbirtokosság egyik 1848. évi vármegyének címzett kérvényében, amely 154 lakos /a tehetősebbek/ nevében íródott, az aláírások mellett 81,5 %-ban szerepelt a kereszt.³¹⁶

Községünk első névről ismert "Cantora és Oskola-Mestere Balázs János volt". 1785-től tanított Csépán. Jövedelmét az 1784. évi visitációban foglaltak képezték, de ehhez a tanításért még kért 20 forintot, 3 szekér szénát és 130 kéve nádat. A community a kérésnek helyt adott, és úgy határozott, hogy a kántortanítói külön fizetést a kocsmá jövedelméből fogja szolgáltatni. 1788-ban azonban arról panaszkodott a tanító, hogy három év alatt abból még egy krajcárt sem kapott.³¹⁷ Az ilyen körülmények nem késztettek lelkiismeretes munkára, és többnyire azt eredményezték, hogy az iskolamesterek, hamarosan elhagyták a községet. Mivel tanítóképzés nem volt, és a falvak onnan vették a tanítót, ahonnan éppen tudták, sokszor igen képzetlen emberek töltötték be a tanítói állást.

1852-ben, amikor Csépa lakossága meghaladta már a 2250-et, az iskolások száma pedig 176-ra emelkedett /82 fiú,

94 leány/, a község még mindig csak egy két tanteremből álló iskolával rendelkezett. Palugyai Imre azt jegyezte föl róla, hogy egy tanítóval működött és jó állapotban volt.³¹⁸ Tiszakürttől eltekintve a szomszédos falvakban rosszabb viszonyok uralkodtak. A tiszai iskoláról azt állapította meg a vizitáció 1845-ben: hogy "inkább tömlőshöz, mint muzsák lakhelyéhez hasonlít," és előírta, hogy legalább egy ablakot vágjanak rajta a nyugati végén.³¹⁹ 1853-ban a sasi iskolára vonatkozóan sem mondtak jobbat az esperesi látogatás alkalmával: "A tanító Classisa setét, mivel még nincs vágva ablak egyik oldalán, mint tavaly meghagyatott, de maga a tanító sem világos. Setétben pedig, tudjuk, minden silylik."³²⁰ Ugyanebben az évben a csépai evangélikus híveknek is sikerült végre imaházhoz és egy kis egytantermes iskolához jutniuk. Levita tanító /egyben lelkész is/ azonban csak 1858-tól működött a községben. A tanítónak, az előbbi javadalmakat biztosította a közbirtokosság.³²¹

1. Szabad lakás 200 négyszögletes kerttel
2. Készpénz 40 forint
3. Hegyven véka, vagyis 20 osztrák mérő kétszeresbuza
4. Két ölnyi puha tűzifa
5. 400 kéve fűteni való réti gaz vagy helyette 4 kocsi szalma
6. Három hold szántóföld, melynek szántás-vetését az egyház tagjai végzik
7. A község kaszálójából - a termés minőségétől függően - 2-3 kocsi réti széna
8. A 20-25 iskolás mindegyikétől 1 osztrák értékű forint és egy véka csöves kukérice
9. Temetésekért 1 forint, bucsuztatóval 2 forint
10. Kereszteléstől avatással 1 forint
11. Házassági hirdetéstől 50 krajcár.

Az egyház hatása és közvetlen irányítása alatt álló oktatásunk 1848-ig alig fejlődött. Csak igen lassan szaporodott az iskolák, a tantermek és a foglalkoztatott tanítók száma. Az oktatás anyagi és személyi feltételeinek biztosítása a dolgozókra hárult, s nagy terhet jelentett. Ennek ellenére a nép jelentős része távol tartotta magát az iskolától, mert gyermekeit inkább a munkára, mint a tanulásra volt kénytelen szorítani. Így a tanulók többsége még az elemi iskola által elérhető legalapvetőbb ismereteket sem sajátította el. Falvaink lakosságának nagy része még a XIX. század közepén is analfabéta maradt. Vallásossága azonban már fiatal korban kiformalódott, s életét a továbbiakban is a hit iránti buzgalom hatotta át. Igen hiányos műveltségét is leginkább vallási ismeretei bővítésének, hitélete elmélyítésének szolgálatába állította. A korszak műveltségi szintjét jól illusztrálják Major Bálint sorai: A férfiak és nők kevés számban tudtak olvasni meg írni. Irni inkább csak a férfiakat tanították. Hasznos, oktató vagy felvilágosító olvasmányaik nem voltak. Leginkább csak a vallásos és imádságos könyveket ismerték, ezek közül a bibliát olvasták legjobban. Azt tartották tudós embernek, aki a bibliából tudott beszélni és bölcselkedni. Néhányuknak verses-énekes könyve is volt, melyből szerettek ész tudtak énekelni. Nagyon kedvelték a mohácsi vészről írt verseket. Szerették a ritka, ún. csizsós könyvet, amelyből a planétákat ismerték és az időjárást jósolták. Tartottak még álmoskönyvet is, ebből pedig álmaikat, látomásaikat magyarázták.³²²

J E G Y Z E T E K

- 1 Fejér: i.m. X/IV. 576.o.
- 2 Uo. 578.o.
- 3 Uo. 11330., ill. 35946. o
- 4 Zsilinszky Mihály: Csongrád vármegye története.
I. 95.o.: ill. Sztáray oklevéltár II. 331.
- 5 Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. 1-3. kötet 668.o.; ill. Fejér: i.m. 11330. és 15958 - VI/II.
- 6 Chabot Ferenc: Váci Egyházmegye történeti névtára. Vác. 1915. 344.o.; Tóth Dezső: A Hevesnagykunsági református egyházmegye multja. Debrecen. 1942. II. k. 14o.o.
- 7 Győrffy Gy.: i.m. 896. és 906.o.
- 8 Uo. 906.; Tóth Dezső: Tiszakürt története. Kézirat. Tiszazugi Földrajzi Múzeum, Tiszaföldvár. 3.o.; Chobot: i.m. 349-50.o.
9. Chobot: i.m. 343. o. Itt valószínű az oklevélolvasó tévesen Gleszán-nak olvasta a Chephan nevet.
- 10 Pesty Frigyes: Magyarország helynevei. Bp. 1888. I.k. 344. o.
- 11 Kálmán Béla: A nevek világa. Bp. 1967. 63. és 79. o.
- 12 Uo. 65.o.
- 13 Csépa régi történetével kapcsolatban pedig az a megtisztelő hagyomány élt napjainkig a lakosság ajkán, hogy itt a határban, Pókaháza területén gyilkolták meg Uldözői királyunkat, Aba Sámuelét. Ez a mult századi történetírók: Fényes Elek, Palugyai Imre, Mosztedegői Albert téves megállapításainak továbbélése. /Fényes Elek: Magyarország leirása. 1847.; Palugyai Imre: A Jászkun és Külső-Szolnok vármegye leirása. Pest. 1854.; Mosztedegői Albert Ferenc: Heves és Külső-Szolnok vármegye leirása. 1868./

- 14 Palugyai Imre: Csongrád vármegye története.
- 15 Szentesi Levéltár: Csongrád vármegye közgyűlési iratai, 28. csomo. 67.sz. Dicajegyzék másolata.
- 16 OL. U et. C 2307. számú film. Váci püspöki birtok urbáriumai.
- 17 Schefftsik Gy.: i.m.
- 18 Csák Ernő: A csépai evangélikus egyház története, Kézirat. Egyházi levéltár. 1936.
- 19 Palugyai Imre: Magyarország leírása. IV. 416.o.
- 20 CEL. Historia D. I. Türedék. 1.o.
- 21 Tóth D.: A Heves ... i.m. 12. és 175.o.; Heves Megyei Levéltár /a későbbiekben HML./ Polgári Perek Iratai /a későbbiekben PPI/ 1774. év 1034.szám
- 22 Közli Lándor Béla: Történettudományi Int.Ért. I.évf. 10-12. sz. 1950.
- 23 Tóth D.: Tiszakürt. 16.o.
- 24 Uo. 34.o.
- 25 Györffy Lajos: Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez. Jászkunsági füzetek, 4. szám. 7.o. Szolnok, 1956.; Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. Eger. 1890. II.k. 328-330.o.
- 26 A forint arany, a váltópénz, a dénár ezüst volt. Stabil vásárlóerejük a XVIII. századig tartott.
- 27 Tóth D.: Tiszakürt. 34.o.
- 28 OL. Filmtár 9655. Reg.dec. Csongrád megyei 1561-64.
- 29 Tóth D.: Tiszakürt 34.o.
- 30 Tóth D.: A Hevesnagykunsági ... I. 142.o.
- 31 Tóth D.: Tiszakürt. 17.o.; Györffy L.: i.m. 54.o.
- 32 Velics-Kammerer: Török kincstári defterek. Bp., 1866. 1890. I-II.
- 33 Tóth D.: A Heves ... I. 16.o.
- 34 OL. Filmtár 9655. Reg.dec., Csongrád m.
- 35 OL. Reg.dec. 9847. Szolnok m.; Tóth D.: Tiszakürt 34.o.; OL. Reg.dec. Csongrád m. Filmtár 9655.
- 36 Tóth D.: Tiszakürt. 34.o.

- 37 OL. Reg. dec. B. 1189 - filmtár.
- 38 OL. U et C 2307. Csongrád m.
- 39 Győrffy L.: i.m.
- 40 Az 1551-es és az 1571-es adatok a családfőkre vonatkoznak. Az 1561-es portaszámokat 1-1 családnak vettem. 1561-ből Sággal kapcsolatban 10 portán 10 jobbágyot említenek. - OL. 9655. Reg. dec. Csongrád m.; OL. 9847. Szolnok m.
- 41 Győrffy L.: i.m.
- 42 OL. U et C 62-63 fol. 37.
- 43 Tóth D.: Tiszakürt. 35.o.
- 44 Uo.; OL. U et C 62-63 fol. 90/a.
- 45 A szomszédos Sággal kapcsolatos adatok alapján - OL. 9847. Szolnok m.
- 46 Szederkényi: i.m. II. 328-330.o.
- 47 Uo. III. 456-457.o.
- 48 Kandra-Kabos: Adatok az Egri egyház-megye történetéhez. Eger. 1885. I. 526.o.
- 49 Szederkényi: i.m. III. 456-457.o.
- 50 OL. U et C 62-63 fol. 139.
- 51 Uo.
- 52 Szederkényi: i.m. III. 456-457.o.
- 53 Scheftsik Gy.: i.m.
- 54 Palugyai I.: i.m.
- 55 CEL. Historia D. I. 1.o.
- 56 Tóth D.: Tiszakürt. 36.o.
- 57 Uo. 19.o.
- 58 Szederkényi: i.m. III. 459-460.o.; Tóth D.: A Heves ... I. 175.o.
- 59 Tóth D.: Tiszakürt 21.o.
- 60 Fodor: Jászság életrajza. Bp. 1942.
- 61 Soós Imre: A jobbágyföld helyzete a Szolnoki Tiszatájon. Szolnok. 1958. 4. és 39.o.
- 62 Pesty Frigyes: Helységnévtár. 1864. Bp. MV. Múzeum. Kézirat.

- 63 Tóth D.: Tiszakürt. 34.o.; OL. 9655.
Reg.dec. Csongrád m.
- 64 A váci püspöknek a felügyelőjéhez írott, a Kecskeméti levéltárban található levele szerint már a XV. században homoki szőlő volt a kürti mai "Öregszőlő". /Fayol-rendszerű összeírás. Tiszakürt. Bp. Néprajzi Múzeum. Adattár./
- 65 Tizzasas legrégibb multjáról egy 1759. aug. 10-i jegyzőkönyv, és az akkori tanuvallomások emlékeznek meg. Ugyanezen jegyzőkönyvből megállapítható, hogy a török világ alatt mindig lakták a községet, csak mintegy 3 évig húzódtott a lakosság Ujfaluba, ahonnan kijártak szőleiket művelni. /Fayol-összeírás. Tizzasas. Bp. Néprajzi Múzeum Adattár./
- 66 Tóth D.: Tiszakürt. 34.o.
- 67 A lakosság törökkori lélekszámának kiszámítására Györffy István megállapítása alapján használtuk a 6-os kulcsszámot: Dél-Bihar népesedési viszonyai. Bp. 1915. 272.o.
Mások is indokoltak tartják a 6-os számot.
- 68 Csépat 1551-ben, a mintegy 150-160 lelket számláló községet Kys nevű bíró vezette. 1561-ben is az akkori bíró irányításával fizették meg a tizedet. /OL. 9655. Reg.dec. Csongrád m./ 1562-ben a kürti bíró Burai Gergely volt.
/Tóth D.: Tiszakürt. 34.o./ A XVII. század elejétől a környék falvai már bérelték a tizedet egészen fennmaradásukig. Erre vonatkozóan 1614-től Kürt és Csépa, 1643-tól pedig már Sas, Szelevény, Halász esetében is biztos adataink vannak. /OL. U et C 62-63. fol. 90/a; Tóth D.: Tiszakürt. 35.o.; Kandra-Kabos: i.m./
- 69 Kürttel kapcsolatos feljegyzések arra mutatnak, hogy a töröktől kapott adókievetési lajstromok szerint a bírónak kellett az adóösszeget beszédni. /Tóth D.: Kürt. 18.o./
- 70 Chobot F.: i.m. 345-346.o.

- 71 Tóth D.: Tiszakürt. 69.o.
- 72 Szarka Gyula: Váci egyházmegye történeti földrajza a török hódítás korában. 145.o.
- 73 Tóth D.: A Heves ... II. 12.o.
- 74 Uo. 176.o.
- 75 Tóth D.: Tiszakürt. 37.o.
- 76 Kornay János: Kecskemét története I-III. Kecskemét.1860.
- 77 Soós I.: I.m. 29. és 36.o.
- 78 Uo.
- 79 Uo.
80. Tóth D.: Tiszakürt. 37.o.
- 81 Soós I.: i.m. 4. és 39.o.
- 82 Uo. 5-6.o.
- 83 Tóth D.: i.m. 37-40.o.; Tóth D.: A Hevesmegyék... II. 269. 276.o.
- 84 Heves Megyei Levéltár /a továbbiakban HML./ Közgyűlési iratok /a továbbiakban KI./ 1747. 106.szám
- 85 Tóth D.: Kürt. 42-43.o.
- 86 Magyar Néprajzi Múzeum /a továbbiakban MNM./ Adattár: Fayol-rendszerű összeírás. 1927. Csépa.
- 87 CEL. Historia D. I. 1.o.
- 88 Uo. 1-2.o.
- 89 Schefftsik Gy.: Im.
- 90 HML. Adószedő iratai: 1-24. 1725: 61.: 568.
- 91 Uo.
- 92 Uo. KK. 1724: 2.szám
- 93 Uo. Nemesi taksá összeírások: a: 1-63. 1731. 61.: 610.
- 94 Uo. a: 634.
- 95 Vályi András: Magyarország leírása. 1799.
- 96 Csák Ernő: i.m. 5.o.
- 97 HML. KI. 1760: 661.szám; 1745: 145.szám; 1749. 7.szám.
- 98 Tóth D.: Tiszakürt. 41.o.
- 99 Uo.
- 100 Soós I.: i.m. 38. és 40.o.
- 101 Tóth D.: Tiszakürt. 41.o.

- 102 Soós I.: i.m. 36.o.
103 Uo. 38.o.
104 Uo. 40.o.
105 Uo. 13.o.
106 Tóth D.: Tiszakürt. 43.o.
107 Szederkényi N.: i.m. IV.k. 273.o.
108 Soós I.: i.m. 23.o.
109 Uo. 20.o.
110 Uo. 23.o.
111 Tóth D.: Tiszakürt. 47.o.
112 Kovacsics József: A történeti statisztika forrásai. Bp. 1957. 83., 243., 252-254.o.; Eperjessy Kálmán: A magyar falu története. Bp. 1966. 145.o.
113 CEL. Egyházközségi iratok: 127/1924; Az 1784. évi canonica visitáció.
114 Szabó István: Agrártörténeti tanulmányok. Bp. 1960.:
Fur Lajos: A magyarországi zsellérkérdés rendezése 1848-1896. 420-425.o.; HML. KI. 1771: 264.szám; Uo. 1831: 938.szám.
115 Az adatokat 1750-ig az országos és megyei összeírások alapján határoztuk meg, úgy, hogy az összeírt családok számát 5-el szoroztuk, és bekalkuláltuk az összeírásokból általában kimaradókat is. Ezek tehát csak megközelítőleg mutatják a népesség számát. Az 1770-es évnél a telkes jobbágyok és zsellérek pontos számát szoroztuk 5-el /Soós I.: i.m. 23.o./. Az első biztos adat 1784-ből, az első népszámlálásból származik. Az 1822. évi lélekszámot a csépai historia domusból vettük, a későbbiek pedig Ludovicus Nagy, Palugyai és Fényes Elek munkáiból.
116 Tóth D.: Tiszakürt. 45.o.
117 Uo.
118 CEL. Keresztelték és Halottak Könyve alapján.
119 Tóth D.: i.m. 71.o.

- 120 CEL. Kereszteltok K. 1770-1848; Házasságkötések K. 1780-1830.; HML. Nemesei szántóföld összeirásai 1799.; Uo. Voksoló nemesek összeirásai. 1841.
- 121 CEL. Házasságkötések K. I. 1756-1840; Cák E.: i.m.
- 122 Vö. Palóc-kutatás módszertani közleményei I.: Módszerek és feladatok. Eger, 1968.
- 123 Scheftsik Gy.: i.m.
- 124 HML. Polgári perek iratai /a továbbiakban PPI./ 1760: 661. szám
- 125 Uo. Nemesei taksa öi.: 1-63. öi.: 610; Uo. a-34: öi.: 644.
- 126 Uo. PPI. 1760: 661. szám.
- 127 Uo. KI. 1775: 264. szám
- 128 CEL. Egyházközségi iratok. 1863. Testamentum.
- 129 Uo. 1771. évi végrendelet.
- 130 HML. KI. 1843: 1206. szám.
- 131 Tiszazugi Földrajzi Múzeum: Tiszaföldvár község jegyzőkönyve II. k. 39-43. o.
- 132 HML. KI. 1775: 264. szám
- 133 Uo. 1769: 101. szám.
- 134 Uo. 1771: 264. szám.
- 135 Uo.
- 136 Uo. 1769: 101. sz.; Uo. 1775: 264. sz.; Uo. PPI. 1774: 1034. sz.
- 137 Uo. PPI. 1759: 438. sz.; Uo. KI. 1769: 101. sz.; Uo. 1775: 264. sz.
- 138 Soós I.: i.m. 8.o.
- 139 HML. KI. 1769: 101. sz.
- 140 Uo. Nemesei szántóföld. 1789. Csépa.
- 141 Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. 1851.
- 142 HML. PPI. 1812: 3360-D. sz.
- 143 Uo. KI. 1775: 264. sz.; Uo. 1805: 31-9. sz.
- 144 Soós I.: i.m. 33.o.
- 145 Tóth D.: Tiszakürt. 164.o.
- 146 HML. KI. 1801: 842. sz.
- 147 Uo. 1805: 31-9. sz.

- 148 U.o. 1831: 998. sz.
149 Uo. Nemesi szántóföld. 1789; Uo. PPI. 1774: 1034. sz.
150 Uo. KI. 1774: 264. sz.
151 Uo.
152 Legelső adatunk 1561-ből való, amely buza és árpa nyomtatását említi Csépan: OL. Filmtár 9655: Reg. dec. Csongrád m. 1561-64.
153 HML. KI. 1775: 264. sz.
154 Uo. 1770: 262. sz.
155 Tóth D.: i.m. 46. o.
156 HML. KI. 1747: 106. sz.; Uo. Nemesi taksa összeírások: a-30: 61.: 640.
157 Uo. PPI. 1812: 3360-D.
158 Tóth D.: i.m. 57.o.
159 HML. KI. 1843: 1206. sz.
160 Tóth D.: i.m. 56. o.
161 Vö. Szabó Kálmán: Kecskemét szőlő- és gyümölcsstermelésének múltja.
162 HML. KI. 1769: 101. sz.
163 Tóth D.: i.m. 48.o.
164 HML. KI. 1843: 1206. sz.
165 Uo.
166 Tóth D.: i.m. 57. o.
167 Fényes Elek: Magyarország leírása. 1851.
168 HML. Térkép 17.
169 Uo. KI. 1843: 1206. sz.
170 Uo. 1801: 842. sz.
171 Uo. KI. 1769: 101. sz.; Uo. 1775: 264. sz.
172 Uo. Jobbágyösszeírások: 1-24: 1725: 568.; Uo. Nemesi taksa összeírásai: a: 1-63: 610.
173 Uo. a: 24: 634.
174 Palugyai I.: i.m.
175 HML. KI: 1801: 842. sz.
176 Uo. Nemesi szántóföld. 1789.: Uo. Voksoló nemesek összeírása 1-6. sz. 1824-1842.

- 177 Uo. Conscriptio Regnicoláris. IV./7-a. 1828.; Uo. Conscriptio Dicalis. IV./7-c/5. 1837-38.
- 178 Uo. PPI. 1812: 3360-D.
- 179 Uo. KI. 1775: 264. sz.
- 180 Uo. Lintzer-féle térkép. Csépa. T.18.
- 181 Botka Mátyás, 70 éves szóbeli közlése.
- 182 HML. PPI. 1760: 661. sz.
- 183 Uo. Nemesi taksa öi.: a: 1-63: 610.
- 184 Uo. Csépa T. 18; T. 19.
- 185 Uo. PPI. 1771: 438. sz.
- 186 Bál Mátyás: Heves megye ismertetése 1730-1735, Eger, 1968. 77. o.
- 187 HML. PPI. 1812: 3360-D.
- 188 Uo.
- 189 Uo. KI. 1843: 1206. sz.; Tóth D.: i.m. 39. és 50. o.
- 190 HML. KI. 1843: 1206. sz.
- 191 Tóth D.: i.m. 57. o.
- 192 Uo. 42. o.
- 193 Uo. 45. o.
- 194 Uo. 49. o.
- 195 Uo. 50. o.
- 196 Uo. 46. o.
- 197 Uo.
- 198 Szántó Imre: Egy dunántúli falu, Alsó-páhok története. Bp. 1960. 149. o.
- 199 HML. KI. 1843: 1206. sz.
- 200 Uo.
- 201 Uo.
- 202 Tóth D.: i.m. 50-60. o.; Palugyai I.: i.m.
- 203 Palugyai I.: i.m.
- 204 Tóth D.: i.m.
- 205 Uo. 57. o.
- 206 Alsó László: A nemesi község hatósága és szervezete. Bp. 1928. 7.o.
- 207 Scheftsik Gy.: i.m.

- 208 CEL. Historia D. I. 1.o.
- 209 HML. PPI. 1760: 661. sz.
- 210 Uo. KI. 1749: 7. sz.
- 211 Uo. PPI. 1812: 3360-D.
- 212 Uo. 1760: 661. sz.; Uo. 1771: 438. sz.; Uo. KI. 1749: 7. sz.; Uo. 1797: 49. sz.; Nemesi szántóföld. 1789. Csépa.
- 213 Uo. PPI. 1812: 3360-D.
- 214 Uo. 1771: 438. sz.; Uo. KI. 1797: 49. sz.
- 215 Uo. KI. 1797: 49. sz.
- 216 Uo. PPI. 1812: 3360-D.
- 217 Uo. Nemesi szántóföld. 1789. Csépa.
- 218 Érdemesnek tartjuk a transactió teljes szövegét közölni, hiszen az ilyen jellegű forrásaink igen ritkák: "Annaira megromlottunk, hogy ma-holnap már kenyérünk sem lesz, ezért megegyező és állandó akaratból léptünk egymás közt - Nemes és nemtelen Compossessorok - ily megmásíthatatlan transactióra:

1. Ezen nemes helységben csak egyetlenegy kocma lesz. Senkinek ezen kívül sem bort, sem pálinkát, sem pedig sert /száz arany büntetés alatt/ szabad nem készíteni.

2. Egy közönséges Bolt felállíttatik, amely a Kocsmával és a Halászzattal együtt árendába adatik, és szintén úgy senkinek halásztatni, mint kocsmát tartani szabad ne legyen. A lakosok sem szalonnát, sem dohányt, sem pedig főzeléket /lencsét, borsót, kását/ iccénként árulni, a fent kitett büntetés alatt, nem bátorodunk.

3. A közjót védelmezzük, annak bontását meggátoljuk.

4. A leirtak áthágóit büntetjük.

Kisebb bünt mi, nagyobbat pedig a Nemes Vármegye bírója.

5. Az egész fundusainkat, rétjeinket, szántóföldjeinket, egyszóval az egész határunkat proportió alá vétessék; az jobb és alábbvaló földek igazságosan adjutáltassanak, s nem különben a Regálé Beneficiumokból /a fentebb írt mód szerint/ az igazságos prpportió observáltassék, introducaltassék.

6. Hogy igazságosan a Legelő-Mezőnek is ki-ki a maga birtoka szerint hasznát vehesse, senkinek a maga competentíáján felül pénzbeli bér nélkül, amely mi általunk fog meghatároztatni, több és számosabb marhát, akárminemű marha legyen az, legeltetni szabad nem lészen.

7. Mivel majd mindnyájunknak Szőlőcskéink vannak, hogy annyivel is inkább és könnyebben borainkat pénzre fordithassuk, az Elöljárók és a Kocsmának gondviselője avagy árendása legelsőbben is lakosaink Borát illendő áron bevenni köteleztetnek.

8. Elöljáróink köteleztetnek mind törvényes, mind pedig gazdaságbeli dolgaikat szorgalmasan, hiven és igazságosan folytatni, midőn nagyobb dolgok előadják magukat, minket összehívatni, szavainkat bevenni, egyszóval mindennemű javunkra és közmegmaradásunkra célzó ügyeinkben dolgaikat előmozdítani, és ügyeinkben pártunkat fogni. Ellenben kötelezzük mi is magunkat arra, hogy eő Kegyelmeiket mindenben engedelmeskedni el nem mulasztjuk, midőn hivattatunk, a Gyűlésből ki nem maradunk, és a javakra tőelőző rendelkezéseinkből magunkat ki nem huzzuk, azt mindnyájan örömet cselekedni fogjuk.

9. Választottunk magunknak Elöljáróul az 5 Légiából az 5 következő személyeket, ugymint a Szántó Légiából N. Kanyó Ferencet, a Csöte Légiából N. Dévay Jánost, a Tzucz Légiából N. Czucz Lászlót, a Palotai Légiából N. Csernus Farkast, az Tercsy Légiából pedig N. Závodczky Jakab urakat. Ezenfelül pedig fogunk választani magunknak közakarattul egy Hadnagyot, s adván ezen Elöljáróinknak teljes hatalmat, hogy mindazokat, amelyek ezen Transactióban foglaltatnak effektusba vehessék, amelyre egyszersmind köteleztetnek is.

10. A közjövdelemből, hogy kinek-kinek a része competentiója szerint kiadassék, az feljebb irt elöljárók közül egy perceptort fogunk magunknak választani, aki minden esztendőben nekünk legkisebb fillérünkig számot adni tartozni fog; nem lévén elöljáróinknak szabadságot semmi szín alatt hitünk és akaratunk nélkül kölcsönpénzt felvenni, hanem ezen közjövdelemből, ha a szükség úgy hozza magával, közönséges adósságaink fizetessenek és néminemű szükségseink pótoltassanak.

11. A Nézsárszékünk mostanában más által birattatik, de ha kezünkbe jövend /ezen transactió szerint/, ezután is csak egy lészen, és a többi beneficiumokkal együtt árendába adatik, s annak pénzbeli jövedelmén osztozkodni fogunk javaink arányában.

12. Mivel szántóföldjeink dirib-darabban vagynak, azt úgy fogjuk felosztani, hogy amennyiben lehet egy darabban kinek-kinek a maga része kiszakasztassék, vagy ha másként nem lehetne, minden dűlőben, ahol eddig két osztály volt, ezentul csak egy osztály legyen; hogy pedig a borárultatásban is senkinek problémája ne legyen,

sem munkásainknak, sem pedig cselédeinknek pénzért bort adni nem engedtetik.

Minden cikkelynek szentül való megtartására:

Csépán, 1789. jul. 22.

A compossessorok aláírásai /+1/^m.

- 219 A transactió 1., 2. és 11. pontja.
- 220 Uo. 1. és 2. pont.
- 221 Uo. 7. pont.
- 222 Uo. 6. pont.
- 223 Uo. 5. és 12. pont.
- 224 HML. KI. 1749: 7. szám.
- 225 A transactió 9. pontja.
- 226 Uo. 10. pont.
- 227 CEL. Régi iratok. 1795; Uo. 1831/3.
- 228 Uo. 1843/17; HML. KI. 1775: 264. sz.
- 229 Lásd a transactiót.
- 230 Magyar N. Muzéum. Adattár: Fayol-rendszerű összeírás, Csépa.
- 231 CEL. 1784. évi canonica vis. 15. o.;
Uo. Historia D. II. 23. o.
- 232 HML. IV.-7 d/1: Községi adófizetési könyvek 1726-55.
Sajnos, olvashatatlan már az írás.
- 233 Uo. Nemesei taksa összeírások: a: 1-63. /1729-71/.
- 234 Szederkényi: i.m. 276. o.
- 235 HML. Nemesei taksa öi.: a: 1-63. /1729-71/;
Uo. Dicalis öi.: IV-7/c-5: 1828, 1836.
- 236 Tóth D.: i.m. 55. o.; Szederkényi: i.m. 276. o.
- 237 HML. Nemesei taksa öi.: a: 1-63. /1729-71/.
- 238 Uo. Subsidióális összeírások: V-7/c-7;
Uo. 9: 1-6. /1762-1814/.

- 239 Uo. Insurrectionális összeírások: IV. 1/9-2: 1-10.
/1797-1813/.
- 240 Uo. PPI. 1848: 2998. sz.
- 241 Szederkényi: i.m. IV. 356. o.
- 242 HML. Voksoló nemesek öi.: 1-6. sz. /1824-1842/.
- 243 Szederkényi: i.m. IV. 356. o.
- 244 CEL. Historia D. II. 23. o.
- 245 Uo. Egyházközségi iratok 127/1924. sz.: /kivonat az
1784. évi Can. visitációból/.
- 246 HML. Nemesi szántóföld öi.: 1789. Csépa.
- 247 CEL. Egyházközségi iratok. 127/1924. sz.
- 248 HML. Nemesi szántóföld öi.: 1789. Csépa.
- 249 CEL. Régi iratok 2/869. sz.
- 250 Uo.
- 251 HML. PPI. 1771: 483. sz.; Uo. KI. 1775: 264. sz.
- 252 Uo. PPI. 771: 438. sz.
- 253 Uo. 1812: 3360-D.
- 254 Uo. 1760: 661. sz.
- 255 Uo. 1771: 438. sz.
- 256 Uo.
- 257 Uo. KI. 1831: 988. sz.
- 258 Uo. PPI. 1771: 438. sz.
- 259 Uo. 1812: 3360-D.; Uo. 1771: 438. sz.
- 260 Uo.
- 261 Uo. 1812: 3360-D.
- 262 Uo. Nemesi szántóföld öi.: 1789. Csépa.; Uo. PPI. 1848:
2998. sz.; Fényes E.: Magyarország leírása, 1851.
- 263 HML. Nemesi szántóf. 1789. Csépa.; Uo. PPI. 1848: 2998.
sz.; Fényes E.: i.m.
- 264 Tóth D.: i.m. 60. o.: Palugyai I.: i.m. 1851.
- 265 Csépa határterülete a betelepülés idején sokkal nagyobb
volt, hozzátartozott a Halesz, a Vadas és az Öthalom vi-
déke is. Ezek elvesztése az alábbiak szerint történt:

Szelevény földesurai zálogba vették az enlitett területeket a csépaiaktól, akik már 1774-től bírósági uton követelték vissza birtokaikat. Nagy pereskedés folyt fél évszázadon át, míg kévással az 1848-as események előtt a vármegye bírósága visszaitélte a birtokokat, és már ki is tüzték a fassio perennális idejét. Ekkor a szelevényiek kérték, hogy éppen aratás következtén, ne vegyék el a kész termésüket. Ezt a csépaiak megengedték, aratás után azonban a szelevényi gazdák a békés birtokbaadást megtagadták. Ekkor a csépaiak az újabb pert nem tették folyamatba, mert közbejött a szabadságharc. Az önkényuralom évei alatt és az 1867. évi kiegyezés után meg nem volt, aki kezdeményezőként fellépett volna. A fenti határrészeknek a csépai határtestbe való beékelése világosan mutatja ma is a csépaiak megrövidítését. /A per anyaga a HML-ban megtalálható: PPI. 1774: 1034.; Magyar Néprajzi Múzeum. Bp. Fayol-rendszerű összeírás. 1927. Csépa./

- 266 HML. PPI. 1848: 2998. sz.
- 267 Uo. EI. 1843: 1206. sz.
- 268 Scheftsik Gy.: i.m.
- 269 Szederkényi: i.m.
- 270 CEL. Historia D. I. 2. o.
- 271 Uo.
- 272 Uo.; Tóth D.: i.m. 69. o.
- 273 Béli Mátyás: i.m. 84. o.
- 274 CEL. Historia D. I. 3. o.
- 275 Uo. 4.o.
- 276 Uo. 1784. évi can. visitáció. 15.o.
- 277 Uo.
- 278 Uo. Historia D. I. 5.o.
- 279 A Josephinische Aufnahme alapján
- 280 Chobot Ferenc: Váci egyházmegye történeti névtára, 1915. 343-44. o.
- 281 CEL. Historia D. I. töredék végén.
- 282 Uo.

- 283 Csák Ernő: i.m. 15-16. és 20. o.
284 Uo. 20.o.; Palugyai I.: i.m. 1837.
285 Fényes Elek: Magyarország Geográfiai szótára. 1851.
Csépa.
286 Csák E.: i.m. 23. o.
287 HML. KI. 1801: 842. sz.
288 CEL. Historia D. I. 55. o.
289 Uo. Régi iratok: Curialis Csépa Helysége jegyzőkönyvének 1845. ápr. 5-én tartott tanácsülésén végzetek részes kiírása.
290 Uo. Historia D. II. 1-2. o.
291 A Szolnok megyei Csépán /1938 tavaszán/ a lelkeszi lak régi könyvtárosának rendezése közben a plebános /Bárány Dezső/ egy vaskos, kemény papírtáblába kötött kéziratgyűjteményes könyvet talált. Kívül alig olvasható írás: "Dugonics Juvenilia" - Dugonics ifjúkori írásai.

Hogyan került a könyv a csépai plebániára, ahol 120. éven át lappangott? A családtagok egyike, Beniczky Móric révén, akit papnak neveltek, aki élete utolsó éveiben Csépán lakott, s ott is halt meg 1852-ben. Ennek a papi rokonnak /Dugonics András unokaöccse/ adományozta a család Dugonics András halála után a kéziratgyűjteményt.

Az eltűnt és megkerült könyv utolsó lapjai tartalmazzák Dugonics addig ismeretlen drámáját. Dugonics latin, magyar és német nyelven írta le, és "Exercitatio Comico - Academica" néven jelöli." a mű az egyiptomi Józséfnek életét és viselt dolgait tartalmazza három felvonásban." Erről az iskoladrámáról Dugonics többször tesz említést; megírja, hogy 1762-ben adták elő a szegedi piarista iskolaszínházban. Az előadás nagy feltűnést keltett, "minthogy nem volt szokásban eddig Szegeden a magyar nyelvű színjáték."

Dugonics 1761-ben kezdte meg szegedi működését: magyar nyelvű szindarabokat írt, hogy "az ifjúság egészen jártas a magyar beszédben legyen..."

A megtalált első szindarab ennek a célnak a szolgálatában született. /Magyar Nemzet: 1969. május 4-i szám./

- 292 A kisebb települések: Ság, Göbolyjárás, Űthalom, Csip-sár, Vadaskert a későbbiekben elnéptelenedtek, lakosságuk a közeli nagyobb falvakba költözött. Emléküket a helyükön kialakított dűlők elnevezései őrizték meg.
- 293 A felvett a szegedi Tudományegyetem Természettudományi Karának Földrajzi Intézetében található térképről készített; HML. 1831: 988. sz: "szelevényi szérűskertek."
- 294 Eperjessy K.: i.m. 57-59. o.
- 295 Uo.
- 296 A XIX. század utolsó harmadában beépült felüreszek már az utcára merőleges szalagtelkes települési formát mutatnak. /Csépa mai főutcája és a tőle északra elhelyezkedő utcák./ A szalagtelkes /sorházas/ település a házaknak az ut mellé épülésével jött létre. Jellemző vonása, hogy a házak és a kerítések az utcaszintben vannak és homlokzatukkal állanak kifelé. Alapformájuk: két sor ház az ut mellett. /Eperjessy K.: i.m. 6. o./
- 297 Központi Statisztikai Hivatal /a későbbiekben KSH./ kiadásai: Az első magyarországi népszámlálás /1784-1787/. Bp. 1960.
- 298 KSH. Magyarországi népszámlálás; Ludovicus Nagy; Palugyai I.: i.m.
- 299 Borbély Andor és Nagy Júlia: Magyarország I. Katonai felvétele II. József korában, Bp. 1932. 41. o.

- 300 Major Bálint: Tisza-Nagy-Rév község és lakossága történelmi multja és jelene. Jász-Nagykun-Szolnok megyei lapok: 85. sz. Szolnok, 1900. 37-41. o.
- 301 CEL. Halottak Könyve III. 35. és 52. o.
Mindketten 1842-ben haltak meg: Treznyák Jánosné /65 éves/ és Levi Irén /58 éves/.
- 302 CEL. Keresztelték és Halottak K. alapján.
- 303 Uo.
- 304 Uo.
- 305 HML. KI. 1831: 988. sz.
- 306 Uo. Közgyűlési jegyzőkönyvek: 1831. Csépa.
- 307 CEL. a História Dómushoz csatolt kivonat.
- 308 Tóth D.: A Hevesnagykunsági... II. 173. évi 178. o.
- 309 Uo. 144. o.
- 310 Uo. 173. és 178. o.
- 311 CEL. Can. vis. 1784.
- 312 Uo.
- 313 Tóth D.: i.m. 178. o.
- 314 HML. KI. 1801: 842. sz.
- 315 Uo. PPI. 1812: 3360-D.
- 316 Uo. 1348: 2998. sz.
- 317 Uo. KI. 1797: 49. sz.
- 318 Palugyai I.: i.m. 1851.
- 319 Tóth D.: i.m. 273. o.
- 320 Uo. 178. o.
- 321 Csák E.: i.m. 26-27. o.
- 322 Major B.: i.m. 47. o.

III.

A KAPITALIZMUS KORA

A KAPITALIZMUS ELSŐ FÉL ÉVSZÁZADA /1848-1914/

1. A kapitalista viszonyok kialakulása és fejlődése

Az 1848. évi forradalom¹ törvényei, melyek biztosították a nemzeti függetlenséget, jobbágyszabadságot, az egyházi tized eltörlését, a közhatalmaktól való mentességet, megnyitották a polgári fejlődés szakaszát Magyarországon. A forradalom a jobbágyság számára meghozta a szabadságot. A felszabadulással azonban a feudális birtokosok és jobbágyok osztályharca még nem zárult le. A felszabadítás lényeges hiányain túl a földesur és jobbágy kapcsolata oly sokrétűen kuszálódott össze a feudalizmusban, hogy azt néhány soros törvénnyel nem lehetett a valóságban teljesen felbontani.² Az 1848-as törvények nem tették az egész parasztságot földjének tulajdonosává, a valóságban csak az urbéres jobbágy és zsellér szabadult fel. A majorsági zsellérek és jobbágyok nem jutottak a föld birtokába. A jobbágyteleknek a volt jobbágy lett tulajdonosa, a majorsági földek azonban az uraság kezén maradtak. A parasztság, amikor azt tapasztalta, hogy nem urbéres földjei nem szabadultak meg a szolgáltatásoktól, harcba szállt a feudalizmus maradványainak teljes felszámolásáért, általában a szabad paraszti földbirtok kiterjesztéséért. A mozgalom hatására a forradalmi kormányok 1848-49-ben törvényeket és törvénytervezeteket dolgoztak ki a fennmaradt feudális viszonyok további megszüntetésére, így a majorsági zsellérek állami kártérítéssel történő felszabadítására is.³ A majorsági zsellérekre vonatkozó tervezetből azonban nem lett törvény, maga a tervezet is már megkéseve született ahhoz, hogy a magyar jobbágyszabadság ügyét a gyakorlatban hathatósabban előbbre segítse. A parasztság harca, küzdelme a földért tovább folytatódott a bécsi ellenforradalom győzelme után is, igaz, ekkor már lényegesen kedvezőtlenebb körülmények között. A harc fontos szakaszát jelentették azok az urbéri birtokrendezési perek, melyek az 1853. március 2-i urbéri pátenz⁴ megjelenése után ország-

szerte megindultak, s a földesurak és volt jobbágyaik között az 1848-ban függőben maradt kérdések legtöbbje után pontot tettek.

A kibontakozó kapitalizmus szükségszerűvé tette a feudális eredetű kötöttségek, így a földesur és a jobbágy birtokközösségének s ebből eredő minden kapcsolatának megszüntetését. A kapitalista termelés a föld korlátlan tulajdonjogát kívánta. A földet csak így lehetett szabad adni-venni, arra jelzálogkölcsönt kapni, s rajta okoszerűen gazdálkodni.⁵ A birtokrendezés - a földesuri és a parasztföld teljes szétválasztása - a további haladás döntő feltétele volt. Az 1853. március 2-án kibocsátott urbéri rendelet "az egykori földesurak s volt jobbágyok és ezektől különböző bánásmód alatt létező földbirtokosok között az urbéri kapcsolat s ezzel rokon jogállapotok folytán fennforgó viszonyok szabályozását" kívánta nyújtani.⁶ A pápens elismerte a jobbágyfelszabadítás tényét, s bár rendeleteiben leszűkítette az 1848-as vívmányokat, mégis véglegesítette az új viszonyokat és biztosította a fejlődést. A rendelet csak azokat a földeket tekintette urbérinek és csak azokra írta elő az állami karteritést, amelyeket a ~~Mária Terézia-féle~~ tabellákba urbéri telekként vettek fel, vagy amelyeket a tabellákba ugyan nem jegyeztek be, de a jobbágyoknak urbéri szolgáltatások teljesítése fejében adtak át. A maradványföldeket és a majorsági zselléreket a parasztságnak kellett megválasztania, s továbbra is kényszerült minden nem urbéres földre telepített szőlő után dézsmaszolgáltatásra. A majorsági zsellérföldek közül csak azok voltak megválthatók, amelyekre vonatkozó szerződéseket, vagy örök időkre, vagy a jobbágy férfiág kihaltáig kötötték. Más esetekben a birtokállapot a szerződés vagy megállapodás szerinti szolgáltatásokkal változatlan maradt. A regáléjvédelmeket nem vették el a földesuraktól.⁷

A pápens alapján az ország minden részén sor került az urbérinek nyilvánított birtokok végleges "rendezésére", a

közösen használt földek szétválasztására és végül a tagosításra, azaz a földesur és a volt jobbágyok már meghatározott terjedelmű, de szétszórtan fekvő földjeinek egy-egy tagban való kimérésére.

Az Alsó-Tissazugban a jobbágyfelszabadítás előtti időkben birtokrendezésre nem került sor. Az 1836. évi törvényhozás a legelő elkülönítését elrendelte ugyan, de "ennek fogantatja Kürtön, Sason, Ugon a legkisebb mértékben sem volt".⁸ A nagyrészt legelők feltöréséből származó ún. maradványföldek esetében nem történt változás, azok telken kívüli állományként a jobbágyok kezén maradtak.⁹

Az 1853. március 2-án megjelent császári rendelet után a községek először a földesurakkal folytatott szabad egyezkedés útján próbálkoztak nagyobb területekhez jutni. Ez nem sikerült, és az egyenetlenkedések arra vezettek, hogy az ügyet az uraságok törvényes utra terelték. A földbirtokrendezési perek az 1856. február 2-án kiadott végrehajtási utasítás megjelenését követően még ugyanazon év novemberében el is kezdődtek. A szolnoki urbéri törvényszék - helyszíni vizsgálatok alapján - a váltandó területeket Kürtön 27 1/4, Sason 13 1/2, Ugon 9 3/4 telekben állapította meg, az 1771. évi urbárium értelmében hozzájuk tartozó kaszálókkal együtt. A szántó és kaszáló kiosztásával kapcsolatban vitára egyik községben sem került sor, bár megemlíthetjük, hogy Kürtön az uraság ellenkezése meggyőztette a község azon kérésének teljesítését, hogy a volt jobbágyi földek tagosítva mérettesenek ki.¹⁰

	Urbéri földek 1771-ben /kh./		Kiosztott földek 1857-ben		/kh./
	szántó	kaszáló	szántó	kaszáló	
TiszaKürt:	739	270	820	325	
Tiszasas :	374	117	405	162	
Tiszaug :	242	84	318	117	

Nagy érdeklődés és izgalom kísérte a mindeddig közös legelők elkülönítésének végrehajtását. Miután a községekben ősi idők óta a legelő volt a legkiterjedtebb, a parasztság ettől várta az igazi felszabadulást. Az 1857. évi urbéri per legelőfelosztási határozata azonban nem váltotta valóra a jobbágyok álmait. Csak a telkesek részesültek - részarányuk szerint - a legelő területéből. Egy egész telek után 22 holdat ítél meg a törvényszék a parasztok által remélt 32 hold helyett. A volt zsellérek viszont, akik csak arra vágytak, hogy az addig használt kevéske földjüket 3 holdra egészítsék ki, semmit sem kaptak. A lakosság főleg Kürtön és Sason volt elégedetlen. 1859. októberében meg is akadályozták a megítélt legelőmennyiség kimérését és az uraságtól való elkülönítését. A lázadásnak is beillő magatartásuk komoly következményekkel járt. A hangadókat még börtönbüntetésben is részesítették.¹¹

A birtokrendezés során Tiszakürt és Tiszasas régi nádasaiából is került a parasztság kezére. Telkenként 2-2 holdat ítél meg a törvényszék, melyek után azonban már az abból részesülők fizették meg a kárpótlást volt uraiknak. Végül sor került a szőlőterület rendezésére is. Azokra a szőlőkre, melyek 1853 előtt a művelés alatt álló telekállományba voltak telepítve, állami kártérítést irtak elő. Más szőlőket a gazdáknak maguknak kellett megváltaniuk. Ez utóbbi terület a három községben összesen is csak néhány holdat tett ki.¹²

Volt jobbágyfalvainkban a néhány évvel később sorra kerülő tagosítások jelentették a birtokrendezések végét. Tiszasason 1860-ban, Kürtön és Ugon 1862-ben folyt le a tagosítás, mely a parasztság tulajdonát képező birtoktestek egységesítésével az eddiginél sokkal jobb gazdálkodási feltételeket biztosított.

A birtokrendezések során a parasztság tulajdonába került földterület /szántó, kaszáló, legelő/:¹³

	Népesség	Földt.kh.	Szőlő kh.	1 főre eső föld kh.
Kürt:	1.676	1.778	664	1,07
Sas :	937	881	199	0,70
Ug :	839	539	40	0,40

Ezek után nézzük meg hogyan alakult vidékünk majorsági földjein dolgozó szellérség birtokviszonya az 1853. évi pátenz megjelenését követően.

Mint tudjuk, a majorsági szellér a földesurral szabad akaratból kötött szerződés alapján jutott földhöz és házhelyhez, melyekért bizonyos szolgáltatások teljesítésére kötelezte magát. Az Alsó-Tiszaújság nemesi falvaiban főként a XVIII. század második felétől kezdve alakult ki az ilyenfajta függő viszony. A földesurak - mivel a bér munka alkalmazására nemigen volt lehetőségük - megművelhető birtokaik nagy részét haszonvételre engedték át a szerződés elfogadására kész parasztnak. 1754-ben Szelevény határában ilyen megállapodások után indult meg a termelő munka. A lakatlan községben ekkor telepedett meg az Alföldön még vándorló, jobb megélhetést kereső parasztság egy csoportja. De Csépa gazdagabb kismemesi is alkalmaztak szerződéses jobbágyokat. A szerződési feltételek a parasztnak számára kedvezőnek ígérkeztek és még a XVIII. század végén is előnyösnek számítottak. Szelevényen és Csépan általában a részes bérlet lett az elterjedt haszonbérleti forma. A csépai árendások egyik 1776-ban írt levele pl. elénk tárja, hogy az árendás földön termelt bármilyen gabonából "minden harmadik keresztet, boglyát, kalangyát /rudast/ tartoztak dózsmaképpen...az uraság szérűskertjébe behordani".¹⁴ Forrásaink a XVIII. század végétől már gyakran említik **seles bérletet**

is.¹⁵ A haleszi szerződéses szőlők után "minden hatodikat kellett
dézsmául szolgáltatni: szinborból vagy törkölyösből, ahogy a föld-
desur kívánta".¹⁶

A XIX. század huszas éveitől a szőlősgazdák szol-
gáltatásait az uraságok egyre többször megvásárolták, szerződéseit-
ket fölbonthatták, ujakat pedig nemigen kötöttek: "...A mi megegye-
zésünk nélkül a T. Uraságok minemű új szerződési cikkeket dol-
goztak ki..., a gyümölcsök negyedikét, harmadikát, sőt felét is
dézsmá szin alatt jogtalanul elerőszakolják... A legjobb ízű bo-
rokat lepecsételik saját hordaikban. Erőszakkal elviszik boros
edényeinket... Egy lánc szőlőtől két szodót adni kényszerítettünk
/robot megkövetelése - BJ./ Aki közülünk parancsaikat általbág-
ná, minden elmulasztott nap fejében tőle büntetésül egy forint vé-
tetik... A földesuraság, hogy szőlőinket művelni restelkedünk,
belénk köt s minden jutalom nélkül egyszer egyiktől, máskor má-
siktól rendre elveszi... Szőlőeladáskor, új szokás szerint, min-
den ut szőlőtől egy garast követelnek, átiráskor pedig három fo-
rintot taxáltatunk... A szőlőket az uraságok időről-időre maguk-
hoz váltják, és birtokuk terjed..."¹⁷

A XIX. század elején egyre nagyobb területek ke-
rültek művelés alá, de a szelevényi uraságnak és a módosabb csép-
pai gazdák már a szántóföldek esetében sem kínálták a korábbiak-
hoz hasonló előnyös bérleti szerződéseket, sőt a régiakat is fel-
újították, és a teljesítendő szolgáltatások közé igyekeztek mi-
nél több ingyenmunkát beszorítani, hogy a saját kezelésükben le-
vő, egyre növekvő földek megműveléséhez biztosítsák a munkas-
zót. Ezt akadálytalanul megtehették, mert munkáskéz bőven volt a vi-
déken. A nagyszámu csépai, szelevényi és kunszentmártoni szegény-
ség, melynek "nagyrésze napi bérrel és aratási résszel beszerzett
nehéz munkálkodásokkal táplálta magát"¹⁸, minden munka elvégzésé-
re készen állt. De kevés volt a munkaalkalom. Különösen érvényes
ez Cséparán, ahol mindössze csak két birtokosnak volt 90-90 hold-

nyi földje. Így a csépai lakosság jelentős része /nemesség is/ a szelevényi uradalmak árendása vagy részes munkása lett, és kénytelen volt alávetni magát a munkaadók kénye-kedvének.¹⁹

Így vált a majorsági földeken dolgozó szerződéses parasztok, napszámosok és cselédek kezdeti kedvezőbb helyzete egyre nehezebbé, miközben mind nagyobb jövedelem halmozódott fel a majorságok urai kezén.

Az 1853. évi urbéri rendelet - mint említettük - kitért a majorsági parasztok helyzetét érintő kérdésekre is. Megadta az önmegváltás lehetőségét a szerződéses jobbágyság azon szűk csoportjának, akik egyezségüket örök időkre vagy a jobbágy férfiak kihaltáig kötötték. Más esetekben a korábbi állapotok megtartásáért írták elő, de lehetővé tette azt is, hogy a megváltásra nem kerülő földek az uraságok korlátlan tulajdonává alakulhassanak.²⁰ A váltságösszeg megállapításáról a pátenz nem rendelkezett, ezért leggyakrabban az urbéres földek után járó állami kártérítés szerint számították. A megváltást el lehetett érni egyezség útján is, melyet a megyei hatóságoknak kellett megerősíteni.²¹

Az önmegváltás súlyos anyagi terhek vállalását jelentette. 1870-re a szelevényi majorságok parasztjaiból mégis 178 szelevényi és 29 csépai választotta a felszabadulás ezen nehéz útját s szabadult meg azoktól a sokrétű köztartozásoktól, amelyeket a földesurak az 1848-as forradalom idejéig vállaira helyeztek. Sokakat azonban a pátenz adta lehetőségeket kihasználó uraságok fokozatosan mindenükből kiforgattak, elszedték földjeiket és szőleiket. A század utolsó harmadára már csak nagyon kevesen viselték a majorsági szellérség feudális kori terheit,²² és mikorra az állam 1896-ban végleg felszámolta a majorsági szellérviszonyt,²³ vidékünkön a feudális köztartozások ezen formái már eltűntek.

Összegezésként elmondhatjuk, hogy a volt urbéri te-

rületek után a majorsági zsellérföldek egy kis hányada is dolgozó parasztságunk tulajdonába jutott, de falvaink területének nagy része - a régi urbéres és majorsági falvak esetében is - a nagybirtokok kezén maradt. Így a birtokrendezések valójában egyik közösségünkben sem oldották meg a parasztság problémáját. Az 1870-es években már az alsó-tiszazugi nép nagyobb része nem rendelkezett annyi földdel, amennyiből megélhetését biztosíthatta volna, a vidék lakosságának több mint felét kevés földű, törpebirtokos szegényparaszt és föld nélküli zsellér tette ki.

Birtokviszonyok az Alsó-Tiszazugban 1868-ban:²⁴

	Nagy- birtok	Kisbirtok /100 kh-ig/	Összterület kh-ban	Népesség	1 főre jutó föld kh-ban
Csépa	-	573	4.992	2.717	1,8
Kürt	2	476	10.053	1.676	6,0
Sas	2	289	4.866	937	5,2
Ug	2	121	4.322	859	5,1
Szelevény	32	178	16.320	827	19,7

Megszűnt a feudalizmus, megszűntek az urbéres jobbagyok és a majorsági zsellérek feudális kötöttségei, ugyanakkor azzal, hogy a falvak népe többségének egyáltalán nem lett földje, vagy csak annyi állott rendelkezésére, amennyiből megélni nem volt képes, megteremtődött vidékünk kapitalizálódó, tőkeszegény nagybirtokai számára az a munkaerő-tartalék, amely újabb és újabb feudális kötelezettségek vállalására is készen állt. És amikor a tőkehiánnyal küzdő gazdaságok csak részben voltak képesek birtokaikat saját felszerelésükkel és bér munkával megmunkáltatni, a nincstelen parasztság örömmel nyult a részes művelésre felkínált földért. A részes művelésre kiadott területekért a birtokosok ingyemmunka /robot/ teljesítését is megkivánták, továbbra is biztosítva ezzel a feudális eredetű szolgáltatással a saját kezelésükben maradt föl-

dek számára /főleg nagy dologidőkre/ a munkaerőt. A szelevényi uradalmakban a tőkésbérlet is elterjedt. Ezeken a helyeken a bérleti összegek elősegítették a tőkés gazdálkodás feltételeinek további, gyorsabb javítását. A bérlők földjeiket vagy továbbadták részes művelésre, vagy részes- és bér munkát alkalmaztak.

Az Alsó-Tiszazugban a részes művelést főként a munkaigényes kukorica esetében kezdték alkalmazni /majd a szőlőnél is/. 1860 és 1880 között a harmados és a feles kukoricaművelés általánosan elterjedt.²⁵ Csépan kétötödös formára is találunk adatot: "... a már elültetett kukorica kapálásáért s egyéb munkájáért kétötöd részét kapja a részes."²⁶ Nagyobb birtokokon a feles rendszer az 1880-as évekre háttérbe került, s rövidesen végleg kiszorította a harmados művelési forma. /Csépan a feles művelés tovább élt./

Mivel parasztságunk számára az aratáshoz való jutás létfontosságú volt, és így annak biztosítása érdekében szinte minden szolgálatra készek mutatkozott /kapálás, kaszálás, szőlőmunka, részes művelés/²⁷, az uraságoknak nem nagy erőfeszítésbe került a harmados művelési rendszer és a vele járó robot elfogadtatása.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a kapitalizálódó alsó-tiszazugi gazdaságok csak részben alkalmazták a tőkés termelésre jellemző bér munkát, munkaszervezetükben nagy szerepet kapott a feudális jellegű robotrendszer, a ledolgozások különböző formái. Az új viszonyok kialakulása és fejlődése nemcsak a régi maradványok továbbélését biztosította, hanem, mint a későbbiekben látni is fogjuk, parasztságunk további elszegényedését, lesüllyedését is eredményezte.

2. Gazdasági élet, egészségügyi viszonyok

Az Alsó-Tiszaság népének életét döntően mindig mezőgazdasága határozta meg. 1900-ban a tizenegy és fél ezernyi népességnek 82,6 %-a élt éstermelésből. Csépan ekkor a 3.239 lakosból csak 62,3 % volt éstermelő, ugyanakkor napszámos munkából tartotta el magát 22,3 % s iparban dolgozott 8,5 %.

A kapitalizmus kialakulásával mezőgazdaságunk fejlődése továbbra is lassu, vontatott ütemű volt. A XIX. század végére ez a fejlődés valamelyest meggyorsult. A művelés alatt álló területek nagyságában bekövetkezett változások is erre mutatnak.

A földterület megoszlása 1868-ban /kat.holdban/:²⁸

	Összes	<u>Szántó</u>	Legelő	Rét	<u>Szőlő</u>
<u>Csépa:</u>	4.992	1.241	1.816	656	297
Tiszakürt:	10.052	2.476	5.774	1.029	644
Tiszasas:	4.866	665	2.167	536	199
Tiszaug:	4.322	533	1.769	840	40
Szelevény:	16.320	6.830	3.323	5.208	153

A földterület megoszlása 1895-ben /kat.holdban/:²⁹

	Összes	<u>Szántó</u>	Legelő	Rét	<u>Szőlő</u>
<u>Csépa:</u>	4.960	3.185	342	445	312
Tiszakürt	10.043	5.006	2.330	621	804
Tiszasas:	4.575	1.627	1.808	607	210
Tiszaug:	3.964	1.554	1.242	688	88
Szelevény:	16.065	10.569	2.199	2.442	154

Az Alsó-Tiszaszázugban 1868 előtt legnagyobb terület a legelőnek, szántónak és rétnak jutott. 1868-ban Csépa határának 36,5 %-a volt legelő, a szántó pedig 24,8 %-ban részesedett. A területek hasznosításának alakulása szorosan kapcsolódott az ármentesítési és folyószabályozási munkálatokhoz. 1866-ra kiépült az Alsó-Tiszaszázug első gátrendszere, amely még nem oldotta meg a községek teljes védelmét, hiszen a mintegy 4 méter magas töltésen nagyobb áradások alkalmával mindig áttört a víz. Ezenkívül a gátrendszer továbbra is nagy határrészeket hagyott meg ártérül. Így Csépin pl. a Hajlást és Czompodalját. /Lásd az 1893. évi térképet./ A teljes ármentesítés 1894-ben következett be, amikor a Tisza-Körösügyi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társaság az újabb árvédelmi és lecsapolási munkálatokat elvégeztette.³⁰ A folyók szabályozása során községünk határában a győli és a hajlasi kanyarokat átvágták, s a Tisza így 4 km távolságra került. A folyó mentén ezuttal erősebb gátat építettek és csak egészen szűk árteret hagytak /Montetlen/. Ezzel nagy fordulat következett be községünk életében. A lakosság végre szinte az egész határt birtokába vehette. 1895-ben a terület 64,2 %-át már a szántóföld tette ki, a legelő pedig 36,5 %-ról 6,9 %-ra csökkent. Nagyon komoly fejlődés ez, melyet talán érzékeltetőbbé tesz az alábbi összehasonlítás /1895/:³¹

Művelési ág	Országos arány	Alsó-tiszasági	Csépai
Szántó	55,5 %	55,6 %	64,2 %
Szőlő	1,9 %	3,9 %	6,2 %
Legelő	13,8 %	20,1 %	6,9 %

Az ármentesítés lehetővé tette a tagosítás végrehajtását is /1902/.³² A többi községekben már a század utolsó harmadától tagosított földeken folyt a termelésunka. Ezekben a falvakban, ahol a kapitalizmus kibontakozása a birtokviszonyok jelentős megváltozását is magával hozta, a parasztságnak az egy tagban kimért

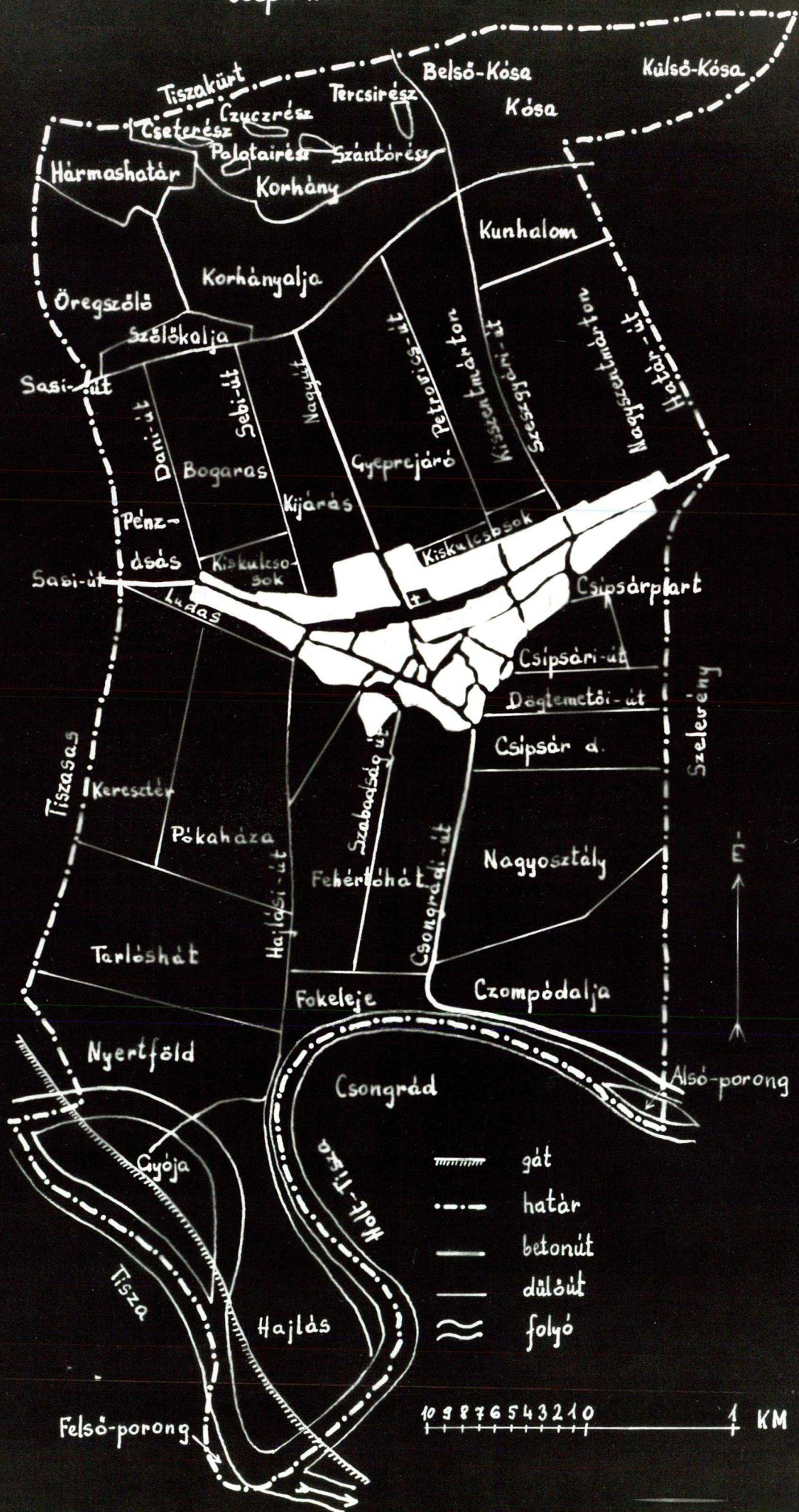
földjén már módjában állt okszerűbb gazdálkodást folytatni, korábban ráterhetett a szabad termelésre. Csépa esetében a szinte érintetlen birtokviszonyok a határhasználat régi formáit jobban konzerválták. A közbirtokossági földek sokszor még a dűlők számánál is több darabban feküdtek szanaszét a határban. A szerte ágazó, apró birtoktestek megmunkálása továbbra is a feudális időkre jellemző nyomásos gazdálkodási rendszert kívánta meg. A XIX. századra kialakult háromnyomásos gazdálkodás élt tovább, amikor az első földet az ugar, másodikat az őszi, harmadikat a tavaszi vetés jelentette. Az amúgy is kicsi és egyre aprózódó tagosítatlan parcellák művelésében csak lassan mutatkozott fejlődés, bár a birtokok szűkös volta a parasztságot mindig célszerű gazdálkodásra szorította. 1868-ban egy lakosra 1,37 kat. hold szántó, legelő, kaszáló jutott. A század közepétől a javított háromnyomásos rendszer vált általánossá.³³ Ennek első nyomaival még egy 1801. évi iratban találkoztunk, amikor ugarba vetett kukoricáról és zabról történt említés.³⁴

Más községekkel kapcsolatban is van adatunk ugarföldben termelt kukoricáról. Így 1812-ből Kunszentmárton, 1808 és 1832-ből pedig Tiszakürttel kapcsolatban. A század végére az alsó-tiszazugi gazdaságokban elterjedett a vetésforgó alkalmazása, s az 1902. évi csépai tagosítás után pedig vidékünkön végleg eltűnt az ugar.

Csépa határa 1893-ban

Csépa határa 1960-ban

A termelőeszközök fejlődése nagyon lassan haladt. A kis- és törpebirtokon még a század végén is ekevassal felszerelt faekével végezték a szántást. A közép- és nagybirtok már vasekét is alkalmazott. Vasekére vonatkozó első adatunk Cséppával kapcsolatban 1863-ból maradt ránk. A község mezőgazdasága főként szenttermelésre irányult. A buza, árpa és zab mellett az 1880-as évekig még a kétszerest /buza + rozs/ is termelték.³⁶ A gabonát továbbra is kézzel vetették és kaszával aratták. A közép- és a szomszédos nagybirtokon gyakoribb volt a gabona szálas kezelése: a levágott rendeket csirkézték, majd vontatózták. Csépa kisparaszti gazdaságaiban azonban a gabonát inkább felkötötték, a kévétet keresztetekbe, csomókba rakták. A nyomtatást lovak segítségével végezték a faluszélen vagy nagyobb udvarokon készített székükön. Az így nyert szemetes terményt hombárokban, ládákban, vagy kiterítve a padlásokon tárolták. /A XIX. század közepétől a vermes-tárolás megszűnt./³⁷ Gabonatermelésünk alacsony színvonalu volt. A rossz minőségű gabona sokszor még a helyi igényeket sem elégítette ki. 1879-ben pl. "a termés olyan silány és többnyire csak vad mag volt", hogy a helységtől a párbórt buza helyett pénzben követelte a plébános.³⁸

A XIX. század második felétől fokozott jelentőségre tett szert vidékünkön a kukoricatermelés. Kezdetben ezt is, mint a buzát, kézzel vetették, majd a kapával történő ültetés terjedt el. A századfordulón már eke elé barázdába szórva is vetettek tengerit. Kisebb gazdaságokban a kukoricaföld lett az a terület, ahol a sorok között, vagy a parcellák végein mind nagyobb helyet foglalt el a répa, tök és burgonya.³⁹ Nagybirtokokon egyre fokozódott a lucerna, takarmányrépa, zab és csalamádé termelése is.

Az Alsó-Tiszaság földszegény, nagybirtoktól sanyargatott népének élete sajátosan a szőlőhöz kötődött. Még jobban állt ez Cséppára, ahol a határterülethől az országos, de még a tiszasági átlagnál is jóval nagyobb százalékban részesedett már 1895-ben is

a szőlő /6,2 %/. Még a földnélküli legszegényebb emberek is minden igyekezetükkel azon voltak, hogy valahogyan legalább 1-2 kárpás szőlőterületet szerezzenek maguknak, amelyben a szőlő mellett megteremhet a család számára egy kis gyümölcs, vetemény és krump-
li is. A vidék eddig még jórészt legelőnek használt homokja népünk megélhetésének olengedhetetlen forrása lett. A század végi nagy filoxéra-veszedelem idején, amikor az ország különböző részein nagy arányokban pusztult ki a szőlő, a Tiszazug immunis futóhomok-
ja a veszedelemtől mentes maradt. Ezután még jobban megnőtt az érdeklődés a táj homokja iránt, ahová a XX. század elejétől valóságos kis gyarmatosítás indult.

Nemcsak falvaink elszegényedett népe ült meg és tette otthonává egyre nagyobb mértékben a régebben mit sem jövedelmező legelőt, hanem a tiszakürti nagybirtokosok parcellázásai folytán az Alföldön vándorló, megélhetést kereső igénytelen népelem is nagy számban foghatott a homokbuckák feltöréséhez s az ezt követő szőlőtelepítéshöz.⁴⁰ Az Alsó-Tiszazugból főleg Kunszentmártonról, Cséparól, Szelevényről sokan ki is költöztek a tiszakürti birtokokra,⁴¹ ahol faluszerű települést hoztak létre. /A mai Cserkeszőlő./ A parcellázások során a csépai lakosság elég jelentős része jutott kisebb-nagyobb területhez. Ezt az 1900. és az 1910. évi foglalkozási statisztika adataiból is láthatjuk: Az őstermelők 1910-ben a korábbi 62,3 % helyett már a lakosság 78,9 %-át tették ki, a földnélküli napszámosok száma pedig erre az időre 22,3%-ról 3,8 %-ra csökkent.

Csépa, de az egész vidék lakossága nagyon megbecsülte a szőlőt. Szőlőművelésünk fejlődését a XX. század elejétől nagyban elősegítette a régi metszőkések vagy az egyszerű kaszahogyek használata helyett a metszőollók alkalmazása. Ettől az időtől már egyre gyakrabban próbáltak védekezni a szőlőt pusztító kártevők ellen is. Kialakult a permetezés kezdetleges formája. A permetezés még csak annyiból állott, hogy "a tőkék között hordott vödörből /kis süprük segítségével/ mossas oldattal /szér/ becsapkodták, beszentelték a szőlőt." A beérett termést kádakba szüretelték, majd otthon a házak-

nál szőlőkben tapasztalva nyerték belőle a mustot. A törköly préselését fasatukkal végezték. A bort mélyített kamrákban tárolták.⁴²

Az önellátásra törekvő lakosság már a telepítések kezdete óta gyümölcsöt is termelt a szőlőben. Legjelentősebb a szilva, alma, őszibarack, cseresznye, kajszinbarack és a körte termelése lett. 1895-ben Csépan már 17.836 gyümölcsfát számláltak össze. Ekkor itt egy hold szőlőterületre 57 gyümölcsfa jutott.⁴³

Az Alsó-Tiszazug állattenyésztése az ármentesítések folytán háttérbe szorult. A volt legelők fokozatosan művelés alá kerültek. 1868-ban a vidéknek még 36,5, 1895-ben már csak 20,1 %-át foglalták el. Csépa esetében még nagyobb lett a csökkenés: az 1868. évi ugyancsak 36,5 %-nyi legelő 6,9 %-ra szűkült le. A legelő csökkenése természetesen kihatott az állatok számának alakulására is.

Az állatok száma Csépan /db/:⁴⁴

	1850-ben	1895-ben	1911-ben
Ökör	66	40	9
Tehén	225	340	316
Ló	442	512	488
Juh	915	62	10
Sertés	?	1.486	529
Összes:	2648	2.940	1.352

Egy lakosra eső nagyjószágállomány /ökör, ló, tehén/ alakulása Csépan /db/:

1850-ben: 0,32
1895-ben: 0,28
1911-ben: 0,22

Az állatállomány szerkezeti megoszlása 1895-ben:

	Összesen/db/	Szarvas- marha	Ló	Juh+Kecske	Sertés
Alsó-Tiszazug:	22.115	19,1 %	10,3 %	26,6 %	42,3 %
Csépa:	2.522	15,0 %	20,3 %	5,6 %	59,1 %

A fenti adatok rávilágítanak, hogy községünk állatállománya a lakosság számához viszonyítva állandóan csökkent. Az állattartást láthatóan főként az 1894. évi folyamszabályozás szorította vissza. A legelő összezsugorodása következtében szinte teljesen megszűnt a juhtartás, de még a tehénállomány is megfogyatkozott. Megállapíthatjuk azt is, hogy az ökör ígás alkalmazását a XX. századra Csépán végleg föl váltotta a gyorsabb munkájú ló /minden második gazdaságra jutott egy ló/, de a szomszédos községek gazdálkodásában továbbra is jelentős maradt. Pl. amikor 1895-ben Csépán már csak 3, addig Szelevényen még mindig 103, Sason 11, Kürtön 83 és Ugon pedig 42 ökörfogatot tartottak számon. Községünk szegényedő népének még a sertéstartás is komoly gondokat okozott. 1911-ben a gazdaságok közül csak 382-ben tartottak állatot. A legtöbb családnak csak baromfi nevelésre volt lehetősége. A környéken éppen Csépán neveltek általában legtöbb baromfit. Pl. 1895-ben 8.487 darabot.⁴⁵

A többnyire őstermeléssel foglalkozó lakosság szükségleteinek és igényeinek megfelelően fejlődött az Alsó-Tiszazug ipara is. A ruházat és az egyszerűbb használati tárgyak, eszközök előállítását szolgáló háziipari tevékenység a század második felében visszaszorult. Ezalatt az ipari foglalkozásra specializáltak létszáma fokozatosan növekedett. A kisiparosok számának emelkedése s a századfordulón megjelenő több kisebb vállalat mutatja az ipari fejlődés útját.

1879-ben Tizzasáson, Tiszaugon és Szelevényen összesen 34 kisiparos és 12 vegyeskereskedő dolgozott. Csépin ebben az időben 6 vegyeskereskedő, 4 asztalos, 3 cipész, 2 hentes, 2 kőrégyártó, 1 kovács, 8 molnár és 1 pintér tevékenykedett. E fenti 4 község iparcsai és kereskedői érdekeik védelmére és biztosítására 1889-ben létrehozták a Csépai Ipartársulatot. A társulat megszervezésében és vezetésében nagy szerepet játszott első elnöke, Bányai József. A tagság létszáma ekkor 96 volt.⁴⁶ A XIX. század végéig az iparosok jelentős részét a molnárok alkották. 1879-ben pl. az említett négy községben 18 molnár dolgozott /az iparosok 33 %-a/, akik valamennyien vízi- vagy barmokkal vontatott szárazmalmokkal rendelkeztek. Nyilvánvalóan a lakosság gabonaszükségletének maradéktalan megőrléséhez szükség volt ennyi kis teljesítményű malomra. Ezek között azonban egyre több lett az ugyancsak állatok által vontatott ún. pitlis malom, amely az őrlés során már különválasztotta a lisztet a durvább lisztől és a korpától.⁴⁷

Az századfordulón az ipar fejlődése az eddiginél nagyobb lendületet vett. Beszéljenek erről az 1900. évi adatok:⁴⁸

	Foglalkoztatottak	Önálló	Segéd- del	Iparból élők	/%-ban/
<u>Csépa</u>	106	63	33	275	/8,5 %/
T.Kürt	97	52	19	246	/7,4 %/
T.Sas	64	42	9	148	/8,5 %/
T.Ug	20	15	4	49	/5,2 %/
Szelevény	65	21	12	183	/7,5 %/
Összesen	352	193	77	901	/7,4 %/

	Vállala- tok össz.	Segéd nélkül	1 segéd	2 segéd	3-5 segéd	6-10 segéd
Csépa	79/100%/	60/75,9%/	13/16,4/	5/6,3/	1/1,2/	-
T.Kürt	78	49	19	6	3	1
T.Sas	58	45	9	3	1	-
T.Ug	18	13	4	-	1	-
Szelevény	37	23	12	-	-	2
Összesen	270/100%/	190/70,3%/	57/21,1/	14/5,2/	6/2,2/	3/1,1/

Láthatjuk, hogy az Alsó-Tiszaszárazban az iparban foglalkoztatottak száma 1900-ban 352 volt, a lakosság 7,4 %-a. Ezek közül mintegy 40-en háziiparosként dolgoztak. Sok ember csak alkalmasszerűen végzett ipari tevékenységet. Az egyszerűbb eszközöket, szerződmeket, szükségleti cikkeket, többen továbbra is ott-hon, házilag állították elő. 1900-ban ezek száma 527 volt. A század végén az öt alsó-tiszaszázi közösségben már 270 ipari vállalat létezett. Ezek 70,3 %-a azonban még segéd nélküli volt. Az egy segédet foglalkoztatottak száma is csak 21,1 %-ot tett ki. Nagyobb ipari vállalkozásra vidékünkön még ebben az időben nem került sor.

Általában Csépa ipara sem tért el lényegesen a szomszédos közösségektől, bár az iparban foglalkoztatottak száma itt volt a legnagyobb: 106 /81 férfi és 25 nő/. Közülük háziiparosként dolgozott 6 férfi és 3 nő. A fentiekon kívül alkalmasszerű ipari tevékenységet folytatott a közösségben 83 férfi és 63 nő. Legnépesebb szakmák a következők voltak: cipész 12, kovács 9, asztalos 6, szabó 6, molnár 5, hentes 5, kőműves 3, vendég-lős 7. A vállalatok 75,9 %-a segéd nélküli, 16,4 %-a egy segéddel, 6,3 %-a pedig 2 segéddel dolgozott.

Községünk ipara a XX. század első évtizedében lassan tovább fejlődött. Az iparból élők száma a következőképpen ala-

kult:⁴⁹

1900-ban	8,5 %
1910-ben	9,6 %
1920-ban	12,1 %

Legjelentősebb változást a malomiparban figyelhettünk meg. A malomipar fejlődésének is a Tisza szabályozása adott lendületet. A folyó távolabb kerülése a községtől teljesen megszüntette az olóny-teleenné váló vizimalmok használatát. A XIX. század végére elkészült az első szélmalom, sőt 1908-ban megkezdte működését Szalóky István gősmalma is.⁵⁰ Csépin ez utóbbi volt addig a legnagyobb s egyben a legsikeresebb tőkés vállalkozás. Korábban a közbirtokosság már próbálkozott egy kis ipari üzem, egy téglafőző létesítésével, de ez 1883-tól kezdve csak néhány évig termelt. Fenntartása nem volt gazdaságos, ezért szüntették meg.⁵¹ A XX. század elejétől a lakosság gazdálkodási és üzleti elképzelései megvalósítását elősegítette a község tehetősebb gazdái és iparosai által 1901-ben alapított Hitelszövetkezet. Működéséről elismerően emlékeznek meg dokumentumaink. Tagjainak száma még az első világháború előtt elérte a 400-at.⁵² A világháború előtt az Alsó-Tiszaúgyban Csépin kívül csak Tiszakürtön sikerült még takarékszövetkezetet létrehozni /1912-ben/.⁵³

Az ipar és a mezőgazdaság fejlődésével együtt haladt a kereskedelmi élet kiszélesedése is.

Községünkben a XIX. század elején a helyi kereskedelmet még 2-3 görög család bonyolította le. Később a kereskedelem irányítása a zsidó lakosság kezébe került. A kereskedők többnyire az élelmiszeri cikkek, gabona, bor, gyümölcs, vászonárúk, készruhák közvetítését végezték. A helybeli kereskedelem a napi forgalomra és 1873-tól, a községi élet átszervezésétől a heti piacokra támaszkodott. A piacokat szerdán, pénteken és vasár-

nap tartották. Országos vásárok alkalmával inkább az idegen kereskedők jutottak nagyobb bevételhez. Csépin évente négyszer volt vásár. A vásárokon nagy volt az állatforgalom. A vidék lakosságának egy része ilyenkor jutott nagyobb összeghez, legtöbbször azonban ekkor költötték el a fontosabb eszközre, vagy használati cikkekre összekuporgatott pénzüket. A vásárok mindig Ünnepek, jeles napnak számítottak az alsó-tiszazugi lakosság életében. Községeink közül Tiszakürt is rendelkezett vásártartási joggal, ahol évente szintén négy alkalommal tartottak vásárt.

Csépin a kereskedelemben dolgozók száma 1900-ra elérte az 1,3 %-ot, 1910-ben és 1920-ban pedig 1,4 %-ot tett ki. A község kereskedelmi életében jelentős állomás volt a kiskereskedelmi szintű Hangya Szövetkezet létrehozása. Ezt az Országos Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet Központja helyi vállalkozókra támaszkodva alapította meg kb. 1905-ben.⁵⁴ /A vidéken legkorábban, 1903-ban Tiszakürtön hozták létre ilyen szövetkezetet./⁵⁵ A Hangya a gazdagabb parasztok és iparosok önkéntes társulása volt abból a célból, hogy a közös, nagybani beszerzés és értékesítés előnyeivel előmozdítsák a tagság gazdasági tevékenységét és javítsák anyagi helyzetét. A szövetkezet tagjai üzletük évi jövedelméből befektetéseik arányában kaptak osztalékot. A jelentős forgalmat lebonyolító Hangya előnyeit egyre inkább a nagygazdák élvezték. Hasonló céllal alakult meg 1917-ben a Gyümölcsértékesítő és Szeszfőző Szövetkezet is.⁵⁶ Mindkét szövetkezet, de az egész Alsó-Tiszazug kereskedelme, szállítási gondokkal küzdött. Bár az 1880-as évek közepén a Pusztatenyő - szentesi vasutvonalat megnyitották és így Kunszentmártonon át lehetővé vált bizonyos termékek értékesítése, de ez nem oldotta meg a körülményes, előnytelen szállítást. Még a XX. század eleji nagy szőlő- és gyümölcstermelés fellendülését is nagyban visszavetették a nehéz értéke-

sítési körülmények. Egész gazdasági életünkre bénítólag hatott a közlekedés elmaradott volta, a vasut hiánya.

A kapitalizálódás évei a vidék egészségügyi viszonyaiban is változásokat eredményeztek. A változások szorosan kapcsolódtak a községek állami közigazgatás alá kerüléséhez /1871/, valamint az új megyebeosztás kialakításához. Az Alsó-Tiszaszázug 1876-tól Jász-Nagykun-Szolnok vármegye tiszai alsó járásának hatásköre alá került. Csépa mint a környék legnépesebb települése előbb postaállomást kapott, majd 1878-ban az Alsó-Tiszaszázug közegészségügyi központja lett. /Előbb néhány évig Tiszassas volt az egészségügyi székhely./⁵⁷ Gyógyszertár létesítésére 1881-ben került sor.⁵⁸ Ezt követte járványkórházának létrehozása 1913-ban.⁵⁹ A vidék többi községe közül Tiszakürt kapott még orvost és gyógyszertárt 1899-ben és közállatorvosi állást 1910-ben.⁶⁰

Nagy szükség volt ezekre a vívmányokra, mert az Alsó-Tiszaszázugban igen elmaradott, siralmas egészségügyi állapotok uralkodtak. A rossz táplálkozás, a mocsaras környék, az uttestet ellepő por következtében nagyban pusztított a tüdővész. Ha a csépai Halottak Könyve bejegyzéseit végigtanulmányozzuk, betekintést nyerhetünk abba, hogy a tüdőbajon kívül még milyen más betegségek tizedelték a lakosságot. Az anyakönyvek az orvosi ellenőrzések kezdetétől megörökítették a betegségeket. Száraznyavalya, aszkór, hagymáz, görcskór, vízibetegség, vérhas, pestis, kolera, hasmenés, vereshimlő, hólyaghimlő, szélütés, pokolvar, sorvadás, torokgyík és egyéb felderíthetetlen betegségek vitték halálba az embereket. 1869-ben pl. a 119 elhunyt közül 24 aszkórban, 13 tüdővészben, 12 vereshimlőben, 7 hagymázban, 6 görcskórban, 4-4 hasmenésben, ill. vérhasban, 3-3 pedig száraz- és vízibetegségben halt meg.⁶¹ Az idősebbeket főleg a tüdővész, a gyerekeket pedig az aszkór, himlő, torokgyík, sorvadás, görcskór vitte el. Az amúgy is magas elhalálozási arányt a járványos időszakok még in-

kább emelték. 1873-ban pl. 322-en haltak meg a községben. Ezek közül 80 ember kolerában pusztult el, 25 torokgyíkban és még sokan haltak meg tüdőhájban, asztkorban, sorvadásban, vörhenyben is.⁶²

Az Alsó-Tiszaazugban a lassan javuló orvosi és gyógyszerellátás következtében a járványok csökkentek, a gyermekek halálozási aránya alábbszállt, az átlagos életkor hosszabbodott. De ezek a változások, mint adataink is mutatják, alig voltak észrevehetőek, a betegségek elleni harc még nem nagy sikerrel járt:

A gyermekhalandóság alakulása Csépin /átlagos évek/⁶³

	Elhalálozás	6 éven aluli	Százalékban
1844-ben	109	72	66,3 %
1869-ben	119	73	61,3 %
1898-ban	117	69	58,8 %

Az elhalálozottak átlagos életkora:⁶⁴

1844-ben	14 év
1869-ben	15 év
1898-ban	19 év
1910-ben	24 év

Természetes szaporodás:⁶⁵

Évek	Szaporulat	Évi átlag
1880-1890	460	46
1890-1900	290	29
1900-1910	340	34

Természetes szaporodás 1900-1910 között:⁶⁶

	Évi átlag	Ezer lakosra %-ban	
<u>Csépa</u>	34	9,7	
Tiszakürt	31	8,6	
Tisszasas	10	1,0	Országos
Tisszaug	15	1,5	átlag: 8,04 %
Szelevény	43	21,4	
Összesen	133	8,44 %	

A XX. század első évtizedében az Alsó-Tisszaugban a természetes szaporodás az országos átlag körül mozgott, református falvainkban viszont attól jóval elmaradt. Ekkor a községekben ez az időszak volt az egykés szemlélet elterjedésének periódusa. /Sas, Ug, később Kürt is./

Az egészségügygel szorosan összefügg a lakásviszonyok alakulása. Az épületek alapanyaga, térfogata, berendezése nagyon lassan változott.

A házak 1900-ban:⁶⁷ A - Tiszaugban Csépan

Kőfalu	1 %	0 %
Kőalapú	2,3 %	0,6 %
Cseréptető	8,7 %	15,0 %

A házak építőanyaga Csépan /db/:⁶⁸

	1900-ban	1920-ban
Fal: kő	-	-
Alap: kő	4	13
Tetőzet:cserép,pala	104	173

A házak számának növekedése:⁶⁹

Év	Lélekszám	Házak száma	10 házra jutott
1851	2.250	511	44
1890	2.971	602	49
1900	3.239	694	47
1910	3.519	870	40
1920	3.406	784	43

Adatainkból megállapítható, hogy a házak számának emelkedése mellett a lakások zsúfoltsága a XIX. század közepi állapotokhoz viszonyítva /több súlyos visszaesés után/ még a század végére is alig mérséklődött. A házak számának nagyobb ütemű növekedését természeti csapások akadályozták. 1863-ban - a vidéket ért mindenidők legnagyobb aszályának évében - az esemény is nagy innég közt élő csépai népet még tűzvész is sújtotta. A Tabánban 22 ház melléképületeivel együtt teljesen elpusztult.⁷⁰

1876-ban árvíz öntötte el a falu déli részét, s 160 épület dőlt össze. 1879-ben újabb áradás következtében 86 ház semmisült meg. 1881 tavaszán ismét 29 még addig épségben maradt épület és a leányiskola vált a víz martalékává.⁷¹ Csak az árvízmentesítéstől kezdődően figyelhető meg nagyobb ütemű fejlődés a lakásviszonyok alakulásában. Ezt a mintegy huszéves gyorsabb fejlődést az 1919. évi árvíz újból visszavetette. A hosszú évtizedeken keresztül ismétlődő természeti csapások községünk mellett az egész környéket sújtották. Népünk igen nehéz anyagi- és rossz lakásviszonyok között élt, és ez az elkeserítő egészségügyi körülményeket is csak tovább tartósította.

3. Önkormányzati élet

A falvak szervezeti és igazgatási életében kialakult gyakorlat a jobbágyszabadítás után is csak 1871-ben, a falu állami közigazgatás alá kerülésekor változott meg lényegesen.⁷² Volt jobbágységek egészen a birtokrendezések végéig az előjáróság megválasztása továbbra is a földesur akaratától függött. A falu bíráját a földesur jelöltjei közül lehetett ezután is a lakosság ingatlannal rendelkező részének megválasztania, vagy az uraság maga jelölte ki a bírót. Tiszakürtön, Tiszasason, Tiszaugon az 1860-as évek elejétől az előjáróság tagjait a falu népe már újra szabadon választotta, de a községekre nehezedő földesuri hatalom nagyfokú visszaszorítása csak az állami közigazgatás bevezetésével történt meg. Tiszakürtön és Tiszaugon éppen ezért az 1871. évet tartották az urbériség végleges megszűnése idejének.⁷³

1871-ig Csépa önkormányzati életében, sem következett be alapvető változás. A köztörvényesség bevezetése után községünk elvesztve az addig megkülönböztető nemesi állapotot, valójában paraszti községgé lett. De ennek a községnek a környező falvak életétől mégis eltérően, sajátosan alakult története. Csépa közbirtokossága 1848 után is elveszte a régi regálé jogokat: megmaradt italmérése, boltja, hentesüzlete, halászati joga és fennmaradt a helyi egyház fölötti kegyuri joga is.⁷⁴ Ezek gyakorlása, valamint a közös földek, legelők, vizek gazdaságos használata ezután is megkivánta és tartósította a régi önkormányzati élet bevált formáját. A község vezetését továbbra is a közgyűlés által választott előjáróság végezte. A közgyűlésen azonban már minden közbirtokos szavazati joggal rendelkezett, ami régebben csak a nemeseket illette meg. Ennek következtében az önkormányzati szervek és veze-

tők neveiből a nemesi mivolt hangsúlyozása a továbbiakban ki-
maradt /Közbirtokossági Közgyűlés, Közbirtokossági Tanács,
bíró, albíró, tanácsosok/, de a community szerveinek összeté-
telében, valamint a község korábbi egész önkormányzati rendsze-
rében nagyobb változások nem történtek.⁷⁵ A közbirtokosság,
mint a lakosság közös érdekből létrejött és fennmaradt tömör-
ülése, továbbra is végente faluja teljes irányítását.⁷⁶

1873. február 17-én Csépa nagyközséggé alakult. Szervezete az 1871. évi 18. tc. alapján kialakított nagyközsé-
gek szervezeti formáját vette fel.⁷⁷ Ez a törvény a települé-
sek állami közigazgatás alá vételét írta elő, és a kialakult
gyakorlat figyelembevételével a községi önkormányzatot egysé-
ges alapelvekre fektette. A településeket a nagy- és kisközsé-
gek kategóriájába sorolta. Nagyközségek lettek azok, amelyek
saját erejükből el tudták látni a közigazgatási feladatokat, a
kisközségek csak csoportonként, egymással szövetkezve.⁷⁸ Az Al-
só-Tiszazugból Tiszakürt és Csépa lett nagyközség. Az utóbbi-
hoz szelevényt is hozzácsatolták, amely 1884-ben vált végleg
önálló községgé.⁷⁹

Az új közigazgatásu települések belügyeikben ma-
guk határoztak, szabályrendeleteket alkottak, azokat saját válasz-
tott előljáróik által hajtották végre. Rendelkeztek vagyonuk fe-
lett, adót vetettek ki, adót hajtottak be. Gondoskodtak az isko-
lákról, az utak fenntartásáról. Kezelték a tűz- és közrendésze-
tet, valamint a szegényügyet. Az önkormányzati jogot képviselő-
testületeik által gyakorolták, melyek fele részben választott,
fele részben a legtöbb adót fizetőkben /virilisták/ álltak. Száz
lakosonként egy képviselőtestületi tag volt választandó. Csépa
testülete 15 választott és 15 virilista tagból állt. A virilis-
ta rendszer, mint a jómódúak érdekszervezete, károsan befolyá-
solta a nép szabad akaratának megnyilvánulását. A testületet és

és községi az elnök, a községi biró vezette. Legalább minden tavasszal és ősszel közgyűlést kellett tartania. A képviselőtestület határozatait és a törvényhatóság rendeleteit az előljáróság hajtotta végre. Tagjai voltak nagyközségekben: a biró és helyettese, négy tanácsbeli, a pénztáros, jegyző, községmester és az orvos. A jegyző kivételével a községek három évre választották az előljáróságot, amely közgyűlés keretében működött és a vármegye alispánja, a járás főszolgabírója ellenőrzése, ill. felügyelete alatt első fokon intézte a helység minden ügyét.⁸⁰

A községi közigazgatás egységes alapokra helyezése megszüntette a korábbi sokszínű faluszervezeti formákat, de az új viszonyok között a régi önkormányzati élet sok olyan eleme fennmaradt, továbbélt, amelyek már egyáltalán nem tartoztak a szorosan vett faluszervezethez vagy csak laza szálakkal kötődtek ahhoz. Az Alsó-Tiszaújlak községeiben főként az állattenyésztés és a gyümölcstermelés kísériként kialakult népi közigazgatási szervek voltak a legjelentősebbek: legeltető közbirtokosságok, hegyközségek.⁸¹ Ez volt az a terület, ahol a falvak életében továbbra is komoly önkormányzatról beszélhetünk. Legszívesebb önkormányzati élete a csépai Közbirtokosság és Legeltető Társulatnak volt, amely egészen 1950-ig fennállott.

Az a tény, hogy Csépa állami közigazgatás alá került, a közbirtokosság addigi önkormányzati szervezetét megszüntette. A nagyközséggé alakuláskor a közbirtokosság, amely addig lényegében azonos volt a községgel, elvált attól, de a politikai község mellett szükségszerűen tovább élt. Fennmaradása ezután is a helység birtokosainak közös érdekét szolgáló megegyezésen alapult. A határ egyes részeit továbbra sem lett volna gazdaságos felosztani, egyéni használatba juttatni. A mocsaras, nádas és terméketlen területek, a rosszabb talajú

legelők közös használatot kívántak meg. Ugyanez volt a helyzet a volt jobbágyfalvakban a parasztság tulajdonába került legelők esetében is. De Csépa közbirtokossága nem egy most születő, egyszerű legeltető társulat volt, hanem nagy hagyományokkal rendelkező és még mindig bonyolult funkciót betöltő közösség. Ez a szervezet még sokáig önállóan intézkedett /más közbirtokosságokkal együtt/ osztatlan vagyona gazdaságos és igazságos felhasználásában. A legelők, nádasok mellett haszonvételt jelentett továbbra is a halászat, a kocsmá, a mézsárszék és a bolt. A közösség ellenőrizte és látta el a helyi egyházat is. A közbirtokosság, a régi önkormányzat folytatója maradt a községi élet egy szűk területén.

1873-ban, a nagyközséggé válás évében a közbirtokosságnak még 1816 kat. hold legelő, 12 hold erdő, 224 hold nádas és 744 hold terméketlen osztatlan birtoka volt. Ez a későbbiekben fokozatosan kisebb és kisebb lett, mert a közbirtokosság - közös elhatározás alapján - egymás után egyéni használatba adta a művelés alá kerülő határrészeket. 1881-ben pl. a Kósa-legelő került felosztásra, ahová szőlőt telepítettek.⁸² A közös ingatlan csökkenésével együtt haladt a régi régálé jogok elvesztése. A vadászati, vásártartási és halászati jog a községre szállt.⁸³ 1888-ban az italmérési jog az állam kezébe került.⁸⁴ 1889-ben pedig megszűnt kegyuri jogának gyakorlása is. Ettől kezdve a községet már nem nevezték Nemes-Csépanak.⁸⁵ A hamarosan bekövetkező ármentosítás a közös birtokok további összezsugorodását eredményezte. Felosztásra került a Nagytó, Hajlás, Csipsárlapály és a Kerektó. 1895-ben már csak 242 kat. hold legelő, 15 hold erdő, 44 hold nád és 576 hold terméketlen maradt a közbirtokosság kezén.

Igy közbirtokosságunk jelentősége és a falu életében betöltött szerepe mindinkább halványult. Mire az első törvényes intézkedés az eddig háborítatlanul működő legeltető

társulatokkal kapcsolatban megjelent, Csépa ezen Önkormányzati szervezete sem sokban különbözött már, más legeltető közbirtokosságoktól. Az 1894. évi XII. tc. előírta valamennyi legeltető társulat vezetésének, gazdálkodásának rendjét. Ezzel az intézkedéssel a közbirtokosságok is határozott szervezettel bíró közjogi alakulatok lettek. Csépa közbirtokosai hamarosan el is készítették szervezeti szabályzatukat, amely az 1901-1902-ben végrehajtott tagosítás utáni kisebb módosításoktól eltekintve, változatlanul érvényben maradt egészen a közbirtokosság megszűnéséig.

Ezok után tekintsük át Csépa közbirtokosságának a XIX. század végén kialakított szervezetét,⁸⁶ mely a korábbi közbirtokossági és nemesi Önkormányzati élet számos vonását magán viselte, s fenntartotta azokat egészen napjainkig.

A közbirtokosság ügyeit a közös birtokosok gyűlése intézte. A közgyűlésen szólás és szavazati joga csak az osztatlan közös egy ezredrészével bíró birtokosnak volt. A kevesebbel rendelkezők csoportosulhattak, s magukat meghatalmazottak által képviseltethették. A meghatalmazásokat azonban a közgyűlés megnyitásáig a birtokosság elnökének át kellett adni. A gyűlésen csak ún.jogi személyek szavazhattak, kiskorúak, gyámság vagy gondnokság alatt lévők helyett pedig gyámjuk vagy gondnokuk. Közgyűlés évente kétszer, április és december hónapokban volt tartandó. A gyűlés időpontját 8 nappal korábban a járási főszolgabírónak kötelesek voltak bejelenteni. A közgyűléseken - a kor kapitalista szemléletének megfelelően - a szavazatokat birtokarány szerint gyakorolták. Az igennel és nemmel szavazók birtokrészeit összeadták, és a határozatot aszerint mondták ki, hogy melyik csoportnak a birtokösszege lett a nagyobb. A gyűlés csak akkor volt határozatképes, ha a jelenlevők birtokai a közösnek legalább 1/3 részét kitették. 1920-ban a köz-

gyűlés elfogadta azt az indítványt, hogy aki a gyűlésen nem jelenik meg és hiányzását nem igazolja, első esetben 50, másodikban 100 korona büntetést kapjon.⁸⁷ A közbirtokosság gyűlésén egy tárgyhöz csak kétszer lehetett hozzászólni. A közösség munkáját zavarókat az elnök egyszeri megintés után a közgyűlésből kiutasíthatta.

A Közgyűlés hatáskörébe tartozott:

1. A közös legelőre kivetendő jóságok feletti intézkedés.
2. A birtokossági tanács /gazdatanács/ tagjainak megválasztása.
3. A közös apaállattartás, mezőőrtartás költségeinek, egysszóval a birtokosság egyetemesét érdeklő közös kiadásoknak és a járulékok befizetési határidejének megállapítása.
4. A számvizsgálók megválasztása.
5. A birtokossági tanács ellen leadott fellebbezések fölött való határozathozatal.
6. A pénztári számadások megvizsgálása.

Az önkormányzat végrehajtó szerve a birtokossági tanács volt, melyet a közgyűlés három évre választott. A tanács a következő tagokból állt: elnök, elnökhelyettes, pénztáros, jegyző és 12 tanácsos. A gazdatanács hatásköréhez tartozott:

1. A közgyűlés határozatainak végrehajtása.
2. A birtokossági számadások vezetése.
3. A pénztárnak ellenőrzése.
4. Az apaállatok beszerzése és tartásukról való gondoskodás.
5. Felfogni és elbocsátani a pásztorokat, mezőőröket és a birtokossági szolgaszemélyzetet.
6. Megállapítani a közgyűlések tárgysorozatát, és előkészíteni a gyűléseket.
7. Intézni a közös legeltetés és az apaállattartás folytán felmerült s a közgyűlés hatáskörébe nem tartozó ügyeket.

Az önkormányzat elnökének legfontosabb teendői a következők voltak:

1. Vezetni és összehívni a köz- és a gazdatanácsai gyűléseket.
2. Állandóan ellenőrizni a pénzkezelést és a számadások vezetését.
3. A hatóságokkal és magán felekkel szemben a birtokosságot képviselni.
4. Felügyelni arra, hogy a tiszatviselők kötelességüket pontosan teljesítsék.

Csépa közbirtokosságának önkormányzati tevékenysége szoros szálakkal kapcsolódott a község mindennapi életéhez. Ezért tanulságos gazdálkodását is áttekinteni.

A közbirtokosság kezelésében levő terület a tagosítás után már csak mindössze 251 kat. hold legelőből és 11 hold szántóból állott.⁸⁸ A közös birtokhoz tartozott: a Fertő-, Kósa- s Pókaházi-legelő, az összes csatorna s folyópart, a Felső-porong és a község belterületén található legelő, valamint a vásár- és piactérnek használt falurészek.⁸⁹ A megfigyelt, de nagyon értékesnek mondható osztatlan a későbbiekben már nem igen csökkent, sőt a közbirtokosság még növelte is területét. A tagosítástól 1917-ig pl. 26 kat hold és 655 négyszögű földet vásárolt, mellyel a közlegelőt bővítette. Az ilyen és egyéb vagyongyarapodás a közbirtokosság jó gazdálkodására mutat.

A közbirtokosság többféle bevételi forrással rendelkezett. Ilyen volt a legeltetési díj /szájbér/. Ezt minden évben a közlegelőre hajtott állatok számától függően állapította meg a közgyűlés. Egy legelőegységet mindig 1 tehén vagy 2 borjú, ill. 4 sertés vagy 8 malac jelentette. Ha több vagy kevesebb állat került a legelőre, a legelőegység díja kevesebb, ill. több lett. Legeltetési díj minden kihajtott állat után járt,

de a közbirtokosok kevesebbet, a birtoktalanok többet fizettek. 1917-ben pl. a közbirtokosoknak 20, a birtoktalanoknak 30 korona volt a szájbér. 1926-tól már az egy egész legelőnél kisebb birtokrészrel rendelkező lakosoknak is /kiskulcsosok/ emelkedett a legeltetési díja, de a legelőrésszel nem rendelkezőkét természetesen nem érte el.⁹⁰ A legeltetési költségbe mindig beleszámolták az un. bikapénzt, ill. kanpénzt is, ami az öszszbérnek harmadát, ill. felét tette ki.

A legelőket szigorú rend szerint legeltették. Tavasszal leginkább a Fertőt és a Kósát, majd júniustól pedig a Pókaházi-legelőt. Így lehetőség volt ezek kaszálására is. A széna mellett a Fertőn nád, a felső-porongi fűzesben pedig vészsző /guzsnakvaló/ is termett a közbirtokosságnak. Ezeket évente a kulcsok arányában felosztották egymás között.⁹¹

Szép jövedelmet hozott évente a közlegelőn összegyűlt trágya, melyet legtöbbször árverés útján értékesítettek, valamint az ugyancsak árveréssel bérbeadott piaci, ill. országos vásári jog is. Községünkben a piaci jog mindig a közbirtokossáé volt, de a helypénzt törvényhatósági rendelet szabályozta. A közbirtokosság a bérbeadáskor mindig kikötötte, hogy a piac bérlője a csépai határban lakóktól semmi díjat nem szedhet. A vásártartási jog a községé volt, de mivel a vásárterek a közbirtokosság tulajdonát képezték, a vásártartást a községtől olcsón megválthatta, s gyakorlatilag a közbirtokossáé is lett. Az 1920-as évektől a község a megváltási összeget növelte, a vásártartás mindenkori bérletének 1/5 részét követelte meg magának.⁹² Pénzbeli jövedelmet jelentett még a Fertőn végzett válygyerések után szedett díj és a Felső-porong egy részének időnkénti bérbeadása is. Komoly összeghez jutott a közbirtokosság a község belterületén levő legelői eladásából is. A közbirtokosságtól vásárolt telket pl. a szőlészeti és szeszfőző szövetkezet /Szeszgyár/.

a gazdakör /Népház/ s szükség és járványkórház számára a köz-
ség is. 1920-ban az árvizkárosultaknak szintén a közbirtokos-
ság engedett át házhelyeket.⁹³

A legjelentősebb bevételi források után tekint-
sük meg a csépai közbirtokosság és legeltető társulat állandó
és alkalmi fontosságú kiadásait is:

adók, egyházi adó

földvétele

apaállatok beszerzése

ólak, istállók és a cédulaház /későbbi temetőcsőszház/ építése
itatókutak furatása

vásártér bekerítése, piactér kikövezése

csőszök, pásztorok, szolgák fizetése

utak rendben tartása /a községgel közösen/

fásítás, vízlevezetése

biztosítási és tagsági díj /a mindenkor elnök az Országos Gaz-
dasszövetség tagja volt/.

A közbirtokosság gazdálkodásának világosabb meg-
értéséhez nézzük meg még számszerűen pl. az 1917. év bevételeit
és kiadásait.

Készpénz bevétel: 13.610 korona

Készpénz kiadás : 13.450 korona

haszon : 160 korona

Érték - bevétel : 10.213 korona

Érték - kiadás : 2.713 korona

haszon : 7.500 korona

Évi összjövedelemből 7.000 koronát hadikölcsönbe adtak, 500-at
pedig a helyi hitelszövetkezethez helyeztek el. A pénzt máskor

sem osztották szét. Mindig a közös vagyon gyarapítására törekedtek. A bevételekből ami nem került felhasználásra, azt nagyobb részben kiadták kamatra, a többi pedig mint forgótőke maradt vissza.⁹⁴

Igy működött Csépa közbirtokossága 1950-ig, amikor az 1949. április 9-i kormányrendelet értelmében a tulajdonában lévő összes legelőt, szántót, felszerelési tárgyat, valamint minden gazdasági épületet /az apaállatokkal együtt/ a község kezelésébe engedte át. Elnökeinek nevét 1912-től ismerjük:⁹⁵

ifj. Mészáros János	/1912-13/
Szántó Mór	/1913-15/
ifj. Mészáros János	/1915-24/
Pataki Mihály	/1924-29/
Mátyus Leo	/1930-32/
Kocsi András	/1933-49/
Czucz Mihály	/1949-50/

A közbirtokosságokkal egyidejűleg a népi önkormányzati élet egyéb maradványai is eltűntek a falvak életéből. Hamarosan a régi közigazgatás erőszakszervei is megszűntek, s helyükbe léptek a legdemokratikusabb önkormányzatot biztosító népképviselői szervek, a tanácsok.

4. A kapitalista fejlődés társadalmi következményei

A gazdasági fejlődés, a közegészségügy megszervezése terén tett első lépések a népesség gyorsabb növekedésével jártak. A XIX. század derekán az Alsó-Tiszaújváros lakossága 8 ezer, ötven év múlva 12 és fél ezer körül járt. A növekedés azonban nem volt egyenletes. Jól mutatják ezt az alábbi adatok:

A falvak lélekszámalakulása:⁹⁶

Év	Csépa	Kürt	Sas	Ug	Szelevény	Összesen
1870	2.652	2.020	1.521	714	1.133	8.040
1880	2.529	2.324	1.488	746	1.627	8.814
1890	2.971	2.915	1.679	919	2.036	10.520
1900	3.239	3.248	1.736	946	2.418	11.587
1910	3.525	3.696	1.674	1.012	2.153	12.060
1920	3.406	4.367	1.682	1.005	2.017	12.477

A növekedés százalékban kifejezve:

Évek	Csépa	A.-Tiszaújváros	Szolnok megye
1870-1880	4,6 fogyás	9,5	6,3
1880-1890	17,4	19,3	12,8
1890-1900	9,0	10,1	13,2
1900-1910	8,8	3,8	11,1
1910-1920	3,3 fogyás	3,4	4,9

1870-1880 között Csépa és Tiszasas lakossága súlyos természeti csapások következtében csökkent, de a vidék népességének gyarapodása még így is fölülmarta a megyei átlagot. A XIX. század utolsó előtti évtizedében is jóval túlszárnyalta azt. A századfordulótól

azonban az Alsó-Tiszazug népesedése egyre jobban elmaradt a megyei szinttől. Ez a nagy és tartós visszaesés nem tekinthető csupán a református közösségeinkben kialakult egykés szemlélet következményének. Megvizsgálva ugyanis a természetes szaporodást pl. az 1900-1910 közötti időszakban, 12,1 %-os növekedést állapíthatunk meg, amely a korábbinál igaz, kevesebb, de a megyei átlagnál még 1 %-al nagyobb is. A súlyos népesedésszerű visszaesés oka az Alsó-Tiszazug népének nagyfokú elszegényedése és az ebből következő elvándorlás.

Vándorlási adatok az Alsó-Tiszazugban 1900-1910 között:⁹⁷

Elvándorlás:	Csépáról	54 lélek
	Szelevényről	695 "
	Sasról	232 "
	Ugról	88 "
	Összesen	1.069 "
Bevándorlás:	Kürtre	134 "
Tényleges elvándorlás	935 lélek /a lakosság 8,3 %-a/	

1910-1920 között az elvándorlás üteme lelassult, az el- és a bevándorlás csaknem kiegyenlítette egymást. Ebben az évtizedben Tiszakürt lakossága 478 jövevénnel szaporodott. Ezek főként Szelevényről, Csépáról, és Kunszentmártonról telepedtek be.

Vidékünk dolgozó népének már az 1880-as években is mintegy felét proletár vagy félproletár elem alkotta. A lakosság ezen csoportja a környék nagybirtokain igyekezett megkeresni kenyerét, de jelentős hányadának adtak kereseti lehetőséget a tiszazugi folyamszabályozási munkálatok is. Az 1890-es évek közepén az ármentesítési munkák befejeződtek, a kubikmunka nem biz-

tosított tovább megélhetést. A felszabadult munkaerő újból a mezőgazdaságban próbált munkalehetőséget találni. Erre az időre valamennyi községünkben az egy gazdaságra eső földterület nagymértékben tovább csökkent, s jelentősen emelkedett a saját gazdaságából magát eltartani nem tudó családok száma. Így a századfordulóra az Alsó-Tiszazugban a korábbinál is nagyobb munkaerőfelesleg alakult ki.

Gazdaságok 1868-ban

1895-ben

	100 kh. felett	100 kh. alatt	1 gazdaság- ra jutott föld	100 kh. felett	100 kh. alatt	1 gazd.- ra jutott
<u>Csépa</u>	-	573	8,7 kat.h.	1	784	6,3 kat.h.
Kürt	2	476	21,0 "	2	886	11,2 "
Sas	2	289	16,8 "	2	394	11,5 "
Ug	2	121	14,3 "	2	114	34,1 "
Szelevény	32	178	77,7 "	37	260	54,7 "

A birtokmegoszlás 1900-ban:⁹⁹

A gazdaságokból:

Csépán

Alsó-Tiszazugban

100 kh. feletti	0,2 %	3,4 %
Kisbirtokos /5-100 kh./	48,0 %	63,3 %
Kisbirtokos-napszámos /5 kh-ig/	47,7 %	30,0 %
Részes-birtokos	4,0 %	3,2 %

Az összes területből 100 kat. földnél nagyobb birtokra Csépán 4 %, az Alsó-Tiszazugban pedig még a megyei átlagnál is jóval magasabb, mintegy 60 % esett.

A vidék legszegényebb két községe Szelevény és Csépa volt. A legtöbb agrárproletár a hatalmas nagybirtokokkal

rendelkező Szelevényen, a legtöbb törpebirtokos pedig az igen szűk határu Csépán élt. Csépa lakosságának 31 %-a volt törpebirtokos, 22,3 %-a napszámos. A lakosság csaknem teljesen nincstelen csoportját növelte még a 2,8 %-ot kitevő, iparban dolgozó segéd munkás és az 1,3 %-ot meghaladó cselédség is. Így 1900-ra községünk népének már 56,4 %-át alkotta proletár és félproletár. Nem sokkal volt kedvezőbb a helyzet a többi faluban sem.

Az alsó-tiszazugai birtokok nem tudták a mezőgazdasági munkások nagy tömegeit még aratás idején sem állandóan és rendszeresen foglalkoztatni. A lakosság sem földhöz, sem munkához nem jutott. Így népünk jelentős csoportja régi otthonában képtelen lévén megélhetését biztosítani, vándorbotot fogott, s elhagyta ősi hajlékát. A XX. század első évtizedében mintegy ezer ember vándorolt el tájunkról. Egyedül csak Tiszakürt lakossága gyarapodott a vándorlások következtében. Ennek az a magyarázata, hogy Kürt nagybirtokosai a homoki legelők nagy részét eladták. A parcellák árát részletekben is ki lehetett fizetni, így a környék szegényebb lakói is hozzájuthattak itt néhány vékás területhez. A magas vételár miatt azonban a módosabb gazdák kezére került a kürti homok jelentős része.¹⁰⁰

Parcellázásra máshol nem került sor, sőt a nagybirtokok inkább növekedtek. Erre a nagyfokú munkaerőkiárat is mindig serkentőleg hatott. A földbirtokosok helyzetük további javítását, termelési költségeik csökkentését a mezőgazdasági munkásság még nagyobb mértékű kizsákmányolásával kívánták elérni. Az 1890-es évek közepén sor került a bérek nagyfokú leszorítására és a részes munkák után követelt robot megemeléseire. 1896-ban már 1 kat. hold kukorica kapálásáért csak 4 forintot, feltöltéséért 5 forintot fizettek a Tiszazugban. A takarmányrépa felszedéséért és megtisztításáért pedig 16-20 forintot kaptak a napszámosok. A napszámbérek is igen alacsonyak voltak. A férfi napszám 50-60, a női 35-45, a gyermeknapszám pedig 22-30 krajcár között

mozgott.¹⁰¹ A század végén az aratás az egész vidéken általában részért történt. 1895-96-ban a gabona levágásáért és felcsomózásáért - komenció mellett - 14-ed részt kaptak valamennyi uradalomban az aratók. A részeseknek az aratnivalóért még 4-6 napi ingyenmunkát is teljesíteni kellett.¹⁰² Csépa nagyobb gazdaságai-
iban viszont - ugyancsak komenció mellett¹⁰³ - a kassálástól a cséplés utáni szalmakazlázás befejezéséig dolgoztak 12-ed, de leginkább 14-ed részért meg esetleg még egy kocsi szalmáért az aratók. Kötelességük volt 3-5 nap robot teljesítése is. A visszaemlékezések szerint a Tiszazug "legolcsóbb aratóit" mindig Csépáról fogadták. Itt helyben nagyon kevés volt az aratnivaló, így a munka nélkül maradt nagyszámu szegénység kiszolgáltatott helyzetében űrült, ha valahogyan aratáshoz jutott. 40-60 fős csoportokban eljárt aratni a Bökénybe, a Szentesi-tanyákra, Tiszafüldvára, de még Mesterszállásra is.¹⁰⁴

A századfordulón az aratásvállalás mellett a részes kukoricaföld is nagyon fontos lett parasztságunknak, amit ebben az időben általában már harmadáért művelt. A harmados művelésnél a földbirtokos szántotta meg és vetette be a földet, a többi munkát: a háromszori kapálást, a törést, a száravágást és kupozást már a vállalkozó végezte. A fosztott, tiszta kukoricát részelték meg. Ezt a földbirtokos szállította haza, de a részes rakta fel a góréba. Csépán a harmados kukorica után vékasonként egy-másfél nap robot volt teljesítendő. Itt a felesművelés is tovább élt. Felesrendszer esetén a részes végzett minden munkát és ő adta a vetőmagot is. A kukoricaszár, miként a harmadosművelésnél is, teljesen a birtokosé maradt. A feles föld után szintén járt robot. Holdjáért egy-egy napot kellett dolgozni.¹⁰⁵

A XIX. század végén az Alsó-Tiszazug falvaiban a gazdaságok aprózódása és a nagybirtok erősödése mellett az olcsó munkaerő alkalmazása következtében, a szűkebb gazdagparashti réteg megismosodása is megfigyelhető. A parasztság ezen réte-

ge a nagybirtokokkal és a tehetősebb iparosokkal együtt alkotta a községek társadalmának vagyonos, vezető osztályát. Csépan a vagyonosokat "kenyeresek"-nek, a napszámos, cseléd, segédmunkás, kis- és törpebirtokokosok osztályát pedig "cipósok"-nak nevezték.¹⁰⁶ A két osztály között a század utolsó harmadától az egyre növekvő vagyoni különbség következtében élesedett az ellentét. A mezőgazdasági munkások, cselédek, szegényparasztok sorsát az alacsony munkabérek, a magas robot és a munkalehetőségek hiánya mellett még elkeserítőbbé tette az a körülmény, hogy a polgári demokratikus jogok gyakorlásából ugyyszólván teljesen kizárták őket. Nemcsak, hogy választójoga nem volt a lakosság ezen rétegeinek, hanem még saját falujuk ügyeinek intézésébe sem igen szólhattak bele. A községek elnyomott népe nem nyugodott bele kiszolgáltatottságába, kereste válságos helyzetéből a kivezető utat.

Az utkeresés az 1870 és 1880-as években teljesen ösztönös volt. Előfordultak ugyan a Tiszazugban az aratómunkások megrövidítései miatt sztrájkyszerű elégedetlenségek is, mint pl. 1877-ben Blaskovics Miklós tiszakürti birtokán kétszer is, de ezeknek a megmozdulásoknak nem volt meg a kellő erejük. A szocialisták tanoknak még a híre is alig érkezett el a vidékre.¹⁰⁷

Az 1890-ben megalakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt működésének első éveiben széleskörű szervező és agitációs munkát fejtett ki az alföldi földmunkásság körében. A parasztság soraiba eljutó szocialisztikus tanok termékeny talajra találtak. A széles méreteken kibontakozó forradalmi megmozdulások következtében azonban a párt megalkuvó vezetősége lemondott a parasztság harcának további szervezéséről, sőt még gátolni is igyekezett annak kibontakozását. A párt vezetőségének elutasító magatartása a parasztság szervezésével szemben, 1896-ban szakadást idézett elő a szociáldemokraták között, és a politika helytelenítő Várkonyi István vezetésével létrehozták

A Független Szociáldemokrata Pártot. Még 1896. augusztusában Földmivelő címmel lapot indítottak, mely határozottan hangot adott a földmunkások és szegényparasztok követeléseinek. Várkonyi a nagybirtokrendszer elleni harc szószólója lett, ezért a nép "Földosztónak" nevezte. A mozgalom, amelyet vezetett, demokratikus forradalmi paraszti mozgalom volt.¹⁰⁸

A Földmivelő c. lap hatására a földműves szegénység szervezkedése hihetetlen gyorsasággal lendült fel. Ekkorról van az első hiteles adatunk az alsó-tiszazugi földmunkások szervezett tevékenységéről is: 1897. január közepén a tiszasasi szegényparasztok a párbér felemelése miatt fellázadtak, elkergették a község vezetőit, valamint a papot és a tanítót. A zendülést kegyetlenül megtorolták, s a tiszasasi földmunkásszervezet vezetőit még súlyos pénzbírságra is ítélték. "A dolog vége az lett, hogy az elnököket, engem mint jegyzőt - írta a Földmivelő 1897. május 28-1 számának tiszasasi levelezője - és a pénztárnokot 50-50 forintra, a többi bizalmi férfit pedig fejenként 10-10 forintra büntették."¹⁰⁹ További lendületet adott vidékünk mozgalmi életének a független szociáldemokraták 1897. február 14-én Cegléden összeült földműveskongresszusa. A kongresszuson 53 község 105 küldötte között falvaink földmunkásainak képviselői is jelen voltak, ahol több felszólaló követelte a nagybirtokok felosztását és a progresszív adó bevezetését. A Cegléről széteszülő küldöttek még nagyobb lelkesedéssel láttak a szervezkedéshez. Az alakuló földmunkásegyletek elé azt a feladatot tűzték, hogy mindenütt követeljék a robot eltörlését és az eddigi áratási szerződéseket ne tartsák be. A Tiszazugban Cibakházán, Tiszasason, Tiszakürtön, Tiszaföldváron, Csépan, Kunszentmártonban folyt a legerősebb szervezkedés.¹¹⁰

Az 1897-es mozgalomról a hivatalos rendőri jelentés így számolt be: "....Az egyletek alakítása a pártlap mellett a fő erősségük. Onnan indul ki minden mozgalom. Az éj lep-

le alatt a "felvilágosult" elvtársak tanítani járnak azokat, akik még nem tartoznak az 5 táborukba. Nappal csak vasárnap dolgoznak az elv mellett, de minden éjjelt felhasználnak nézeteik terjesztésére. Titkos gyűléseiket is éjjel tartják valamelyik meghitt emberük lakásán, lehetőleg félreeső helyen, és ezeken határoznak a bizalmi emberek a teendők felett..."¹¹¹

1897-ben járásunk egész területén a munkások megtagadták az aratási és cséplési szerződések betartását. A harc olyan éles volt, hogy több helyre katonaság kihelyezésére is sor került. De a birtokosok így is többnyire a követelések teljesítésére kényszerültek: Nagyobb lett az aratórész, s a hordásért külön fizetés járt. Az aratáshoz kötött fejenkénti 4-6 napi robotot is elengedték, vagy megfizették.¹¹²

A hatóság tehetetlenné bizonyult a futótűzként terjedő mozgalommal szemben. 1899-ben a járási főszolgabíró újra azt jelenti az alispánnak, hogy gyűléseiket titkon tartják, s hogy még csak Tiszaföldváron és Tiszasáson sikerült egy-egy gyűlést szétoszlatni; a többiekről mindig csak utólag szerzett tudomást. A földmunkások szervezett fellépése a vidék legtöbb közösségében időnként komoly eredménnyel járt. 1899-ben a földbirtokosok többsége még az un. angoriát, vagyis a részes kukericaföldek után járó különféle szolgáltatásokat is elengedte.¹¹³

A XX. század elején is folytatódott a tiszazug agrárproletáriátus osztályharca. Sokan - mint említettük - az elvándorlás, "a néma lázadás" útját választották, ugyanakkor a lakosság egyre növekvő tömege vált fogékonná az agrárpártok tanításainak befogadására. Az 1900-ban fellépő Mezőfi Vilmos pártja is hamarosan megmozgatta a vidéket. A szocialistikus eszmék Mezőfi kevésbé radikális megfogalmazásában még a gazdagabb parasztok számára is szimpatikussá váltak. A párt programjában sokat ígért: a gazdag parasztnak hitbizományt, szegényebbnek és nincstelennek földet s munkavédelmi intézkedéseket, a kubikusoknak munkát, munkásvédelmet. A különben csekély

forradalmisággal rendelkező párt hatása gyorsan növekedett a földbirtoklás gondolatával átitatott parasztságunk között. Ezt bizonyítja, hogy a Mezőfiék által 1901-ben szervezett tüntetések a Tiszazugból két községet: Szelevényt és Nagyrévet is érintették, ahol "...kifejezték a szent eszmékhez való hű és odaadó lelkes ragaszkodásukat..."¹¹⁴ A Mezőfi és a Várkonyi-féle pártok megszűnése után a radikálisabb vonalat folytató Áchim András nagybirtokellenes, demokratikus követeléseit /1906-11/ voltak jelentős hatással falvaink életére.

Összességül elmondhatjuk, hogy vidékünk parasztmozgalmai a XIX. század végén és a XX. század elején már a szocializmus jelszavával indultak, s jelentős sikereket értek el. Igaz, a szocializmus tartalmát nemigen értették, a tanokat bizonyos törzítással vették át, mégis nagy eredménynek tekinthető a mozgalomba való bekapcsolódás. Parasztságunk mind többet hallott a szocializmusról, a szocialisztikus tanokat magáévá tette, s ennek köszönhető, hogy a későbbi radikális eszmék már némileg megmunkált talajra találtak. Fogékonyabbak voltak rá az emberek. Hogy ez mennyire így van, bizonyítja a később bekövetkező Tanácsköztársaság.

AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSÁG IDŐSZAKA

Magyarország élesedő osztályellentétékben, megoldatlan problémákkal telítve, a Tisza István által vezetett uralkodó osztály felelőtlensége - nem kis mértékben a forradalomtól való félelme - miatt került bele a magyar nép érdekeivel éles ellentétben álló 1914 - 1918. évi világháborúba. Az állam vezetői a felszínen egységes lelkesedést igyekeztek produkálni, de a külső látszat mögött az elnyomott osztályok elkeseredése feszítette az összetartó abroncsokat. Csépan a világháború első évében a megtévesztő propaganda által a háború eszméje hódított. A besorozott katonák zenés kísérettel indultak a frontra. Az első mozgósítás a 24-42 éveseket szólította harcba. A háború második felében már a 17-52 éveseket sorozták. Községünkben legtöbben a 29-es, a 46-os, a 32-es, a 68-as gyalogezredekben és az 1. honvéd huszárezredben szolgáltak.¹¹⁵ A háború elhúzódásával előtérbe kerültek a gazdasági nehézségek, a frontról pedig egyre-másra érkeztek a sebesültszállítmányok és halálhírek. Az emberek hamar rájöttek a háború céltalanságára. Kevés férfi maradt a községben, mivel a felmentés alapját a földbirtok nagysága képezte. A szegény és középosztály férfiai voltak a háborúban és azok hozzátartozói szenvedtek legtöbbet itthon is. Az asszonyok, a gyerekek és az öregek megerőltetett helytállással dolgoztak s nehezen várták a háború végét. Az elkeseredést növelte a hősi halottak számának állandó emelkedése. /A háborúban összesen 159 csépai katona halt meg./¹¹⁶ Egymást érték a szigorú rekvizálások, melyek során a csendőrség és katonaság a falu összes liszt, kukorica, gabona készletét fölmérte és nagy részét elszállította. Elvitték még a zsákokat és a rézből készült tárgyakat, edényeket is. A családfenntartók után járó néhány koronányi hadisegély is egyre inkább elmaradt. A birtokok a munkabéreket minimálisra szállították. Mind nagyobb lett a nélkülözés és a nyomor. Ezt nem tudta megállítani az sem, hogy 1917. őszétől az éhező szegénységnek hetente a községházán

néhány dkg. krumplit és árpából meg csöveskukoricából darált lisztet osztottak.¹¹⁷ Ilyen szomorú kép fogadta a frontról hazatérő katonákat. A sok keserűség készítette a talajt a forradalomnak.

1918. őszére egész járásunk területén egyre élelénkebbé vált a politikai élet. Október 13-án Kunszentmártonban gyűlést tartottak, melyen túlnyomórészt földművesek vettek részt. Sokan elmentek ide a szomszédos községekből is. A résztvevők felszólalásaikban a rekvizálások megszüntetését, a háború azonnali befejezését és a szabad, független Magyarország megteremtését követelték.¹¹⁸

Az oroszországi események hatására s a helyzet érettsége miatt 1918. októberében megnyílt az út Magyarországon a polgári forradalom felé. 1918. október 25-én Károlyi Mihály vezetésével megalakult a Magyar Nemzeti Tanács. Majd a népi erők egyre erősödő mozgalma minden különösebb előkészítés és irányítás nélkül 1918. október 31-én elsöpörte a Habsburg-monarchiát és végérvényesen hatalomra juttatta a polgári demokrata Károlyi Mihályt és kispolgári demokrata társait. Az őszirózsás forradalom győzelmének híre már másnap eljutott vidékünkre. Csépan nagy népgyűlésen üdvözltek a forradalom győzelmét. Az itthoni események hírére a harcterekről megindult az özönlés az otthonok felé. A hazatérő és községünkön átvonuló katonák nagy lelkesedéssel hirdették a háború végét és követelték a köztársaságot.¹¹⁹ Ezekből a katonákból alakult később az a kis csapat, amelynek vezetésével harcolt Csépa dolgozó népe a forradalom vívmányainak megvalósításáért és tovább fejlesztéséért.

Csépan a Magyar Nemzeti Tanács helyi bizottsága már a forradalom első napjaiban megalakult.¹²⁰ Feladatául a rend, a közbiztonság megővését és a kormány rendeleteinek végrehajtását választotta.

A tanács szerepét többnyire a régi képviselőtestület gyakorolta, amely szinteg csatlakozott a forradalomhoz és elismerte vívmányait. De bevonták a Nemzeti Tanácsba a haladó értelmiség képviselőit is: Dr. Szigeti Gyula orvost és Csatári Andor gyógyszerészt.¹²¹ A nép bizott a Nemzeti Tanácsban, és azt gondolta, alapvető változások fognak bekövetkezni. A köztársaság kikiáltása is további bizakodással töltötte el. A várt fordulat azonban nem következett be. A vidék közellátási helyzete egyre súlyosbodott. Nem tudtak sem elég kenyeret, sem más szükséges élelmicikket biztosítani a lakosságnak. Folytatódott a feketézés, s a Nemzeti Tanácsok határozott intézkedések helyett csak nagyhangú felszólításokat adtak ki. Például felszólították a gazdákat gabonafeleslegük 48 órán belüli beadására. Mit ért azonban a legszigorubb hangú felszólítás, ha a kisparasztoknak, akiknek utolsóját is elrekvizálták vagy felélte már családjuk, nem volt jóformán semmijük, a tehetősebbek viszont elrejtették gabonájukat vagy üzérkedtek vele. Bár ez a helyzet nyilvánvaló és köztudott volt, a közigazgatási szervek nem léptek föl ellene. Így hiábavaló erőlködésnek bizonyult minden felhívás, mert a nagygazdák és földbirtokosok önszántukból ugysem mondtak le feleslegeikről és az üzérkedéssel járó busás haszonról.¹²²

A nép csalódni kezdett, és bizony Csépan is az elkeseredett szegények néhány módosabb gazdától és a szomszédos uradalmakból disznókat meg juhokat hajtottak el, s ezeket nyilvánosan leölték és szétoztották az éhezők között.¹²³ A helyi közigazgatás azonban hamarosan megszervezte a régi csendőrségre épülő Nemzetőrséget, Poller Kálmán hadnagy vezetésével. Minden csendőr mellé két-két nemzetőrt osztottak be. Így egy 24 tagból álló karhatalom jött létre, amely községünkön kívül Sason, Szelevényen és Ugon is megszüntette a zavargásokat és fosztogatásokat.¹²⁴

1918. decemberétől, egyre növekedett vidékünk parasztságának földosztó mozgalma.

A 1919. január 20-án kiállított községi kérdőívek arról tanuskodnak, hogy járásunk szinte minden községében földéhség volt tapasztalható.¹²⁵

Bár a polgári forradalom nem oldotta meg a tömegek problémáit, de kétségtelen, hogy nyomában lényegesen szabadabb politikai légkör alakult ki. 1918. december 30-án Csépán Dr. Schandl Károly budapesti kiküldött részvételével megalakult a birtokosok Földművespártja.¹²⁶ A szervezkedési és gyűlekezési, valamint szólás- és sajtószabadság következtében rohamosan terjedt a kommunisták szervező tevékenysége is, mely vidékünkön főként Kunszentmártonban ért el már 1919. januárjában komoly eredményt: Földműves-szervezetet hoztak létre és megszervezték a Földmunkás Szegények Tanácsát.¹²⁷ Nem sokkal ezután a kunszentmártoni hatásra Csépán is megalkult a Földmunkás-Szövetség. A szociáldemokraták is valóságos toborzási kampányt kezdtek megyszerte. Létrehoztak egy sor szakszervezetet. 1919. februárjában községünkben a Földmunkás-Szövetség mellé még két kisiparosokat, és egy szellemi munkásokat tömörítő szakszervezetet alakítottak.¹²⁸

1919. február 16-án megjelent a földreformtörvény, melynek hatására vidékünk lapja, a Kunszentmártoni Híradó a következőket írta: "Recsegnek, ropognak a régi Magyarország korhadt gerendái, haldoklik a vármegye, lomtárba kerülnek a grófi koronák, pusztul az odvas fa, melyet most irtanak ki gyökerestül, hogy újra ki ne fakadjon. A régi rendszer romhalmazán most építik az új Magyarország fundamentumait az eddig lenézett, kigunyolt nép fiai."¹²⁹ A földtörvény, amely kimondta az 500 holdon felüli magán- és a 200 holdon felüli egyházi birtokok kártérítéssel való kisajátítását, Csépa lakosságát nem nyugtatta meg, hiszen itt nem volt 200 holdnál nagyobb birtok, a szomszédos uradalmak földjeiből történő esetleges részesedésről pedig semmi biztosat nem tudtak.¹³⁰ Ez is hozzájárult ahhoz, hogy február közepétől Csépán erőteljesebb forradalmi erjedés vette kezdetét.

A községben kialakult forradalmi erők közül a legharcosabb magatartást a frontról hazatért katonák képviselték, Sáros Lajos és Kanyó András vezetésével. A mérsékeltebb forradalmi csoport élén az értelmiség képviselői: Dr. Szigeti Gyula orvos, Csatári Andor gyógyszerész és Bartusz Mihály tanító álltak. Ez a két csoport tartotta hatása alatt és vezette az egyre elégedetlenebbé váló szegénységet, amely a forradalom vívmányainak közvetlen megnyilvánulása helyett továbbra is azt tapasztalta, hogy a kiváltságosok jogai és visszaélései nem szűntek meg, minden maradt a régiben. Így szükségszerűen következett be az, amiről a Kunszentmártoni Híradó március 2-i száma az alábbiakat írta: "... A Csépai Nemzeti Tanács ellen az utóbbi hetekben heves kifogások hangzottak el, a község egy része népgyűlést is hívott egybe és Munkástanácsot alakított a Nemzeti Tanács működésének ellenőrzésére." Ezzel községünk politikai életében is létrejött az un. kettős hatalom: A kormány intézkedéseit végrehajtó, főként a régi közigazgatási vezetőségből álló Csépai Nemzeti Tanács mellett megjelent az új forradalmi hatalom csirája is, a falu szegény népének érdekeit védő Csépai Munkástanács.

A forrongás tovább erősödött és terjedt. A Kunszentmártoni Híradó március 9-i száma már arról tájékoztat, hogy "...a Csépai Szociáldemokrata Párt az elmúlt vasárnap délután tartotta alakuló közgyűlését, /márc. 2./ melyen a lakosság minden rétege képviselve volt. Az elhangzott beszédek teljesen meggyőzték a jelenvoltakat arról, hogy a párt megalakítása sem a vallás, sem az erkölcsi jogrend ellen nem irányul. Egyesek ugyanis ilyenféle ostoba híresztelésekkel igyekeztek utját állani a párt megalakulásának. A mindvégig lelkes hangulatban tartott gyűlés Dr. Szigeti Gyula elnöklésével megalakította tisztikarát s megválasztotta - a négy szakszervezetből - bizalmi férfait, és végül elhatározta, hogy minden, a község életére vonatkozó kérdésben a már fennálló

földművespárttal egyetértésben iparkodik eljárni."¹³¹ A forradalmi erők növekedése és erősödő mozgalma néhány nap múlva a Nemzeti Tanács helyébe lépő Néptanács megválasztásához vezetett.¹³² Erre már a VIII. néptörvény január 23-tól lehetőséget adott, de Csépan csak március második hetére érett meg a helyzet arra, hogy a község vezetését egy olyan testület vegye kezébe, amely elsősorban a dolgozók szélesebb rétegeit képviseli. A Néptanács már nem hasonlítható a község képviselőtestületével együttműködő Nemzeti Tanácshoz. Tagjainak többsége a szociáldemokrata pártból került ki, miként a megalítását támogató legforradalmibb szervezetnek, a Munkástanácsnak is. Csépan nem alakult meg a KMP helyi szervezete, így a szociáldemokraták képviselték a község szegényebb társadalmának érdekeit. De bekerült a Néptanácsba a Földművespárt néhány képviselője is. Ennek ellenére a tanácsban főként olyan emberek foglaltak helyet, akik majd 1919. március 21. után is a proletárhatalom fő szervezői közé tartoztak, s cselekedeteikkel is bizonyították, hogy következetesen a dolgozó nép érdekét szolgálták. Így például: Kanyó András, Sáros Lajos, Oberna István, Görög Károly, Dr. Szigeti Gyula, Csatári Andor, Nagy József, Endrődi Károly.

A Néptanács megalakulása lényegében a fokozatosan balra tolódó forradalmi folyamat eredménye volt, s egyben nagy lépést jelentett a nép teljes hatalomátvétele felé. A proletárdiktatura már nem is sokáig váratott magára. Alig egy hét múlva, március 21-én a Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Magyarországi Pártja egyesülésével a Magyar Szocialista Párt kezébe került a hatalom, s kikiáltották Budapesten a Tanácsköztársaságot.

A proletárhatalom létrejöttének híre gyorsan szétfutott az országban. Vidékünk falvaiban nagygyűléseken hirdették ki a Tanácsköztársaság győzelmét. Kunszentmártonban már március 23-án Munkás- és paraszttanácsot választottak, a

tanács tagjaiból pedig intézőbizottságot /direktóriumot/ neveztek ki, amely teljes rendelkezési joggal átvette a községi ügyek intézését.¹³³ Csépan erre március 25-én került sor, amikor a Szocialista Párt csongrádi szervezetének küldötte, Domokos Rókus megbizta a községünkben lakó Balla Sándort¹³⁴ a helyi Munkás-paraszttanács és direktóriumának megszervezésével. Balla Sándor, aki Csongrádon dolgozott és maga is tagja volt az ottani szervezetnek, már előző nap javasolta elvtársainak, hogy Csépan is létre kell hozni a Szocialista Pártot és meg kell szervezni a munkás-paraszt hatalmat. Másnap javaslatát már pártfeladatként kapta meg Domokos Rókusától, és teljesítéséhez nyomban hozzá is kezdett. Felvette a kapcsolatot a Munkástanács tagjaival, s nagygyűlést hívtak össze a piactérre. A gyűlésen a forrongó falu szinte minden lakosa részt vett. Itt Balla Sándor ismertette az ország helyzetében beállott változást, beszélt a két munkáspárt egyesüléséről, az igazi szabadság eljöttéről. Ezután a helyi állapotról szólt. Igyekezett a lázongó tömeget lecsillapítani és megnyugtítani. Nagy lelkesedéssel beszélt a robot megszüntetéséről, a község ellátásának biztosításáról, a vetőmag beszerzéséről és a nép életének javításáról. Felszólította gazdákat is, hogy vegyék elő eldugott, elásott gabonájukat és osszák meg az éhező szegényekkel, hogy senki ne nélkülözzön. "Szavai nagy hatással voltak az összegyűltekre, még a község papja is azt mondta: igazgat beszélt!" Végezetül felhívta a lakosságot a Munkás-paraszttanács megválasztására és a Szocialista Párt helyi szervezetének létrehozására. A nép döntő többsége nagy lelkesedéssel a proletárhatalom mellé állt, hogy új, jobb társadalmat teremtsen.¹³⁵

Az új hatalmi szerv magvát, a már működő Munkástanács adta. További tagsága főként igazán proletár érzelmi értelmiségből, valamint szegényparasztokból és iparosokból került ki. Több nincstelen földmunkást is beválasztottak a 24 tagú Munkás-paraszttanácsba. A tanács ezután létrehozta direktóriumát.

Elnök Balla Sándor vincellér, elnökhelyettes Kanyó András földműves, további tagjai pedig Sáros Lajos földműves, Oberna István földműves, Nagy József községi pénztáros lettek. Az intézőbizottság megválasztása után az elnök felszólította a direktóriumot, hogy ki-ki minden erejével teljesítse kötelességét a nép haszna és boldogulása érdekében.¹³⁶ Nagy munka is várt az új tanácsra és a direktóriumra, mert feladatuk nemcsak egyszerűen a hatalom és az igazgatás átvétele lett, hanem annak tartalmában és formájában való átalakítása is.

A direktórium kezdeti legfontosabb feladatának a rend helyreállítását és a lakosságnak tett ígéretek betartását tekintette. A rablást, a fosztogatást szigorúan megtiltotta. A község régi vezetőit és nagyobb birtokosait nem engedte bántalmazni, elűzni. Balla Sándor azt mondta: "... csak őrizetbe kell venni őket, ha bűnösök, majd a törvény ítélkezni fog rajtuk." A rend fenntartása és biztosítása érdekében megszervezték a Vörös Őrséget. Vezetője Vágó András, tagjai Nagy Sándor, Balázs Sánta, Barta Károly, Sirkó András lettek.

A direktórium elnöke már a munkáshatalom első napjaiban nagy erőfeszítéseket tett, hogy a község éhezőinek élelmet szerezzen. Sorra járta a vidék falvait, míg végül Alpáron sikerült 70 q zsirnakvalót kapnia. A hazaszállítás idejére Csépan összeírták a rászorult családokat, és nyomban meg is kezdték a zsiradék kiosztását.¹³⁷ Balla Sándor Szolnokra is elment a megyei direktóriumhoz, s elpanaszolta, hogy a falu éhezik és nincs vetőmag sem. Kérésére a megyei intézőbizottság kiutalt a község részére egy autó szállítmányt, amit igazságosan szintén elosztottak. Csépa egyes birtokosai a tanács felszólításának eleget tettek és átadták feleslegeiket a szegényebbeknek, több gazda azonban továbbra is rejtegette

gabonáját, s közülük nem egytől a lakosság bejelentésére a Vörös Őrség kobozta el.

A lakosság ellátásának biztosítása érdekében történő fáradozás mellett a község vezetőségének még nagyon sok nehéz feladata volt. Április első hetében szabályos ke-
retök között megtartották a helyi tanácsválasztást, ami a
korábban megválasztott Munkás-paraszttanács összetételében
nem hozott változást. Ezután a Kormányzótanács rendeleteit
tárgyalta a tanács és a direktórium. A község kisebb ipari ü-
zemi, a szeszfőzde és a gőzmalom államosítását nem határozták
el. A 100 holdon felüli birtokok köztulajdonba kerüléséről és
a szocialista tervgazdálkodás alapjainak lerakásáról szóló
rendeletek, intézkedések mellett azonban határozottan állást
foglaltak, s megvalósításukra termelési és földrendező bizott-
ságokat hoztak létre. A termelési bizottság a nehezen induló
gazdasági élet menetét igyekezett helyreállítani. Irányította
az ígás állatok és a gyalogn munka elosztását. Meghatározta a
munkabéreket. Szigorúan megtiltotta a robot megkövetelését és
teljesítését. A földrendező bizottság is megkezdte működését.
Mivel a községben 100 holdon felüli gazdaság alig volt és a
nép is vonakodott annak szövetkezeti kezelésbe vételétől, a
bizottság tagjai azon fáradoztak, hogy a szomszédos csongrádi
határban elterülő egyik nagyobb birtokot szerezzék meg a köz-
ségnek.¹³⁸

A direktórium megalakulásával egy időben jött
létre a Magyar Szocialista Párt csépai szervezete. Funkcioná-
riusai egyben az intézőbizottság vezetői is voltak. Már az el-
ső napokban sokan kérték felvételüket a pártba. Számunk később
még tovább növekedett. Összesen kb. 120-140-re tehető a tagság
létszáma.¹³⁹ A szervezet tevékeny munkát fejtett ki a lakosság
nevelése, felvilágosítása terén. A felvilágosító munka érdeké-
ben igyekeztek minél több ujságot beszerezni és terjeszteni a
nép között /Vörös Ujság, Szolnoki Munkás/. Többször tartottak
tájékoztató és ismeretterjesztő előadást is.¹⁴⁰

Községünkben a proletárhatalom helyi szervei alapján véve sikeresen nyultak a gazdasági, politikai és kulturális élet szervezésének nehéz feladatához. Sajnos, ezek végleges megvalósítására nem kerülhetett sor, mert a románok bevonulása miatt csak 1919. május 5-ig tartott a proletárdiktatura Csépan.

Az 1919. április 16-án meginduló román intervenciós hadsereg a hónap végére elérte a Tisza vonalát. Április 30-án a támadók megszállták Kunszentmártont és elfoglalták Tiszaföldvárt is.¹⁴¹ Ettől kezdve a már korábban is folyó ellenforradalmi propaganda és rémhirterjesztés még inkább napirenden volt az Alsó-Tiszazug falvaiban. Május 1-én - közvetlenül az ellenség bevonulása előtt - a szelevényi Munkástanácsnak a rend biztosítása érdekében Csongrádról vörös katonákat kellett kérnie.¹⁴² Községeinket a románok előtt visszavonuló Vörös Hadsereg egységei nem érintették, mert a Tiszán meginduló szokatlan nagy áradás az ugi és az inokai kompokat elvitte és az átkelés erre lehetetlenné vált. Ez elősegítette a bosszuért lihegő ellenforradalmárok korai szervezkedését. /Szelevény, Tiszakürt./ Csépan a direktórium a végső percekig helyén maradt. Az utolsó napokban, ténykedése főként az árvízvédelem irányítására korlátozódott. A lakosság kicsinye-nagyja a gátakon dolgozott: hordta a földet, erősítette a töltéseket. A munkáshatalom vezetői akkor hagyták el végleg a tanácsházát, amikor már arról értesültek, hogy a románok a Fertőnél jártak. Balla Sándort két mezőőr dereglyén vitte át Csongrádra. A többiek is elmenekültek vagy elrejtőztek.¹⁴³

Az ellenség közeledésének hírére a falu régi vezetői az álforradalmár Somodi Dezső irányításával annak "méltó fogadására" készültek. A postára gyűjtöttek és fehér ruhába öltöztettek mintegy 20 lányt, akik virágcsokrokkal köszöntötték községünk megszállóit.¹⁴⁴

Csépára kb. 200-250 főből álló román egység vonult be, harc nélkül. Első dolguk a Tanácsköztársaság helyi szerveinek felszámolása, vezetőinek elfogadásáról szóló parancs kiadása volt. Ezután a piactérre gyűjtötték a lakosságot, ahol egy százados ismertette követeléseiket és felhívta mindenki figyelmét azok pontos betartására. Beszéde végén, hogy az elmondottaknak kellő nyomatékot szerezzen, kiválasztotta a tömegből Polner Zoltánt és azzal az indokkal, hogy mosolygott, ott nyilvánosan 25 botütést veretett rá.

A románok gyorsan berendezkedtek a községben. Központjuk a csendőrlaktanya, fő őrhelyük a katolikus templom tornya lett. Kisebb csoportokban lejártak a Rétbe, és járőrszolgálatot tartottak a gátakon. Teljesen eljutottak tehát vidékünkön is a Tiszáig. A falu elfoglalása után néhány nappal Csépat, Tizzasast, Szelevényt és a Csongárdi-Rétet nagy katasztrófa érte: 1919. május 13-án Tizzasasnál a Tisza jobb partján állomásozó Vörös Hadsereg katonái átvásták a folyó baloldali gátját.¹⁴⁵ Valószínű, erre a stratégiailag nagyfontosságú Szolnok megmentése érdekében került sor. Szolnoknál a Tisza vízállása már május 12-én elérte a 876 centimétert, a gátak viszont csak 900 centiméterre voltak feltöltve. Az ár elöntéssel fenyegette a várost, melyet a románok állandó ágyúzása ellenére csaknem az egész lakosság védett. A víz tovább emelkedett, s 13-án már a Zagyvarékesi és az Abonyi-út között átsapott a vasuti töltésen, melyet annyira megrongált, hogy Szolnok - Ujzásás között megszűnt a vasuti forgalom.¹⁴⁶ A Tanácsköztársaságnak létkérdés volt Szolnok megtartása, feltételezhetően ezért adták ki a parancsot az alsó-tiszazugi gát átvágására. Az ár hamarosan elöntötte községünk mélyebben fekvő házait, de a magasabb részeket nyulgátak építésével sikerült a lakosságnak megvédeni. Szelevény csaknem teljesen megsemmisült, mindössze 13 épület nem dőlt össze a faluban. Nagy károk keletkeztek Tizzasason is.¹⁴⁷

Május 15-én a folyó Szolnoknál apadni kezdett, a közvetlen árvízveszély elmúlt,¹⁴⁸ és kezdetét vehette a románok elleni intenzívebb harc.

Csépán az árvíz és a megszálló egységek állandó rekvizálásai miatt egyre elkeseredettebbé vált a hangulat. Később valahogyan hírek érkeztek a Vörös Hadsereg sikereiről és a készülő ellentámadásról is. Nagy lett a bizonytalanság a községben. Julius 20-án a tiszai frontokon megindult a Vörös Hadsereg általános támadása. Ennek során a Tiszaug és Tiszainoka felől előretörő 2. hadosztály kisebb csapatai kiszorították az Alsó-Tiszazug községeiből a románokat, majd Kunszentmárton, Öcsöd irányában haladtak tovább.¹⁴⁹ A románok azonban nem sokára szertefoszlottak. Az árulás folytán megkapott haditervek alapján az ellenség erős ellentámadásba kezdett, s a Vörös Hadsereg visszavonulásra kényszerült. Julius 25-től kisebb egységek falvainkon is áthaladtak. Utánuk hamarosan jöttek újból a románok, most azonban már az egész országban fölülkerekedett az ellenforradalmi intervenció, s bekövetkezett a Tanácsköztársaság bukása.

Az ellenforradalmi reakció a románok védőszárnyai alatt augusztus végére teljesen visszaállította községünkben a régi közigazgatást, s beindította valamennyi 1918. október 31. előtt tevékenykedő testület működését.¹⁵⁰ Ugyanakkor nagy intenzitással segédkezett azok üldözésében és felelősségre vonásában, akik a proletárhatalom szervezői, irányítói voltak, vagy akik támogatták a proletárdiktatúrát, önként jelentkeztek a Vörös Hadseregbe és a Vörös Őrségbe. Kezdetben minden "bűnöst" nem sikerült megtalálni és felelősségre vonni. Akiket azonban elfogtak, kegyetlenül megkínoztak és internáló táborba hurcoltak. A környék öt falujából Kunszentmártonban gyűjtötték össze a foglyokat, ahol hosszú bántalmazások után bevagonirozták s Aradra, majd Bukarestbe szállították őket. Ezek között voltak az alábbi csépai vörösőrök és vöröskatonák is: Kiss János, Cseh Mihály, Nagy Károly, Mészáros Pál, Óberna Mihály, Berkes István, Kiss Ferenc, Rozmis Ferenc, Király Péter, Szvoboda József, Szvoboda Mihály, Barta Károly, Sáros Péter, Rozmis Mihály.¹⁵¹

Csépán a román uralom 1920. február 23-ig tartott. A megszállók ekkor vonultak ki a már csaknem teljesen kifosztott faluból. A szenvedés azonban nem ért véget, sőt többek számára ezután nehezebb idők következtek. Az idegen csapatok alig hagyták el községünket, amikor az un. nemzeti hadsereg egy csoportja Mátray László zászlós vezetésével már megkezdte tisztogató tevékenységét a vidéken. Az ellenforradalmi megtorlás ezen újabb rohama még az előzőt is felülmultha. A "feketelovas Mátraynak" sikerült a volt direktóriumi tagokat és a tanács hatalom valamennyi harcosát elfognia. Dr. Szigeti Gyulát és Csatári Andort azonban sehol sem találták. A kezükre került embereket kegyetlenül megkínozták, megverték. A foglyokat ügyeik hosszadalmas kivizsgálása után helyi internálásra ítélték. Ez a csendőrségen való napi jelentkezésből és egyéb retorziós fegyelmezésből állott. Az ilyen jelentkezések áldozata lett Sáros Lajos, akit a napi ütlegetések során annyira összeverték, hogy soha többet nem tudott fölegyenesedni. A kunszentmártoni Mátray jól ismerte környező helységeket, emberei Balla Sándort is megtalálták Csongrádon. Amikor az elővezetett foglyot a csépai csendőrségen meglátta a zászlós, rögtön nagy szidalmazásba kezdett és kardjával Balla Sándor homlokába vágott. Az ezt követő véres... vallatáskor a volt direktórium elnöke arra kérte Mátrayt: "...doboltassa ki a faluban, hogy van-e a lakosságnak ellenem valami panasza, akarják-e megbüntetésemet. Ha bűnösnek mondanak, elfogadom a halálos ítéletet." A zászlós eleget tett a kérésnek. A kidoboltatás után azonban csak egy ember jelentkezett, akinek az volt a kifogása, hogy a harmados kukoricaföldért járó robotot nem kellett volna eltörölni. Balla Sándort ezután Kunszentmártonba vitték, ahol őt is, feleségével együtt, helyi /csongrádi/ internálásra ítélték. Ez mindkettőjük számára 6 hónapon át mindennapi, majd további másfél éven keresztül pedig hetenkénti rendőrségen történő jelentkezést írt elő. Balla Sándort még ezután is 2 évig megfigyelés alatt tartották, és továbbra is eltiltották a táviratfeladástól s tilos volt számára a távbeszélő használata és az idegenekkel történő találkozás is.¹⁵²

Az üldözések, internálások és büntetések nem tudták a forradalom eszméit megsemmisíteni. A Tanácsköztársaság és dicső vívmányainak emlékét népünk megőrizte az ellenforradalom hosszú évei alatt is, és bizott abban, hogy egyszer majd felszabadult hazában valóra válnak e hősi idők nagyszerű törekvései.

DOLGOZÓ NÉPÜNK HELYZETE ÉS GAZDÁLKODÁSA A HORTHY-FASIZMUS IDEJÉN

Az ellenforradalom hatalomrajutásának első ténykedése - mint már láttuk - községünkben is a kemény terror bevezetése volt. A megfélemlítés azonban a nincstelen és éhező lakosság nyomorán nem segített. 1920. őszétől több alkalommal lisztosztást rendeltek el a községházán. Ennek fedezésére minden adófizetőnek külön inségadót kellett fizetni. A szegényparasztok elégedetlensége és elkeserítő állapotának rendezése érdekében 1920-ban végrehajtották a Nagyvátádi-féle "földreformot." A reform során országosan a földterület 4,7 %-át osztották ki. Csépan egyetlen hold szántó sem került kiosztásra. Mindössze néhány hadiözvegynak juttattak a tiszakürti és a kungyalui határban a földesurak által följajánlott területekből. Az alig 1-2 holdat kitevő parcellákat többnyire a korábbi legelőkből mérték ki, melyekért minden korona kataszteri jövedelem után 60 pengő kártérítés járt. A "földreform" során 1920. őszén a közbirtokosság 64 házhelyet adott át az árvizkárosultaknak. A 200-300 négyszögöl kiterjedésű házhelyekért négyszögölenként 12 koronát kellett 10 év alatt évenkénti részletekben fizetni.¹⁵³

A földbirtokrendezések a szomszédos községekben több földet juttattak a parasztok kezére, de a "földreform" az Alsó-Tiszazug egyetlen falujában sem változtatott lényegesen a korábbi birtokviszonyokon, a nagybirtok uralkodó szerepén.

A földbirtok megoszlása az Alsó-Tiszazugban 1927-ben /kat. holdban/:¹⁵⁴

	Összbirtok	100-on felüli	%-ban	1 lakosra jutott
<u>Csépa:</u>	4996	378	7,5	1,3
Tiszakürt:	10357	5583	54,0	2,1
Tiszasas:	4841	1376	28,4	2,0
Tiszaug:	4350	3158	72,6	3,4
Szelevény:	8106	3563	43,9	3,2
Átlag:	-	-	41,3 %	2,4 k.hold

Az Alsó-Tiszazug területének továbbra is csaknem fele /41,3 %/ 100 kat. holdon felüli birtok maradt. Ha Csépat nem számítjuk, ahol az első 100 holdas gazdaság a századfordulóra alakult ki és azóta már 378 holdra gyarapodott, 49,7 %-ot tesz ki ez az arány. /Az országos 48 %./ Ugyanakkor a községek lakosságának kb. kétharmad részét napszámos és 1-5 holdas törpebirtokosok alkották. A vidék népének földéhsége így ezután is kielégítetlen maradt.

Bethlen István kormánya a válsággal küszködő, inflációba merült ország gazdasági életének stabilizációja érdekében átszervezte az adózást. Az új adónemek bevezetése valamelyest segítette a stabilizációt, ugyanakkor a lakosság további nyomorához és elszegényedéséhez vezetett. Az infláció alatt Csépan az egyenes adókivetést magas pótdadók kiírása követte. A háború és az árvíz okozta veszteségeket /iskolaépület, laktanya, orvoslak javítása, mocsárleccsapolás/ ugyanis az évi költségvetésekbe beállított nagy összegekkel igyekeztek pótolni s így a község eladósodását megakadályozni. 1922-ben pl. a pótdadó elérte a kivetett egyenes adó 70 %-át. Az egyházi adók is növekedtek. 1923-tól a korábbi 10 korona személyi adó 50 koronára, az állami egyenes adó 5 %-át kitevő pénzdadó pedig 40 %-ra emelkedett. Még külön iskolai pótdadókat is vetettek ki. A sokféle adó behajtása komoly erőfeszítésbe került. 1924-25-ben az adózók elszegényedésük miatt adókötelezettségüknek csak 65-70 %-ban tettek eleget. Főként az egyházi adók teljesítése maradt el.¹⁵⁵

1924. tavaszán az ország nagyobb összegű külföldi kölcsönhöz jutott. Ezzel kezdődött meg valójában a gazdasági stabilizáció, amely 1926. augusztusában az infláció alatt elértéktelenedett korona helyett a pengő bevezetésével fejeződött be. Csépan a bethleni konszolidáció éveiben is csak igen lassan javult a helyzet. 1929-re azonban a község termelői annyit fejlődtek, hogy a lakosság életszínvonala már meghaladta a háború előtti /1913./

Egy időre itt is megerősödtek a kapitalista viszonyok. De az 1929-33-as válság hamarosan újra mélypontra juttatta a termelést és tovább siettette lakosságunk differenciálódását, elszegényedését.

Tekintsük át hogyan változott Csépa lakóinak foglalkozási megoszlása 1900-1930-ig /százalékban/;¹⁵⁶

Év	1900	1910	1920	1930
Össznépesség absz.számokban:	3239	3525	3406	3570
Mezőgazdaság:	62,3	78,9	79,6	79,1
Ipar :	8,5	9,6	10,7	12,1
Kereskedelem:	1,3	1,4	1,4	1,8
Közlekedés :	0,4	0,2	0,2	0,2
Közszolgálat:	2,0	1,7	1,7	2,1
Véderő :	-	0,5	0,5	0,3
Napszámos :	22,3	3,8	2,7	0,6
Nyugdíjas :	-	-	1,1	1,1
Cseléd :	1,2	1,2	0,9	1,1
Egyéb fogl. :	2,0	2,8	1,3	1,5

A fenti statisztikai adatok világosan tükrözik, hogy Csépa a századforduló után is megőrizte igen erős agrár jellegét. 1930-ban a lakosság 79,1 %-a élt mezőgazdaságból. Az alsó-tiszazugi átlag 77,4 %-ot tett ki. A magasabb agrárnépességű Csépán ugyanakkor - mint az előzőekben is láthattuk - az 1 lakosra eső földterület kevesebb volt, mint az Alsó-Tiszazugban általában. 1927-ben 1 lakosra az Alsó-Tiszazugban 2,4, Csépán 1,3 kat.hold terület esett. Ez a földhiány ezután is meghatározólag hatott községünk mezőgazdasága és népe életének alakulására, s egyben magyarázatul is szolgál a fejlődés során mutatkozó sajátos jelenségekre.

Az 1920-as évek közepétől mezőgazdaságunk fejlődése meggyorsult.

A művelés alatt álló területek nagyságában és a megművelt területeken belül a művelési ágak arányában bekövetkezett változások jól mutatják ezt a fejlődést. A földterület megoszlása 1935-ben /kat.holdban/:¹⁵⁷

	Összterület	Szántó	Legelő	Rét	Szőlő	Kert	Terméketlen
Csépa :	4994	3692	172	52	672	26	329
Kürt :	10118	5187	1122	525	2435	51	458
Sas :	4820	2329	712	717	312	45	506
Ug :	4351	2776	517	517	300	29	248
Szelevény:	7825	5621	917	481	238	24	508
Összes :	32108	19605	3440	2292	3957	175	2049

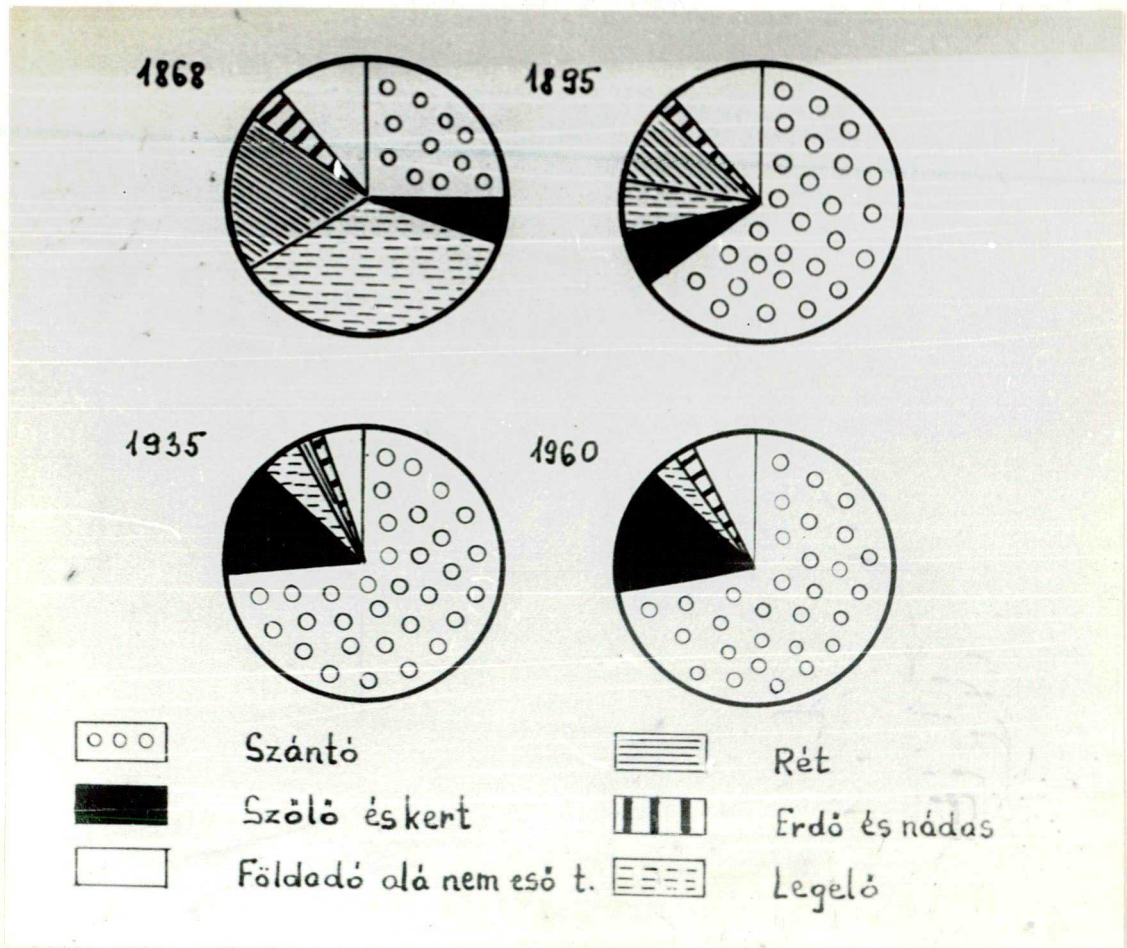
Az országos és az alsó-tiszazugi művelési átlaggal való összehasonlítás az 1895. és az 1935. évi adatok alapján /%-ban, az összterület = 100 %/:

Művelési ág	Csépai arány		A-tiszazugi		Országos	
	1895	1935	1895	1935	1895	1935
Szántó	64,2	73,9	55,6	61,0	55,5	60,3
Szőlő	6,2	13,4	3,9	12,3	1,9	2,2
Legelő	6,9	3,4	20,1	10,7	13,8	10,6
Rét	8,9	1,0	12,1	7,1	8,7	7,1
Terméketlen	11,6	6,5	5,1	6,3	5,7	6,5

Községünk határában a legnagyobb szerep 1935-ben is a szántóföldnek jutott. Százalékaránya az 1895. évi 64,2 %-ról 73,9 %-ra növekedett, s ezzel 12,9 %-al haladta meg az alsó-tiszazugi, 13,6 %-al az országos átlagot. 1935-re erősen megemelkedett a szőlőterület aránya is, amely mind a környéki, mind pedig az országos részesedési százalékot felülmulta. A szőlő részesedése az 1895. évi 6,4 %-ról 13,4 %-ra növekedett, és ezzel a szántóföld után a legnagyobb területet foglalta el a határból.

A szőlő- és a szántóterület a rét és a legelő rovására nőtt, amelyek részesedése így egészen megfogyatkozott. A legelő 3,4, a rét pedig 1 %-ra szűkült össze.

Művelési ágak szerinti megoszlás Cséján /1851-1960/:

A fenti adatok arra mutatnak, hogy a kis határu Csépa lakossága a rendelkezésére álló terület minden darabját törekedett művelés alá vonni s azt minél gazdaságosabban hasznosítani. Ennek ellenére azonban községünk mezőgazdasága még a 30-as évek közepén is főként szentermelésre irányult, s nagyon lassu léptekkel haladt a termelőeszközök fejlődése is. A legtöbb gazdaság továbbra is a XIX. század végi szinten termelt és sok még ekével sem rendelkezett. Ugyanakkor a legnagyobb birtokosnál már megjelentek a kettős ekék, vetőgépek, darálók, szecskavágók. Egy birtokosnak 1927-ben már traktora is volt. Erre az időre megszűnt a nyomtatás, és a szennyezést különféle cséplőgépekkel végezték. 1927-ben 7 db Hp 6-os, 1 db Hp 8-as és 1 db Hp 10-es gép dolgozott a községben. Valamennyi gőzmeghajtású volt /tűzsgép/, csupán egy meghajtását szolgáltatta traktor.¹⁵⁸ A 30-as évek közepére a kisebb gazdaságokban is általánossá vált a századfordulón megjelenő ekekapá /lókapá/ és vasborona alkalmazása. Községünk legfontosabb terménye ezután is a buza, árpa, kukorica, zab burgonya maradt. Kisebb birtokokon mást nem is igen termeltek. Nagyobb gazdaságokban azonban mind nagyobb területet foglaltak el a takarmány- és ipari növények /lucerna, búkköny, cukorrépa/.

Parasztságunk legnagyobb igyekezete ellenére is a termelési eredmények csak igen lassan emelkedtek s elmaradtak a vidéki és az országos átlagtól. A sok apró parcella gépekkel történő megmunkálására nem volt lehetőség. Így a hagyományos termelési formák itt nehezebben változtak, mint az Alsó-Tiszazug nagyobb birtokokkal rendelkező községeiben.

A terméseredmények alakulása 1924 és 1934-ben /kat. holdanként/:¹⁵⁹

	Csépai átlag		Járási és országos átlag	
	1924-ben	1934-ben	1934-ben	
buza	7,8 q	6,7 q	8,2 q	7,9 q
árpa	6,7 "	6,4 "	7,7 "	7,8 "
zab	5,5 "	6,0 "	7,4 "	7,1 "
tengeri	10,1 "	13,0 "	9,3 "	10,8 "
burgonya	20,0 "	22,0 "	32,0 "	41,6 "

Mint ahogyan az 1935. évi művelési ágak szerinti megoszlás vizsgálatakor már említettük, vidékünkön a szántóföldi gazdálkodás mellett igen fontos szerepet játszott továbbra is a szőlő- és gyümölcsstermelés. A szőlőstermelés fejlődését a terület növekedése mellett az is mutatja, hogy egyre több gondot, nagyobb szakértelmet fordítottak rá. Mindjobban tükéletesítették a metszést /több csapot hagytak/, fokozottabb figyelemmel végezték a permetezést és trágyázást. Mindez kedvező hatással volt a terméshezam alakulására. A nagyobb szak tudás a könnyebb és eredményesebb termelés érdekében a gyümölcsfák számának ésszerű csökkenését is napirendre tűnte. Főként a tőkesorok közötti gyümölcsfákat igyekeztek kivágni. Ezzel nemcsak több napfényt biztosítottak a szőlőnek, hanem egyben lehetővé tették az okével való nyitást és "födést" is. A gyümölcsfák száma így jelentősen megfogyatkozott, de a csökkenés egyúttal minőségi javulást is eredményezett. Inkább az igényesebb gyümölcsfafajták jutottak előtérbe az igénytelenebb fajtákkal szemben. Csépan 1895-ben 17836 volt a gyümölcsfák száma. Ez 1929-re 10495-re csökkent. Továbbra is szilvafa százalékaránya maradt a legmagasabb, de a korábbi 43 % helyett már csak 36 %-ot ért el. Az eltelt időszak alatt jelentősen emelkedett a gyümölcsfaállományon belül a meggy- és a kajszinbarackfa részaránya.¹⁶⁰ A gyümölcsfák szinte minden udvaron és kertben is megtalálhatók voltak. A ház körüli gyümölcsstermelés a kertikultúra fejlődésével méginkább előtérbe került. A kert területe 1927 és 1935 között 25 kat. holdról 26 kat. holdra növekedett. A kertészettel foglalkozók száma is jelentős emelkedést mutat. 1920-ban 2264, 1930-ban pedig már 2816 ember foglalkozott kertészettel.¹⁶¹

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a vázolt időszakban növénytermelésünk jelentős lépéseket tett meg a belterjes irányban való fejlődés útján. De meg kell jegyeznünk, hogy sajátos birtokviszonyaink miatt bizonyos vonatkozásokban /termésátlag, ipari növények termelése/ kissé lemaradtunk a szomszédos községek mögött.

Állattenyésztésünk fejlődése sem mutat kedvezőbb

képet.

Csépa állatállománya /1911-1935/:¹⁶²

	1911-ben	1935-ben
szarvasmarha	325	370
lő	488	515
kecske	78	55
sertés	529	1192
juh	10	25
Összesen	1430	2157

Az állatállomány szerkezeti megoszlása %-ban:¹⁶³

	Csépa		Alsó-Tiszazug	
	1895	1935	1895	1935
szarvasmarha	15 %	17,1 %	19,1 %	26,5 %
lő	20,3 %	23,8 %	10,3 %	17,2 %
juh + kecske	5,6 %	3,7 %	26,6 %	9,3 %
sertés	59,1 %	55,2 %	43,2 %	47,6 %

A csépai lakosság állatállománya 1935-re megnövekedett. /1927-hez képest azonban jelentős visszaesés figyelhető meg, ami a gazdasági válság következménye. A válság előtt a község nagyjószerzőállománya 963 darabból, 1935-ben pedig 885 darabból állott.¹⁶⁴ A növekedés különösen a sertés- és a szarvasmarhaállományánál mondható jelentősnek. Az állatok száma emelkedett ugyan, de az állatállomány növekedése nem vagy csak alig tartott lépést a csépai gazdaságok és a lakosság számának emelkedésével. Így a számszerű és bizonyos minőségi javulás¹⁶⁵ ellenére azt kell mondanunk, hogy az állatállomány alakulása nem volt kedvező falunkban.

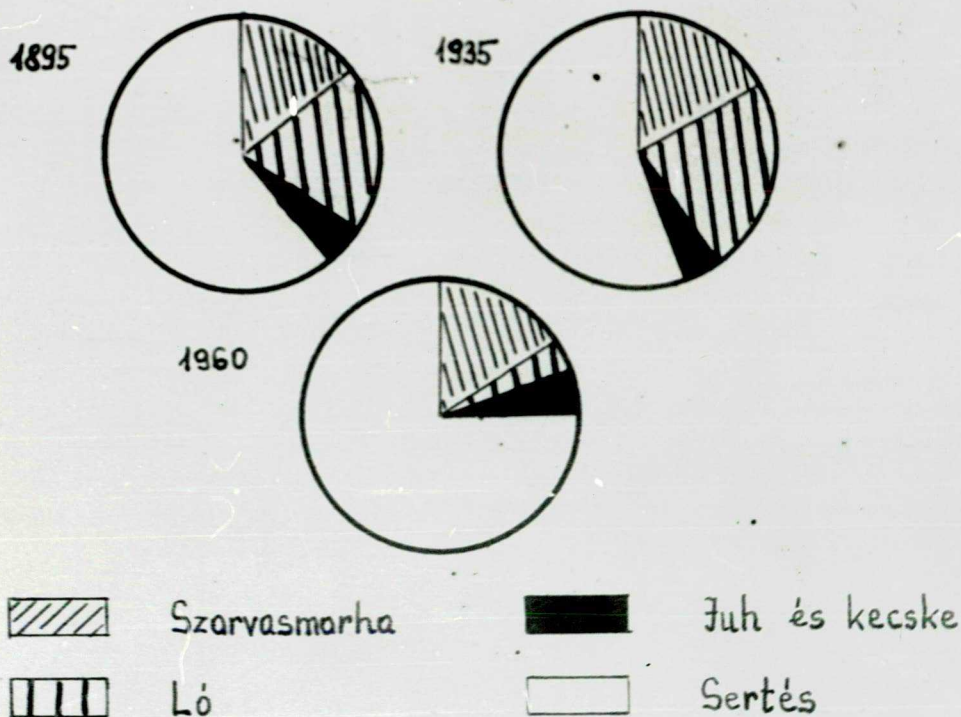
Egy gazdaságra eső nagyjószerzőállomány /lő, szarvasmarha/:¹⁶⁶

1895-ben	1,14 db
1935-ben	0,83 db

Egy lakosra eső nagyjószágállomány:¹⁶⁷

1895-ben	0,28 db
1911-ben	0,22 db
1935-ben	0,25 db

Legtöbb családnak csak baromfinovelésre volt lehetősége. Az Alsó-Tiszazugban általában Csépan tartottak legtöbb baromfit. 1935-ben számuk meghaladta a 16000-et.¹⁶⁸

Az állatok számának alakulása Csépan (1895-1960)

Jelentős átalakuláson ment át az ipar is. Ezt elsősorban az iparban foglalkoztatott népesség növekedése és a vállalatok számának gyarapodása fejezi ki. 1900-ban az alsó-tiszazugi lakosság 7,4 %-a élt iparból. 1930-ra ez az arány 11,1 %-ra emelkedett.

Csépán az iparban dolgozók száma ez alatt a harminc év alatt 8,5 %-ról 12,1 %-ra növekedett.

Az iparban foglalkoztatottak megoszlása 1920-ban és 1930-ban a következő képet mutatta községünkben /abszolút számokban/:¹⁶⁹

	1920-ban	1930-ban
Házi és népi ipar	12	6
Vándor	0	8
Önálló	83	89
Tanonc	16	14
Segédzemélyzet	41	62
Iparban dolgozók összesen	140	165

A vállalatok száma az Alsó-Tiszaújszállásban 1900-tól 1935-ig 270-ről 312-re, Csépán pedig 79-ről 96-ra emelkedett. A vállalatok többsége továbbra is segéd nélküli maradt. A kisiparosok csak nagyon ritkán alkalmaztak segédzemélyzetet. A kisiparosok száma 1935-ben:¹⁷⁰

Csépán	59
Tiszaújszállás	37
Tiszaújszállás	34
Tiszaújszállás	13
Szelevény	9
Összesen	136

1935-re vidékünk kisebb üzemének száma is megszaporodott. A legjelentősebbek voltak:¹⁷¹

1. csépai és tiszakürti gőzmalom	4-4 munkással
2. tiszakürti fűrészmalom	6 "
3. tiszai cementgyár	4 "
4. csépai téglagyár	8 "
5. csépai és tiszakürti szeszfőzde	3-4 "
6. tiszai és csépai motorosmalom	4-4 "
7. tiszai, csépai és szelevényi szőlőmalom	1-1 "

A vállalatok Csépan:¹⁷²

	1920-ban	1930-ban
Segéd nélküli	60	72
1-10 segéddel	26	24
Összesen	86	96

A fenti adatokból az Alsó-Tiszazug iparának lassu fejlődését állapíthatjuk meg, mellyel kb. egyenlő ütemben haladt Csépa iparának fejlődése is. Így községünk, amely már a századfordulón is valamivel "iparosodottabb" volt a szomszédos falvaknál, az ellenforradalmi rendszer éveiben is megtartotta ezt az előnyét.

Az ipar és a mezőgazdaság fejlődésével együtt haladt a kereskedelmi élet kiszélesedése is. A kereskedelemben dolgozók száma az Alsó-Tiszazugban 1900-ban a lakosság 1,2, Csépan 1,3, 1930-ban pedig 1,7, ill. 1,8 %-át tette ki.¹⁷³ A vidék kereskedelmi életének fejlődését nagyban előmozdította, hogy az egyre erősödő csépai és tiszakürti hangyaszövetkezet mellett az 1920-as években a többi községben is létrejött ilyen társulás.¹⁷⁴ Az igen hasznosnak bizonyuló szövetkezeteknek azonban nagyon komoly gondot és nehézséget jelentett az áruforgalom lebonyolítása. A táj elmaradott ut és közlekedési viszonyai csak igen lassan javultak. 1929-ben elkészült ugyan a tiszai köz-
uti hid,¹⁷⁵ s így egy évvel később a kunszentmártoni és a laki-
teleki vasutállomás között megindulhatott az autóbusszközlekedés,
de ez csak a személyforgalmi gondokat enyhítette,¹⁷⁶ az árufor-
galom továbbra is igen súlyos nehézségekkel küzdött. A termények
értékesítése, a növényvédőszer és iparcikkek beszerzése ezután
is csak többszöri átrakodással és fogatos szállítás igénybevételével volt lehetséges. Az előnytelen szállítás következtében lakosságunk eladásra szánt árukat így sokkal olcsóbban, szükség-
letei kielégítéséhez nélkülözhetetlen cikkeket pedig jóval drágábban kényszerült eladni, ill. megvásárolni, mint kedvezőbb köz-
lekedési viszonyok között levő más területek népe.

Csépa kereskedelmi életét az 1930-as években a már említett Hangyaszövetkezet, a Gyümölcsértékesítő és Szeszfőző szövetkezet, valamint 7 szatócs, 6 tojás- és baromfikereskedő bonyolította le. Ezek közé számíthatjuk még a helységben dolgozó 3 péket is. 1935 nyarán a barnakenyér ára Csépán 32 fillér, Budapesten 24 fillér, a zsiré meggyező, 1,20 pengő volt. A tojást falunkban 3 fillérért tudták eladni a termelők, ugyanakkor a fővárosban 9-10 fillérbe került.¹⁷⁷ A többi mezőgazdasági terméket is kb. 25-30 %-al olcsóbban lehetett csak értékesíteni a környéken, a rézgálic, cement és egyéb iparcikkek pedig kb. 35-60 %-kal magasabb áron kerültek forgalomba.¹⁷⁸

A rossz közlekedési és kedvezőtlen kereskedelmi viszonyok az Alsó-Tiszazug elmaradottságának egyik fő tényezője maradt továbbra is. Nagyban visszavetette tájunk fejlődését az 1929-33-as gazdasági világválság is. Ez elsősorban az agrárproletáriátust és a szegényparaszságot sújtotta, de következményeit a középparasztság tekintélyes része is megérezte.

A válság éveiben a mezőgazdasági termények ára állandóan csökkent /a buza ára Csépán 18-20 pengőről 6-7 pengőre esett/,¹⁷⁹ az iparcikké pedig egyre emelkedett. Nőtt a munkanélküliek száma, és mind alacsonyabbra süllyedt a munkabér. /1930-ban 60-80 fillér volt a férfinapszám Csépán./¹⁸⁰ A vidék lakosságának teherbíró képessége így fokozatosan lecsökkent, az adóterhek ugyanakkor katasztrófálisan megemelkedtek. A lakosság jelentős része képtelen volt elegendő tenni a magas adóknak, bár azok részben terményben is teljesíthetők voltak /pl. az egyházi adó/.¹⁸¹ Ilyen körülmények között valamennyi községünk adóhátralékban maradt, s ennek nagysága a válság elhúzódásával és a népesség elszegényedésével csak tovább növekedett.

A lakosság elszegényedése a birtokviszonyok alakulásából jól megfigyelhető.

A gazdaságok száma és az egy gazdaságra jutó földterület Csépan /kat. holdban/:

	Gazdaságok	1 gazdaságra jutott
1868-ban	573	8,7
1895-ben	784	6,3
1935-ben	1055	4,7

A természetes szaporodás az amugy is nadrágszajparcellák további aprózódását vonta maga után, és 1935-re a gazdaságok száma már 1055-re emelkedett. A földbirtok megoszlása ekkor a 4994 kat. hold területű Csépan a következő képet mutatta:¹⁸²

A gazdaságok nagysága kat. hold	Gazdaságok száma	Gazdaságok száma %-ban
1-nél kisebb szántó nélküli	270	25,58 %
" szántóval	140	13,26 "
1-5	380	36,02 "
5-10	136	12,89 "
10-20	100	9,47 "
20-50	25	2,37 "
50-100	1	0,09 "
100-200	2	0,19 "
200-300	1	0,09 "
Összesen	1055 gazdaság	

Az országos birtokmegoszlással való összehasonlítás /1935/:¹⁸³

Földbirtok nagysága	Országos	A-tiszazugi	Csépai
	arány a gazdaságok száma szerint		
10 kat. holdig	85 %	78,4 %	87,7 %
10-20 "	8,8 "	10,2 %	9,4 "
20 kat. hold felett	6,2 "	11,3 "	2,7 "

A fenti adatok bizonyítják, hogy községünk birtokviszonyai továbbra is kedvezőtlenebbek maradtak az országos és az alsó-tiszazugi birtokviszonyoknál. Gazdaságunk 38,84 %-a még 1 kat. hold földdel sem rendelkezett. Igen magas volt az 5 és a 10 kat. holdon aluliak aránya is /74,86 ill. 87,75 %/. A gazdasági válság is főként a falu ezen csoportjait sújtotta. A nagybirtok területe a válság éveiben is tovább nőtt. Csépan a 100 holdon fölül birtok az 1927. évi 7,5 %-ról 1935-re 8,1 %-ra, Tiszasason 28,4-ről 30-ra, Szelevényen 43,9-ről 42,2 %-ra emelkedett. Tiszkürtön és Tiszaugon nem történt változás.¹⁸⁴

A válság alatt a termelés fokozatosan visszaesett, s a nagyszámu agrárproletáriátus alig kapott munkát. A munkanélküliek megduzzadt serege csoportosan járta a vidéket, hogy megélhetéshez jusson. Sokan elkeseredésükben elhagyták szülőföldjüket, máshová költöztek.¹⁸⁵ Főként a túlnépesedett Csépa lakossága csökkent nagymértékben, már az 1920-as évek végétől, s ez a válság alatt és közvetlenül a válság után még csak fokozódott.

A népsűrűség 1930-ban:¹⁸⁶

csépai: 124,2
járási: 79,3
országos: 93,4

A népesség alakulása /1921-41/:¹⁸⁷

	Lélekszám	Növekedés	Lélekszám	Növekedés	Növekedés
	<u>Csépa</u>	%-ban	<u>A-Tiszazug</u>	%-ban	<u>Megye</u>
1920-ban	3406	-	12477	-	
1930-ban	3570	4,7	14102	13,0	8,7 %
1941-ben	3284	- 8,0	14342	1,7	7,3 %

Vándorlási adatok:¹⁸⁸

<u>Csépa</u>	1921-30	1931-41
Természetes szaporodás	296 /8,7 %/	283 /7,9 %/
Tényleges "	164 /4,8 %/	- 285 /-8,0 %/
Elvándorlás	- 132 /-3,9 %/	- 568 /-15,9 %/

<u>A-Tiszazug</u>	1921-30	1931-41
Bevándorlás	508	142
Elvándorlás	- 132	- 873
Különbség	376 /3 %/	- 731 /- 5,1 %/

1930-tól az Alsó-Tiszazug népességének gyarapodása egyre inkább lelassult. 1941-ig a vidék lakossága csak 1,7 %-kal nőtt, messze elmaradt a megye 7,3 %-os növekedése mögött. E nagyfokú visszaesésre vándorlási adataink szolgáltatnak magyarázatot. Mindenekelőtt a Cséparól történő elvándorlás volt igen súlyos /568 fő/, de annak mondható a Szelevényről /191 személy/ és Tiszasasról /115 személy/ való elköltözés is. Az ellenforradalmi rendszer évei alatt az alsó-tiszazugi nép súlyos megélhetési problémája nemcsak abban jutott kifejezésre, hogy a munka nélkül maradt szegénység tömegesen hagyta el évről-évre szülőföldjét, hanem abban is, hogy közösségeink természetes szaporodási arányszáma fokozatosan csökkent, egyre jobban terjedt az egygyermekes szemlélet. A református közösségek mind szigorúbb egykerendszere a csépai középparasztság körében is táptalajra talált. 1900-ban ezer lakosra 24,5 születés esett falunkban. 1933-ban már csak 19,6, de ez még mindig jóval fölülmulta a 8,5-es tiszasasi születési számot.¹⁸⁹

A Horthy-fasizmus korában a falusi szegénységből kipréselt adópengők százezreiből csak nagyon kevés jutott a falu életszínvonalának emelésére, szociális helyzetének javítására.

Népünk helyzetéről 1935-ben a következőket jegyezte föl Szállási Sándor dr.:¹⁹⁰ "Csépan és Szelevényen gyermekek százai zokognak egy darab kenyérért. A kerítésnélküli udvarokon csak egy-két liba és tyúk keres sovány eleséget. A 8-10 tagú családok kis kamráiban csupasz szalmazsákon 4-5 gyerek köhincsel. Az ökölnyi ablakok töredezettek, a falak és háztetők omladoznak.

Évenként 40 csépai gyereket az egykézű tiszasasiak ruháznak fel. A sasi Stefánia Szövetség ajándékokat is gyűjt a helybeli gazdáktól, hogy vele a sokgyermekes csépai elaggott szülőköt segélyezze. Szelevény sokgyermekes családjai évi 8500 pengő állami segélyből tengetik siralmas életüket." Ilyen állapotok közepette nem volt csoda, hogy falvaink lakossága elvándorolt. A népesség csökkenése következtében az egy házra eső személyek száma kedvezően alakult Csépan:

	Házak száma	10 házra jutott
1920-ban	784	43
1930-ban	966	37 /A-Tiszazugban: 41/
1941-ben	992	33 /A-Tiszazugban: 40/

Nagyon lassan változott azonban az épületek alapanyaga, térfogata és berendezése:¹⁹¹

Csépan: 1920-ban kőfalú ház:	-,	kőalapú:	13 /1,6 %/
1930-ban	" : 3,	"	51 /5,3 %/
1920-ban cseréptetős:	173	/22 %/	
1930-ban	" : 405	/42 %/	

Az ázott kutak vizének egészségtelen volta arra készítette a községet, hogy szorgalmazza az ártézi kutak furását. 1919-ben elkészült Csépa második /a Szeszfőzdénél/, 1936-ban pedig harmadik /a Fertőn/ ártézi kutja. Községünk továbbra is körorvosi székhely volt, de a falu lakosságának jelentős része nem tudta igénybe venni az orvost a nagy költségek miatt. Sok áldozatot követelt ezután is a tüdővész, a torokgyík és a himlő. 1900-1920 között 286-an haltak meg tüdővészben és 195-en tüdőgyulladásban.¹⁹² A gyermekhalandóság csak nagyon lassan javult. Az 1930-as években az elhalálozottak 47-48 %-a még hat éven aluli volt.¹⁹³

A lakosság kor szerinti megoszlása:¹⁹⁴

1900-ban /3239 lakos/ 1930-ban /3570 lakos/

6 évig	600 lakos	18,5 %	434 lakos	12,1 %
6-10 évig	431 "	13,3 %	308 "	8,0 %
11-14 "	229 "	7,0 %	233 "	6,8 %
15-19 "	316 "	9,7 %	323 "	9,1 %
20-39 "	802 "	25,3 %	949 "	26,6 %
40-59 "	628 "	19,3 %	740 "	20,7 %
60-on felül	233 "	7,2 %	383 "	10,7 %

Csépa lakosságának életkora lassu emelkedést mutat. 1900-ban a csépaiaknak csupán 7,2 %-a érte meg a 60. életévet. 1930-ra ez a százalékarány feljavult 10,7 %-ra. Az Alsó-Tiszaújszállás 1930-ban a 60 éven felüliek a lakosság 9,9 %-át tették csak ki.¹⁹⁵ Az elhalálozási átlagéletkor 1910-ben 24 év volt községünkben, s ez 1945-re 53 évre emelkedett.¹⁹⁶

Ilyen gazdasági és szociális viszonyok között éltek Csépa és a vele szomszédos falvak dolgozói az ellenforradalmi rendszer időszakában.

EGYHÁZ, NÉPOKTATÁS, NÉPMŰVELÉS
/1848-1945/

Az előzőekben már láttuk, hogy az Alsó-Tiszaság lakosságának nagyobb része protestáns vallásu, községei közül Tiszakürt, Tiszaug, Tiszasas főként református, Csépa és Szelevény pedig katolikus település volt. A vidék katolikus népének lelki gondozását a csépai egyház végezte. A nemesi község - mint tudjuk - kegyuri jogait 1889-ig gyakorolta. Így az egyháznak járó adók /párber/ és szolgáltatások /deputátumok, robot, vetőmag/ teljesítési rendszerében addig lényeges változás nem állott be. 1853-ban a község a plébánosnak járó párbert és deputátumot 719 forint 14 krajcárban állapította meg. Ezt 1858-ig évente mindig ki is fizette.¹⁹⁷ Ekkor a plébános kérésére a deputátumok teljesítését újra természetben írták elő. A párber fizetése továbbra is megállt áron /550forint/ történt.¹⁹⁸ A papi földek művelése a régi gyakorlat szerint folyt tovább, egészen a századfordulóig. A tagosítás során /1902/ az egyházi földet a Kijárás dűlőben mérték ki /9 hold 775 négyszögről/. Ettől kezdve a plébánosnak kellett gondoskodnia megmunkáltatásáról. /A robot megszűnt. A papok többnyire feleségekkel műveltették vagy haszonbérbe adták. /1902-ben a katolikus egyháznak járó adó 6, ill. felpáronként 3 korona párberben volt meghatározva, a ehhez járult még az iskolai adó /a kivetett állami adó 20 %-a/ és a korábbi deputátumok.¹⁹⁹ Ugyanez az adózási rendszer volt gyakorlatban a filiális helységeken is /Ug. Sas, Szelevény, Halesz; Szelevény 1910-ben egyháziilag külön vált/.²⁰⁰ 1905-ben a csépai katolikus és protestáns egyház az adózás párberi formáját, amely minden lakosra egynelő összeget írt elő, megszüntette. Rátértek a vagyonaránylagos adózásra. Az új egyházi adó a mindenkori állami adó 5 %-át tette ki. Erre számolták még külön az iskolai adót /20-40 %/ és a természetbeni szolgáltatásokat.²⁰¹

Csépa lakosságának növekedése és vallás szerinti megoszlása abszolút számokban /1851-1960/:²⁰²

Év	Össz.lakos	R.kat.	G.k.	Ref.	Ev.	Gke.	Izr.	E.
1851	2250	2048	-	4	116	2	80	-
1880	2529	2329	-	62	103	-	35	-
1900	3239	3033	1	64	103	-	38	-
1910	3519	3314	-	73	97	-	39	-
1920	3406	3207	3	103	64	1	26	2
1930	3570	3374	3	115	59	2	16	1
1941	3284	3111	1	116	43	-	13	-
1960	3241	-	-	-	-	-	-	-

A vallás szerinti megoszlás alakulásából megállapítható, hogy a község katolikus jellege a XIX. század közepétől tovább erősödött. 1851-ben a katolikus felekezetűek a lakosság 91, 1900-ban 93, 1941-ben pedig 94 %-át tették ki. Az izraeliták és evangélikusok száma a vázolt időszakban negyedére, ill. harmadára fogyatkozott. A református lakosság ugyanakkor fokozatosan növekedett. Napjainkban is a katolikusok mellett ők a legnépesebbek.

A különböző felekezetek létszámának alakulása mindig döntő hatással volt vallási életük szervezettségére, színvonalára. 1845-ben a megszaporodott izraeliták templomot építtettek.²⁰³ 1853-ban az evangélikusok is imaházhoz jutottak /Kanyó-féle ház/, 1858-ban pedig önálló egyházzá szerveződtek. Állandó levita tanítót hívtak meg egyházi ügyeik vezetésére és gyermekek tanítására. /A levita tanító elsősorban tanítói, másodsorban lelkészi teendőket látott el./²⁰⁴ Ebben az évben csatlakozott hozzájuk az addig Tizzasasához tartozó kevés számú református lakos is. Így létrejött a csépai egyesült protestáns egyház. 1876-ban imaházuk már szűknek bizonyult, s elcserélték a Pellei-féle házzal, amelynek helyén épült fel 1889-ben a még ma is meglévő templomuk és iskolaépületük.²⁰⁵

A protestánsok erősödésével a község két egyháza között a XX. század elején a kapcsolat teljesen megszűnt. 1905-ben a protestáns imaház fölé egy kisszerű fatornyot építettek és három harangot helyeztek el benne. Ezután már nem kellett a katolikus templomban történő harangozásért 3-4-szeres díjat fizetni.²⁰⁶ 1907-ban elkészült a reformátusok külön temploma is.²⁰⁷ A protestánsok egysége azonban 1927-ben megbomlott, s a reformátusok a tiszasasi református egyházhoz csatlakoztak. /Ma is oda tartoznak./ Ekkor a csépai protestáns egyház evangélikus missziós egyházzá alakult, s lelkészt is kapott. Ettől kezdve a csépai lelkész tartotta a kunszentmártoni, tiszakürti, szelevényi és haleszi híveknek is az istentiszteletet.²⁰⁸ /Most csak Nagyrév tartozik Csépához./

A helyi egyházak mindent megtettek híveik vallásos érzületének formálása, elmélyítése érdekében. Ennek ellenére a lakosság a XX. század elején már eléggé távol tartotta magát a templomtól. Ezzel kapcsolatban 1912-ből a Historia Domusban a következőket olvashatjuk: "Az egészségesek között alig van, aki szentséghez járul. A férfinép egyaránt távol marad a gyóntatószéktől és az oltártól. Nem mondhatunk jobbat a szentmise hallgatásról sem. Hétköznapiakon inkább megjárja, mivel a kerosabb asszonyok rendszerint ott vannak a templomban, de ünnep- és vasárnapokon, amikor tele kellene lennie, édeskevé a jelenlevők száma. Évenként négyszer-ötször csak megtelik a templom, de többször alig."²⁰⁹ Az egyházak azonban megtalálták annak módját, hogy a lakosság nagy részét mégis megnyerjék és magukhoz kapcsolják. Egymás után alakították meg a legkülönbözőbb vallási jellegű társulatokat, jótékonyági egyesületeket, amelyek működését is kezükben tartották:²¹⁰

1. Az Élő-Rózsafüzér a legrégibb jámbor társulat volt a községben. Tagjai ünnep- és vasárnapokon az istentiszteletek előtt nyilvános ájtatosságot végeztek, miközben vezetőikkel elmondták a szentolvasót. 1935-ben 700 tagja volt a társaságnak.

2. A Jézus-Szent-Szive Társulat 1896-ben alakult 531 taggal. A tagság száma még ez év végéig 811-re emelkedett. 1935-ben már csak 305 tagot számlált.
3. A Temető-Egylet 1868-ban jött létre 539 alapító taggal.
4. 1904-ben kezdte meg működését az Oltár-Egylet 261 taggal. Az egylet létszáma 1935-re 200-ra fogyatkozott.
5. A XX. század elején alakult meg a Katolikus Népszövetség csépai szervezete 102 taggal. A szervezet kapcsolatot tartott az országos központtal, amelynek kiadványait /Házi füzetek/ a plébános juttatta el a tagsághoz. A Népszövetség a katolikus lakók gazdasági, jogi, politikai ismereteinek bővítését is kívánta szolgálni.
6. Az első világháború után hozták létre a Jézus Szent-Sebeinek és Arcának Társulatát. A társulatba 1935-ben 310 ember tartozott.
7. Ugyancsak a világháború után alakult a Mária Congregatio és a Jézus Szentgyermeksége Egylet, valamint a Szivgárda. A két utóbbi 1935-ben 40, ill. 95 tagot számlált.
8. A protestánsok egyesülete a Luther-Társaság volt. A sokféle szervezet tagsági díja jelentős összegre rugott, s ez a tagság gyarapodásának legfőbb gátja lett.

Csépan működő plébánosok 1853-tól:²¹¹

1. Horváth István	/1853-58/
2. Enttzingner Ignác	/1858-98/
3. Dévai Miksa	/1898-99/
4. Májer László	/1899-1913/
5. Léska József	/1913-22/
6. Turóczy Hénok	/1922-38/
7. Bárány Dezső	/1938-53/
8. Frech Ferenc	/1953-63/
9. Tóth Géza	/1963- /

Községünk evangélikus lelkészei 1927-től:²¹²

1. Liska Ferenc /1927-28/
2. Moczkovcsák /Csák/ Ernő /1928-32/
3. Békés József /1936-40/
4. Gabányi Géza /1945-56/
5. Aranyi József /1957- /

Az egyházak - mint láttuk - kezdettől fogva kezükben tartották az iskolák irányítását is.

1868-ban szabályozták az alsó fokú oktatást. A 38. tc. 6-12 éves korig hatosztályos népiskolát, a további három évre pedig heti 2-5 órás ismétlő iskolai foglalkozást írt elő. A tanítási anyagot a népiskola és a mezőgazdasági ismétlő számára is központilag határozták meg. Megkezdődött a rendszeres tanítóképzés is.²¹³ Az oktatási törvény megjelenésekor Csépin már a protestáns és a katolikus egyháznak is volt iskolája. 1868 után is ezek maradtak meg, de tanulók létszáma ugrásszerűen megnövekedett. Az iskolások létszáma a későbbiekben tovább emelkedett, s csak a lakosság számának csökkenése idején esett vissza. A tanulók létszámának változása abszolút számokban:²¹⁴

Év	A római kat. iskolában	A protestáns iskolában
	Létszám	Létszám
1852	176	-
1858	?	23
1868	347	?
1881	359	25
1894	558 /ebből 116 ismétlős/	24
1925	460 /111 továbbképzős/	- /az isk.nem működ./
1930	464 /106 " /	15
1935	573 /202 " /	- /1932-ben megszűnt/
1940	441 /136 " /	-

A kötelező népoktatás bevezetését követően a község nagyobb gondot fordított az iskolák működésére, támogatására. A protestáns elemi iskolát a későbbiekben is a mindenkori levita tanító vezette. Az oktatás 1 tanteremben folyt. A római katolikus egyháznak 1863-ban külön fiú- és leányiskolája lett, és ettől kezdve két tanítót alkalmazott /egyik kántortanító/. 1881-ben került először megválasztásra a csépai iskolaszék. Ez az iskola irányítását és helyi felügyeletét végezte. Az iskolaszék feletti ellenőrzést a püspök és a kerületi tanfelügyelő gyakorolta. Az iskolaszék elnöke a mindenkori plébános /egyben iskolaigazgató/, elnökhelyettese a községi jegyző, tagjai pedig az egyháztanácsból választott személyek lettek. 1883-ban kezdte meg működését községünkben a gazdasági ismétlő iskola.²¹⁵ 1888-ban az iskolaszék a kántortanítói állást szétválasztotta. Így ezután két tanító foglalkozott a katolikus vallású gyerekekkel: egyik a lányokkal, másik a fiukkal.²¹⁶ 1891-től három tanítót alkalmaztak, bár egyikük képesítés nélküli volt. Ekkor az elemi iskolában már három csoportban folyt a tanítás: az elsőben az I-II., a másodikban a III-IV., a harmadikban pedig az V-VI. osztály tanult. A délután működő gazdasági ismétlőben két csoportban tanítottak: egyikben a fiukat /I-III. osztály/, a másikban a lányokat /I-III. osztály/.²¹⁷ 1894-ben a római katolikus elemi iskolába 212 fiú és 230 leány iratkozott be, az ismétlőbe pedig 60 fiú és 56 leány. Rendszeresen csak 481 tanuló járt. Az intézetnek három tanterme és egy testgyakorlásra alkalmas helyisége volt. Felszereltsége igen szegényesnek mondható, mert mindössze 3 tábla, 136 falikép, 4 falitérkép, 1 füldegömb és egy kis könyvtárral rendelkezett. Ekkor Csengeri Ida tanítónő /fizetése 350 forint/, Péntek Elek tanító /fizetése 400 forint/ és Pottyondi Lajos segédtanító /fizetése 225 forint/ dolgozott az intézetben. /A tanítók fizetésüket az egyháztól kapták.²¹⁸ Ebben az évben a protestáns iskolának 18 evangélikus és 6 peformátus tanulója volt.²¹⁹

1902-ben a község a róm. katolikus iskola részére évenkénti 2000 korona segélyt szavazott meg.

Ez a későbbiekben nagyban segítette az iskola anyagi helyzetének javulását. Megszűnt a tanulók tandíjfizetési kötelezettsége is, ingyenessé vált az oktatás. A tandíjbevétel helyett a község tandíjfizetési államsegélyt kapott. Megkezdődött az osztályonkénti tanítás. A tanítók fizetésének rendezésére is sor került. Eddig az egyházközség fizette őket. Anyagi helyzetük javítása érdekében 1908-tól rendszeres államsegélyben részesültek.²²⁰ Ekkor már 8 tanító dolgozott a katolikus iskolában.²²¹ Egy tanító fizetése ebben az időben az alábbiakból tevődött ki:²²²

1. 100 korona alapfizetés a hitközség pénztárából havi előleges részletekben.
2. 900 kor. államsegély /alapfizetéskiegészítés címén/.
3. 20 korona kertilletmény.
4. Szolgálati lakás.
5. Esetenként ötödéves korpótlékos államsegély.

1925-ben a protestáns iskola bezárta kapuit, mert az állam a tanítói fizetést kiegészítő segélyt megvonta /csak a 800-nál több hivat számláló egyházak kapták meg/, a csépai egyház pedig saját erejéből nem volt képes a tanító fizetését biztosítani. Így 1926-tól a református és evangélikus vallású gyerekek is a katolikusok iskolájába jártak. 1928. októberében újra megkezdődött a tanítás az evangélikusoknál is. 1932-ben azonban a felekezet közgyűlése végleg kimondta az iskola megszűnését: "A súlyos gazdasági válság megtörte az iskola életerejét... Az egyház anyagi helyzete olyan lesújtó, teherbirása oly csekély, hogy a befolyó egyházi adó nem fedezi a harangozó fizetését sem. Még a fűtőanyag beszerzése is igen érzékeny terhet jelentene."²²⁴ A gazdasági válság jelentős hatással volt a katolikus iskola helyzetére is. A művelődésügyi miniszter a tanulók kevés számára hivatkozva 1931-ben megvonta az államsegélyt a 8. tanítói állástól. Ezzel, bár a tanulók létszáma az előző évekhez viszonyítva még emelkedett is,²²⁵ a tanítók száma hétre csökkent, s a felszabadulásig már nem is változott.²²⁶

A tantermek és tanítók számának változása abszolút számokban:²²⁷

Év	Osztály- termek	Tanítók	1 tanítóra jutó tanuló
1852	1	1	176
1863	3 /1 protest./	3 /1 protest./	?
1891	3 "	4 "	?
1894	4 "	4 "	145
1910	8 "	9 "	?
1925	<u>8</u> -	8 -	57
1930	9 /1 protest./	9 /1 protest./	53
1935	7 -	7 -	82
1940	7 -	7 -	63

A tanerői létszám alakulásában a XX. század elején következett be lényeges változás. Ekkor az osztályok megosztásának bevezetését már nem lehetett tovább halasztani. 1910-15 között egy tanerőre 60-65 gyermek jutott. 1930-ra ez a szám 53-ra csökkent. A gazdasági válság következtében azonban újra magasra emelkedett. 1935-ben 82, 1940-ben 63 tanuló esett egy pedagógusra.

Az ellenforradalmi rendszer éveiben az iskolai élet jellemzője a zsúfoltság. Egy-egy osztályban 50-60 gyerek tanult. A hiányzások aránya igen magas volt, átlagosan 15-40 %-ot tett ki. A római katolikus elemi és gazdasági továbbképző iskoláról részletes leírást tartalmaz az 1940. évi iskolafelügyelői látogatás jegyzőkönyve:²²⁸ "Az iskolai termek két helyiségben vannak, melyek az egyházközség tulajdonát képezik. A tantermek megfelelőek, kellően világítottak, az egészségügyi követelményeknek megfelelnek. A padlózat azonban feltétlenül beolajozandó évenként többször is. Az iskola a szükséges butorokkal, taneszközökkel el van látva. A padok ócska állapotban vannak és kicserélésre szorulnak. Ezek fokozatos kicserélését az esperes úr kilátásba helyezte. Örömmel állapítja meg a felügyelő, hogy az egyház ebben az évben 168 pengő értékű térképet szerzett be.

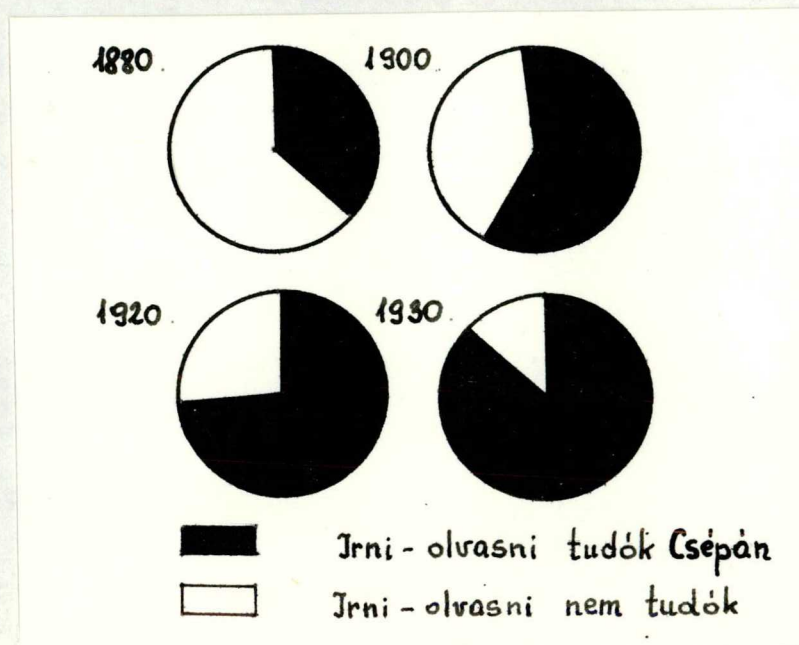
Az iskolai dologi szükségletek: fűtés, napi tisztogatás rendben történik. A tanulók W.C.-je azonban teljesen átépítendő, ill. helyette új, a higiénikus és erkölcsi követelményeknek mindenben megfelelő illemhely készítendő, addig is míg ez megtörténik, a jelenlegi kitisztítandó."

A XIX. század közepétől iskolai oktatásunk jelentős átalakuláson ment át. Ennek eredményét az irni-olvasni tudók számának változásával kapcsolatban is lemérhetjük.

Az irni-olvasni tudók száma /6 évnél idősebbek/:²²⁹

	1880-ban	1900-ban	1920-ban	1930-ban
Csépa	37 %	54,5 %	74, %	87,1 %
Tiszakürt	51 %	57,1 %	67 %	85,1 %
Tiszassas	64 %	75,3 %	81 %	90,4 %
Tiszaug	60 %	62,0 %	69 %	89,3 %
Szelevény	19 %	54,1 %	69 %	85,5 %
Átlag	46 %	60,6 %	72 %	87,5 %
Országos átlag		-	-	90,4 %

A fenti adatokból láthatjuk, hogy 1930-ra vidékünkön az analfabétizmus szépen visszaszorult. Maradt azonban még bőven tennivaló. Az írástudatlanok a lakosság jelentős részét tették ki továbbra is. Csépan 1930-ban 2733 ember ismerte a betűvetést, az analfabéták száma pedig 403 volt.

Az 1920-as évektől községünkben is nagyobb figyelmet fordítottak az iskoláskort még el nem érő gyerekekre. Először egy nyári gyermekmenedékházat állítottak föl. Itt egy képesítés nélküli óvónő vigyázott a kicsinyekre. 1925-28 között évente /nyári időszakban/ mintegy 110-150 gyermeket gondoztak a menedékházban. 1928-ban a róm. katolikus egyházközség kisdédóvót hozott létre. Ennek irányítását már okleveles óvónőre /Hám Mária/ bíz-
ták.²³⁰ A kisdédóvó állandóan, egész évben működött. 1931-ben az egyháztanács felajánlotta az óvodát s vele együtt 3 nevelőnői ál-
lást /jövendő üresedés esetén/ a Tiszaújfalun székelő Szent Bene-
dek Leányai nevű szerzetesrendnek. 1934-ben a szerzetesnők - Mo-
zei Ágnes tanítónő, mint főnöknő és óvónő vezetésével - el is fog-
lalták új állásukat. /Ettől kezdve az óvodát zárdának nevezték./
1935-ig évente 50-80 között változott az itt gondozott gyermekek
száma. 1935-ben a zárdá főnöknője Szalai Antónia lett. Ettől az
évtől dolgozott ott Rácz Erzsébet okleveles óvónő is. 1940-ben
Györök M. Anna lett az új vezetőnő, kisegítője pedig a képesítés-
sel nem rendelkező Lantos Kinga. Ekkor 51 fiú és 54 kislány járt
az óvodába.²³¹

Községünk róm. katolikus iskolájában a következő tanítók dolgoz-
tak 1883-tól a felszabadulásig:²³²

Név	Képesítés	Mikori adat
Szántó Péter	tanító	1883. évi
Szente József	"	1884. "
Csongeri Ida	"	1888. "
Pottyondi Lajos	segédtanító	1891. "
Penter Elek	tanító	1892. "
Palotainé Fekete Mária	"	1909. "
Husznka Imre	"	"
Bartusz Mihály	"	"
Kormos József	"	"
Somodi Dezső	"	"
Szombathelyi Pál	"	"
Vágó Károly	"	1913. évi

Palotai Margit	tanító	1924. évi
Kanyó Franciska	"	1925. "
Tóth Ilona	"	1926. "
Antal János	kántortanító	1933. "
Tóth József	tanító	1933. "
Mezei Ágnes	"	1940. "
Ley Ilona	"	1941. "

A csépai protestáns iskola tanítói voltak:²³³

Szlávik János	/1858-61/
Szalay József	/1861-62/
Herman Béla	/1862-63/
Nagy Gábor	/1863-64/
Kapi Rezső	/1865-67/
Rakoska István	/1867-74/
Henzély Lajos	/1874-77/
Saling Géza	/1877-78/
Opanszky János	/1878-82/
Trnovszky Sámuel	/1882-84/
Szekerka Endre	/1884-85/
Benczur István	/1886-94/
Ladjanszky István	/1895-1925/
Moczkovcsák /Csák/ Ernő	/1928-32/.

A népoktatáshoz szorosan odatartozik - s egyben annak betetőző része - az iskolán kívüli népművelés. Már láttuk, hogy az egyházak a legkülönbözőbb társulatok és szervezetek életrehívásával igyekeztek a lakosság körében tanításaik terjesztéséhez megfelelő feltételeket teremteni. A vallási befolyástól nem maradtak mentesek a nép közösségi életének tartalmasabbá tételét, ismereteinek bővítését szolgáló más jellegű szervezetek sem.

A népművelést célzó első csépai szervezet az 1870-es években létrejött Olvasóegylet volt. Könyvtárában 1879-ben kb. 300-350 kötetből állott.²³⁴

A lakosság foglalkozás szerinti összefogását, szervezését, szak-
tudásának fejlesztését szolgálta az iparosok részéről 1898-ban
létrehozott Csépai Ipartársulat és a tehetősebb gazdák által
1906-ban megalakított Gazdakör. A Bányai József vezetésével meg-
szervezett Ipartársulat 1932-től már csak Csépa iparosait és ke-
reskedőit tömörítette, s új elnevezést is kapott: Iparoskör. A
testületnek ekkor 76 tagja, saját székháza /Iparoskör/, 350 kö-
tetes könyvtára és színpadi felszerelése volt. A község legjelen-
tősebb szervezetének a Gazdakört tartották. Tagsága a gazdagabb
birtokosokból tevődött ki /120-140 fő/. Első elnökévé Domján Á-
dámot választották. A kör igen szervezett életet élt, és jelentős
népművelési munkát is végzett. Pl. az 1920-as évek közepétől min-
den esztendőben rendszeresen szerveztek háziipari tanfolyamokat,
melyekben kosárfonást, kaskötést tanítottak. Előadásokat tartot-
tak a nemesített buzavetőmagról /a hatvani magnemesítő társaság
segítségével/ és szorgalmazták alkalmazását. 1924-ben a tuberku-
lózis elleni védekezésről is tájékoztatták a taguságot, és kiál-
litották a Magyar Gazdaszövetség által küldött képeket. Évente
sok működvelő előadást is rendeztek. 1925-ben pl. 26-ot. 1930-
ban új székházat avattak. Ekkorra épült ugyanis fel a Népház, a-
hol a Gazdakör is elhelyezést nyert. A kör ekkor saját borkimé-
réssel és 500 kötetes könyvtárral rendelkezett.²³⁵ A Népház ré-
szére szükséges területet a közbirtokosság adta át, díjmentesen.
Felépítését a földművelésügyi minisztérium 6000 pengő kölcsönnel
és 6000 pengő államszegéllyel, az országos testnevelési tanács
pedig 1000 pengő segéllyel támogatta. Ezenkívül minden gazdaköri
tag kézi és írás munkával járult hozzá a régóta óhajtott épület
elkészítéséhez.²³⁶

Nagy szükség is volt a Népházra, ahol ezután ott-
honra talált a Katolikus Ifjúsági Egylet 1900-as évek elején ala-
kult Dalárdája, Működvelő elnevezésű színjátszócsoportha és Sport-
köre is. Községünk első sport s egyben karitatív jellegű szerveze-
te az Önkéntes Tűzoltótestület volt. 1901-ben alakította első pa-
rancsnoka, Csatári Andor gyógyszerész.

A testület 1930-ban 32 főt számlált, akik egy-egy ültőny nyári és téli ruhával, maga az egyesület pedig három kocsifecskendővel, két lajttal és száz méter hosszú tömlővel rendelkezett.²³⁷ Az 1920-as években egyre nagyobb érdeklődés mutatkozott Csépan a sport iránt. A sportélet elindítóit a városokból hazatért iparosfiatalok közül kerültek ki. 1924-ben Tassy József kezdeményezésére alakult meg községünkben az első futballcsapat. Leikos tagjai még maguk készítették és vásárolták felszereléseiket. 1926-ban kezdte meg működését a Levente Egyesület Paczolay Gábor vezetésével. Ez a szervezet a későbbiekben jelentős segítséget nyújtott a Sportkörnek a felszerelések és sportszerek beszerzésében, a versenyek lebonyolításában. 1934-től a sportegyesület komoly támogatást kapott a közbirtokosságtól is, amely "... a lóvásárteret a sportoló fiatalok rendelkezésére bocsátotta, hogy ott versenyeket és tréningeket tartsanak."²³⁸ Ebben az időben már működött Csépan Polgári Céllovő Egylet is. Az egylet gyakorlóhelyéül a Lövöldét építették meg. Volt még a községben Vadásztársaság és Frontharcos csoport is.²³⁹

A fentiekben említett valamennyi szervezet jól szolgálta népünk különböző csoportjainak szórakozását, s lehetőséget adott bizonyos szakmai és általános ismeretek megszerzésére, bővítésére. Ugyanakkor ezek az egyesületek - melyekről az egyik jelentés elismerően jegyezte meg 1935-ben: "... dicséretükre válják a vezetőknek, hogy liberális sajtót nem járatnak" - az uralkodó osztály érdekét szolgáló iskola és egyház hatása alá kerülve egyre jobban terjesztették a nacionalizmust, kommunistaelenességet, antiszemitizmust. A lakosság jelentős részét meg is fertőzte ez a légkör. Különösen a sikeres "országgyarapítások" felszított nacionalista hangulata ragadta magával az egész környék népét. Legtöbben bár nem váltak meggyőződéses fasisztává, mégis csak akkor kezdtek ébredezni a felbuzdulásból, amikor már saját bőrükön érezték a háboru és a német megszállás viszontagságait.

JEGYZETEK

- 1 A pesti márciusi eseményeket bizonyára az Alsó-Tiszazug népe is nagy lelkesedéssel fogadta, de sajnos történelmünk e dicső korszakának helyi vonatkozásait adatok hiányában egyáltalán nem ismerjük. Cséppával kapcsolatban is csak az alábbiakat sikerült felkutatnunk: "1848. nyarán a haza hívó szavára - miként a lakosok írták - közülünk azonnal önként lobbant 51 tüzre-lángra és elevenedett hazafias vitézségre, s tántoríthatatlan hűségtől vezéreltve ment az Alvidékre." Ezek közül a nemzetőrök közül ismerjük az általuk választott hadnagy és három társa nevét: Szvoboda István, Tzucz András, Csernus István, Sárközy Ferenc. /HML. KI. 1848. 2998. sz./
- 2 Szabó István: Tanulmányok a magyar jobbágyság történetéből, Bp. 1946. 338.o.
- 3 Szabó István: Agrártörténeti tanulmányok, Bp. 1960; Simonffy Emil: Urbéri birtokrendezések Zala megyében a jobbágyszabadítás után. 465. o.
- 4 Mérei Gyula: Adalékok a magyar mezőgazdaság kapitalista fejlődésének történetéhez. Századok, 1950. 245. o.
- 5 Simonffy E: Im. 339. o.
- 6 Tóth Lajos: Urbéri kalauz. Bp. 1872. 18. o.
- 7 Simonffy E.: i.m. 469. o.
- 8 Tóth D.: i.m. 62. o.
- 9 Uo.
- 10 Uo. 61.o.
- 11 Uo. 63. o.
- 12 Uo.
- 13 M. Albert Ferenc: Heves és Külső-Szolnok vármegye leírása. Eger, 1868. 100-101. o; Tóth D.: i.m. 61-62. o.
- 14 HML. KI. 1775. 264. sz.

- 15 Uo. PPI. 1774. 1034. sz.; Uo. KI. 1831. 988. sz.;
Uo. 1841. 1206. sz.
- 16 Uo. KI. 1843. 1206. sz.
- 17 Uo.
- 18 Uo. 1848. 2998. sz.
- 19 Uo.; Uo. Voksoló nemesek Bi.: i.m. 809. sz.
- 20 Szabó István /szerk./: Für Lajos: A majorsági zsellér-
kérdés rendezése 1848-1896. 472.o. /Agrártörténeti T.,
Bp. 1960./
- 21 Uo.
- 22 M.Néprajzi Múzeum. Adattár: Szállási Sándor: A Tiszazug
problémái. 22. o.; Albert F.: i.m.; Szombatfalvy György:
A Tiszazug. Népünk és Nyelvünk. Szeged. 1931. III. évf.
4-6. sz.
- 23 Az állam 1896-ban végleg megszüntette a majorsági zsel-
lérviszont s vele rokon természetű viszonyokat. Az ön-
megváltás lehetőségét megadta az 1848 előtt kötött zsel-
lérviszonyok esetében. Azok a parasztok pedig, akik nem
tudták igazolni tulajdonjogi jellegüket, a törvény élet-
be lépése után a bérleti viszony szabályai szerint vol-
tak kezelendők. /Szabó István /szerk./: Agrártört. T.,
Bp. 1960; Für L.: i.m. 516. o./
- 24 Albert F.: i.m.
- 25 CEL. Régi I. 2/1869.; Csépa protestáns egyházi jegyző-
könyve II. kötet. 1868.; V.ö. Balassa Iván: A magyar
kukorica. Bp. 366-370. o.
- 26 CEL. Régi I. 2/1869. sz.
- 27 Balogh János 80 éves csépai lakos visszaemlékezése.
- 28 Albert F.: i.m.
- 29 Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája.
Bp. 1897. 94.o.
- 30 Szállási Sándor: Csépa szociográfiája. M. Néprajzi Mu-
zeum. Adattár. 4.o. /kézirát/.

- 31 Központi Statisztikai Hivatal, Mezőgazdasági adattár.
Bp. 1965. I-II.
- 32 CEL. HD . II. 13. o.
- 33 Csépai Protestáns Egyházi Levéltár /a továbbiakban CPEL/
Jegyzőkönyve. II. 29. o.
- 34 HML. KI. 1801. 842. sz.
- 35 Szolnoki Állami Levéltár /a továbbiakban SzÁL/: Kun-
szentmárton története. 181. o.; Tóth D.: i.m. 164. o.
- 36 CPEL. Jegyzőkönyv. 1884. 35. o. és 1894. 75. o.
- 37 Botka János: Csépa hagyományos növénytermelése /kézirat/.
Szolnoki Damjanich J. Múzeum. Adattár.
- 38 CPEL. i.m. 10. o.
- 39 Botka J.: i. m.
- 40 Szombatfalvy Gy.: i.m. 149. o.
- 41 Tóth D.: i. m. 6. o.
- 42 Botka J.: i. m.
- 43 KSH. Mezőgazdasági adattár. 1895. i. m.
- 44 Fényes E.: i.m.; KSH. Mezőgazd. adattár. 1895. i. m.;
Szállási S.: i.m. 35. o.
- 45 Mezőgazdasági statisztika 1895. i. m.; Szállási S.:
i. m. 35. o.
- 46 Sipos Orbán: Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok
megye állapotáról /1879/. Szolnok, 1880.; Schefftsich
Gy.: i. m.
- 47 Fényes E.: Magyarország leírása. 1847. Csépa.
- 48 KSH. 1900. évi adatai
- 49 KSH. adatai.
- 50 CEL. HD. II. 12-13.o.
- 51 CPEL. Jegyzőkönyv. II. 1883. 31. o.
- 52 Szállási S.: i. m. 30. o.
- 53 Tóth D.: i.m. 27. o.

- 54 CEL. HD. II. 1912. 13. o.
- 55 Tóth D.: i.m.
- 56 SzÁL. Csépai Közbirtokosság és Legeltető Társulat adatai. 229. sz.
- 57 Sipos O.: i.m.
- 58 CEL. HD. I. 100. o.
- 59 SzÁL. Csépa Közbirtokosság és Legeltető T. jegyzőkönyve 1913.
- 60 Tóth D.: i.m. 26-27. o.
- 61 CEL. Halottak Könyve IV. köt. 66-73. o.
- 62 Uo. 98-114. o.
- 63 Uo. IV.-V. kötet.
- 64 Uo.
- 65 Uo.
- 66 SzÁL. Községi adattár. Lt. 13.; Népszámlálás 1900.
- 67 Népszámlálási adat.
- 68 Uo.; Szállási S.: i.m.; Szenthatfalvy Gy.: i. m. 150. o.
- 69 Fényes E.: Magyarország geográfiai szótára;
Magyarország helynévgyűjtései; Népszámlálási adatok.
- 70 CEL. HD. I. 97. o.
- 71 Uo. 98-100. o.
- 72 Eperjessy K.: i.m. 231. o.
- 73 Tóth D.: i.m. 24. és 64. o.
- 74 Schefftsich Gy.: i.m.; CEL. Régi I. 2/1869.; Uo. HD.;
Szállási S.: i.m.
- 75 CEL. Régi I. 11/1853, 4/1855, 7/1858, 2/1863.
- 76 Uo. 2/1869.
- 77 SzÁL. Csépa Község iratai. 88. sz.
- 78 Eperjessy K.: i.m. 232. o.
- 79 SzÁL. u.o.
- 80 Eperjessy K.: i.m. 232-233. o.

81. Csépan az első világháború után alakult Hegyközség, ami azonban egészen 1940-ig szervezetlen társulásnak tekinthető. /Fayol-rendszerű összeírás: i. m.; SzÁL. Csépai Hegyközség Jegyzőkönyve. 1940-1949./
Ekkor a szőlősgazdák új alapszabályt dolgoztak ki, melyet a főispán is jóváhagyott. Ezután a Hegyközség már szervezeten működött megszűnéséig, 1949-ig. Fő szervei voltak: a közgyűlés és a választmányi gyűlés, vezetői pedig: az elnök, a hegybíró, és a választmányi tagok. A Hegyközség ügyelt a Szőlő rendjére, választotta a hegyőröket, s megállapította bérüket, intézte a permetezőanyagok beszerzését, jelentette a szőlő- és gyümölcsbetegségeket, segített a bor- és gyümölcsértékesítésben. Szervezeti élete nagyban hasonlított a közbirtokossághoz, mivel tagjai egyben közbirtokossági tagok is voltak. /SzÁL. Uo./
82. CEL. HD. I. 99. o.
83. M.Néprajzi Múzeum. Adattár. Fayol-rendszerű összeírás. Csépa.
84. Schefftsik Gy.: i.m. 164. o.
85. M.Néprajzi M. Uo.
86. Nemes-Csépa község határbeli közbirtokosságának szervezési alapszabályai Mátyus Gábor csépai lakosnál található.
87. SzÁL. Csépai Közbirtokosság és Legeltető T. jegyzőkönyve. 1920. 229. o.
88. Szállási S.: i.m. 31. o.; SzÁL. Uo. 1917.
89. SzÁL. Uo.
90. 1928-ban egy egész legelő után a szájbér 6 pengő, 0,90 századon alulinak 7, legelővel nem rendelkezőnek pedig 9 pengő volt. 1944-ban újabb fizetési rendszer alakult ki, ekkor 1 egész legelő után 30 pengő, 0,5-1 legelőegységig 35, 0,5-0 között pedig 40 pengő járt. A Tanácsköz-

- társaság idején, valamint 1947-től minden csépai lakos egységes legeltetési díjat fizetett. /SzÁL. Csépai Közbirtokosság és Legeltető T. jegyzőkönyve./
- 91 SzÁL. Uo.; CPEL. Egyházi számadások. 1-258. o.
- 92 SzÁL. Uo.
- 93 Uo.
- 94 Uo.
- 95 Uo.
- 96 Népszámlálási adatok; SzÁL. Községi Adattár: 1. m.
- 97 SzÁL. Uo.
- 98 Albert F.: i.m.; Mezőgazdasági statisztika /1895/:i.m.
- 99 Népszámlálási adatok. 1900.
- 100 Király Istvánné 83 éves csépai lakos visszaemlékezése.
- 101 Vörös Antal: A cibakházi agrárszocialista mozgalom kezdetei. Jász-kunság, Szolnok, 1955. II. évf. 5. sz. 9. o.
- 102 Uo.
- 103 A csépai aratónak és marokverőjének vagy kettőzőjének járó komenció a századfordulón: 1 véka buza, 2 kg szalonna, 2-3 kg. bab, fél kg só, néhol hetente egy csirke.
- 104 Balog János 81 éves és Botka Máttyás 73 éves csépai lakosok visszaemlékezése.
- 105 Uo.
- 106 CEL. HD. II. 25. o.
- 107 Szabó László: Az agrárszocialista mozgalmak kezdetei Szolnok megyében. Jász-kunság. Szolnok, 1965. XI. évf. 4. sz.
- 108 Vörös A.: i. m. 10. o.
- 109 Kiss József: A tőkés agrárfejlődés néhány vonása Szolnok megyében /1890-1900/. Jász-kunság. Szolnok, 1959. V. évf. 2. sz. 87. o.
- 110 Uo. 10-11. o.

- 111 Uo.
- 112 Uo. 12. o.
- 113 Uo. 11. o.
- 114 Szabó László: i.m. 187-188. o.; A magyar munkás-
mozgalom válogatott dokumentumai. Bp. 1954. II. 559.
- 115 Balogh János, Balla Sándor, Kalcsu József közlése.
- 116 A hősi halottak névsora a Temetőkerben elhelyezett
emlékszobor talapzatán olvasható. /A Hősök-szobra
Vas Viktor alkotása, 1934-ben állították föl./
- 117 Balog Jánosné 78 éves, Botka Máttyás 73 éves és Bot-
ka Máttyásné 70 éves csépai lakosok elbeszélése alap-
ján.
- 118 Jászkunság. Szolnok, 1968. 3. sz. 110. o.
- 119 Balog Jánosné és Botka Máttyás elbeszélése alapján.
- 120 Kunszentmártoni Híradó /a továbbiakban KH./ 1919.
március 2. II. évf. 10. sz.
- 121 Görög Károly 80 éves csépai lakos, volt nemzeti ta-
nácstag közlése.
- 122 Kaposvári Gyula /szerk./: Szolnok megye 1918-19-ben.
Szolnok, 1961. 16. o.
- 123 Balog Jánosné, Balog János és Botka Máttyásné elbeszé-
lése alapján.
124. Uo.
- 125 Szolnok megye 1918-19-ben: Uo. 23. o.; Tóth D.: i. m.
29. o.
- 126 KH. 1919. január 5. II. évf. 2 sz.
- 127 Szolnok megye 1918-19-ben: Uo. 22. o.
- 128 KH. 1919. március 9. II. évf. 11. sz.
- 129 Uo. 1919. február 16. II. évf. 8. sz.
- 130 Görög Károly csépai lakos közlése
- 131 KH. 1919. március 9. II. évf. 11. sz.

- 132 Uo. március 2. II. évf. 10. sz.
- 133 Uo. március 25. II. évf. 14. sz.
- 134 Balla Sándor 1887-ben született Csongrádon. Szülei szegény harmados-bérlők voltak. A család 6 gyermeke közül Sándor vincellér-iskolába került, majd annak elvégzése és 3 évi munka után behívták katonai szolgálatra. Leszerelését követően Tiszakürtön dolgozott mint vincellér. Innen került ki az olasz front-
ra, ahol megsebesült. Három hónapi kórházi ápolás után hazaengedték betegszabadságra. Szabadsága alatt visszament korábbi munkahelyére, Tiszakürtre, s ott érte az októberi forradalom. Ezután felesége falujába, Csépara költözött, ahonnan Csongrádra járt át dolgozni. Szülővárosában már fiatalon a Zsinór utcai szocialista-kör, majd később a szociáldemokrata párt tagja lett. A Tanácsköztársaság idején Csépan mint a direktórium elnöke tevékenykedett. Az ellenforradalom győzelme után elfogták, meghurcolták és 4 évig megfigyelés alatt tartották. Ekkoriban Csongrádon az egyik pékségben dolgozott, majd nagy viszontagságok után maga is pékmesteri vizsgát tett. Nézeteihez, elképzeléseihez az elnyomás éveiben is hű maradt. Most már 84 éves Balla Sándor, és még ma is nagy szorgalommal dolgozik kis szölejében leánya és veje, Bárdos Imre gondozása alatt.
- 135 Balla Sándor 84 éves csongrádi lakos, volt direktórium elnök és Görög Károly 80 éves csépai lakos, volt néptanács tag visszaemlékezése.
136. Uo.
- 137 Érdekes kis történet játszódott le a zsirnakvaló osztásakor. A Poller hentesnél várakozó tömeghez megérkezett Balla Sándorné is, és amikor a direktórium elnöke

meglátta feleségét, a sor végére állította, hogy majd akkor vegye át porcióját, amikor sorra kerül. Az emberek csak mosolyogtak rajta, ugyanakkor nagy hatással is lehetett rájuk ez a jelenet, mert még napjainkban is emlékeznek rá.

- 138 Uo.
- 139 A szervezetnek csak egyetlen nő, Balla Sándorné lett tagja, aki később a pénztárosi funkciót is ellátta.
- 140 Uo.
- 141 A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Bp. 1960. 6/A kötet. 346. o.
- 142 M. Néprajzi Múzeum. Bp. Adattár. Fayol-rendszertől összeírás. Szelevény.
- 143 Balla Sándor, Görög Károly, Tassy József 68 éves közlése.
- 144 Tassy József közlése.
- 145 M. Néprajzi Múzeum. Uo.; Botka Máttyás és Görög Károly elbeszélése alapján.
- 146 Szolnoki Munkás. május 14-i száma.
- 147 M. Néprajzi Múzeum. Uo.
- 148 Szolnok megye 1918-19-ben. 48.o.
- 149 Tóth D.: i.m.31. o.; Szabó Lajos: Harcba Szolnokért., Jászakunság. 1959. V. évf. 1. sz. 5-6. o.
- 150 CEL. A csépai római katolikus iskolások jegyzéskönyve 1906-1924/. 60. o.
- 151 Kiss János 78 éves, Botka Máttyás és Balog János elbeszélése alapján.
- 152 Balla Sándor elbeszélése alapján.
- 153 SzÁL. Csépai Kőzbirtokosság és Legeltető T. jegyzéskönyve. 1920.
- 154 Radenich Gy.: i.m.; Szombathalvy Gy.: i.m.
- 155 SzÁL. Uo. 24-25.; CEL. Egyházi számadások 1921-23.

- 156 KSH. közleményei.
- 157 SzÁL. Községi adattár: i. m.
- 158 Radonich Gy.: i. m.
- 159 Szállási S.: i. m. 35. o.
- 160 Uo. 40. o.
- 161 Uo. 33. o.
- 162 Uo. 35. o.
- 163 Mezőgazdasági Statisztika. 1895.; Szállási S.: i.m.
- 164 M.Néprajzi M. Adattár. Fayol-rendszerű összeírás:
Csépa; Szállási S.: i.m.
- 165 Csépan 1937-ben füllesztetési centrumot hoztak létre,
4 csődörrel. 1954-ben megszüntették. /Kanyó Sándor ta-
nácselnök közlése./
- 166 Mezőgazdasági Statisztika . 1895.; Szállási S.: i.m.
- 167 Uo.
- 168 Uo.
- 169 Szállási S.: i.m. 39. o.
- 170 Scheftsich Gy.: i.m.
- 171 Uo.
- 172 Szállási S.: i.m. 39. o.
- 173 MSK. 1900.; Scheftsich Gy.: i.m.
- 174 Uo.
- 175 Szállási S.: A Tiszazug problémái 1930-35. /Kézirat/
M.Néprajzi M. Adattár: 4521. sz.
- 176 Csépa község. Helytörténeti pályázat, 1969. /Kézirat/
Községi tanácsnál. Szerkesztette: Csetényi Mihály, Dó-
sa László, Horváth Endre, Kanyó Sándor, Palotai István,
Zentai László.
- 177 Szállási S.: Csépa... 48. o.
- 178 Szállási S.: A Tiszazug... 36. o.
- 179 CPEL. i.m. 18-20.; Kalcsu József 80 éves, volt képviselő-
testületi tag közlése.
- 180 Szállási S.: Csépa... 46. o.

- 181 Tóth D.: i.m. 190. o.
- 182 Scheftsich Gy.: i.m. 438. o.
- 183 Uo.
- 184 Uo.
- 185 Balogh János csépai lakos közlése.
- 186 SzÁL. Községi adattár.
- 187 Uo.; Tóth D.: i.m. 64-65.o.; MSK. 1960.
- 188 SzÁL. Községi adattár; Tóth D.: i.m. 64-65.o.
- 189 Szállási S.: A Tiszazug... 18. o.
- 190 Uo. 29. o.
- 191 Szállási S.: Csépa... 21. o.; Radenich Gy.: i. m.
- 192 Szállási S.: i.m. 27. o.
- 193 CEL. Halottak Könyve.
- 194 SzÁL. Községi Adattár, Csépa
- 195 Uo.
- 196 CEL. Halottak Könyve
- 197 CEL.Historia Domus II. 28. o.
- 198 Uo. Régi Iratok. 1855-58.
- 199 Uo. Historia Domus II. 13. o.
- 200 M. Néprajzi M. Adattár. Fayol-rendszerű összeírás.
- 201 CPEL. Számadások, 1905-1921.; Uo. Evangélikus egyház-
község jegyzőkönyve III. 1931. évi díjlevél;
CEL. Iratok, 1911. évi díjlevél.
- 202 Fényes Elek: i.m.; Népszámlálási adatok.
- 203 Váci egyházmegye névtára, 1845. Csépa.
- 204 Csák E.: i.m. 23-25. o.
- 205 Uo. 31-32. o.
- 206 Uo. 51-52. o.
- 207 Csépa község: i. m.
- 208 Csák E.: i. m. 147. o.
- 209 CEL. Historia Domus II. 1-4. o.
- 210 Uo. 12-13.o. /1912/; Szállási S.: Csépa... 28-30.o.
- 211 CEL. Historia Domus II. 2.o.

- 212 Csák E.: i.m.; Aranyi József evangélikus lelkész közlése.
- 213 Scheftisch Gy.: i.m. 164. o.
- 214 Palugyai I.: i.m.; Albert F.: i.m.; Váci egyházmegye névtára 1881, 1894.; SzÁL. Községi Adattár; Scheftsich Gy.: i.m.; CEL. H.D. I-II.; Csák E.: i.m.
- 215 CEL. H.D. I. 99-101. o.
- 216 Uo.
- 217 Uo. H.D. II. 112. o.
- 218 Váci egyházmegye névtára, 1894. Csépa.
- 219 Csák E.: i.m. 70. o.
- 220 CEL. HD. I. 1908.
- 221 Uo. Iratok. Az iskolasszék elnökének. 1909.
- 222 CEL. Iratok. Díjlevél. 1911.
- 223 Uo. H.D. II. 110. o.
- 224 Csák E.: i.m. 120-128. o.
- 225 SzÁL. Községi Adattár, Csépa.
- 226 CEL. H.D. II. 1931.
- 227 Palugyai I.: i.m.; CEL.HD. I. és Iratok. 6/1941.; Váci egyházmegye névtára, 1894.; SZÁL. Községi Adattár.
- 228 CEL. Iskolaügyek. Látogatási jegyzőkönyv, 1940. január 31.
- 229 Szombatfalvy Gy.: i.m. 143. o.; SzÁL. Községi Adattár.
- 230 SzÁL. i. m.
- 231 CEL. H.D. II.; Uo. Statisztikai kimutatás a kisdödőről 1940-41.
- 232 Váci egyházmegye névtárai; CEL. H.D.; Iratok, Jegyzőkönyvek.
- 233 Csák E.: i. m.
- 234 Sipos O.: i. m.
- 235 Scheftsich Gy.: i.m.; SzÁL. Csépai Gazdakör iratai 1923-1949.

- 236. Uo.
- 237 Szállási S.: i.m. 32. o.; CEL. H.D. III. 1912.
- 238 SzÁL. Közbirtokosság jegyzőkönyve 1934. Csépa.
- 239 Szállási S.: i.m. 32. o.
- 240 Uo.

IV.

CSÉPA FEJLŐDÉSÉNEK IRÁNYA
1945 UTÁN

A FELSZABADULÁS ÉS A FÖLDREFORM

1944. március 19-e, Magyarország katonai megszállása hazánk gazdasági életének végérvényesen a német hadigazdaság szolgálatába való állítását jelentette. Ettől kezdve a már korábban életheléptetett beszolgáltatási és jegyrendszer nyomán kialakult helyzet még elkeserítőbbé vált. A lakosság állandó zaklatásoknak volt kitéve a mindig súlyosabbá váló beszolgáltatási kötelezettségek és a háborúból visszamaradt emberek munkaszolgálatra történő elhurcolása miatt. Községünk lakói egyre feszültebb figyelemmel kísérték a harci eseményeket, melyek 1944 őszén elérték hazánk határát. A szovjet hadsereg szeptember 23-tól már magyar földön harcolt. A németek elkeseredetten védekeztek, megtevesztő hadijelentéseket adtak ki. Az összeomlást azonban nem tudták megakadályozni. Október 6. hajnalán a 2. Ukrán Front nagyszabású offenzívába kezdett. Az Aradról induló támadás célja a Kenderes-Szolnok-Csongrád-Mindszent vonal és a tiszai hidfők elérése volt. A szovjet előretörés a 3. magyar hadsereget érte, melynek védelmi vonalát 300 T 34-es harckocsi hamarosan áttörte. A magyar hadvezetés már reggel hétkor, tehát három órával a támadás megindulása után elrendelte a visszavonulást a Tiszához. A németek elkeseredett védekezéssel és ellenlökésekkel próbálták feltartóztatni a szovjet előrenyomulást - sikertelenül.¹ Vidékünk felé /Orosháza-Szentos-Kunszentmárton irányában/ a 2. Ukrán Front 53. hadseregének középcsapatai közül a 18. harckocsihadtest mért csapást.² A Tiszazugból még október 6-én felszabadult Szelevény. Október 7-én a szovjet hadsereg jelentős ellenállásba ütközött Kunszentmártonnál. A községből az állandó német repülőtémadások ellenére okt. 9-re kiszorította a magyar csapatokat.³

Vidékünk falvaiból az előljáróságok, a különböző szervezetek vezetői és a vagyonosabb lakók okt. 6. és 9. között pakoltak el. Menekülésükkor a szovjet hadseregről terjesztett rémhírekre hivatkoztak. Többen titokban hagyták el helyüket. Ezzel elősegítették a községi és egyéb iratanyagok és értékek széthurcolását, tönkretételét. Az ilyen veszteségek harci események következtében okozott károkat legtöbbször felülkelték. /Csépan is./ A szovjet hadvezetés még szeptember végén felhívást intézett az ország lakosságához, amelyben tudatta: "Amikor a Vörös Hadsereg magyar területre lép, nem az vezérli, hogy annak bármely részét elfoglalja, vagy hogy megváltoztassa Magyarország jelenlegi társadalmi rendjét... A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német-fasiszta iga alól..." A szovjet hadsereg parancsnoksága felszólította a lakosságot, hogy folytassa békés munkáját és segítse mindenben a Vörös Hadsereget.⁴

A kunszentmártoni harcok idején kisebb szovjet egységek elfoglalták Cserkeszlőt /okt.8./, majd Csépat és Tiszasast is megközelítették, és október 9-én a Csongrád felől előretörő csapatokkal együtt mindkét községet felszabadították. A Kunszentmártonnál feltartóztatott szovjet egységeknek nem sikerült időben kijutni a Tiszához. A németek így maguk után okt. 9-én felrobbanthatták a nyagrévi kompot és a tiszai-lakitoleki hidat.⁵

A tiszai előretörés után a szovjet frontot /amely községünkön 8-10 km-rel /tuljutott/ Tiszaugtól Szolnokig az 53. és a 46. hadsereg tartotta román hadtestekkel együtt. /Tiszakürt, Tiszasas, Csépa, Tiszaug térségében a 2., 4. és a 9. román hadosztály helyezkedett el./ A tiszazu-

gi vonalon okt. 16-ig csak kisebb jelentőségű járőrcsatározásokra került sor. okt. 17-től azonban - főleg Tiszakürt és Tiszainoka térségében - komoly tüzérségi harcok folytak csaknem három héten át. Közben a front balszárnyán a szovjet és román csapatok pontonhidak építéséhez kezdtek.⁶ 1944. okt. 28-ra a 2. Ukrán Front csapatai mindenütt elérték a Tisza vonalát, s megtisztították annak balpartját az ellenségtől. Hamarosan valamennyi frontszakaszon átkeltek a folyón és folytatták előrenyomulásukat meggyénk és hazánk teljes felszabadításáért.

A Vörös Hadsereg bevonulása és községünkben való tartózkodása idején Csépa területén ellenállásra, harcra nem került sor. A falu felszabadítását közvetlenül megelőző napokon azonban voltak kisebb - sajnos, véres - csatapaták, amelyekről még ma is sokat beszélnek a csépai emberek.

A szovjet hadsereg közeledésének hírére a csendőrség okt. 6-án áthelyezte székhelyét Csépáról Tiszaugra. Járőrei viszont továbbra is szolgálatot teljesítettek a községben. A csendőrök mellé néhány huszárt is beosztottak, akiket az egyik visszavonuló századból tartottak vissza. Az első szovjet katonák okt. 7-én érkeztek Csépára. Egy lovas-kocsival jöttek a Rétből. Öten voltak. A falu széléhez közel eső Tassy Dezső borbélyüzlete elé érve megálltak, s hárman bementek, megakartak nyíratkozni. Egy kinn maradt a kocsin, az ötödik pedig elment körülnézni a parókia és a leányiskola felé. Az üzletben semmi különös nem történt. A borbély már két katonát meg is nyírt, amikor harmadmagával a csendőrfőnök váratlanul berontott. A szovjet katonák kénytelenek voltak megadni magukat. Erre azért kerülhetett sor, mert az ő

elaludt a kocsin, s a csendőrök észrevétlenül ártalmatlan-
ná tudták tenni. Végül az ötödik katonát is elfogták, amikor
felderítő útjáról jött vissza. Ezután a foglyokat kocsira ül-
tették és Tiszaugra szállították.⁷

A következő nap délelőttjén az ismét Csépa-
ra érkező Őrsparancsnoknak fülébe jutott, hogy Tóth János bor-
béllynál tartózkodik egy orosz katona. A kissé ittas parancsnok
- kíséretét elhagyva - nyomban rohant oda, hogy egyedül fogja
el. Az éppen borotválás alatt lévő katona, akinek géppisztoly-
a a nyakában volt, a tükréből meglátta a revolveres tiszt-
helyettest. A csendőrparancsnok már az ajtóból rálőtt a kato-
nára /lábon találta/. Ekkor az egy gyors fordulattal letakart
géppisztolyából egy sorozatot eresztett a támadóba, aki nyom-
ban meg is halt. A sebesült katona ezután kíváncsorgott az üz-
letből. Ekkorára a tiszthelyettes kísérei is megérkeztek, s
tűzharcot kezdtek a szovjet katonával. Az egyik huszár meg is
sebesült. Mikor a szovjet katona tölténye elfogyott, a járő-
rök elfogták és magukkal vitték Ug felé. Ut közben a Dani-ma-
lomnál találkoztak három csendőrrel. Ezek értesülve parancsno-
kuk haláláról, brutálisan bántalmazták a foglyot, aki még a
Tiszaugra érkezésük előtt belehalt sérüléseibe.⁸

Még ugyancsak okt. 8-án sor került más kisebb
lövöldözésekre is a Szelevény felől bejövő szovjet járőrök és
a járőrszolgálatot teljesítő magyarok között. Ezek azonban
már nem követeltek áldozatot.

Október 9-re virradó éjszaka a szovjet hadse-
reg előretörő alakulatai a csongrádi Erzsébet-kompnál ponton-
hidat építettek, és megkezdtek az átkelést a Tiszán. Ezt a
németek többeszeri repülőtámadással igyekeztek megakadályozni.

A hidat sikerült is felrobbantani, de a szovjetek hamarosan újra helyreállították. A Vörös Hadsereg egységei okt. 9-én hajnalban Csongrád felől vonultak be Csépara. A nap folyamán azonban jöttek még Szelevény és Csorkoszló irányából is. A falu nagyobb épületeit, volt hivatali helyiségeit szállták meg. Központjuk a parókia, az iskola és a csendőrlaktanya

lett. A kántoriakásnál javítóműhelyt állítottak föl, ahol nyomban megkezdtek a gépkocsik javítását. Községünkben október végéig nyugalom és csend uralkodott. Igaz, a bor miatt néha zaklatások érték a lakosságot, bár a csapatok vezetői tiltották a kilengéseket. A férfi lakosság egy része a tiszauji hid építésében vett részt. November elején, az újabb nagyobb szovjet támadás kezdetén a Vörös Hadsereg egységei napokon keresztül vonultak át falunkon. A front távolabb kerülése után repülőteret létesítettek Csépan. /A labdarugópályától északra, az akkori szélmalom mellett./ Itt több mint 6 héten át kisebb repülőgépek állomásoztak. Az utolsó szovjet alakulatok 1945. január 6-án hagyták el községünket, ezek is vonultak tovább Budapest felé.⁹

Szülföldünk felszabadításában életüket áldozó szovjet harcosok közül Csépa temetőjében egy nyugszik. Nincs tudomásunk arról, hogy nálunk érte volna sérülés, valószínű már sebesülten hozták ide, és itt érte utól a halál. Sok vér és anyagi áldozatot hozott községünk is az imperialista érdekét szolgáló világháborúban. Az elesettek számát 54-re, a rokkantakét 52-re becsülhetjük. Sokan kerültek hadifogságba is, és csak évek múlva térhettek haza. Többen a zsidóüldözések áldozataként a haláltáborokban veszték el. A 13 elhurcoltból csak hárman kerültek vissza. Anyagiakban is nagy veszteségek érték a falut. Sok ló, szarvasmarha, sertés, gabona, széna és bor került elszállításra, elhurcolásra. 1945. elején Csépan mind-

Össze 60 db ló, 91 szarvasmarha, 50 db sertés, 11 juh volt. Ezeknek is 40 %-a fertőző betegségben szenvedett.¹⁰

Az a körülmény, hogy hazánkat a szovjet hadsereg szabadította fel, megteremtette annak lehetőségét, hogy népünk saját kezébe vegye sorsának intését, és a munkásosztály vezetésével végrehajtsa a történelm által már régen napirendre tűzött demokratikus forradalmi átalakulást. A kommunista párt a felszabadított területeken kezdettől fogva szoros kapcsolatot teremtett a munkásosztály és a szegényparaszság tömegeivel, és ezekre támaszkodva irányító befolyást gyakorolt a demokratikus átalakulás megvalósítására. Vezetésével 1944. december 2-án a legálissá vált antifasiszta pártok és szervezetek képviselői létrehozták Szegeden a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot. Ezt követően a felszabadított országrészekben egymás után alakultak meg az MNFF helyi szervei, a Nemzeti Bizottságok.

Csépán még az Ideiglenes Kormány 1944. december 21-i megalakulása előtt a Tanácsköztársaság öntevékeny vétéranjai és a német megszálláskor illegalitásba kényszerült szociáldemokrata-, kiszгада- és nemzeti parasztpárt legkiválóbb tagjai hozzákezdtek az új élet megindításához. Még a helyi pártszervezetek újra alakulása előtt "koalícióra" léptek, és a falu életének vezetésére létrehoztak egy 16 tagú bizottságot. /Bár még nem így nevezték, de tekinthetjük községünk első Nemzeti Bizottságának./¹¹ December első felében ez a népi politikai szervezet a régi képviselőtestület szerepének betöltésére Községi Tanácsot választott. December 16-án azonban a Kunszentmártonban székelő szovjet parancsnokság az új szervezet munkájának megkezdését nem engedélyezte. A község ügyeinek intézését továbbra is a volt tisztviselőkar, előljáróság és képviselőtestület itt maradott tagjaira bízta. A képviselőtestület december 30-án meg is tartotta első közgyűlését. Ezen jelen volt

a főbíró mint elnök, a plébános, a község, a községi írnok és 16 testületi tag /a 30-ból/. Az elnök felszólította a testület régi munkájának folytatására, a község közigazgatási ügyeinek intézésével pedig Zentay László írnokot bízta meg.¹²

1945. január, február hónapokban megalakult Csépin a kommunista párt, a kisgazda- és a szociáldemokrata párt helyi szervezete. E pártok képviselőiből pedig hamarosan létrejött a hivatalos Nemzeti Bizottság. Elnökévé Mátyus Ló-ót választották.¹³ Ez a bizottság indította meg végérvényesen a falu életét és munkáját. Kezdetben államhatalmi funkciókat gyakorolt, utána pedig véleményező és ellenőrző szerv lett. 1945. március 5-én alakult meg a tagjai által kijelölt képviselőkkel a község 30 tagú új képviselőtestülete. A testületben az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945. MK. számú rendelete szerint az egyes pártok és a falu társadalmának minden rétegeképviseletet kapott. A közigazgatási ügyek vezetését a képviselőtestület a két jegyzői állás betöltéséig továbbra is Zentay László községi írnokra bízta, s melléje még 4 kiegészítő írnokot választott. A község további ügyeinek intézésére számvizsgáló, termelési-, közmunka-, közellátás és hadigondozó bizottságot állított föl.¹⁴ A Nemzeti Bizottság javaslatára március 14-én az iskolaszék is megkezdte munkáját. A különböző pártok ebben is képviseletet nyartek. Ezen a napon választotta meg a képviselőtestület a helyi nemzetőrség, ill. polgári rendőrség tagjait. A 16 tagú rendőrség vezetője Patonai Sándor, helyettese Mészáros Lukács lett. A rendőrök közül négyet nyomozórendőrnek jelölték ki. A helyi karhatalom hamarosan fölvette a kapcsolatot a kunszentmártoni parancsnoksággal.¹⁵

Április folyamán tovább élénkült községünkben a közéleti tevékenység. Megalakult a földmunkások-, az ipari munkások- és a szellemi dolgozók szakszervezete, s létrejött

a polgári demokratapárt helyi szervezete is. Ezt követően a Nemzeti Bizottság javaslatára, amely májusban az új párt és a szakszervezetek képviselőivel maga is növelte tagságát, a képviselőtestület és bizottságai, az iskolaszék, a közbirtokossági gazdatanács átalakította összetételét.¹⁶ A Nemzeti Bizottság mindig éber és kezdeményező volt. Felhívására márciusban gyűjtést indítottak a főváros népének megsegítésére. Az akció során összegyűjtésre és elszállításra került: 26 q liszt, 26 kg száraztészta, 6 q kenyér, 6350 db tojás, 37 kg hizottkacsa, 16 kg lekvár, 39 kg szalonna, 40 kg sonka, 371 kg bab, 35 kg hagyma, 7 kg zöldség, 100 kg sózott szalonna, 68 kg zsír, 50 kg hus.¹⁷

Csepé Nemzeti Bizottságának nagy szerepe volt a földosztás végrehajtásában is. Amikor 1945. március 15-én megjelent a 600/1945. FM. sz. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesnép földhözjuttatásáról, a Nemzeti Bizottság Földigénylő és Földosztó Bizottság alakítását határozta el. A bizottság elnöke Nagy Antal, tagjai: Sáros Lajos, Nagy Mihály, Pendl János lettek. /Valamennyien a MKP-ből./ Azonnal hozzáfogtak a munkához. Fő feladatuk az igényjogosultak nyilvántartásba vétele, a község határában kiosztásra kerülő föld összeírása és a kiosztási terv elkészítése volt. A bizottság nehéz helyzetbe került, mert Csepén nem volt nagybirtok, s 166 nincstelen igénylő jelentkezett. A megváltásra kerülő föld területének meghatározására és a földhöz juttatandó családok kiválasztására csak hosszasan megbeszélések, viták után került sor. Így községünkben a földkiosztás kissé elhúzódott, április 30-án nyert befejezést.¹⁸ /Tiszasáron április 15-én, Szekesváryon ápr. 17-én./¹⁹ A reform során felosztásra került 315 kat. hold terület /ebből 30 kat. hold szőlő/ 86 agrárproletár között.²⁰

Egy juttatotttra 3,66 kat.hold esett. Csak a legjobban rászorult családok kaptak földet. Terület hiján a további, ugyancsak jogos 80 igénylő kielégítetlen maradt.

A földreform - annak ellenére, hogy viszonylag igen kevés területet juttatott parasztságunk kezébe - közösségünk életében századok óta a legjelentősebb esemény volt. Eredményenként 86 agrárproletár kisparaszttá lépett elő. S ezzel az 1-5 holdas gazdaságok száma a korábbi 36 %-ról 45 %-ra emelkedett. Csépan a földosztás után nem maradt egyetlen 50 kat. holdon felüli birtok sem.²¹

Az új gazdák a földek kimérése után örömmel és lendülettel kezdték meg munkájukat. Nem riadtak meg a nehézségektől, pedig legtöbbször még a legegyszerűbb gazdasági felszereléssel sem rendelkeztek. Sokan ásóval, kapával fogtak a föld megmunkálásához. A kezdeti küzdelmes évek után, a kitartás és a szivós munka következtében az új gazdaságok egyre jobban megerősödtek, és tulajdonosaik kikerültek az elesett szegényparaszti sorból.

AZ ÚJ ÚTON

A földreform után a községbe visszaszivárgó régi vezetők, jobb módú parasztek, iparosok mindinkább megtalálták egymásban a szövetségést. Ezek a csoportok a kisgazdapárt köré tömörültek. A kisgazdapártnak /elnöke Bakes Sándor/ sikerült a kielégítetlen földigénylők, de még a földhözjutottak jelentős részét is maga mellé állítania. Az 1945. évi novemberi országos választás előtt a MKP is /titkára Hegedüs Ferenc/ erőfeszítéseket tett a tömegek megnyerése érdekében. Október 14-én nagygyűlést is tartottak, ahol Csepessz István előadását a lakosság nagy számban hallgatta meg.²² A választáson a szavazatok 80 %-át a kisgazdapárt szerezte meg. Az MKP 10, a szociáldemokrata párt 7, a polgári demokratapárt pedig 3 %-ot kapott.²³ Ha ezeket a számadatokat összevetjük a járási eredményekkel, még inkább látható a csépai kisgazdapárt befolyásának erőssége. A Tiszai alsó járásban a választás eredménye a következőképpen alakult: kisgazdapárt 53 %, MKP 22, szociáldemokrata párt 11, parasztpárt 9,5, demokratapárt 4,5 %.

A kisgazdapárt ezután egyre reakciósabbá vált. A Függetlenségi Front elfogadott programját igyekezett a lehető legjobban gáncsolni. Közben a gazdasági élet nehézségei, a rohamos pénzromlás, a cserekereskedelem elburjánzása /feketetés/ miatt előállott válságos helyzet élezte a belső feszültséget s a reakció malmára hajtotta a vizet. Az 1946. augusztus 1-i pénz-reform /forint/ a kisgazdapárti összeesküvés felszámolása s a hároméves terv megindítása azonban már a dolgozó tömegek megnyerését szolgáló harc újabb fontos állomásait jelentették az MKP számára. Az 1947. évi választások községünkben még a kisgazdapárt győzelmét hozták, de erősen felszárkózott már melléje a kommunista párt. Az MKP elsősorban a földhözjutott parasztek-ből erősítette sorait, akik ekkor már világosan látták, hogy ki mellé álljanak.

A kommunisták községünk felszabadulásától kezdve élenjáró, tevékeny harcosai voltak az új demokratikus élet kialakításának. Legtöbb munkát a Tanácsköztársaság direktórium tagja, Sáros Lajos, továbbá Nagy Kráoly, Kiss Ferenc, Hegedűs Ferenc, Rozmis Mihály, Nagy Mihály, Magó József, Pendl János, Fodor Gyula, Biró József, Botka Antal, Németh József vállalt. Ki-ki a maga helyén: a Nemzeti Bizottságban, a képviselőtestületben vagy más szervezetben képviselte a falu proletárretegeinek érdekeit. Az államosítások során elért sikerek és a hároméves terv kezdeti eseményei /Csépan bekötőút épült, a villamosítás is szépen haladt/ újabb lehetőséget adtak az MKP-nek a tömegek további megnyeréséhez. 1948. február 1-én Csépa Nemzeti Bizottsága - a kommunisták javaslatára - megváltoztatta összetételét. A bizottságban a kisgazdapárt végérvényesen elvesztette vezetőszeropét. A Nemzeti Bizottság tagjai lettek: Sustik Péter /elnök/, Sáros Lajos, Pendl János, Szvoboda Ferenc, Herczeg István, Szombathelyi Andor, Nagy Antal, Horpácsi Nándor, Ohera József, Szabó Imre, Nagy Gy. Mihály, Vághi Lajos, Czucz József, és Mátyus Gábor jegyző. Április 27-én az alábbi személyekkel bővült még a bizottság tagsága: Tassó József, Berényi Pál, Nagy Mihály, Kalcsu József, Rozmis Márton.²⁵

1948 elején, amikor az ország lakosságának már igen jelentős része állt az MKP mögött, a szociáldemokrata párt egysége teljesen meghomlott. A munkásegységre, a kommunistákkal való együttműködésre törekvő baloldal február 18-án kizárta a pártból a reakció szekerét toló jobboldali vezetőket, majd 1948 júniusában egyesült az MKP-vel. Ezzel létrejött a Magyar Dolgozók Pártja. A pártegyesüléssel a demokratikus pártok koalícióján belül az erőviszonyok olyan mértékben eltolódtak, hogy a vezetést a munkásosztály egységes nagy pártja nyíltan kezébe vehette. Kibontakozott a proletáriátus diktatúrája. 1949. márciusában a Függetlenségi Front Függetlenségi Népfronttá alakult.

A májusi választásokon már nem pártok indultak, hanem a Függetlenségi Népfront a kommunisták programjával. A szavazók 95,6 százaléka a program mellett foglalt állást.

A konszolidálódott helyzetben, 1949. augusztus 20-ára a Magyar Népköztársaság megalkotta alkotmányát, mellyel megerősítette az új társadalmi rendet. Ezt követően a Függetlenségi Népfront és a NDP irányítása alatt Csépa dolgozói is létrehozták az új államhatalom helyi szervét, a tanácsot. Az 1950. október 22-i szavazás során 81 tanácstagot és 41 póttagot, valamint 7 tagból álló Végrehajtó Bizottságot választott községünk lakossága. A tanács - dolgozóink nagy tömegszervezete - lendületesen kezdte munkáját. Ez a lendület azonban már azelőtt nehézségeknél megtört. A demokratizmus hamar háttérbe szorult, a tömegekkel való kapcsolat megszakadt. Bizonyosan hozzájárult ehhez az, hogy a tanácselnökök - akik ugyan lelkiismeretesen végezték munkájukat - más községekből vagy városokból jöttek, és nem ismerték kellően a helyi viszonyokat. A dolgozók sem voltak kellő bizalommal irántuk. Sokszor még a tanácstagok sem, akik ha aktívabban kapcsolódtak volna be a közös munkába, az addigi eredmények sokkal jobbak lettek volna. A tanácselnökök sűrűn váltották egymást. 1950-57 között az alábbi személyek töltötték be ezt a tiszteket: Csikós Istvánné, Biró István, Vad Sándor, K. Szabó Lajos.

Nem kapott mindig kellő támogatást a tanács a helyi pártszervezettől sem. Az NDP-ben szintén elég gyakran került sor új vezetők választására. A kommunista párt csépai szervezetének titkári teendőit 1945-1957 között a következők látták el: Hegedűs Ferenc, Nagy Károly, Sebők István, Nagy Mihály, Borényi Pál, Szénásszki András, Herczeg István.²⁶

Az ellenforradalom leverése után, 1957. januárjában a Magyar Szocialista Munkáspárt néven ujjaalakult kommu-

nista párt csépai szervezete is megkezdte munkáját. Erélyes kézzel fogott a múlt hibáinak kijavításához, és a helyi valóságos körülmények messzemenő figyelembevételével olyan légkör kialakításába kezdett, amelyben meghonosodhatott a bizalom, kibontakozhatott a lakosság széles tömegeire támaszkodó vezetés. A szervezet titkára 1957-től Rozmis Sándor lett. Ebben az évben a tanács élére is új elnök került: Kanyó Sándor. Ő már korábban több éven át elnökhelyettes volt, így kellő tapasztalatot szerzett ahhoz, hogy a községet, a tanács munkáját jól vezesse. Ismerte a csépai embereket, a falu problémáit, s jó kézzel fogott a nem könnyű feladathoz. Türelemesen meghallgatta a dolgozók panaszait, s a lehető leggyorsabban igyekezett azokat orvosolni. Még az 1954. évi választáskor 45 tagúvá váló tanácsot jól segítette ezután a pártvezetés is. A szoros együttműködés s a tanácstagság aktivitásának fokozódása nagyban közrejátszott abban, hogy községünk fejlődése egyre inkább meggyorsult. Jól láthatjuk ezt a felszabadulás óta eltelt 15 év gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális életének alakulásából és eredményeiből.

1948 őszén országsszerte megindult a termelőszövetkezeti csoportok szervezése. Csépan 1950. augusztus 20-án mondta ki a földhözjuttatottak egy kis csoportja az első termelőszövetkezet, az Alkotmány megalakulását. A szövetkezet területe mindössze 53 kat. holdat tett ki. A közös gazdálkodást - Treznnyák Mihályné vezetésével - Kasza Pál, Boldizsár Mihályné, id. Horceg István, Király Péterné, Kiss Ferencné, Rozmis Mártonné, Urbán Sándor és id. Kasza Lajos kezdte meg. 1951. augusztus 15-én sor került a második, a Harcos termelőszövetkezet megalakítására is. Elnöke Lantos Jánosné, tagjai pedig Korponai István, Boldizsár István, Nagy András, Nagy Kálmán, Gortva Mihály Cseh József lettek. Mindkét tiszben nehéz körülmények között indult a munka. Kevés volt a gép, a szaktudás és a férfi

munkaerő. A nehézségeket növelte a területek tagosítatlan volta. /1952 őszén tagosítottak./ Éveken át nem volt kielégítő a részesedés és a vezetés színvonala sem. Ennek ellenére a két tsz 1953-ban már 178 főt számlált, együttes területe pedig 857 kat. holdra növekedett. Az ellenforradalom alatt többen kiléptek a szövetkezetből. 1957-ben a két csoport Alkotmány néven egyesült. Elnökévé Arday Józsefet választották. 1958-ban a kilépett tagok nagy része ismét a közös gazdálkodás mellett döntött. A következő évben két újabb termelőszövetkezet alakult Csépan: az Új Élet és az Új Barázda. Az előbbi elnöke Csuh József, az utóbbié Sáros János lett. Az Új Élet 220, az Új barázda 2115 kat. hold területtel rendelkezett. Ezzel falunk határának 95 %-a termelőszövetkezeti tulajdonba került, s 1959. október 15-én kimondták Csépa termelőszövetkezeti közösséggé alakulását. 1964-ra a három tsz a ma is működő Petőfi termelőszövetkezetté egyesült.²⁷ /1960-ban az Alsó-Tiszaúgy 95,7 %-a tartozott szocialista szektorhoz./²⁸

A termelőszövetkezeti közösséggé válást megelőző évben Csépan a két tsz mellett még 965 paraszti gazdaság termelt. A gazdaságok birtoknagyság szerinti megoszlása a következő volt:²⁹

1 kat. holdig	90 gazdaság
1-3 "	350 "
3-5 "	260 "
5-8 "	60 "
10-15 "	35 "
15-20 "	9 "
20-25 "	1 "
Összesen:	965 gazdaság

Csépa területe 1954-ben 4994 kat. holdról 5155 holdra növekedett. A határrendezés során a Tisza jobb part-

ján elterülő Hajlás-Porongot elcsatolták Bokros községhez, a nagyobb Gyója szigetet viszont Csongrádtól Csé pához kapcsolták.³⁰

A határterület művelési ágak szerinti megoszlása 1958-ban a következőképpen alakult /%-ban/:³¹

	Csé pá		Alsó-Tiszaugban	
	1935.	1958.	1935.	1958.
Szántó	73,9	68,8	61,0	63,2
Szőlő + kert	13,4	14,8	12,3	13,1
Legelő	3,4	4,2	10,7	7,3

A fenti összehasonlításból megállapítható növénytermesztésünk fejlődésének iránya. A legelőterület csökkenése, s a szőlő és kert százalékarányában mutatkozó jelentős növekedés a belterjes gazdálkodás további előretörését fejezi ki. Ugyanezt láthatjuk a vetésterületekről készített községi és termelőszövetkezeti kimutatások adataiból is. Ezek között évről évre az őszi buza és a kukorica csökkenése mellett a cukorrépa, lucerna, silókukorica és a zöltségfélék fokozatos növekedése figyelhető meg.³² Mezőgazdasági termelésünk színvonalának emelkedését mutatja még a nemesített vetőmag csaknem általános használata, a mélyebb szántás, a gondosabb, rendszerezesebb trágyázás alkalmazása, az öntözéses gazdálkodás megindítása, a kártevők elleni fokozottabb védekezés s nem utolsósorban az emelkedő terméseredmények.

Az istállózó állattartásra való törekvés következtében állatállományunk nagyságában és összetételében is lényeges javulást figyelhetünk meg.³³

Csépa állatállománya	1935-ben	1960-ban	/tsz-é/
Szarvasmarha	370 db	495 db	/306 db/
Ló	515 "	88 "	/75 "/
Juh + kecske	80 "	146 "	-
Sertés	1.192 "	2.392 "	/715 "/
Összesen	2.157 db	3.111 db	

Községünk ipari és kereskedelmi élete is átalakult. Megtörtént a nagyipar és a kereskedelem államosítása. Az ipartestület helyébe a Kisiparosok Országos Szövetségének és a Kisiparosok Termelőszövetkezetének helyi egységei léptek. A kisiparosok egy része nagyobb ipari üzemekben helyezkedett el, vagy az említett társulások valamelyikében helyben dolgozott tovább. Az ellenforradalom idején a csépai Vegyesipari KTSz felbomlott. Azóta nincs ilyen szövetkezet a faluban. 1960-ban az alábbi szakmákban 27 kisiparos dolgozott Csépán: kőműves 4, cipész 4, fodrász 3, asztalos 2, lakatos 2, gumijavító 1, kötélgyártó 1, női szabó 2, szobafestő 2, kádár 1, szekéruvarozó 3.³⁴

A község "nagyobb" vállalatai közül a gőzmalom és a motoros malom termelőszövetkezeti tulajdonba, a téglagyár pedig 1948-ban, az államosítás során a szolnoki Téglá- és Cserépipari Vállalat irányítása alá került. A téglagyár 1960-ban 36 munkással dolgozott és 6 millió téglát állított elő.³⁵

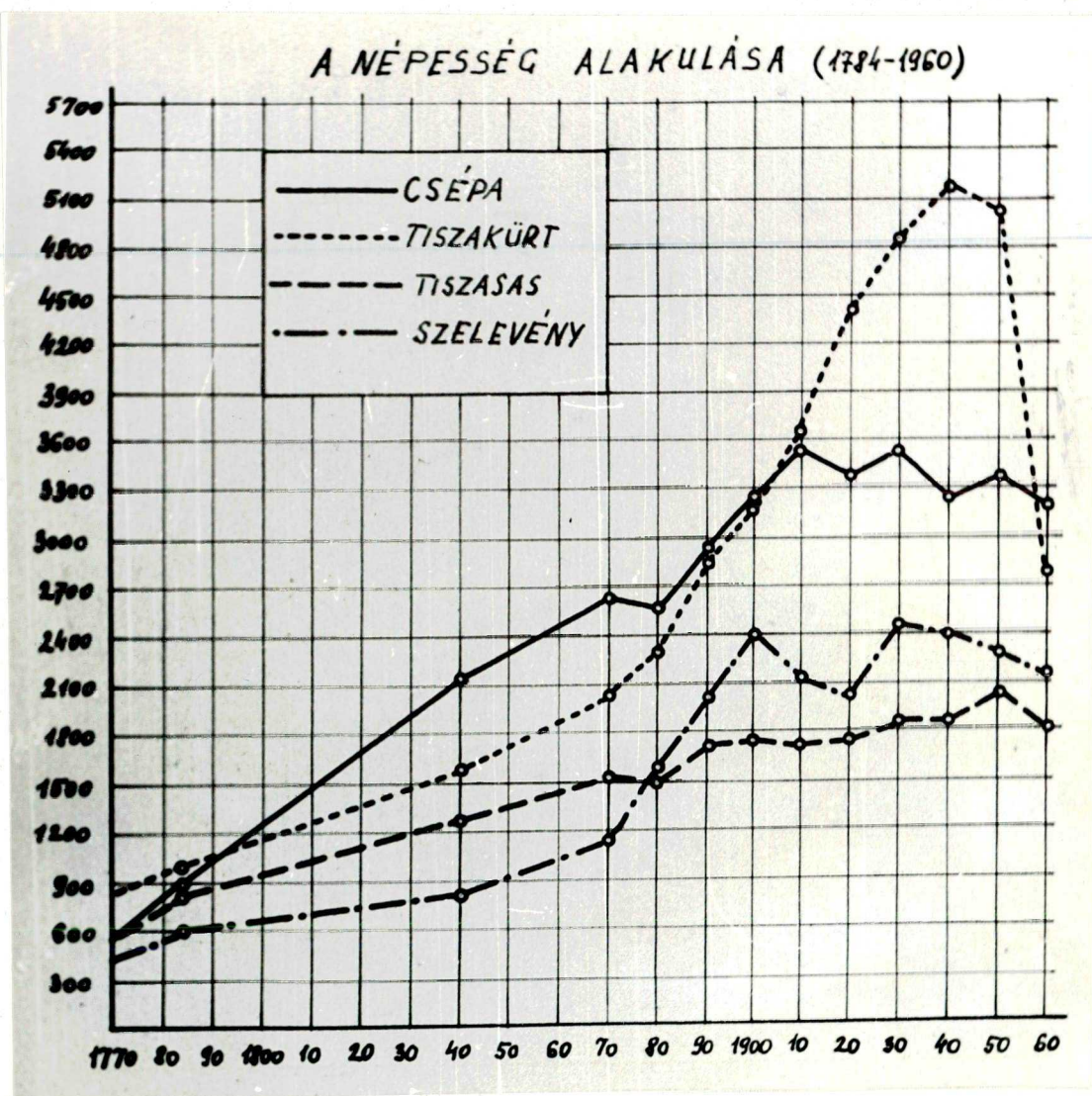
A kereskedelem államosításával a Hangya helyett 1947-től a Népbolt, majd a Földművelésszövetkezet megalakulása óta /1951; első elnöke: id. Nagy Antal/ annak különböző kiskereskedelmi egységei bonyolították le az áruforgalmat. 9 egységet alakítottak ki: háztartási-, önkiszolgáló-, ruházati-, élelmiszer- /hármat/ és vasboltot, valamint tűzép- és szabad-

fölvásárló telepet.³⁶ Az eredményes kereskedelem megteremtéséhez nagyban hozzájárultak a dolgozók is. A község csaknem minden embere a Földművesszövetkezet tagja lett. A tagok általában 1-1 részjegy felvásárlásával járultak hozzá a szövetkezet fejlesztéséhez. /A részjegyek 50 és 100 forint értékűek./ A szövetkezet árukészlete és évi forgalma évről évre nőtt. Az államosítással a csépai Gyümölcsfelvásárló és Szeszfőző szövetkezet is megszűnt. A szeszfőzést csak 1958-ban kezdték meg újból községünkben /a termelőszövetkezetben/. A gyümölcsfelvásárlás és értékesítés lebonyolítására azonban már 1952. június 1-én létrehozták a megyei felvásárlási központ csépai kirendeltségét. Ez a felvásárlótelep az egész Alsó-Tiszazug gyümölcsértékesítésének centruma lett. Nyári és őszi időszakban 40-45 embert, télen 10-12 dolgozót foglalkoztat.

1958-ban községünk lakóinak 87 %-a mezőgazdaságban, 8 %-a iparban, 2-2 %-a kereskedelemben és közszolgálatban dolgozott, 1 %-a pedig egyéb foglalkozású volt. Erre az időszakra azonban a falu népessége lecsökkent. 1941-ben 3.284, 1949-ben 3.414 ember lakta a községet, 1960-ban már csak 3.237. 1950-60 között 545 születés és 443 elhalálozás történt. Így a természetes szaporodást mutató szám 102.³⁷ A lakosság csökkenését az elvándorlás okozta. A tíz év alatt 279 ember hagyta el a nagy népességű Csépat. Ezek főként a továbbtanuló fiatalok közül kerültek ki, akik tanulmányaik befejezése után városokban vagy nagyobb községekben telepedtek le. Az elvándorlás mellett - az iparban és más nem mezőgazdasági ágazatban mutatkozó kedvezőbb kereseti lehetőségek miatt - a lakosság jelentős része vidékre járt dolgozni. Ezek száma 1949-ben a népesség 5,3 %-át, 1960-ban 6,4 %-át tette ki.

A népesség és a lakóhelyen kívül dolgozó lakosság számának alakulása a csépaihoz hasonló képet mutat az Alsó-

Tiszaazug valanennyi községében. Az Alsó Tiszaazug lakosságának csökkenése csaknem teljesen megegyező arányu a csépaival. Az idegenben dolgozók számaránya községünkét valamivel felülmúlja. 1949-ben ez 8,5, 1960-ban 10,7 %-ot tett ki.³⁸

A felszabadulás utáni társadalmi átalakulás következtében jelentősen javult a csépai dolgozók szociális helyzete, növekedett politikai tudata és általános kultúrája is.

Az 1947-ben induló hároméves terv időszakában megvalósult községünk villamosítása. 1948. május 14-én fogadta el a helyi képviselőtestület Csépa villamosításának tervét, és 5.750 forinttal járult hozzá annak végrehajtásához. 1948. augusztus 1-én gyulladt ki az első villanylámpa falunkban. 1960-ban a házak 91 százalékában világítottak villannyal. Még ugyancsak a hároméves tervben került sor a Csongrád felé vezető mintegy 4,5 km hosszú bekötőt elkészítésére. A kövesutat 1949. július 1-én adták át a forgalomnak. Alig egy év múlva, 1950. augusztus 10-én pedig már kezdetét vette községünk határában a régen várt alsó-tiszazugi vasutvonal építése. A Kunszentmárton és Lakitelket összekötő vasuton 1952. május 18-án indult meg a közlekedés.

Ez a három nagy vívmány, amely alapvetően elősegítette Csépa további fejlődését, meggyőzte lakosságunkat is arról, hogy az új társadalmi rend a nép boldogulását, felemelkedését szolgálja. Az első nagy sikereket további eredmények követték.

A lakóházak számának és az egy házra eső lélekszámnak alakulása:

Évek	Házak száma	10 házra jutott
1930.	966	37
1949.	992	33
1958.	1.008	32

A lakóházak számának emelkedésével lényegesen csökkent azok zsúfoltsága. Sokat változott az épületek alapanya-

ga és térfogata is. A lakásviszonyokban beállott változást ezek az adatok azonban csak részben tükrözik. Nagyon fontos megemlítenünk azt is, hogy 1960-ra a község lakóházainak több mint 40 %-át felújították, újraépítették vagy bővítették. Erre az időre 823 házba bekapcsolták az artézi kutat, és az épületek 91 százalékában kigyulladt a villany is. A járdával való ellátottság terén szintén lényeges javulás következett be. A felszabadulás előtt 7 és fél km járda volt a községben. 1960-ban a járdák hossza meghaladta már a 15 kilométert. Ez 90 %-os egyoldali járdával való ellátottságnak felel meg.³⁹

1945 után hatalmas lendülettel indult meg az egészségügyi ellátás megszervezése. A társadalombiztosítást egyre szélesebb tömegekre terjesztették ki. 1960-ban a lakosság 90,5 %-a volt biztosított. Az egészségügyi ellátást a helyi körzeti orvos nyújtja. Minden munkanapon rendel, és hetente ingyenes vizsgálatot tart a terhes és szoptató anyák részére. A vizsgálat és a tanácsadás nagyban szolgálja a csecsemők érdekeit, s jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a gyermekhalandóság már a múlté. Az iskolás gyerekek részére is van időnként ingyenes vizsgálat. Az elmondottak mellett a védőoltások kötelező előírása, egészségügyi tanfolyamok szervezése, a Vöröskereszt helyi csoportjának működése és a tisztasági mozgalom eredményei is nagyban hozzájárulnak a fejlődéshez. Jelentős mértékben éreztetik hatásukat még az öregségi segélyek, nyugellátások anyasági segélyek, családi pótlékok is. Községünkben az elhalálozások száma állandóan csökken, az életkor fokozatosan emelkedik. Az elhalálozottak átlag életkora 1945-46-ban 53, 1959-60-ban 65 év volt.⁴⁰

A község társadalmi életének előrehaladását a kulturális fejlődés is mutatja.

Már 1945. január 10-én megnyitotta kapuit az iskola. 250 tanulóval Takács Zoltánné, Pataki Emil, Dancsó Béla,

Szombathelyi Pál, Bartusz Mihály és Somodi Dezső tanítók kezdtek meg a munkát. Még a felszabadulás évében megjelent a kötelező ingyenes nyolcosztályos általános iskolák megteremtéséről szóló rendelet. Ennek jelentősége nemcsak abban állott, hogy fel-emelte a kötelező iskolai oktatás korhatárát s az alsófoku nép-
oktatás színvonalát, hanem abban is, hogy megindította iskola-
rendszerünk demokratikus szellemű átforgmálását. Az oktatás leg-
nagyobb kerékkötői az egyházak voltak. 1945-47-ben az állam csak
részleges eredményeket ért el az iskolák demokratizálása terén,
s azokat is nagy harcban a klérus reakciós erőivel. Ebben az
időszakban a csépai egyházi iskola nevelői, az egyház és a kor-
mány irányítása között örlődtek. 1948-ban azután megtörtént az
iskolák államosítása. Ettől kezdve intézetünk vezetését Horpácsi
Hándor látta el. A tanítás csaknem teljes mértékben a régi lehetőségek
és körülmények között folyt. 1951-ben Ádám Miklós lett az általá-
nos iskola igazgatója. Ekkor már a teremhiány mind nagyobb prob-
lémát jelentett. Halaszthatatlanná vált az iskola bővítése. 1951.
őszén a mai II. számú iskolát a mellette levő óvoda helyiségeivel
kibővítették. 1952-ben pedig megnyílt a III. számú iskola is. Még
ugyanabban az évben sor került a központi iskola folyosói beépí-
tésére, termek átrendezésére, szertárai fejlesztésére. Ekkor már
9 pedagógus tanított az intézetben. A jó oktató-nevelő tevékenység
mellett az eredményes munka tárgyi és személyi feltételei is
mind jobban megteremtődtek. Intézetünk hamarosan, mint jól fel-
készített fiatalokat kibocsátó iskola vált ismertté a megyében.
Tanulói valamennyi középiskolában jól megállták helyüket.
/1960-ig a tanulók 70 %-a tanult tovább./⁴¹

Az 1950-es évek elején sokat fejlődött - Ku-
rucz Béla tanár vezetésével - az uttörőmozgalom is. Az eredmé-
nyes munkát sok szép ünnepély, kirándulás, sportverseny, szín-
darab és egyéb rendezvény jelezte. Szintén odaadó és lelkes te-
vékenységet fejtett ki ebben az időben az iskola énekkarának és

sportkörének vezetője: Halász István, ill. Szokolai László.

1955-ben az általános iskola igazgatója Horváth Endre lett. Vezetése alatt tovább gazdagodott, erősödött az intézet. 1960-ban már 13-ra emelkedett a tanerők száma. Ekkor egy nevelőre 26 tanuló jutott. A tanítás azonban három különálló épületben folyt továbbra is. Az I. számú iskolában 5 tanterem, 2 szertár, iroda és uttörőhelyiség, a II. számúban 3 tanterem, a III. számúban 1 tanterem, 1 tornaterem /öltözővel/ és 1 politechnikai helyiség volt. Az intézet 1500 kötetes ifjúsági és 800 kötetes nevelői könyvtárral rendelkezett.⁴²

A felszabadulástól 1960-ig a következő pedagógusok tanítottak községünkben: Takács Zoltánné, Pataki Emil, Dancsó Béla, Szombathelyi Pál, Bartusz Mihály, Somodi Dezső, Horpácsi Mándor, Antal János, Horpácsi Mándorné Tóth Ilona, Dancsó Béláné, Szombathelyi Ernő, Halász Istvánné, Varga Erzsébet, Nyilas Ferencné, Kocsis Lajosné, Szénásszki Mária, Pataki Györgyné, Dósa László tanítók; Ádám Miklós, Kurucz Béla, Kurucz Béláné, Halász István, Szokolai László, Szokolai Lászlóné Ország Mária, Horváth Endre, Kocsis Lajos, Tassy Oszkár, Pataki György tanárok.

1947-ben kezdte meg működését az óvoda. Ez 1948-ig szintén az egyház vezetése alatt állott. Az óvodát 1951. októberében - az általános iskola bővítése következtében - a zár-dából a volt csendőrlaktanyába, majd onnan 1952 májusában a mostani épületébe helyezték át. 1960 végén már két foglalkozási terem, mosdót irodát és konyha-helyiséget mondhatott magáénak, s férőhelyeinek száma 33-ról 60-ra emelkedett. 1955-ben 2 tanerős lett, s mindkét nevelő rendelkezett óvónői képesítéssel.

A jó munka anyagi és személyi feltételei fokozatosan megteremtődtek az óvodában is. Így mind több vidám napot,

mind jobb fejlődési lehetőséget nyújthat a gyermekeknek. Kor szerint két csoportban foglalkoznak itt velük. Községi életre nevelik, egyes elemi ismeretekkel ruházzák fel őket, dallal, játékkal, testneveléssel, közösségi tevékenységgel mozdítják elő fejlődésüket, érzelmi életük gazdagodását.

A felszabadulás óta az alábbi óvónők dolgoztak Csépan /1960-ig/: Révai Rózsa /1948-50/, Horváth Endréné /1951-től/, Magyar Éva /1955-56/, Csah Ferencné /1956-67/.⁴³

A felszabadulás után sorra alakultak meg a különböző pártok helyi ifjúsági szervezetei. Először a Független Ifjúság jött létre a kispártok kezdeményezésére /vezetői: Gaál Gyula, Kanyó Béla, Csetényi László voltak./ A kommunisták és a szociáldemokraták szervezése nyomán nemsokára megalakult a MADISZ /vezetői: Kiss Ferenc, Sebők Pál/, ill. a SZIM is /vezetői: Radics János, Kanyó Sándor, Áchim József, Jakab János, Csah Gizella/. A község ifjúsága nagy igyekezettel próbálta folytatni a régi dalárdát, a gazdakör a színjátszócsoporthoz és a labdarúgócsapat hagyományait. De mindegyik szervezet a maga útját járta, s nem bontakozhatott ki a fiatalság egysége és ereje. Erről csak 1950 után lehetett szó, amikor az MDP helyi szervezetének irányítása alatt létrejött falunkban a DISZ-szervezet. Ezután szervezettebb, tartalmasabb ifjúsági élet kezdődött. Rendszeresen tartottak összejövőket, gyűléseket, politikai és ismeretterjesztő előadásokat. Részt vettek községi és járási kulturversenyeken. Legjobb és legaktívabb munkát a DISZ első vezetői végezték: Eszes Mátyás, Endrődi János, Szombath András, Szvoboda Pál.⁴⁴

Ifjúságunk egységének megvalósulása természetesen a sport területén is végbement. Ez a folyamat a legvonzóbb sportágban a labdarúgásban kísérhető legjobban nyomon. 1948-ig vale-

mennyi szervezetnek önálló labdarugócsapata volt. 1948 végén a Független Ifjúság és a SZIM együttese /a Kinizsi, ill. a Barátság/ - Kinizsi néven - kimondta egyesülését. A Kinizsi 1950-ben már az egész csépai fiatalság, az egész sportkör csapata lett. Az összefogás meg is hozta gyümölcsét. Labdarugócsapatunk rövid időn belül az elsőek közé emelkedett a járásban, s egy egész évtizeden keresztül meg is tartotta ezt a pozícióját. Az 1950-es évek első felében sikeresen működött a faluban röplabda-, Skólvivó-, asztalitenisz-, atlétikai és sakk-szakosztály is. Azóta sem volt ilyen sportélet Csépan. A lelkesedés egyik bizonyítékául említhetjük, hogy társadalmi munkával a sportpálya mellé ültözött építettek fiataljaink. Jó szervezőmunkát végzett ebben az időben Horpácsi Mándor, Szokolai László és Csönki István.

Az 1950-es években nagyszerű eredményt ért el - Halász István vezetésével - a Csépai Parasztkórus is. Első díjat nyert több járási, megyei és területi versenyen, s komoly elismerést szerzett közösségünknek.

1956-ban az ellenforradalmi események következtében a DISZ szétesett. 1957. március 21-én az újjászervezett kommunista párt /MSZMP/ irányításával megalakult a kommunista ifjúság tömegszervezete: a KISZ. Csépan a KISZ-szervezet 1957 nyarán, a fiatal párttagok kezdeményezésére jött létre. Első vezetői: Szénásszki Julia, Horváth Ilona, Szentesi István és a haleszi Balla Károly voltak.⁴⁵ Községünk ifjúsági szervezete azóta is jó úton halad. Segíti a fiatalok nevelését, fejleszti politikai öntudatát, műveltségét, mozgósít a szocializmus építésére, harcol a békéért, a népek barátságáért. Igyekszik úgy dolgozni, hogy a falu fiataljainak is tartalmas, jó, egységes és szervezett közösségi élete legyen. Ebben a törekvésében a helyi termelőszövetkezet, a községi tanács, a pártszervezet és a fölöttes szervek is jelentős mértékben támogatják. Nagyon szép eredmény pl., hogy

a község szélesvásznú filmszínházat és új korszerűen felszerelt kulturotthont kapott. Ha élünk az új lehetőségekkel s jól hasznosítjuk a falu régi egyesületi életének gazdag tapasztalatait, még szebb, tartalmasabb életet biztosíthatunk fiataljainknak és egész lakosságunknak. Ebben a nehéz feladatban segít továbbra is, az állandóan gyarapodó községi könyvtár /1960-ban csaknem 6000 kötettel rendelkezett/ s az egyre gazdagabb programot nyújtó rádió és televízió is. A rádióval és televízióval rendelkezők száma nálunk is rohamosan emelkedik. 1960-ban 789 rádió és 167 televízió volt már falunkban.

Csépa felszabadulásától a termelészövetkezeti községgé alakulásig eltelt 15 év fejlődéstörténetét csak főbb mozzanataiban mutattuk be. Ez a szűkebb feldolgozás is kétségtelenül és meggyőzően bizonyítja, hogy Csépa több évszázados múltja során a fejlődés útjára soha nem volt olyan jelentős, mint ebben a 15 évben. A sok fáradozás és a kitartó szorgalom nagyszerű eredményeket hozott, szilárd alapot teremtett a további fejlődéshez. 1959 őszén dolgozó népünk a nagyüzemi szocialista gazdálkodás útjára lépett. Ezzel új fejezet kezdődött községünk történetében, elindultunk a szocializmus, a még szebb, még boldogabb élet megteremtése felé. Hogy milyen léptekkel haladunk ezen az úton, az a mi munkánktól, helytállásunktól függ.

JEGYZETEK

- 1 Borus József: Szolnok megyei harcok egy hitlerista tábornok munkáiban. Jászkunság, Szolnok. 1961. 167.o.
Kormos László: Adatok az 1944-es Szolnok megyei harci eseményekhez. Jászkunság, Szolnok. 1962. 160-166. o.
- 2 Kaposvári Gyula /szerk./: Szolnok megye 1944-45-ös eseményeiből. Szolnok, 1969. 8-9. o.
- 3 Uo.
- 4 Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Bp. 1955. 82-83. o.
- 5 Kormos László: i.m. 163-164. o.
- 6 Kaposvári Gy.: i.m. 25-30. o.
- 7 Tassy Dezső borbély és Tassy Jenő asztalos közlése.
- 8 Balog János, Kalcsu József, Botka Mátvás közlése.
- 9 Uo.
- 10 Csépa, Helytörténet: i. m.
- 11 Kalcsu József 80 éves csépai lakosnak, a bizottság volt tagjának közlése.
- 12 SzÁL. Csépa Község közgyűlési jegyzőkönyve az 1944-45. évre, dec. 30.
- 13 Uo. március 5. és április 7.
- 14 Uo. március 5.
- 15 Uo. március 14.
- 16 Sajnos, a N.B. tagjairól csak 1948-tól maradtak meg hivatalos adatok. A lakosság elbeszélése szerint nagyon fontos szerepet játszott a bizottságban: Herceg István, Sáros Lajos, Hegedűs Ferenc, Nagy Antal, Mátyus Lóó, Sustik Péter.
Az 1945. jul. 31-én újjáalakult községi képviselőtestületbe - a N.B. javaslata alapján - minden párt 6-6 és a

három szakszervezet pedig 2-2 tagot delegált. A képviselők száma 30 maradt. Hivatalból tagja volt a testületnek: Takács István főbiró, Rozmis Márton másodbiró, Czucz Albert pénztáros, Orosz István jegyző, 4 tanácsos, a körorvos, és a körállatorvos. Az MKP-ből Pendl János, Fodor Gyula, Nagy Mihály, ifj. Polner Ágoston, Sáros Lajos, Biró József; a kisgazdapártból Oberna Ferenc, Kalcsu László, Endrődi Béla, Kalcsu József, Kornó János, Czucz Mihály; a szociáldemokrata pártból Polner Géza, Herceg István, Rozmis Ferenc, Hertelendi István, Sajó Gergely, Antal János; a polgári demokratapártból, Görög Károly, Pélegyházi János, Czucz János, Lantos Mihály, Egedi Mihály, Cseh Imre. A földmunkás szakszervezetből Nagy Antal, id. Boldizsár István; az ipari munkások szervezetéből id. Dancsó Antal és Poller Ágoston; a szellemi munkásokéból Oberna Frigyes és Somodi Dezső.

- 17 Szál. Csépa, Közigazgatási iratok. 1945. 1-130. o. 178/1945. sz.
- 18 Csépa, Helytörténet: i.m.
- 19 Kaposvári Gy.: i.m. 67. o.
- 20 Csépa, Helytörténet: i.m.
- 21 UO.
- 22 Kaposvári Gy.: i.m. 117. o.
- 23 Kalcsu József számlálóbizottsági tag közlése.
- 24 Kaposvári Gy.: i. m. A mellékletben feltüntetett adatokból.
- 25 Szál. Csépai Nemzeti Bizottság Jegyzőkönyve, 1948. Iratok. 335. II. 1.
- 26 Kanyó Sándor tanácselnök közlése.
- 27 Csépa, Helytörténet: i.m.
- 28 Nagy Ilona: A Tiszazug gazdasági földrajza. Tiszazugi Földrajzi Múzeum. Kézirat. 5.o.

- 29 CEL. Csépa község történelmi és lakóhelyismereti
adatai. Kézirat. /Zentay László/ 1958.
- 30 Uo.
- 31 Uo.; Nagy I.: i.m.
- 32 A községi tanács adatai. Kimutatások.
- 33 Uo.
- 34 Csépa, Helytörténet: i.m.
- 35 Kanyó Sándor közlése; Szlankó István i. m.
- 36 Csépa, Helytörténet: i.m.
- 37 Az 1960. évi népszámlálás; CEL. Halottak Könyve.
- 38 Az 1960. évi népszámlálás adatai alapján.
- 39 Csépa, Helytörténet: i. m.
- 40 CEL. Meghaltak anyakönyve, 1-60.o. és 111-126. o.
- 41 Csépa, Helytörténet: i.m.
- 42 Horváth Endre volt igazgató közlése.
- 43 Horváth Endréné vezető-óvónő közlése.
- 44 Kanyó Sándor tanácselnök közlése.
- 45 ifj. Jakab Andrásné Szénászkai Julia szóbeli közlése.

MELLÉKLETEK

A Templomalja - a legkorábban betelepült rész

A csépai katolikus templom

Egy régi típusú ház és az evangélikus templom

Régi lakóházak

Központi általános iskola

Művelődési Otthon

Téglagyár

A termelőszövetkezet új istállója

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ.....	1
I. BEVEZETÉS.....	4
CSÉPA FELSZÍNÉNEK KIALAKULÁSA. FELSZINI FORMÁK,	
A TÁJAT ALAKÍTÓ TÉNYEZŐK.....	5
A TERÜLET LAKOSÁGA CSÉPA KIALAKULÁSA ELŐTT.....	12
1. Őskor.....	12
2. A népvándorlás- és az Árpád-kor.....	17
JEGYZETEK.....	25
II. CSÉPA A FEUDALIZMUS KORÁBAN.....	29
CSÉPA KIALAKULÁSA. ÉLETE A TÖRÖK KORBAN ÉS A RÁKÓCZI-	
SZABADSÁGHARC IDEJÉN.....	30
1. A falu kialakulása és birtokosai az elnéptele-	
nedésig.....	30
2. A török hódoltság korában /1541-1694/.....	35
3. Az Alsó-Tiszaszeg Rákóczi Ferenc szabadságharcá-	
nak időszakában /1703-1711/.....	53
CSÉPA TÖRTÉNETE A BETELEPÜLÉSTŐL 1848-ig.....	55
1. A betelepülés első évtizedei /1715-1771/.....	55
2. A falu benéposedése 1848-ig.....	71
3. Gazdasági élet /1721-1848/.....	76
4. Nemes-Csépa önkormányzata.....	91
5. Egyházi élet 1848-ig.....	116
6. Anyagi és kulturális életszínvonal a feudaliz-	
mus utolsó másfél századában.....	124
JEGYZETEK.....	135
III. A KAPITALIZMUS KORA.....	153
A KAPITALIZMUS ELSŐ FÉL ÉVSZÁZADA /1848-1914/.....	154
1. A kapitalista viszonyok kialakulása és	
fejlődése.....	154
2. Gazdasági élet, egészségügyi viszonyok.....	163
3. Önkormányzati élet.....	180

4. A kapitalista fejlődés társadalmi következményei.....	190
AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA.....	199
DOLGOZÓ NÉPÜNK HELYZETE ÉS GAZDÁLKODÁSA A HORTHY-FASIZMUS IDEJÉN.....	213
EGYHÁZ, NÉPOKTATÁS, NÉPMŰVELÉS /1848-1945/.....	230
JEGYZETEK.....	243
IV. CSÉPA FEJLŐDÉSÉNEK IRÁNYA 1945 UTÁN.....	256
A FELSZABADULÁS ÉS A FÖLDREFORM.....	257
AZ ÚJ ÚTON.....	266
JEGYZETEK.....	282
MELLÉKLETEK.....	285
TARTALOMJEGYZÉK.....	288

